

Rita ŽADEIKYTĖ

„Atgimimas“ žmonių pasitikėjimą ir viltis matavo emocijomis ir maišais laiškų

SUSITIKIMAS ŠIAULIŲ APSKRITIES POVILO VIŠINSKIO BIBLIOTEKOJE MININT SAVAITRAŠČIO „ATGIMIMAS“ 30-METĮ

Nuotraukos Jūratės Formanskės

Susitikime dalyvavo publicistas Linas Virginijus MEDELIS, filosofas, redaktorius Antanas RYBELIS, žurnalistė, rašytoja Audronė URBONAITĖ, Romualdo Ozolo paramos fondo direktorius Eugenijus SKRUPSKELIS.

Susitikimą vedė Povilo Višinskio viešosios bibliotekos Kraštotyros, senųjų spaudinių ir skaitmeninio skyriaus vedėja, istorikė, bibliotekininkė Roma BARISTAITĖ.

Tekstą parengė žurnalistė Rita ŽADEIKYTĖ.

Faktai

„Atgimimas“ – pirmasis nepriklausomas atsiuriančios Lietuvos laikraštis, savaitraštis, laisvės šauklys. Pirmasis jo numeris išėjo 1988 m. rugsėjo 16 d. – šiemet pirmajam atkurtos nepriklausomos Lietuvos laikraščiui sukako 30 metų.

Savaitraščio steigėjas – Romualdas Ozolas. „Atgimimą“ leisti pradėjo Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio suburta redakcinė kolegija, kurią sudarė Antanas Buračas, Virgilijus Čepaitis, Bronius Genzelis, Vytautas Landsbergis, Romualdas Ozolas, Justinas Marcinkevičius ir Zigmas Vaišvila.

1988 m. „Atgimimo“ tiražas buvo 110 000 egzempliorių, 1993 m. – jau tik 3 400 egzempliorių.

„Atgimimo“ redaktoriai: 1988–1990 m. Romualdas Ozolas ir Linas Medelis, 1990–1991 m. Rimvydas Valatka, 1991–1992 m. Valentinas Mitė, 1991–1992 m.

Romualdas Ozolas, vėliau Stasys Kašauskas, Gintaras Visockas, Vidmantas Staniulis, Adolfas Uža, Eduardas Eigirdas, nuo 1999 m. Indrė Makaraitytė.

2013 m. laikraščio „Atgimimas“ leidyba buvo sustabdyta.

Šiemet, minint Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio bei savaitraščio „Atgimimas“ 30-metį ir Sąjūdžio ideologo, „Atgimimo“ leidėjo Romualdo Ozolo 80-ąsias gimimo metines, buvo išleistas „Sąjūdžio Atgimimas“, kurį taip pat redagavo Linas V. Medelis, o redakcinę kolegiją sudarė A. Buračas, B. Genzelis, Romas Pakalnis, Vytautas J. Bubnys, Arūnas Gumuliauskas, Romas Gudaitis, Albertas Sinevičius.

„Atgimimas“ nuo „Minties“

Savaitraščio „Atgimimas“ pradžia susijusi su politinės ir mokslinės literatūros leidykla „Mintis“. R. Ozolas tuo metu buvo leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas. Šią leidyklą R. Ozolas yra pavadinęs „Atgimimo“ gimtavieta, nes laikraštis buvo leidžiamas „Minties“ bazėje.

Kodėl būtent nuo „Minties“ leidyklos prasidėjo laisvos spaudos istorija atgimstančioje Lietuvoje?

Susitikime Šiauliuose, minint „Atgimimo“ 30-metį, E. Skrupskelis pristatė filosofą A. Rybelį, R. Ozolo bendražygį, kuris ir pasirašė spaudai pirmąjį „Atgimimo“ numerį.

A. Rybelis, kaip ir R. Ozolas, tuo metu taip pat dirbo „Minties“ leidykloje, buvo leidyklos Filosofinės literatūros redakcijos vedėjas.

A. Rybelis pasakojo, kad su R. Ozolu buvo pažįstamas nuo 1959 m., jog „Atgimimas“ R. Ozolo idėja ir iniciatyva buvo pradėtas leisti kaip vienas iš „Minties“ leidyklos leidinių. Pats R. Ozolas yra rašęs, kad su „Atgimimo“ laikraščiu leidyklos vadovai siejo net ir planų viršijimo bei atlyginimų didinimo viltis.

„Dėl „Atgimimo“ „Minties“ leidyklos vadovai neprieštaravo – R. Ozolui nesakė nei „taip“, nei „ne“. Bet kai spausdinimui buvo parengtas pirmasis numeris, o spaustuvė nepriima spausdinti laikraščio be parašų, – dingio ir vyriausiasis redaktorius, ir direktorius, nėra kam pasirašyti. R. Ozolo taip pat nėra – jis prasidėjus Sąjūdžiui jau buvo nesugaunamas, retai jį jau matydavome leidykloje. Rizikavau – paėmiau ir pasirašiau“, – pasakojo A. Rybelis.

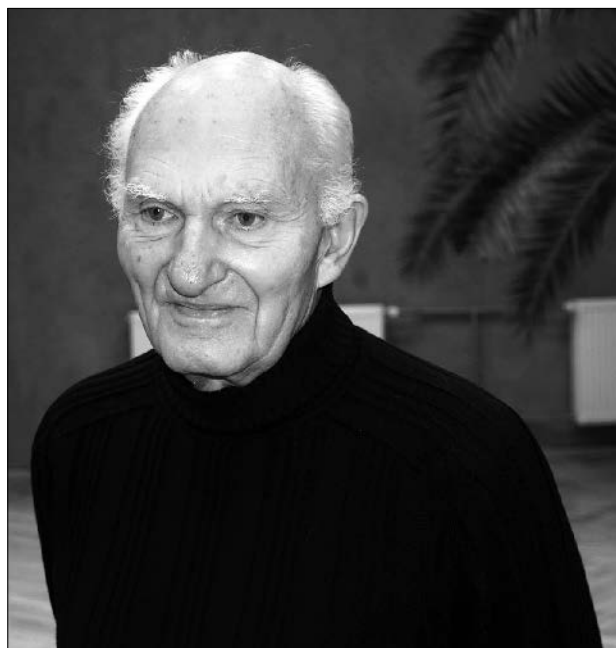
Pirmieji numeriai – lyg iš chaoso

Žurnalistė Audronė Urbonaitė prie „Atgimimo“ redakcijos prisijungė nuo antrojo numerio – ėmė dirbti vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja. Lietuvių kalbą ir klasikinę filologiją baigusi A. Urbonaitė iki tol dirbo savaitraštyje „Kalba Vilnius“.

„Į „Atgimimą“ atėjau iš labai aiškos struktūros – „Kalba Vilnius“ redakcijos, kurioje visi aiškiai žinojo savo darbus: buvo mašininkės, buvo redaktoriai, žurnalistai. Aiškiai žinojome, kelintą valandą bus baigta korektūra, kada spaustuvėje pradėti budėti ir žiūrėti, ar viskas teisingai sudėliota.

Ateinu į „Atgimimo“ redakciją, o ten – visiškas leidybinis „bardakas“! Redakcijoje randu Liubą Čiorną, kuri jau rengia pirmąjį rusiško „Atgimimo“ numerį. Išgirstu, kad leidyklos darbuotojas Antanas Rybelis yra legenda – eruditas ir drąsuolis, o paties R. Ozolo akyse dar nebuvo mačiusi, bet jau žinau, kad jis mane pakvietė, nors ir nesupratau kodėl“, – apie pirmąją dieną „Atgimimo“ redakcijoje pasakojo A. Urbonaitė.

Žurnalistė prisiminė kontrastą tarp buvusios darbo vietos ir ką tik įkurto „Atgimimo“, kurį bandė leisti „Minties“ leidyklos žmonės. Jie buvo įpratę prie akademinio, lėto darbo, o ne prie žurnalistinio tempo, kai viską turi padaryti labai greitai – čia ir dabar.

Antanas Rybelis

Ji sakė, kad „Atgimimo“ redakcija tuo metu neturėjo nieko, ką būtina turėti, kad pajėgtum išleisti laikraštį: nei spausdinimo mašinėlių, nei mašininkių, nei korektorių. A. Urbonaitė išsigandusi skambino į savo buvusią „Kalba Vilnius“ redakciją Lietuvos radijo ir televizijos komitete, kuris veikė vos už kelių šimtų metrų nuo „Minties“ leidyklos, ir prašė kolegų pagalbos, vienas jų buvo Gintaras Radvilas.

Jiedu iš R. Ozolo gavo teksto metmenis, ką reikėtų spausdinti antrajame „Atgimimo“ numeryje, tarp jų ir dokumentų projektus apie gimtąją kalbą. Ten buvo neįsivaizduojamas skaičius spausdintų puslapių, išmargintų ranka rašytomis pastabomis. Daugybė to paties projekto variantų su pataisomis, kurias reikia įvesti greitai ir reikiamoje vietoje!

„Yra tik pluoštas valdiška kalba surašytų dokumentų projektų, o Romualdas Ozolas įsivaizduoja, kad darys laikraštį?! Sėdime visą parą su Gintaru Radvila ir bandome susigaudyti, ką daryti ir kaip išleisti laikraštį, o R. Ozolas mums tuo metu vis neša krūvas naujų dokumentų projektų ir idėjų prisegtuose lapeliuose. Tai – mokslininkų, teoretikų, bet ne žurnalistų darbas! Tačiau kažkokiu stebuklingu būdu mes išleidome antrąjį „Atgimimo“ numerį!“

A. Urbonaitė sakė, kad „Atgimimas“ niekaip nebūtų išėjęs be „Kalba Vilnius“ redakcijos žmonių. „Vos ne visa „Kalba Vilnius“ redakcija nelegaliai

dirbo „Atgimimo“ labui. Lietuvos radijo ir televizijos komitetą, kuriame veikė ir „Kalba Vilnius“ redakcija, saugojo budėtojai milicininkai ir bet ką įsinešdamas į redakciją arba iš jos išeidamas turėjai parodyti, ką neši. Aišku, jeigu milicininkai paprašydavo. Mašininkės nešdavosi pasislėpusios po drabužiais dokumentus, kuriuos prašydavome perspausdinti „Atgimimui“, bet jeigu jas kas būtų sustabdęs ir radęs tuos popierius, būtų lėkusios iš darbo patrankos šūvio greičiu. Jos labai rizikavo negaudamos už tai jokio atlyginimo“, – pasakojo A. Urbonaitė.

Panašiai buvo išleisti dar keli „Atgimimo“ numeriai.

„Chaos laipsnis buvo neregėtas!“ – pirmojo atkuriamos nepriklausomos Lietuvos laikraščio leidybą prisiminė žurnalistė.

„Minties“ leidykloje jos darbuotojas Viktoras Parulskis užleido „Atgimimui“ kambarėlį be langų, kur laikė dviračius ir kitus rakandus, nes kitur tiesiog nebuvo vietos.

Netrukus R. Ozolas redakcijai gavo šiek tiek geresnes patalpas.

Žmonės ir tonos laiškų

„Ryškiausiai prisimenu epizodą, kai Vilniuje, dabartinėje Gedimino aikštėje prie Katedros, milicininkai per mitingą ėmė žmones mušti lazdomis, kai šie išdrįso protestuoti.

Kraujais apsipylę protestuotojai ir liudininkai ėmė plūsti į redakciją nesustojamu srautu: žurnalistai, kurių buvo vos keletas, kiaurą parą klausėsi liudininkų pasakojimų.

Nebuvo jokios teisės plūstantiems į „Atgimimą“ žmonėms pasakyti, kad jau nebepajėgi užsirašinėti jų pasakojimų, nes neturėjai net kada atsigerti arba nueiti į tualetą. Tokia buvo realybė ir visi darbą naktimis suprato kaip savaime aiškų dalyką“, – pasakojo A. Urbonaitė.

Santykiai su Sąjūdžio lyderiais

Keblu buvo ir tai, jog ką tik susikūrusiai „Atgimimo“ redakcijai gviėšėsi komanduoti ir Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariai, nors redakcija turėjo vyriausiąjį redaktorių R. Ozolą.

Po žmonių pliekimo milicininkų „bananais“ aikštėje prie Katedros į redakciją atėjo Vytautas Landsbergis apžiūrėti smurto nuotraukų.

Audronė Urbonaitė

„Buvau tokia pervargusi, kad jau nesugebėjau suvokti, ar atrinkau tinkamus vaizdus ir kokius parašus prie tų siaubo nuotraukų parašyti.

V. Landsbergis beveik žaisdamas atrenka tinkamiausias ir surašo tobulus parašus po jomis! Tie parašai po nuotraukomis tokie taiklūs, kad dar geriau atskleidžia siaubą, kurį patyrė aikštėje mitingo dalyviai. Jis apkarpo nuotraukas taip, kaip reikia.

Tada pamaniau: kaip gali viename žmoguje derėti tiek daug skirtingų bruožų: intelektas, greita reakcija, sveikas protas, suktumas, arogancija, gebėjimas laiku ištarti pačią taikliausią politinę repliką ir dar daug visko, ką net sunku įsivaizduoti“, – kalbėjo žurnalistė.

Tylus karas tarp lyderių

„Netrukus supratau, kad V. Landsbergis ir R. Ozolas taps mirtiniais priešais. Ir tai labai greitai nutiko: tarp jų tvyrojo priešiškas, nes V. Landsbergis troškė troško būti svarbiausias ir to siekė net pigiais būdais. Jis pradėjo nešti į „Atgimimo“ redakciją jį giriančius laiškus, nes tauta jam rašė, tauta juo tikėjo.

R. Ozolas buvo labiau akademinio mąstymo, kalbėjo abstrakčiais filosofo sakiniais. Kai R. Ozolas redakcijoje mums pasakydavo, ką reikia parašyti, reikėdavo vertimo, ką jis iš tiesų pasakė...

O į redakciją vis užeidavo V. Landsbergis ir vėl atitemptdavo po krūvelę laiškų su liaupsėmis jo asmenybei.

Svarstau: tauta tiki – reikia įdėti, bet dėl visa ko parodau R. Ozolui. Jis perskaito ir sako tokiu neaiškiu tęsiamu balsu: „Na, įdėk, jeigu jau atnešė...“

Kai V. Landsbergis nesiliovė nešti liaupsių apie save, dar sykį lemenu R. Ozolui, kad jis ką nors darytų, o šis prisipažįsta: „Aš negaliu nieko padaryti, gal tu gali ką nors gudraus sugalvoti?..“

Maždaug tokie buvo jų santykiai“, – prisiminė A. Urbonaitė.

Žurnalistė ir rašytoja prisiminimus apie R. Ozolą ir „Atgimimo“ savaitraštį yra aprašiusi savo straipsnyje „Romualdas Ozolas: 30 centimetrų iki realybės“, kuris jau anksčiau yra publikuotas leidinyje „Atgimimas. Pirmasis atkurtos Nepriklausomos Lietuvos savaitraštis. Istorijos eskizai“, skirtame „Atgimimo“ savaitraščio 20-mečiui.

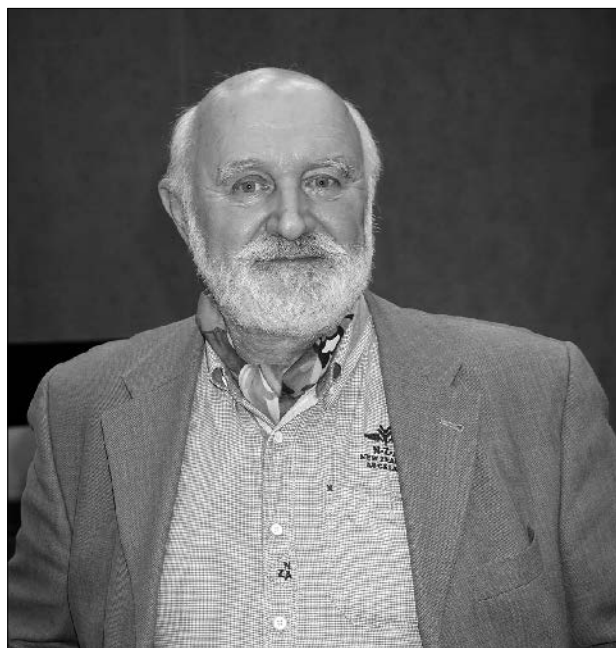
Į darbą priėmė ant „Literatų“ kavinės palangės

Linas Virginijus Medelis į „Atgimimą“ atėjo dirbti iš „Jaunimo gretų“ žurnalo. Dalyvavo pirmajame Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio tarybos posėdyje. L. Medelis prisiminė, kad tada jau buvo atėjęs laikas, kai jau niekas nieko nebebijojo ir buvo peržengtas „baimės slenkstis“.

L. Medelis per vieną Sąjūdžio mitingą sutiko R. Ozolą ir ant tuometinės „Literatų“ kavinės palangės R. Ozolas priėmė L. Medelio prašymą priimti į darbą „Atgimimo“ redakcijoje. Pirmoji L. Medelio užduotis buvo gauti popieriaus ir padėti „Atgimimo“ redakcijai persikelti iš „Minties“ leidyklos į Pylimo gatvėje buvusias Žurnalistų sąjungos patalpas – mažytę patalpėlę, kurioje ir tiesiogine prasme „petys į petį“ prie greta sustatytų stalų dirbo su Audrone Urbonaite – redagavo „Atgimimą“ paeiliui kas savaitę.

„Didžiausias įspūdis, išlikęs iš tų laikų atmintyje, – maišai laiškų. Tai nebuvo vien tik kokie nors skundai ar kritika. Buvo labai daug dainų, eilėraščių. Ir nebuvo net minties į kurį nors jų neatsakyti. Jeigu esi sąžiningas žurnalistas – privalai atsakyti. Bet tų laiškų būdavo tiek daug, o mes dirbome tik dviese...“, – pasakojo publicistas, redaktorius L. Medelis.

A. Urbonaitė prisiminė, kad į redakciją per dieną atnešdavo po šešis bulvinius maišus laiškų.

Linas Virginijus Medelis

Atsirado savanoriai, kurie padėdavo išrūšiuoti tuos laiškus pagal temas. Tie laiškai iki mūsų dienų neišsaugoti.

Sąjūdžio ir „Atgimimo“ takoskyra

Redaktorius L. Medelis prisiminė laikus, kai buvo sunku gauti popieriaus, bet laikraštis „Atgimimas“ buvo leidžiamas 100 000 egzempliorių tiražu. Tačiau ir tokio didelio tiražo vis tiek visiems norintiems skaityti laikraštį neužtekdavo ir „Atgimimas“ dar būdavo tiražuojamas ir dauginimo aparatu.

A. Urbonaitė pasakojo, kad „Sąjūdžio žinių“ ir „Atgimimo“ žurnalistus įleisdavo į Sąjūdžio tarybos posėdžius, o vėliau nebeįleisdavo, nes esą „gali išnešti neaptartą informaciją“.

Redaktorius L. Medelis prisiminė tikrąją tokių draudimų priežastį: Sąjūdžio tarybos posėdžiuose buvo nustota leisti dalyvauti „Atgimimo“ žurnalistams, nes, pasak jo, „santykiai su kai kuriais tarybos vadovais buvo gana įtempti, todėl kad Sąjūdis iš „Atgimimo“ laikraščio norėjo pinigų, nes laikraštis – tai komercinė struktūra“.

„Per rinkimus Sąjūdis turėjo išlaidų, bet ir laikraščio leidimas reikalavo išlaidų. Taip, Sąjūdžiui reikėjo pinigų, bet ir laikraštis iš pradžių negalėjo atiduoti paskutinių kelių. Tad buvo tam tikros įtampos. Todėl ir laikraščio „galvoje“, po pavadinimu, buvo rašoma, kad tai „Sąjūdį remiantis sava“

Apskritojo stalo dalyviai: A. Urbonaitė, L. V. Medelis, A. Rybelis, R. Baristaitė

traštis“, o ne, pavyzdžiui, „Sąjūdžio savaitraštis“. Kai aš išėjau iš „Atgimimo“, laikraščio sąskaitoje buvo 700 000 rublių. 20 procentų uždirbtų pinigų atiduodavome Sąjūdžiui, bet ne 100 procentų, kaip Zigmas Vaišvila su Vytautu Landsbergiu kartą buvo atėję ir reikalavo iš mūsų. Sakė, kad „jūs mums duokite viską, o mes jums duosime, kiek reikės“. Bet tokiu būdu laikraštis būtų patekęs į tam tikrus finansinius spąstus“, – prisiminė L. Medelis.

„Šis konfliktas pagilino ir idėjų konfliktą tarp V. Landsbergio ir R. Ozolo“, – mano A. Urbonaitė.

Žurnalistė mena, kad laikraštis gaudavo ir žmonių aukų, o žmonės į redakciją net atnešdavo žurnalistams valgyti, nes „Atgimimo“ žurnalistai dirbdavo ne pagal darbo valandas, o tol, kol pabaigdavo laikraštį.

„R. Ozolas buvo vyriausiasis redaktorius, nors redakcijoje pasirodydavo kaip jaunas mėnulis. Būdavo įtampos ir dėl to, kodėl laikraštis tą parašė, o ano – ne, sakydavo – R. Ozolas pražiopsojo, tačiau niekas nežinodavo, kad R. Ozolas negali prisiimti tokios atsakomybės, nes jo paprasčiausiai nebūdavo“, – pasakojo buvęs „Atgimimo“ redaktorius L. Medelis.

Susitikime Šiauliuose, skirtame „Atgimimo“ 30-mečiui, išsirutuliojo diskusija ir apie Sąjūdžio laikų spaudą Šiauliuose, apie žmonių laiškus ir leidėjų bei skaitytojų paramą Sąjūdžiui, žmonių emocijas.

„Ne uždarbis varė į priekį“

A. Urbonaitė prisiminė skaudžią patirtį dėl „Atgimimo“ 20-mečiui 2008 m. išleistos knygos „Atgimimas. Pirmasis atkurtos nepriklausomos Lietuvos savaitraštis. Istorijos eskizai“.

„Tą knygą įvertino kaip neprofesionalią, nes net nesuprato, kad mūsų karta rizikavo savo galvomis, savo vaikais, nes pirmiausia tokių laikraščių redakcijas būtų pradėję grūsti į kalėjimus, bet tuo metu, kai tai galėjo nutikti, niekas iš mūsų nekėlė baimės klausimo. Tiesiog tai buvo jausmas, idėja, kad Lietuva turi būti laisva, o ne mintys apie tai, kaip mes, tuometiniai žurnalistai, atrodysime dabartiniams žurnalistikos profesionalams. Net ir mūsų prisiminimai tam tikra prasme naivoki, bet mane labai sukrėtė, kad tos pačios srities žmonės negali suprasti, koks buvo kontekstas ir kad ne uždarbis mus varė į priekį“, – sakė A. Urbonaitė.

Arūnas GUMULIAUSKAS

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacijos susikūrimas ir veikla Šiauliuose

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO PADALINIŲ ŠIAULIUOSE STRUKTŪRIZACIJA
IR VEIKLOS OPTIMIZACIJA

Nuo 1988 m. liepos 26 d., kada buvo išrinkta Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio (toliau – LPS, Sąjūdis) miesto taryba (iniciatyvinė grupė), Šiauliuose prasidėjo centralizuotas judėjimo struktūrų kūrimo procesas. Juridiškai jis buvo baigtas 1988 m. spalio 23 d., Sąjūdžio steigiamajame suvažiavime priėmus įstatus ir bendrąją programą. Kita vertus, LPS padalinių veiklos optimizavimo procesas Šiauliuose vyko iki pat Nepriklausomybės paskelbimo ir net po to. O respublikinė judėjimo struktūra buvo baigta kurti 1988 m. lapkričio 25 d., išrinkus Sąjūdžio Seimo tarybos pirmininką (Vytautą Landsbergį) ir jo pavaduotoją (Romualdą Ozolą)¹. LPS įstatuose nurodoma, jog „<...> LPS yra savaveiksmis nepriklausomas judėjimas visuomenės atsinaujinimui vykdyti, socialinei pažangai spartinti <...>“². Dokumento ketvirtajame skyriuje patvirtinta Sąjūdžio organizacinė struktūra:

1. „<...> Renkamieji ir pagalbiniai organai – grupių ir jų susivienijimų tarybos; vietiniai teritoriniu principu renkami LPS organai (miestų, rajonų, kraštų sueigos (konferencijos), tarybos, išdo komisijos);

2. Bendrieji organai – Sąjūdžio suvažiavimas, Seimas, Seimo taryba, Sąjūdžio išdo komisija;

3. Prie renkamųjų Sąjūdžio organų sudaryti koordinaciniai centrai, komisijos, kiti pagalbiniai organai <...>“³

Pirmine LPS grandimi tapo nuolat veikianti grupė, kurią sudarė ne mažiau kaip 5 asmenys. Ji privalėjo įgyvendinti Sąjūdžio programą. Grupės galėjo telktis teritoriniu, profesiniu, vykdomos veiklos ar kitoku principu. Darbo kolektyvuose veikiančios grupės negalėjo į savo tarybas rinkti savo įstaigos, įmonės ar organizacijos administracinio ir partinio aparato atstovų. Miesto sueiga (konferencija), kaip aukščiausias atitinkamo masto Sąjūdžio veiklos organas, turėjo būti šaukiama ne rečiau kaip kartą per metus. Joje dalyvavo visų toje teritorijoje veikiančių LPS grupių atstovai – įgaliotiniai. Sueiga (konferencija) taip pat rinko Išdo komisiją, delegatus į Sąjūdžio suvažiavimą, sprendė svarbiausius miesto, rajono, krašto Sąjūdžio veiklos klausimus, koordinavo respublikines Sąjūdžio akcijas sau pavaldžioje teritorijoje, priėmė, keitė, papildė savo programą, tvirtino miesto Sąjūdžio simboliką, vertino komisijos ir tarybos darbą, rinko ir galėjo atšaukti Seimo narius⁴. Ši institucija taip pat rinko miesto tarybą – kolegialų

¹ Bartkevičius K., *Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio vietinio lygmens organizacijos 1988–1990 metais: struktūros ir socialinė analizė (daktaro disertacija)*, Kaunas, 2010, p. 31.

² *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas 1988 m. spalio 22–23 d.*, Vilnius, 1990, p. 197.

³ *Ten pat*, p. 199.

⁴ *Ten pat*, p. 199–200.

nuolat veikiantį organą, savarankiškai sprendžiantį Sąjūdžio programos įgyvendinimo problemas savo teritorijoje, koordinuojantį LPS grupių veiklą. Be to, prie tarybos galėjo įsisteigti koordinacinis centras, komisijos atskiroms problemoms spręsti. Taip pat ji rinko savo išdininką⁵.

Taigi, nuo 1988 m. liepos 26 d. Šiauliuose veikė dviejų lygių LPS institucijos: miesto taryba (iniciatyvinė grupė) bei darbo kolektyvų (dažniausiai) rėmimo grupės. Pastarųjų skaičius sparčiai didėjo. 1988 m. spalio 15 d. „Šiaulių naujienose“ paskelbta, kad mieste jau įsisteigė apie 30 Sąjūdžio rėmimo grupių. Beveik absoliuti jų dauguma (išskyrus žurnalistų ir prie jų prisijungusių kitų profesijų atstovų grupę) veikė darbo kolektyvuose⁶.

Pirmoji mieste grupė įsisteigė Komunalinio ūkio projektavimo instituto Šiaulių skyriuje 1988 m. liepos 19 d. Ji pavadinta „Tautos – tautai“ vardu. Grupė turėjo apie 150 narių⁷. Jai vadovavo Virgilijus Kačinskas. Kita Sąjūdžio rėmimo grupė įsikūrė keliomis dienomis vėliau sukarintoje „Nuklono“ gamykloje. Čia narių skaičius greitai išaugo iki 151⁸. Be to, liepos mėnesį mieste dar veikė oficialiai neįsiforminusi gamybinio susivienijimo „Banga“ Televizijos priemonių mokslinių tyrimų instituto grupė. Padėtis šioje srityje sparčiai pradėjo keistis rugpjūčio ir ypač rugsėjo, spalio mėnesiais. Rėmimo grupių steigimo procesą koordinavo LPS Šiaulių miesto taryba (iniciatyvinė grupė)⁹.

Į miesto sąjūdininkų gretas 1988 m. rugpjūčio 2 d. nuspręsta priimti „Aukuro“ klubo narius¹⁰, kurių atstovas automatiškai pateko į LPS Šiaulių tarybą (iniciatyvinę grupę). Jie labai aktyviai veikė Šiaulių ekologinės situacijos gerinimo srityje.

Rugpjūčio 9 d. medikų atstovas informavo LPS Šiaulių miesto tarybą (iniciatyvinę grupę) apie medicinos darbuotojų rėmimo grupės įkūrimo rezultatus¹¹. Gaila, bet į steigiamąjį susirinkimą atvyko negausus būrys žmonių. Todėl į Sąjūdžio

veiklą įsitraukė daugiausia Greitosios medicinos pagalbos tarnybos darbuotojai. Rėmimo grupės iniciatore ir įkūrėja tapo Palmyra Sarnačinskaitė¹².

Iki LPS steigiamojo suvažiavimo iniciatyvines grupes Respublikoje daugiausia sudarė tikslųjų, humanitarinių mokslų, kultūros atstovai, mokytojai (178 inžinieriai, tikslųjų mokslų atstovai, 153 mokytojai, 142 kultūros, humanitarinių mokslų atstovai, 70 medikų, 66 žemės ūkio specialistai, 33 žurnalistai, 32 ekonomistai, 14 dvasininkų, 13 teisininkų, 81 kitų profesijų atstovas, 23 valdžios struktūrų (komjaunimo komitetų, LDT VK) darbuotojai)¹³. Vadinas, lemiama žodį budinant tautą tarė inteligentija. Jos pajėgumas, autoritetas, pozicija darė įtaką žmonių apsisprendimui vietose. Kita vertus, situacija miestuose ir rajonuose tuo laikotarpiu gerokai skyrėsi. Tam įtakos turėjo keletas faktorių:

1) patriotiškai nusiteikusios inteligentijos kiekis ir kokybė;

2) Sąjūdžio grupių veiklos aktyvumas;

3) vietinių partinių ir sovietinių valdininkų politikos lankstumas, ypač po Ringaudo Songailos pasitraukimo iš LKP CK pirmojo sekretoriaus pareigų.

Vis dėlto iš pradžių šiauliečiai, bijodami įvairių valdžios sankcijų, gana neryžtingai jungėsi į tautinio atgimimo sąjūdį. Nedažnas jų tikėjo laisvės perspektyva. Todėl Sąjūdžio pirmieiviai privalėjo savo pavyzdžiu uždegti žmones, parodyti iniciatyvą „iš viršaus“. Nors tai buvo totalitarinio režimo praktinės politikos elementas, bet darė gana efektyvų poveikį sovietinio mentaliteto žmonėms. Taip rugpjūčio 9 d. Pedagoginio instituto profesorius Eduardas Balčytis LPS miesto tarybos posėdyje pasiūlė skubiai inicijuoti rėmimo grupių steigimą pedagoginėse įstaigose. Ši iniciatyva netrukus davė teigiamų rezultatų. Pasirodo, kad mokytojų, dėstytojų apsisprendimui veikti tereikėjo nedidelio išorinio postūmio. Antai 1988 m. rugpjūčio 31 d. LPS Šiaulių miesto tarybą mokytoja Aldona Veronika Koskienė informavo, kad 15-ojoje vidurinėje mokykloje susidarė 9 asmenų Sąjūdžio rėmimo grupė¹⁴. O 13-ojoje vidurinėje mokykloje, anot mo-

⁵ *Ten pat*, p. 200.

⁶ Ligmanavičiūtė J., Darbo susikaupė daug, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-15, p. 2.

⁷ 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 8–11.

⁸ *Ten pat*, l. 77–78.

⁹ *Ten pat*, l. 1–143.

¹⁰ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 11.

¹¹ *Ten pat*, l. 12.

¹² *Ten pat*.

¹³ *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, sud. B. Genzelis, A. Rupšytė, Kaunas, 2010, p. 329.

¹⁴ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 15.

kytojo Broniaus Rudžio, sąjūdininkų gretas panoro papildyti tik du pedagogai¹⁵. Rugsėjo 5 d. rėmimo grupę įsteigė Kauno politechnikos instituto Šiaulių filialo dėstytojai. Po kelių savaitių buvo įkurta Šiaulių pedagoginio instituto rėmimo grupė „Šauklys“¹⁶. Ją sudarė 14 dėstytojų. Vėliau grupė išaugo iki 20 asmenų¹⁷. Rugsėjo 13 d. įvyko pirmasis Šiaulių pedagoginio instituto studentų Sąjūdžio rėmimo grupės susirinkimas¹⁸. Mėnesio viduryje miesto jaunimas, prijaunantis LPS idėjoms, susivienijo į klubą, kurio atstovu tapo Artūras Bekeris. Be to, Sąjūdžio rėmimo grupės buvo įsteigtos 8-ojoje vidurinėje mokykloje, 2-ojoje vidurinėje mokykloje-internate. Toks pedagogų apsisprendimas darė teigiamą poveikį atgimimo idėjų plėtrai mieste.

LPS struktūriniai padaliniai sparčiai kūrėsi miesto įmonėse ir organizacijose. Antai rugpjūčio 23 d. įvyko steigiamasis sąjūdininkų susirinkimas Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamykloje¹⁹. Šiame LPS padalinyje pradėjo veikti ekologinė, kultūrinė-nacionalinė, ekonominė, teisinė, socialinė ir politinė komisijos. Sąjūdininkų susirinkimai gamykloje vyko kiekvieną pirmadienį, 16 valandą²⁰. Rėmimo grupės seniūnu buvo išrinktas Feliksas Pusvaškis²¹. 1988–1989 m. gamykloje jau buvo 25 sąjūdininkai, o 1990 m. – 88 (žr. 1 priedą). Rugpjūčio 31 d. miesto Sąjūdžio taryba buvo informuota, kad autobusų parke veikia 30 žmonių LPS rėmimo grupė (atstovas Zigfridas Pranas Orentas)²². Rugsėjo 21 d. joje jau buvo 49²³, o metų pabaigoje – 54 nariai. Tiesa, vėliau sąjūdininkų autobusų parke gerokai sumažėjo (žr. 1 priedą). Rugsėjo mėn. LPS rėmimo grupės pradėjo veikti gamybinėje dujofikacijos valdyboje (pasivadino „Ži-

burys“ ir turėjo 31 narį)²⁴, autotransporto įmonės mokymo kombine (7)²⁵, šiluminiuose tinkluose²⁶.

Labai aktyviai į tautinio atgimimo judėjimą įsitraukė miesto meninė inteligentija – dailininkai, teatralai. 1988 m. rugsėjo 21 d. LPS Šiaulių tarybos (iniciatyvinės grupės) susirinkime aktorė Olita Veronika Dautartaitė informavo, kad dramos teatre įsteigta 13 žmonių rėmimo grupė „Labora“. Ilgainiui ji gerokai išsiplėtė. Ypač aktyviais sąjūdininkais tapo O. V. Dautartaitė, Bernardas Gytis Padegimas, Pranas Piaulokas, Regina Steponavičiūtė ir kt.²⁷ Jie ne tik dalyvavo įvairiose judėjimo struktūrose, bet ir talkino, organizuojant LPS renginius mieste.

Sparčiai keičiantis šiauliečių politinėms nuotakoms sujudo ir valdininkai. Taip 1988 m. spalį LPS rėmimo grupė atsirado miesto LDT Vykdomajame komitete. Iš pradžių čia į sąjūdininkų sąrašą buvo įrašyti septyni asmenys, bet jau kitą dieną liko šeši²⁸. Šios grupės veikla tapo geru pavyzdžiu kitų sovietinių ir partinių institucijų darbuotojams. Antai 1989 m. sausio pradžioje konstatuota, kad LKP Šiaulių miesto komitete veikė 12 sąjūdininkų²⁹.

1988 m. gruodžio 19 d. LPS atsakingojo sekretoriaus pavaduotojui ryšiams su visuomene Kazimierui Uokai buvo nusiųstas raštas, kuriame konstatuota, kad Šiauliuose su artimiausių kaimų vietovėmis veikia apie 80 rėmimo grupių, turinčių beveik 2 000 narių³⁰. Aišku, kad miesto Sąjūdžio taryba šiuo atveju tegalėjo pateikti apytikrius skaičius. Antai Angonita Rupšytė teigė, jog iki LPS steigiamojo suvažiavimo Šiauliuose veikė 107 rėmimo grupės³¹. O Kęstutis Bartkevičius pateikė gerokai besiskiriančius skaičius. Jo nuomone, „<...> iki pirmosios Sąjūdžio konferencijos veikė 46 grupės su maždaug 1 072 nariais, <...> 1988 m. gale rėmimo grupių skaičius išaugo iki 117, jose

¹⁵ *Ten pat.*

¹⁶ *Ten pat.*, l. 23.

¹⁷ 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 15.

¹⁸ Jocys V., Šeliauskaitė J., Susibūrė Sąjūdžio rėmimo grupė, *Pedagogas*, 1988-09-23, p. 1.

¹⁹ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 15.

²⁰ *Ten pat.*

²¹ *Ten pat.*

²² *Ten pat.*

²³ *Ten pat.*, l. 23.

²⁴ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 23.

²⁵ *Ten pat.*, l. 18.

²⁶ *Ten pat.*, l. 21.

²⁷ Gumuliauskas A., Jakubauskaitė-Butautienė S., *Profesionalaus teatrinio meno raida Šiauliuose XX amžiuje. Mokslinė monografija*, Šiauliai, 2008, p. 116–117.

²⁸ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, sud. I. Vasinauskaitė, Vilnius, 1998, p. 72.

²⁹ *Ten pat.*, p. 197.

³⁰ Susirašinėjimas su Šiaulių miesto institucijomis Sąjūdžio veiklos klausimais, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 27, l. 15.

³¹ *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)*, sud. M. Tamošaitis, L. Truska, Vilnius, 2009, p. 78.

buvo apie 2 817 narių³². To meto spaudoje skelbta, jog Šiauliuose steigiamosios konferencijos išvakarėse veikė apie tūkstantis sąjūdininkų³³. Šį faktą patvirtino ir Irena Vasinauskaitė³⁴. Turint galvoje LPS Šiaulių miesto steigiamosios konferencijos delegatų skaičių (350) ir griežtai nenustatytą jų rinkimo rėmimo grupėse kvotą, sunku išsiaiškinti, kiek tuo metu galėjo veikti rėmimo grupių. Galima tik tvirtinti, kad 1988–1989 m. Šiauliuose buvo apie 112 rėmimo grupių, kurioms priklausė maždaug 2 699 asmenys (žr. 9 priedą). Tokią situaciją lėmė kelios priežastys. Pirmiausia mieste labai sparčiai steigėsi rėmimo grupės, kurios apie save neinformavo atitinkamų judėjimo institucijų. Tačiau svarbiausia buvo narystės problema. Dar iki LPS steigiamojo suvažiavimo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė Vilniuje karštai diskutavo šiuo klausimu: „<...> Ar įvesti, Latvijos Liaudies fronto pavyzdžiu, griežtą narystę, ar laikytis esamos tvarkos, kai Sąjūdžio rėmėjai registruojami tik grupėse? Centras nutarė pasiūlyti pačiam suvažiavimui kelias alternatyvas balsavimui <...>.“³⁵ Aišku, kad tokią rimtą problemą pirmajame sąjūdininkų forume, kurio delegatus buvo apėmusi visuotinė euforija, sunkiai sekėsi išdiskutuoti. Šį klausimą referavęs Kazimieras Motieka pasiūlė tokį LPS narystės variantą: „<...> Kiekvienas šalininkas, kuris laikosi šių Įstatų reikalavimų ir aktyviai dalyvauja įgyvendinant Sąjūdžio programą, yra Sąjūdžio dalyvis. Sąjūdžio dalyvius rėmimo grupės priima susirinkimuose įtraukdamas juos į savo dalyvių sąrašus, jie registruojami miestų, rajonų, kraštų (rajonų grupių) tarybose. Dalyviai įtraukiami į sąrašą paprasta balsų dauguma atviru balsavimu, o šalinami iš sąrašų slaptu balsavimu. <...> Sąjūdžio dalyvio amžiaus cenzas – 16 metų <...>.“³⁶ Prieš tokį pasiūlymą pasisakė tik keturi, susilaikė tryliką delegatų³⁷. Kita vertus, tuo metu tai buvo optimaliausias

variantas. Griežta narystė galėjo turėti neigiamą įtaką masiškai telkiant žmones.

LPS Šiaulių miesto tarybai (iniciatyvinei grupei) iki steigiamosios konferencijos teko dirbti keliomis kryptimis. Pirmiausia ji turėjo koordinuoti rėmimo grupių veiklą. Tam reikėjo parengti neatidėliotinų darbų mieste planą. Pastarąjį įgyvendinti galėjo padėti prie tarybos įsteigtos komisijos, kurias turėjo sudaryti kompetentingi savo srities specialistai (medikai, pedagogai, kultūrininkai, ekologai ir kt.). Tokią mintį jau pirmajame posėdyje iškėlė Kazys Alminas³⁸. Ją įgyvendinti pavyko daugiau nei per mėnesį. Rugsėjo 14 d. posėdyje konstatuota, kad iš keturiolikos pasiūlytų sudaryti devyni komitetai (vadinti grupėmis). Švietimo grupei vadovauti pasiūlytas Mindaugas Stakvilevičius, organizacinei – V. Kačinskas, socialinių problemų – Algirdas Ulčinai, ryšių, informacijos, reklamos – F. Pusvaškis, jaunimo – R. Tailytė (Šiaulių pedagoginio instituto matematikos specialybės IV kurso studentė), ekonomikos – Halina Staškevičiūtė, sąžinės laisvės ir etikos – K. Alminas, medicinos – P. Sarnačinskaitė³⁹. Taryba nesiryžo sudaryti meno, teisės ir darbo su laiškais, nacionalinių santykių ir santykių su tikinčiaisiais, labdaros arba etikos, ekologinės, kultūros grupių. Tam neužteko nei fizinių, nei intelektualinių pajėgų. Be to, ekologijos bei kultūros srityje buvo galima sėkmingai bendradarbiauti su gamtos ir kultūros paminklų apsaugos klubu „Aukuras“, taip pat su Lietuvos kultūros fondo miesto skyriumi⁴⁰. Nors padalinių įsteigta buvo nemažai, bet labiausiai 1988 m. vasarą ir rudenį Šiauliuose savo aktyvia veikla išsiskyrė švietimo ir organizacinė grupės, klubas „Aukuras“, Kultūros fondo miesto skyrius.

LPS miesto tarybai (iniciatyvinei grupei) buvo labai svarbu juridškai įteisinti savo veiklą. Tą galėjo oficialiai padaryti Šiaulių miesto LDT VK. 1988 m. rugpjūčio 5 d. pastarajai institucijai buvo nusiųstas prašymas dėl organizacijos, veikiančios savanoriškumo principu ir padedančios organizuoti visuomenės persitvarkymo procesą, įregistruoti

³² Bartkevičius K., *Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio vietinio lygmens organizacijos 1988–1990 metais: struktūros ir socialinė analizė*, p. 96.

³³ Vertelis V., Dora, Protas, Drąsa, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-20, p. 1, 4.

³⁴ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, p. 37.

³⁵ Čepaitis V. J., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Vilnius, 2006, p. 115–116.

³⁶ *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*, p. 198.

³⁷ *Ten pat*, p. 135.

³⁸ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 10.

³⁹ *Ten pat*, l. 21.

⁴⁰ *Ten pat*.

mo⁴¹. Dokumentą pasirašė K. Alminas, V. Kačinskas, Kęstutis Oginskas, M. Stakvilevičius, Vaidotas Stakvilevičius, A. Ulčinas, Vaclovas Vingras. Tuo pačiu metu apie sąjūdininkų veiklos pradžią buvo informuota „Šiaulių naujienų“ redakcija ir LKP Šiaulių miesto komitetas⁴². Deja, sovietiniai valdininkai neskubėjo (arba nenorėjo) pripažinti naujai susikūrusio judėjimo. Todėl prašymą LDT VK teko kartoti kelis kartus (1988-09-06, 1988-09-22)⁴³. Visgi, didėjant LPS populiarumui bei artėjant judėjimo svarbiems renginiams (LPS miesto steigiamajai konferencijai, respublikiniam steigiamajam suvažiavimui), miesto valdininkams teko spręsti ir šią problemą. 1988 m. spalio 12 d. LDT VK sprendimu Nr. 250 pripažino Šiaulių sąjūdį „kaip sudėtinę Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio dalį“ ir suteikė visuomeninės organizacijos statusą (žr. 2 priedą). Tai buvo pirmas toks atvejis LPS istorijoje. Susidarė paradoksali situacija, kada vietinė sovietinė valdžia pripažino atgimimo judėjimą kaip juridinį asmenį, o respublikinė – ne. Tik 1989 m. kovo 16 d. Lietuvos SSR Ministrų Taryba nutarimu Nr. 61 įregistravo Sąjūdžio įstatus (po piketo prie LSSR Aukščiausiosios Tarybos)⁴⁴. LPS pagaliau tapo juridiniu asmeniu. Galima sutikti su mintimi, kad taip „<...> valdžia, tikriausiai, tikėjosi morališkai „nuginkluoti“ dalį Sąjūdžiui palankios visuomenės ir patraukti į savo pusę <...>“⁴⁵.

Be įregistravimo, Šiaulių sąjūdininkai sprendė ir patalpų problemą. Šis prašymas patenkintas 1988 m. spalio 27 d. LDT VK potvarkiu. LPS Šiaulių miesto taryba įsikūrė Kapsuko gatvės name

Nr. 49 (dabar Aušros alėja)⁴⁶. Iki tol šios institucijos nariai posėdžiauti rinkosi Lietuvos televizijos Šiaulių redakcijos (Komunarų g. 22), Pedagoginio instituto (53 auditorija), kultūros namų, autobusų parko (Vaidoto g. 33), Komunalinio ūkio projektavimo instituto patalpose.

Kitas svarbus tarybos (iniciatyvinės grupės) darbo baras – LPS miesto steigiamosios konferencijos surengimas ir naujos vadovybės išrinkimas. Po diskusijų nutarta tokį renginį organizuoti rugsėjo pabaigoje arba spalio pradžioje⁴⁷. Vėliau šią datą teko koreguoti. Tam įtakos turėjo LPS steigiamojo suvažiavimo sušaukimas. Pastarąjį iš pradžių planuota sušaukti antrąjį spalio mėnesio sekmadienį, praėjus lygiai savaitei po Estijos liaudies fronto suvažiavimo. Tačiau dėl dokumentų rengimo problemų numatyta šią datą perkelti į 1988 m. spalio 22–23 d.⁴⁸

Pasirengimo steigiamajai konferencijai planą taryba (iniciatyvinė grupė) intensyviau pradėjo svarstyti rugsėjo 8 d. Tada buvo sudaryta devynių žmonių rinkiminė komisija (I. Vasinauskaitė, O. V. Dautartaitė, A. Ulčinas, Vladislovas Mikalauskas, Vitalis Algimantas Trušys, A. V. Koskienė, Petras Balčiūnas ir kt.) ir nuspręsta, jog steigiamosios konferencijos delegatai užims vietas dramos teatro parterioje, o svečiai – balkone. Numatyta išsiuntinėti 500 kvietimų (delegatams ir svečiams), kuriuos turėjo parengti dailininkas Edmundas Birgėla⁴⁹. Kiek vėliau (1988-09-28), gavus iš Vilniaus LPS steigiamojo suvažiavimo delegatų bei Sąjūdžio Seimo narių kvotas, nuspręsta, kad steigiamoji konferencija rinks 40 asmenų miesto tarybą. Jie visi turėjo vykti į pirmąjį respublikinį sąjūdininkų forumą. Be to, nustatyta, jog kiekviena rėmimo grupė gali siūlyti du delegatus į LPS steigiamąjį su-

⁴¹ Šiaulių iniciatyvinės grupės įregistravimo dokumentai (pareiškimai dėl įregistravimo ir patalpų skyrimo, Šiaulių miesto LDT Vykdomojo komiteto sprendimas), ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 24, l. 1.

⁴² LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 10–11.

⁴³ LPS Šiaulių iniciatyvinės grupės įregistravimo dokumentai (pareiškimai dėl įregistravimo ir patalpų skyrimo, Šiaulių miesto LDT Vykdomojo komiteto sprendimas), ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 24, l. 2, 3.

⁴⁴ Čepaitis V., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, p. 260.

⁴⁵ Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, XII t., I dalis, Vilnius, 2008, p. 236.

⁴⁶ LPS Šiaulių iniciatyvinės grupės įregistravimo dokumentai (pareiškimai dėl įregistravimo ir patalpų skyrimo, Šiaulių miesto LDT Vykdomojo komiteto sprendimas), ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 24, l. 4; Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomojo komiteto sprendimas, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-15, p. 1.

⁴⁷ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 12.

⁴⁸ Bartkevičius K., *Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio vietinio lygmens organizacijos 1988–1990 metais: struktūros ir socialinė analizė*, p. 25.

⁴⁹ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 20.

važiavimą ir vieną Sąjūdžio Seimo narį⁵⁰. Galutinis steigiamosios konferencijos scenarijus apsvaistytas, likus savaitei iki renginio (1988-10-10). Tada paaiškėjo, kad ne visos grupės (jaunimo, medicininė) suspėjo parengti veiklos programas. Įdomu, kad šiauliečiai rengė ne tik lokalinio, bet ir respublikinio pobūdžio dokumentus. Antai Pedagoginio instituto dėstytojai Kęstutis Šerpetis ir Donatas Morkūnas užsiėmė politinės sistemos tobulinimo problema⁵¹. Tarp pasiūlytų rezoliucijų projektų galima išvėlgti sąjūdininkų toliaregiškos politikos apraiškų. Jau tada galvota apie tiesioginius mero rinkimus, gatvių pavadinimų grąžinimą, Šiaulių universiteto įsteigimą, „Stumbro“ gamyklos statybos tikslumą, rinkiminių kampanijų į atstovaujamas institucijas demokratizavimą⁵².

Spalio 17 d. tautiška atributika išpuoštame dramos teatre prasidėjo LPS Šiaulių miesto steigiamoji konferencija. Jos šūkiu tapo „Dora. Protas. Drąsa“⁵³. Konferencijoje dalyvavo apie 350 delegatų, atstovavusių įvairiausiems visuomenės sluoksniams. Visgi salėje vyravo inteligentija. Į konferenciją sąjūdininkų kvietimu atvyko LKP Šiaulių miesto komiteto pirmasis sekretorius Vaclovas Volkovas ir LDT VK pirmininkas Povilas Morkūnas⁵⁴. Posėdžiams pirmininkavo architektas V. Kačinskas, inžinierius Jonas Keldušis, fizikas M. Stakvilevičius⁵⁵.

Pirmąją pranešimą steigiamojoje konferencijoje skaitė LPS Šiaulių miesto tarybos (iniciatyvinės grupės) seniūnas V. Kačinskas. Kalbos pradžioje jis pabrėžė: „<...> Dabar arba niekada privalome išsiaiškinti, kas yra kas. Lietuvos komunistų partijos nariai, Lietuvos laisvės lygos atstovai, Lietuvos dvasininkai ir komjaunuoliai, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio dalyviai ir Lietuvos piliečiai, mes siekiame vieno tikslo – tautinio atgimimo ir suverenumo Lietuvai. Paduokime vieni kitiems rankas, suliepsnokime širdimis – Tėvynė šaukia savo sūnus ir dukras <...>“⁵⁶. Po to oratorius apžvelgė politinę padėtį mieste, kuri, anot jo,

nuo Sąjūdžio susikūrimo gerokai pasikeitė. Toliau V. Kačinskas negailėjo kritikos miesto partinių bei sovietinių institucijų vadovams, „Šiaulių naujienų“ (iki 1988-07-27 „Raudonoji vėliava“) laikraščio redakcijai. Reikėtų pabrėžti, jog visų delegatų kalbos išsiskyrė emocijumu, aštria valdžios kritika, tautiniu patriotizmu. Gal dėl to konferencijos darbui trūko racionalumo? Kita vertus, žmonėms reikėjo duoti viešai išsakyti savo nuoskaudas, pasiūlymus. Juk panaši atmosfera vyravo ir LPS steigiamajame suvažiavime Vilniuje.

Antrojoje konferencijos dalyje buvo priimta 17 rezoliucijų (nors istoriografijoje kalbama apie 16 rezoliucijų⁵⁷): „Dėl nacionalinių santykių“, „Dėl kūrybos laisvės“, „Dėl rinkimų“, „Dėl ekologijos“, „Dėl „Šiaulių naujienų“ laikraščio“, „Dėl nepasitikėjimo LTSR liaudies kontrolės komiteto pirmininku Jonu Lukausku“, „Dėl švietimo“, „Dėl jaunimo“, „Dėl Liaudies kontrolės darbo“, „Dėl Lietuvos Respublikos savanorių kapinių“, „Dėl sveikatos apsaugos“, „Dėl Vidaus reikalų saugumo komiteto skyriaus“, „Dėl aprūpinimo maisto produktais“, „Dėl II mokyklos-internato“, „Dėl paminklo stalinizmo aukoms“, „Dėl „Aušros“ istorijos ir etnografijos muziejaus“, „Dėl viešbučio filialo Višinskio 24“⁵⁸. Paskelbti dokumentai apėmė platų problemų spektrą. Sąjūdininkus jaudino jaunimo saviraiškos, sveikatos apsaugos kokybės, miesto ekologinės padėties, lietuvių ir tautinių mažumų santykių gerinimo, rinkimų į vietos LDT demokratėjimo, Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės saugumo komiteto Šiaulių skyrių veiklos skaidrumo ir kiti klausimai. Rezoliucijose galima išvėlgti kritikos, nepasitikėjimo sovietinėmis institucijomis ir jų valdininkais elementų. Sąjūdininkai pareiškė nepasitikėjimą Lietuvos SSR liaudies kontrolės komiteto pirmininku Jonu Lukausku, kuris, 1975–1985 m. būdamas LKP Šiaulių miesto komiteto pirmuoju sekretoriumi, taikė diktatoriškus vadovavimo metodus. Be to, priimtuose dokumentuose daug kritikos išsakyta

⁵⁰ *Ten pat*, l. 24.

⁵¹ *Ten pat*, l. 27.

⁵² *Ten pat*, l. 28.

⁵³ Vertelis V., *Dora, Protas, Drąsa, Šiaulių naujienos*, 1988-10-20, p. 1, 4.

⁵⁴ *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.*, sud. J. Sireika, Šiauliai, 2007, p. 273.

⁵⁵ Sireika J., *Šiaulių metraštis, 1990–1993*, Šiauliai, 1994, p. 9.

⁵⁶ Iš LPS Šiaulių miesto steigiamosios konferencijos, *Krivulė*, 1988-11-05, p. 4.

⁵⁷ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, p. 37; Sireika J., *Šiaulių metraštis, 1990–1993*, p. 9; *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.*, p. 273.

⁵⁸ Dėl kūrybos laisvės, Dėl viešbučio filialo Višinskio 24, *Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyvas* (toliau – ŠAMA), f. 84, b. 2; Dėl aprūpinimo maisto produktais, *Ten pat*; Dėl II mokyklos-internato, *Ten pat*; Dėl paminklo stalinizmo aukoms, *Ten pat*; Dėl „Aušros“ istorijos ir etnografijos muziejaus, *Ten pat*; Rezoliucijos, *Šiaulių naujienos*, 1988-11-03, p. 3; Šiaulių miesto rėmimo grupių konferencijos rezoliucijos, *Ten pat*, 1988-10-26, p. 1.

miesto laikraščiui „Šiaulių naujienos“ ir liaudies kontrolės institucijoms (žr. 3 priedą).

Steigiamojoje konferencijoje vyko dveji rinkimai. Pirmiausia buvo išrinkti pagal iš centro paskirtą kvotą aštuoni būsimąjo LPS Seimo nariai. Jais tapo gerai miestiečiams žinomi sąjūdininkai: muzikos dėstytojas K. Alminas (už jį balsavo 212 delegatų)⁵⁹, žurnalistas P. Balčiūnas (97), inžinierius mechanikas Rimantas Braziulis, architektas V. Kačinskas (248), inžinierius J. Keldušis (255), mokytoja A. V. Koskienė (95), režisierius B. G. Padegimas (260), fizikas M. Stakvilevičius (247), inžinierius V. Vingras (224) (žr. 4 priedą). Po to buvo išrinkti 32 LPS steigiamojo suvažiavimo delegatai: dailininkas Povilas Anikinas (už jį balsavo 122 delegatai)⁶⁰, moksleivis Vaidas Bacys (248), filologė Janina Barauskaitė (148), moksleivis A. Bekeris (181), inžinierius Eimutis Buivys (112), gydytojas Vadim Cinovoj (237), aktorė O. V. Dautartaitė (234), kunigas Kazimieras Gražulis (215), inžinierius Aloyzas Gečas (161), mokytojas Vytautas Stasys Greičiūnas (123), gydytojas Albertas Grišnavičius (129), istorikas Arūnas Gumuliauskas (206), mokytojas Virginijus Jokšas (127), ekonomistas Henrikas Karpavičius (136), skulptorius Kazys Kasperavičius (136), dėstytojas Kęstutis Kriščiūnas (203), žurnalistas V. Mikalauskas (165), inžinierius Z. P. Orentas (194), šaltkalvis Petras Petrauskas (151), aktorius P. Piaulokas (230), menotyrininkas Vytenis Rimkus (217), žurnalistas Juozas Sabaliauskas (191), medikė P. Sarnačinskaitė (122), inžinieriai Algimantas Sėjūnas (201), Stasys Sidaravičius (139), elektrikas Leonardas Staškevičius (167), ekonomistė H. Staškevičiūtė (136), dailininkas V. A. Trušys (205), šaltkalvis A. Ulčinas (253), teisininkas Petras Urbonavičius (117), tautodailininkas Zigmantas Vaišvila (210) (žr. 5 priedą). Visi išrinkti 40 asmenų ne tik vyko į LPS steigiamąjį suvažiavimą, surengtą Vilniuje spalio 22–23 d., bet ir sudarė pirmąją demokratiškai išrinktą Sąjūdžio miesto tarybą. Kita vertus, šios institucijos rinkimai nebuvo visai kokybiški. Didžioji dalis konferencijos delegatų beveik neturėjo jokios informacijos apie kandidatus į tarybą. Todėl jie dažniausiai balsavo už „savus“. Jeigu LPS Seimo narių išrinkimas didesnių abejo-

nių nekėlė, tai likusiųjų atsiradimą taryboje nulėmė daug aspektų (veikla Sąjūdyje, žinomumas mieste, pasakyta kalba konferencijoje, „savų“ palaikymas, atsitiktinumas ir kt.). Neapsieita ir be kuriozinių situacijų. Antai daliai konferencijos delegatų atrodė, kad jie balsavo už jau pasižymėjusį sąjūdininką Algirdą Urbonavičių, bet išrinko... P. Urbonavičių. Dėl to pirmasis net norėjo apskusti rinkimų rezultatus.

LPS miesto tarybos narių daugumą sudarė inteligentijos atstovai (77,5 proc.). 31 šios institucijos atstovas turėjo aukštąjį (1 mokslų daktaras, 5 mokslų kandidatai), 4 – aukštesnįjį, 3 – vidurinį išsilavinimą, 2 tebesimokė vidurinėje mokykloje. LPS miesto taryboje dirbo 9 pedagogai, 8 inžinieriai, po 3 dalininkus, žurnalistus, po 2 moksleivius, aktorius, ekonomistus, gydytojus, šaltkalvius, po vieną kunigą, architektą, felčerę, techniką elektriką, režisierių, juristą, liaudies meistrą (žr. 5 priedą).

Pirmajame Sąjūdžio tarybos posėdyje (1988-10-31) seniūnu buvo išrinktas V. Kačinskas (iki 1989-01-01). Po to kas tris mėnesius rotacijos būdu šias pareigas turėjo eiti šiauliečiai LPS Seimo nariai. Taip pat nutarta kasdien budėti Sąjūdžio būstinėje (pirmadieniais – J. Keldušis, V. Vingras, P. Sarnačinskaitė, V. Greičiūnas; antradieniais – V. Jokšas, P. Balčiūnas, A. Ulčinas, L. Staškevičiūtė, M. Stakvilevičius; trečiadieniais – A. V. Koskienė, V. Mikalauskas, J. Sabaliauskas; ketvirtadieniais – E. Buivys, V. Cinovoj, Albertas Špokas; penktadieniais – P. Urbonavičius, A. Gečas, A. Bekeris)⁶¹. Prasidėjus rinkimų maratonui, nutarta rinktis kas savaitę (ketvirtadieniais). Tačiau ne visi tarybos nariai lankėsi posėdžiuose. Lankomumo problemą bandyta įvairiai spręsti. Kai kurie siūlė tokius asmenis net šalinti iš tarybos. Pagaliau balsų dauguma nuspręsta šią problemą palikti kiekvieno sąžinei⁶². Tačiau pasitaikė atvejų, kada posėdžių nelankančiųjų sąrašas buvo skelbiamas viešai spaudoje⁶³. Visą kadenciją seniūnu išbuvo V. Kačinskas, K. Alminas, P. Balčiūnas. O nuo 1989 m. liepos mėnesio šias pareigas ėjusi A. V. Koskienė panoro

⁵⁹ Steigiamosios konferencijos balsavimo rezultatai, *ŠAMA*, f. 84, b. 2.

⁶⁰ *Ten pat*.

⁶¹ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 31.

⁶² LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 30.

⁶³ LPS tarybos sueigų nelanko, *Savaitės krivulė*, 1989-12-19, p. 4.

atsistatydinti (nuo 1989-08-07)⁶⁴. Apsisprendimo priežastimi ji nurodė skirtingų nuomonių netoleranciją taryboje (jos ir K. Almino politinių pažiūrų skirtumai), nuovargį, pablogėjusią sveikatą⁶⁵. Vėliau A. V. Koskienė taip komentavo savo žingsnį: „<...> LLL atstovai stengėsi visaip trukdyti darbą, sugalvodami nebūtus dalykus. Be abejo. Pajutau, kad stengiamasi supriešinti žmones, nuteikti juos vienus prieš kitus, ypač parodyti nepasitenkinimą tarp taryboje buvusių komunistų ir nepartinių. Taryboje buvo 15 komunistų ir 35 nepartiniai. Tai tik 33 % komunistų, iš jų 6 nelankė, liko 9, t. y. 18 % <...>“⁶⁶. Kita vertus, Sąjūdžio miesto taryboje suvesėjo nepasitikėjimas komunistais. Antai 1989 m. kovo 29 d. vykusiam šios institucijos susirinkime A. Almino pasiūlymu svarstytas klausimas dėl sąjūdininkų komunistų pakvietimo į partijos miesto komitetą. Visi vienbalsiai nutarė, kad „<...> Taryba nesuteikia įgaliojimų LPS nariams komunistams spręsti klausimus, liečiančius Sąjūdžio veiklą <...>“⁶⁷. A. V. Koskienę pakeitė J. Keldušis, kuris taip pat nesugebėjo išdirbti visos kadencijos. Tam sutrukdė objektyvios priežastys – Sąjūdžio padalinių struktūrinių reformų realizacija po 1989 m. rugsėjo 25 d. miesto sąjūdininkų konferencijos. Beje, tada savo veiklą oficialiai baigė ir pirmoji Sąjūdžio Šiaulių taryba.

LPS steigiamasis suvažiavimas ne tik turėjo priimti įstatus, programą, bet ir išrinkti Seimą bei Seimo Tarybą. Į sąjūdininkų forumą atvyko 1 021 (vietoje 1 127 išrinktų) delegatas. Deja, bet tenka pastebėti, jog istoriografijoje pateikiami netikslūs suvažiavimo dalyvių tautybės, lyties, išsilavinimo skaičiai⁶⁸. Skirtingai interpretuojama ir Seimo rinkimų procedūra. Pagal iš anksto nustatytas kvotas kiekvienas rajonas turėjo išsirinkti po vieną LPS Seimo narį bei 5 suvažiavimo delegatus, Vilniaus miestas – atitinkamai 40 ir 340, Kauno – 35 ir 300, Šiaulių – 8 ir 40⁶⁹. Vadinasi, steigiamajame suvažiavime beveik 63 proc. delegatų sudarė

Vilniaus ir Kauno atstovai. Turint galvoje, kad šiame sąjūdininkų forumo dalyvavo 980 lietuvių, tokių kvotų nustatymas kelia abejonių. 1989 m. daugiausia lietuvių gyveno Kaune (367,9 tūkst., arba 88 proc.). Po to ėjo Vilnius (291,5 tūkst., arba 50,5 proc.), Klaipėda (127,8 tūkst., arba 63,3 proc.), Šiauliai (123,8 tūkst., arba 85 proc.), Panevėžys (116,2 tūkst., arba 91,8 proc.), Alytus (69,1 tūkst., arba 94,7 proc.), Marijampolė (48,4 tūkst., arba 95,1 proc.) ir t. t.⁷⁰ Tokios atstovavimo kvotos logiškai lėmė balsavimo rezultatus. Istoriografijoje akcentuojama, kad iki sąjūdininkų forumo miestai ir rajonai išskėlė 169 Seimo narius, suvažiavimo metu į Seimą išrinkta respublikinė Sąjūdžio iniciatyvinė grupė (35 žmonės) ir dar papildomai 15 asmenų⁷¹. Tačiau šioje institucijoje dirbo 220 žmonių. Problema iškyla dėl Kazimiero Motiekos. Virgilijus Čepaitis jį mini tarp papildomai suvažiavime išrinktų asmenų⁷². Tačiau šį faktą paneigia LPS steigiamojo suvažiavimo stenograma⁷³ ir balsų skaičiavimo komisijos ataskaita (į ją išrinkti šiauliečiai A. Gumuliauskas, H. Karpavičius)⁷⁴, kurioje konstatuota: „<...> 1. Suvažiavimo delegatai pateikė rajonų ir kraštų Sąjūdžio rėmimo grupių išrinktą 171 kandidatą į Sąjūdžio Seimą.

2. Vilniaus delegatai pasiūlė Suvažiavimui patvirtinti Seimo nariais 34 Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Iniciatyvinės grupės narius.

3. Šio protokolo I ir II punktuose nurodytus Seimo narių sąrašus Suvažiavimas patvirtino atviru balsavimu.

4. Suvažiavimas slaptu balsavimu iš 45 kandidatų papildomai išrinko 15 Seimo narių <...>“⁷⁵

Sąjūdžio Seimo narių daugiausia buvo iš Vilniaus (91), Kauno (41). Po to ėjo Klaipėda (10), Šiauliai (8), Panevėžys (8), Alytus (5), Marijampolė (4), Kauno (3), Joniškio (2), Lazdijų (2), Varėnos (2) rajonai. Kiti rajonai delegavo po vieną savo atstovą⁷⁶. Taigi, Seime aiškiai dominavo vilniečiai ir kauniečiai, sudarę 60 proc. šios institucijos narių. Tarp papildomai steigiamajame suvažiavime

⁶⁴ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 60.

⁶⁵ *Ten pat*, l. 69.

⁶⁶ Koskienė A., *Prisiminis Lietuvos Atgimimo metas*, Šiauliai, 2008, p. 9.

⁶⁷ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 18.

⁶⁸ *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)*, p. 79; *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, p. 331.

⁶⁹ *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)*, p. 78.

⁷⁰ *Ten pat*, p. 34.

⁷¹ *Ten pat*, p. 79; Čepaitis V., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, p. 144, 145.

⁷² *Ten pat*, p. 144.

⁷³ *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*, p. 187, 188.

⁷⁴ *Ten pat*, p. 146.

⁷⁵ *Ten pat*, p. 187.

⁷⁶ *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)*, p. 81.

išrinktų 15 asmenų taip pat daugiausia (10) buvo sostinės atstovų⁷⁷. Kiti penki reprezentavo Kauną, Jonavą, Alytų, Valkininkus, Panevėžio rajoną.

Ne visi LPS iniciatyvinės grupės nariai steigiamajame suvažiavime buvo išrinkti į Seimo Tarybą. Į pastarąją instituciją nepateko vilniečiai Regimantas Adomaitis, Juozas Bulavas, Vaclovas Daunoras, Bronius Leonavičius, Meilutė Julija Lukšienė, Alfonsas Maldonis, Romas Pakalnis, Saulius Pečiulis, Artūras Skučas, Gintaras Songaila, Arvydas Šaltenis. Jie užleido savo vietas sostinės atstovams Vaclovui Aliuliui, Kazimierui Antanavičiui, Osvaldui Balakauskui, Romui Gudaičiui, Georgijui Jefremovui, Mečiui Laurinkui, Marcelijui Martinaičiui, K. Motiekai ir kauniečiams Vaidotui Antanaičiui, K. Uokai. O buvęs kaunietis Emanuelis Zingeris kaip tik tais metais pradėjo dirbti Vilniuje⁷⁸. Vadinasi, LPS centrinėse struktūrose dominavo Kauno ir Vilniaus sąjūdininkai, o kitų respublikos vietovių atstovams atiteko daugiau statistų vaidmuo. Ne išimtis čia buvo ir šiauliečiai. Kita vertus, tokios atstovavimo proporcijos sudarė palankias sąlygas trinčiai tarp vilniečių bei kauniečių dėl politinės įtakos, kurią bandė atskleisti istorikas Č. Laurinavičius⁷⁹. Tačiau respublikiniu mastu šiauliečių sąjūdininkų balsas nebuvo visai negirdimas. Šiauliuose vykdavo zoniniai pasitarimai, kuriuose būdavo aptariama Sąjūdžio veikla, numatomos ateities gairės, glaudesni ryšiai tarp struktūrų, išklausomos vietinės problemos⁸⁰. Šiauliečiams padėjo ir glaudūs ryšiai su buvusiais kraštiečiais: LPS Seimo Tarybos pirmininko pavaduotoju R. Ozolu, LPS Seimo Tarybos nariu Zigmas Vaišvila, LPS Seimo nare A. Rupšyte, kurie noriai dalijosi darbo patirtimi, politinio gyvenimo naujienomis, negailėjo patarimų. Tačiau 1989 m. sausio 15 d. įvykę pirmieji beveik demokratiniai rinkimai į LSSR AT sustiprino Šiaulių sąjūdininkų pozicijas respublikiniu mastu. Jiems reikėjo formuoti iki tol nežinomą rinkiminę taktiką, kuri pasiteisino ir buvo plačiai diegiama įvairiuose vėlesniuose rinkimuose. Galima sakyti, kad šiauliečiai ne tik pirmieji pradėjo rašyti daly-

vavimo demokratinuose rinkimuose pradžiamokslį Lietuvoje, bet ir pritaikė jį praktiškai⁸¹.

LPS Šiaulių miesto steigiamosios konferencijoje išrinkti 40 asmenų ne tik sudarė tarybą, bet ir tapo sąjūdininkų forumo Vilniuje delegatais. Be to, į suvažiavimą svečių teisėmis vyko I. Vasinauskaitė, A. Špokas, Algimantas Končius, Juozas Šilenskis, Jonas Jonikas ir kt. A. Griganavičius į renginį turėjo vykti iš tobulinimosi kursų Kijevo klinikose. Apie šią nelengvą kelionę jis atsiminimuose rašė: „<...> Nė vienoje kasoje nebuvo bilietų nei į Vilnių, nei į kitas Baltijos šalis, bet kelią iš Kijevo į Vilnių atvėrė vienintelis stebuklingas žodis „Sąjūdis“. Išgirdusi, kad turiu dalyvauti Sąjūdžio suvažiavime, viena kasininkė susirūpino: „Reikia dalyvauti, būtina!“ Per dvi dienas ji man parūpino bilietą į Vilnių <...>“⁸². Ypatingą svečio statusą (salėje sėdėjo tarp delegatų) įgijo A. Urbanavičius, kuris su pretenzijomis dėl neteisingų rinkimų Šiaulių steigiamosios konferencijoje kreipėsi į organizacinio komiteto narį M. Laurinką. Išvykstančius šiauliečius LKP miesto komitete priėmė miesto vadovai⁸³. Atrodė, kad rengiamasi dalyvauti ypač svarbioje istorinėje šventėje. Tačiau daugeliui ji tapo aktyvios politinės veiklos pradžia⁸⁴.

Dar suvažiavimo išvakarėse šiauliečiai nusprendė, kad jų vardu kalbą pasakys dramos teatro režisierius G. B. Padegimas. Kandidatų buvo ir daugiau (J. Keldušis, M. Stakvilevičius, V. Vingras), bet šį kartą viltys sietos su pasirinkto teatro oratoriniais gebėjimais. Jis pasisakė suvažiavimo trečiojo posėdžio metu. G. B. Padegimo kalba buvo emocionali, bet kartu ir padrika. Kita vertus, oratorių slėgė didelė atsakomybė išsakyti savo mintis prieš visą Lietuvą. Jis savo kalboje palietė gausybę problemų – ekologines, socialines, sovietinės kariuomenės savivalės, tautinių švenčių ir kt.⁸⁵ Pranešime oratorius paminėjo LPS miesto steigiamosios konferencijoje priimtą rezoliuciją, kurioje išreikštas nepasitikėjimas LKP CK biuro nariu, Lietuvos SSR liaudies kontrolės komiteto pir-

⁷⁷ *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, p. 331.

⁷⁸ *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*, p. 194; *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, p. 330, 331, 461.

⁷⁹ *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)*, p. 125–151.

⁸⁰ *Ten pat*, p. 91.

⁸¹ Gumuliauskas A., *Sąjūdis Šiauliuose: periferijos pamokos politikos centrui*, *Istorija*, t. 80, Vilnius, 2010, p. 50–58.

⁸² Griganavičius A., *Reikia tos Lietuvos*, Šiauliai, 2006, p. 124.

⁸³ Sabaliauskas J., Našta, po kuria nepalinksime, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-02, p. 1.

⁸⁴ Sabaliauskas J., Palūkėkime, ažuoliukas užaugs, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-28, p. 1, 4.

⁸⁵ *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas*, p. 62–66.

mininku J. Lukausku. Visgi kalboje nebuvo paliesta krašto politinio gyvenimo perspektyvos problema. Apskritai šiuo klausimu diduma šiauliečių delegatų, skirtingai nei kauniečiai, laikėsi gana nuosaikios pozicijos. Taip pat suvažiavimo delegatams bei svečiams rusų poeto Andrejaus Voznesenskio eiles jo pasisakymo metu skaitė šiaulietė O. V. Dautartaitė.

Atrodė, kad, po LPS steigiamojo suvažiavimo užbaigus struktūrizaciją, Šiaulių sąjūdininkų darbas turėjo vykti nustatyta vaga. Tačiau sparčiai besikeičiantis politinis gyvenimas Respublikoje diktavo savo sąlygas. Naujai besiklostanti situacija kėlė profesionalaus požiūrio į Sąjūdžio veiklą būtinybę. Jau nebeužteko vien mėgėjiško darbo miesto Sąjūdžio taryboje. Todėl 1989 m. vasario 1 d. nuspręsta tarybos atsakinguoju sekretoriumi išrinkti V. Kačinską ir įdarbinti jį pusę etato (atlygis 225 Rb)⁸⁶. Ši pareigybė turėjo padėti optimizuoti organizacinį darbą. LPS miesto taryboje labai svarbų vaidmenį atliko seniūnas. Nuo jo organizacinių gebėjimų, kompetencijos priklausė institucijos veiklos kokybė. Tačiau seniūnas tarybai vadovavo visuomeniniais pagrindais. Sąjūdžiui jis tegalėjo skirti atliekamą nuo pagrindinio darbo laiką. Be to, nuolatinė seniūnų rotacija taip pat neprisidėjo prie tarybos veiklos stabilumo. Ši problema iškilo 1989 m. vasario 8 d. Tą kartą dauguma tarybos narių pasisakė už seniūno rotaciją kas tris mėnesius (4 buvo už pastovų seniūną, 1 susilaikė)⁸⁷. Visos šios diskusijos parodė, kad pribrendo laikas parengti naujus įstatus, statutą, tarybos reglamentą. Toks klausimas pirmą kartą iškilo 1989 m. sausio 25 d. tarybos posėdyje⁸⁸. Ilgainiui jis tapo vis aktualesnis. Ypač svarbu buvo nustatyti santykius su veikiančiomis bei besikuriančiomis politinėmis, visuomeninėmis organizacijomis, kurių skyriai egzistavo Šiauliuose.

Nuo 1989 m. vasario 5 d., kada susikūrė Lietuvos demokratų partija, iki 1990 m. balandžio mėnesio, kada oficialiai buvo įregistruotos pirmosios penkios politinės partijos Respublikoje (Lietuvos demokratų partija, Lietuvos krikščionių demokratų partija, Lietuvių tautininkų sąjunga, Lietuvos socialdemokratų partija, Lietuvos komunistų partija),

buvo sukurtos daugiapartinės sistemos formavimosi prielaidos. Be to, laikotarpį nuo 1988 m. iki 1990 m. galima laikyti pereinamuoju etapu nuo vienpartinės sistemos žlugimo prie daugiapartinės sistemos kūrimosi⁸⁹. Šiauliuose veikė LDP, LKDP, LSDP skyriai. Tačiau jie buvo negausūs, silpni ir turėjo dirbti po Sąjūdžio „skėčiu“. Be to, miesto sąjūdininkai padėjo surengti žaliųjų (1989-03-11), Tarptautinio olimpinio komiteto Šiaulių skyriaus konferenciją (1989-03-23)⁹⁰. LPS miesto tarybos narė vadovavo įsikūrusiam klubui „Tremtinys“⁹¹, kurio nariai rinkosi Sąjūdžio būstinėje.

Lietuvos laivės lyga (toliau – LLL) sovietinės okupacijos sąlygomis veikė pogrindyje (1978–1988), o atgimimo laikotarpiu – kaip visuomeninė organizacija. Remiantis LR teisingumo įsakymu Nr. 55-VO (1995-11-08), ji įgijo politinės organizacijos statusą⁹². LLL, daug prisidėjusios prie Nepriklausomybės iškovojoimo, skyrius Šiauliuose įsisteigė 1989 m. sausio 10 d. Stimulu tokiems veiksams tapo tą pačią dieną LLL ir LDP organizuotas mitingas Vilniaus kalnų parke, skirtas 1941 m. sausio 10 d. pasirašytam SSRS ir Vokietijos slaptam protokolui, kuriuo sovietai už 7,5 milijonus aukso dolerių iš nacių nupirko dalį Suvalkijos ruožo, paminėti. Į jį susirinko apie 50 tūkstančių žmonių⁹³. Mitinge dalyvavo ir grupė šiauliečių. Tą pačią dieną sugrįžę namo, jie susirinko Medelyno mikrorajone pas Zigmantą Šatą. Čia ir buvo įkurtas LLL Šiaulių skyrius, kuriam vadovavo Žilvinas Razminas⁹⁴. Jo būte vyko susirinkimai. Skyriui priklausė Jonas Petkevičius, Ž. Razminas, V. Danielius, Sigitas Baranauskas, Kęstutis Stulgys, Gintautas Čeilutka, Gediminas Pyragas, Sigitas Žvirgždas, Vaidotas Šimkevičius, Arūnas Zembleckis, Algimantas Vileikis, Z. Šatas, Raimondas Rukas, A. Končius, Emilis Ruzgas, Vladislovas Vazonis, Edmundas Urmonas, Arūnas Baranauskas, Simas Jonikas ir kt.⁹⁵ Jie išsiskyrė savo radikalumu, ypač savo veiksmais šioje srityje pasižymėjo Ž. Razminas. Pastarąjį

⁸⁶ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 10.

⁸⁷ *Ten pat*, l. 12.

⁸⁸ *Ten pat*, l. 8.

⁸⁹ Gumuliauskas A., *Lietuvos istorija*, Šiauliai, 2010, p. 401.

⁹⁰ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 13.

⁹¹ Sabaliauskas J., „Tremtinio“ klubas, *Krivulė*, 1989-02-01, p. 6.

⁹² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas, *Žilvino Razmino asmeninis archyvas* (toliau – ŽRAA).

⁹³ Terleckas A., *Lietuvos laisvės lyga: nuo „Laisvės šauklio“ iki Nepriklausomybės. Antra knyga*, Vilnius, 2006, p. 215.

⁹⁴ *Ten pat*, p. 328.

⁹⁵ LLL Šiaulių skyriaus sąrašas, ŽRAA.

LLL lyderis Antanas Terleckas apibūdino taip: „<...> Vėliau Ž. Razminas pasižymėjo savo radikaliais veiksmais, kurių nesuprato nei valdžia, nei didesnė visuomenės dalis, nei teisėsaugos institucijos. Man susidarė įspūdis, kad Žilvinas yra patriotiška ir ne-savanaudiška asmenybė, tačiau ne visada pasirenka geriausias priemones savo kilniems siekiams ir patriotiniam bekompromisiškumui išreikšti <...>“⁹⁶ LLL Šiaulių skyrius aktyviai dalyvavo Sovietinės armijos karinių bilietų grąžinimo akcijoje. 1989 m. birželio 1 d. prie miesto karinio komisariato tokių dokumentų oficialiai atsisakė V. Danielius, Aurelijus Gričius, K. Stulgys, G. Pyragas, S. Baranauskas, Gracijus Jasulevičius, Ž. Razminas, S. Žvirgždas⁹⁷. Kita vertus, LLL Šiaulių skyrius nebuvo pajėgus veikti atskirai ir ieškojo sąjūdininkų pagalbos. Antai 1989 m. vasario 1 d. LPS miesto taryba leido jos patalpose kartą per savaitę iki metų pabaigos rengti LLL susirinkimus⁹⁸.

1989 m. kovo 21 d. LPS miesto tarybos būstinėje į pirmąjį savo posėdį susirinko Šiaulių darbininkų sąjungos (toliau – ŠDS) iniciatyvinė grupė ir paskelbė kreipimąsi, kuriame kvietė jungtis darbininkus ir kartu su Sąjūdžiu kurti teisinę demokratinę valstybę⁹⁹. Tada dokumentą pasirašė A. Ulčinas, Stasys Budinas, Romualdas Petrauskas, Vytautas Barzdžius, Adolfas Gairionis, R. Lazdynas, Jonas Liubinas, Stasys Puščius, Izidorius Kupstys, Antanas Pniauskas, Ada Kupstienė, Konstantinas Tvaskūnas, Bronislovas Žukas, Danielius Kairys, Alfonsas Paulauskas, Algirdas Norgilas, Anicetas Vaitekūnas ir kt. ŠDS iniciatyvinė grupė priėmė laikinuosius įstatus, kur akcentavo, jog „<...> Šiaulių Darbininkų Sąjunga yra savaveiksmė visuomeninė organizacija. Ji yra sudėtinė LPS dalis, remia ir vykdo Sąjūdžio Programą ir Rezoliucijas <...>“¹⁰⁰. Jos pirmininku tapo Rimantas Lazdynas. Tačiau miesto LDT VK dėl neaiškaus statuso visuomeninės organizacijos neįregistravo. Tada ji veikė kaip Lietuvos darbininkų sąjungos (įregistruota 1989-08-18 LSSR AT įsaku Nr. 180) padalinys. Jos

steigiamasis suvažiavimas įvyko 1989 m. liepos 1 d. Vilniuje, Profsąjungų rūmuose, kur nuspręsta, jog „<...> Sąjunga veiks prieš monopolizmą politikoje, ekonomikoje ir socialinėje srityje, sieks turėti savo atstovus visų lygių valstybinės valdžios ir valdymo organuose. Pagrindinis politinis tikslas – Lietuvos nepriklausomybė <...>“¹⁰¹. Šiame forume Šiaulių darbininkų vardu kalbėjo R. Lazdynas, A. Pniauskas, A. Ulčinas¹⁰².

1989 m. rugsėjo mėnesį Šiauliuose susibūrė Motiejaus Valančiaus blaivystės sąjūdžio iniciatyvinė grupė, išrinkusi į šios organizacijos steigiamąjį suvažiavimą Vilniuje (1989-09-23–24) 7 delegatus: Šv. Jurgio parapijos kleboną Prosperą Bubnį, pedagogus K. Alminą, Teodorą Tamošiūną, medikus Vincą Filipavičių, A. Griganavičių, Aleksandrą Ronkų, „Caritas“ atstovę Nijolę Vežikauskaitę. Sugrįžus iš šio renginio, norėta plėsti veiklą savame mieste. 1989 m. lapkričio 25 d. Šiauliuose įkurtas Blaivystės sąjūdžio skyrius, išrinkta jo taryba. Pastarosios institucijos pirmininku tapo A. Griganavičius, pavaduotoju – T. Tamošiūnas, sekretore – Vanda Rakauskaitė, nariais – K. Alminas, Artūras Baranauskas, P. Bubnys, V. Danielius, Jūra Daulenskienė, Valė Ežerskienė, V. Filipavičius, P. Ivoškus, A. Končius, Eugenijus Mikaliūnas, Romas Prosciavičius, A. Ronkus, Arnoldas Valkauskas, Gražbylė Venclauskaitė, N. Vežikauskaitė¹⁰³. Tą pačią dieną Blaivystės sąjūdžio skyrius mieste surengė pirmąją blaivystės šventę, kurios metu Šv. Jurgio bažnyčioje aukotos šv. mišios, Saulės laikrodžio aikštėje pasodintas blaivystės ažuolas, senosiose kapinėse aplankytas M. Valančiaus pirmtako Ignacijaus Štacho kapas¹⁰⁴. Blaivystės sąjūdis veikė kaip atskiras Lietuvos sąjūdžio padalinys.

Švietimo darbuotojai buvo aktyvūs Sąjūdžio dalyviai. M. Stakvilevičiaus ir A. V. Koskienės iniciatyva 1989 m. kovo 31 d. surengta Šiaulių miesto pedagogų konferencija, kurioje akcentuota būtinybė kurti naują švietimo sistemą (tautinės mokyklos koncepcija), formuoti kompetentingą valdymo apa-

⁹⁶ Terleckas A., *Lietuvos laisvės lyga: nuo „Laisvės šauklio“ iki Nepriklausomybės. Antra knyga*, p. 238.

⁹⁷ Pareiškimas Šiaulių miesto kariniam komisariatui, ŽRAA.

⁹⁸ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 9.

⁹⁹ Šiaulių miesto darbininkų sąjungos įregistravimo dokumentai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 25, l. 12.

¹⁰⁰ *Ten pat*, l. 3.

¹⁰¹ *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, p. 262.

¹⁰² Struoga R., Prisiminus Lietuvos darbininkų sąjungos suvažiavimą, *Šiaulių naujienos*, 1989-07-14, p. 3.

¹⁰³ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, p. 53–54.

¹⁰⁴ Griganavičius A., Pirmoji Šiaulių blaivystės šventė, *Šiaulių naujienos*, 1989-11-23, p. 2.

ratą, padėti tvirtus žmogaus dorovės pagrindus, ugdyti intelektą, įdarbinti mokykloje psichologus, sudaryti koordinacinį centrą jaunimo problemoms spręsti, skatinti šeimas lankytis koncertuose, teatruose ir kt.¹⁰⁵ 1989 m. birželio 3–4 d. šiauliečių atstovai dalyvavo Sąjūdžio pedagogų steigiamajame suvažiavime, į kurį atvyko 500 delegatų. Jo metu buvo patvirtinti Lietuvos mokytojų Sąjūdžio įstatai, bendroji programa, išrinkta respublikinė taryba, priimta rezoliucija dėl Švietimo įstatymo¹⁰⁶.

Norint pakelti šiauliečių politinį aktyvumą ir sudaryti sąlygas atsirasti daugiapartinei sistemai, Sąjūdžiui reikėjo artimiau bendradarbiauti su tik pradėjusiomis veikti politinėmis ir visuomeninėmis organizacijomis. Šį žingsnį vertė žengti ir 1989 m. vasario 15 d. priimta LPS Seimo deklaracija, iškėlus naują strateginį judėjimo tikslą – Nepriklausomybę (nuo tada Lietuvos persitvarkymo sąjūdis pradėtas vadinti Lietuvos sąjūdžiu)¹⁰⁷. 1989 m. liepos–rugpjūčio mėn. subrendo mintis, kad reikia pradėti partijų ir politinių judėjimų diskusiją. Taip atsirado politinis konsultacinis susirinkimas („Apvalusis stalas“), į kurį iš pradžių įėjo socialdemokratai, demokratai, LLL Šiaulių skyriaus, Žydų kultūros draugijos, Darbininkų sąjungos nariai, krikščionys demokratai ir žalieji. Pirmasis toks susirinkimas įvyko 1989 m. rugpjūčio 4 d. Jame dalyvavo vienas LS lyderių R. Ozolas¹⁰⁸, paraginęs vienyti politines jėgas. Politinio konsultacinio susirinkimo atstovai kreipėsi į LSSR AT deputatus, atstovaujančius Šiaulių miesto rinkėjams, ir prašė išnagrinėti bei įvertinti 1940 m. politinius įvykius Lietuvoje. Dokumentu jie reikalavo:

- 1) „<...> pripažinti neteisėtą Liaudies seimo nutarimą dėl Lietuvos įstojimo į TSRS;
- 2) priimti Lietuvos teisininkų paruoštą Įstatymo dėl atsakomybės už nusikaltimus Lietuvos liaudžiai projektą;
- 3) siekiant atkurti Lietuvos nepriklausomybę rinkimus į LTSR Aukščiausiąją Tarybą surengti dar šių metų rudenį;

4) priimti Pilietybės įstatymą iki rinkimų į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą;

5) pakeisti Konstitucijos 1 skirsnio 6-ąjį straipsnį ir taip įteisinti šalyje pliuralizmą <...>“¹⁰⁹

Sąjūdininkai, siekdami politinių jėgų konsolidacijos Šiauliuose, turėjo priimti naujus juridinius dokumentus. Tai galėjo padaryti tik Sąjūdžio miesto konferencija. Ji prasidėjo 1989 m. rugsėjo 25 d. ir po pertraukos baigė darbą spalio 2 d. Iki šio forumo pradžios Sąjūdžio miesto taryba intensyviai rengė naujus statuto, įstatų, reglamentų projektus. Diskusijų metu išryškėjo du skirtingi požiūriai į organizacinę sąjūdininkų veiklos pertvarką. Taip gimė du skirtingi LPS Šiaulių miesto organizacijos įstatų projektai, kurių vieną parengė V. Kačinskas (žr. 6 priedą), o kitą – V. Vingras ir Vytautas Vestertas (žr. 7 priedą). Autoriai savo dokumentus pristatė miesto tarybai konferencijos išvakarėse (1989-09-13). Kilo karšta diskusija. V. Kačinskas savo įstatų projekte daug dėmesio skyrė politinių, visuomeninių organizacijų konsolidacijai ir jų tiesioginiam dalyvavimui Sąjūdžio veikloje. Tokia pozicija buvo perspektyvi. Jos dėka ne tik stiprėtų politinės, visuomeninės organizacijos, bet, svarbiausia, susiformuotų platus Nepriklausomybės šalininkų frontas. O V. Vingro ir V. Vesterto projekte bendravimas su partijomis, visuomeninėmis organizacijomis galėjo vykti tik apskritojo stalo, rengiamo tarybos prezidiumo, rėmuose. Pastarąją instituciją turėjo sudaryti nuolatinių komisijų pirmininkai, seniūnas, jo pavaduotojas, atsakingasis sekretorius. Be to, šiame projekte didelės galios buvo suteiktos seniūnui. Kadangi į posėdį nesusirinko tarybos narių kvorumas, tai balsavimas dėl įstatų projektų tebuvo rekomendacinio pobūdžio (už V. Vingro ir V. Vesterto variantą pasisakė 12 asmenų, už V. Kačinsko – 8, o 2 susilaikė¹¹⁰). Šiuo atveju pasisakyta už asmenybių įtaką Sąjūdžio veiklai ir ignoruota politinių bei visuomeninių jėgų konsolidacijos idėja. V. Kačinsko šalininkai bandė gelbėti padėtį ir pervilioti į savo stovyklą kitaip mąstančius tarybos narius. Būtent tada bene pirmą kartą taryboje pasireiškė politinės kovos taktikos

¹⁰⁵ Koskienė A., *Prisiminus Lietuvos Atgimimo metus*, p. 7.

¹⁰⁶ *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, p. 259.

¹⁰⁷ Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, XII t., I dalis, p. 226.

¹⁰⁸ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 75.

¹⁰⁹ Kreipimasis į LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus, atstovaujančius Šiaulių miesto rinkėjams, *Šiaulių naujienos*, 1989-08-15, p. 1.

¹¹⁰ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 103.

elementai. Taip A. Ulčinas pasiūlė V. Vestertą kandidatui į seniūno pavaduotojus. Šiai idėjai suskubo pritarti kitas V. Kačinsko įstatų varianto šalininkas A. Griganavičius. Pagaliau nutarta abu projektus teikti svarstyti konferencijai.

1989 m. rugsėjo 25 d., 17 val., dramos teatre prasidėjo antroji Lietuvos sąjūdžio Šiaulių miesto konferencija, į kurią atvyko 284 delegatai iš 308 išrinktųjų¹¹¹. Dar rugsėjo 6 d. posėdyje taryba nusprendė, kad į konferenciją didesnės rėmimo grupės turėtų deleguoti po 1 asmenį nuo 8 žmonių, o mažesnės – po 2 atstovus. Be to, kiekviena rėmimo grupė galėjo pasikviesti po vieną svečią¹¹². Ši konferencija gerokai skyrėsi nuo pirmosios. Čia jau nebebuvo visuotinės euforijos. Delegatai aštriai diskutuodavo visais klausimais ir atkakliai gindavo savo poziciją. Konferencijoje svarbiausia problema tapo įstatų traktuotė dėl valdybos sudėties. Pagaliau apsisistota ties dviem jos variantais: 1) „<...> Tarybos valdybą sudaro konferencijos tiesioginiu lygiu balsavimu išrinkti nuolatinės komisijų pirmininkai, valdybos seniūnas, du jo pavaduotojai ir atsakingasis sekretorius. Į ją taip pat įeina politinių organizacijų ir partijų, veikiančių pagal LPS programą, konferencijos patvirtinti atstovai <...>“; 2) „<...> Tarybos valdybą sudaro konferencijos tiesioginiu lygiu balsavimu išrinkti nuolatinės komisijų pirmininkai, valdybos seniūnas, du jo pavaduotojai ir atsakingasis sekretorius <...>“¹¹³. Balsuodami už šias formuluotes, konferencijos delegatai susiskirstė į tris dalis: 1) konservatoriai-komunistai, 2) nuosaikieji, 3) radikalai. Pirmieji ir toliau siekė išlaikyti asmenybių sąjūdį, kada judėjimo sėkmę lemia žmogaus individualios savybės, o ne konsoliduotas darbas. Be to, taip norėta išsaugoti gana didelę savo politinę įtaką visuomenėje. Nuosaikiams galima priskirti V. Kačinsko įstatų varianto šalininkus, siekusius suvienyti visas politines jėgas bendram darbui. Radikalai norėjo pasinaudoti galimybe dirbti valdyboje ir taip įgyti pranašumą kovoje su

komunistais. Visgi pergalę šventė nuosaikieji, pasinaudoję radikalų parama. Už V. Kačinsko įstatų varianto formuluotę balsavo 189 delegatai (iš 265), prieš – 65, 11 susilaikė. Tokiu būdu valdybos veikloje galėjo dalyvauti politinių partijų įgaliotiniai (žr. 8 priedą).

Taip Šiaulių sąjūdininkai pirmieji ir vieninteliai Lietuvoje sugebėjo bendrai veiklai sutelkti visas politines jėgas. Visą dokumento tekstą nuspręsta patvirtinti konferencijos antrosios dalies metu.

Po to konferencijos delegatai rinko Sąjūdžio miesto vadovybę. Į seniūno pareigas pasiūlytos keturios kandidatūros (V. Kačinskas, A. Urbanavičius, K. Alminas, Ž. Razminas). Tačiau, trims atsisakius, V. Kačinskui varžovų nebeliko. Jis, tapęs LR AT deputatu, 1990 m. balandžio 1 d. parašė pareiškimą ir buvo atleistas iš tarybos seniūno pareigų¹¹⁴. Tokia tvarka, renkant Sąjūdžio miesto organizacijos lyderius (A. Pniauską, A. Sėjūną, Petrą Ivoškų), taikyta ir vėliau. Daug atkaklesnė kova vyko dėl dviejų seniūno pavaduotojų postų, į kuriuos kandidatais buvo iškelti net šeši asmenys. Tačiau du (Jonas Bartkus, Kazimieras Župerka) iš jų rinkiminėje kovoje nedalyvavo. Seniūno pavaduotojais tapo A. Urbanavičius ir V. Vestertas (žr. 9 priedą). Pastarąją kandidatūrą taktiniais sumetimais parėmė nuosaikieji ir radikalai. Atsakingą sekretore be konkurencijos išrinkta I. Vasinauskaitė. Pirmoji konferencijos dalis užsitęsė iki išnaktų. Todėl darbą nuspręsta užbaigti po savaitės.

1989 m. spalio 2 d. konferencija pratęsė savo darbą. Jos metu išrinkta 114 asmenų Sąjūdžio miesto taryba, kurioje liko tik 13 pirmosios tarybos narių (P. Balčiūnas, A. V. Koskienė, G. B. Padegimas, M. Stakvilevičius, V. Vingras, P. Piaulokas, K. Kriščiūnas, L. Staškevičius, A. Griganavičius, P. Anikinas, K. Kasperavičius, V. Greičiūnas, S. Sidaravičius (žr. 10 priedą). Nedaug tokių sąjūdininkų (6) buvo ir valdyboje (žr. 8 priedą). Delegatai taip pat patvirtino Sąjūdžio Šiaulių miesto organizacijos įstatų (žr. 6 priedą), tarybos statutą (žr. 11 priedą), rezoliuciją „Dėl blaivybės“¹¹⁵. Konferencijoje buvo sudarytos prie tarybos veikiančios nuolatinės ko-

¹¹¹ 1989 09 25 Šiaulių miesto sąjūdžio konferencijos dokumentai (protokolas, tarybos įstatai, tarybos valdybos ir tarybos sueigų reglamentai, vardinis konferencijos dalyvių sąrašas ir kt.), ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 1.

¹¹² LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 96.

¹¹³ 1989 09 25 Šiaulių miesto sąjūdžio konferencijos dokumentai (protokolas, tarybos įstatai, tarybos valdybos ir tarybos sueigų reglamentai, vardinis konferencijos dalyvių sąrašas ir kt.), ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 23, 25.

¹¹⁴ V. Kačinsko dokumentai apie jo veiklą sąjūdyje (autobiografija, rinkiminė programa, pareiškimas dėl atleidimo iš LPS Šiaulių miesto tarybos seniūno pareigų ir kt.), ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 39, l. 8.

¹¹⁵ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, p. 294–295.

Sąjūdžio mitingas Saulės laikrodžio aikštėje Šiauliuose, 1988 m. liepos 22 d. Jono Tamulio nuotrauka

misijos, kurių pirmininkais tapo: Sąžinės laisvės ir etikos – K. Alminas, Jaunimo – A. Bekeris, Švietimo – Eugenijus Civilka, Politinės – R. Lazdynas, Kariuomenės klausimų – Ž. Razminas, Kultūros – J. Sabaliauskas, Sveikos gyvenamosios aplinkos – A. Sėjūnas, Istorinės atminties – A. Špokas, Miesto savivaldybės – Vida Stasiūnaitė, Ekonomikos – Jonas Tručinskas, Socialinių klausimų – A. Ulčinas, Teisinės – Romualdas Urbaitis, Ryšių – Birutė Juzė Žymantienė (žr. 12 priedą). Sąjūdžio Šiaulių miesto struktūrinė reorganizacija baigėsi 1989 m. spalio 18 d., tarybai priėmus sueigos (žr. 14 priedą), o valdybai – savo veiklos (žr. 13 priedą) reglamentus. Remiantis šiais dokumentais, į tarybos valdybą, veikiančią tarp tarybos posėdžių, įėjo politinių

grupių ir partijų igaliojiniai. Tai buvo pirmas atvejis Lietuvoje, kada Sąjūdžio pastangomis vieningai ėmė veikti visos miesto politinės jėgos – krikščionys demokratai, komjaunuoliai, komunistai, socialdemokratai, žalieji, demokratai, Darbininkų sąjungos, LLL atstovai.

Galima teigti, jog ši konferencija kardinaliai pakeitė Sąjūdžio Šiaulių miesto organizacijos struktūrą – buvo sudarytas bendras miesto politinių jėgų frontas, galėjęs spręsti svarbiausias problemas. Kita vertus, konferencijoje ypač išryškėjo ideologiniai nesutarimai, egzistavę nuo pat judėjimo pradžios. Be to, vis įnirtingesnė tapo kova dėl valdžios pačiame Sąjūdyje.

LPS RĖMIMO GRUPĖS ŠIAULIUOSE (1988–1990 M.)*

Eil. Nr.	LPS rėmimo grupės pavadinimas	Narių skaičius	
		1988–1989 m.	1990 m.
1.	1-oji profesinė technikos mokykla	7	8
2.	2-oji pagalbinė mokykla-internatas	6	**
3.	2-oji vidurinė mokykla-internatas	11	**
4.	5-oji vidurinė mokykla	14	**
5.	6-oji vidurinė mokykla	7	**
6.	7-oji vidurinė mokykla	29	**
7.	8-oji vidurinė mokykla	22	8
8.	10-oji vidurinė mokykla	14	**
9.	11-oji vidurinė mokykla	26	**
10.	12-oji vidurinė mokykla	22	14
11.	14-oji vidurinė mokykla	14	**
12.	15-oji vidurinė mokykla	48	5
13.	18-oji vidurinė mokykla	20	**
14.	1-oji autotransporto įmonė	14	6
15.	1-oji poliklinika	12	40
16.	10-oji mechanizacijos valdyba	13	13
17.	Oro uostas	7	**
18.	Aukštesnioji muzikos mokykla	10	
19.	Autobusų parkas	54	29
20.	Autobusų stotis	24	**
21.	Autotransporto įmonės mokymo kombinatas	13	5
22.	Baldų gamybinis susivienijimas „Venta“	9	**
23.	Bandomoji eksperimentinė mechanikos gamykla	7	**
24.	Buitinis gamybinis aptarnavimo kombinatas	33	**
25.	Dainų poliklinika	20	**
26.	Eksperimentinė elektrokonstrukcijų gamykla	27	12
27.	Eksperimentinė gamykla „Mechanika“	50	**
28.	Eksperimentinė įrengimų gamykla	25	13
29.	Elektros tinklai	130	**
30.	„Elnio“ susivienijimas	39	8
31.	Gamybinė dujų apšildymo valdyba	31	**
32.	Gamybinio susivienijimo „Autoservisas“ Šiaulių įmonė	30	**
33.	Gamybinio susivienijimo „Elektronas“ Šiaulių radiotechninių patarnavimų įmonė	15	**
34.	Gatvių apšvietimo elektros tinklų įmonė	8	8
35.	Gėlininkų susivienijimas	56	44
36.	Grūdų produktų kombinatas Nr. 2	66	**
37.	Hidrogeologijos ekspedicija	9	5
38.	J. Janonio vidurinė mokykla	22	16
39.	Jaunimo grupė Sąjūdžiui remti „Jaunystė“	37	**
40.	Jaunimo klubas	6	**
41.	Kauno A. Sniečkaus politechnikos instituto Šiaulių fakultetas	9	23
42.	Kelių eksploatacijos valdyba	5	**
43.	Konditerijos pramonės gamybinis susivienijimas „Rūta“	7	4

Eil. Nr.	LPS rėmimo grupės pavadinimas	Narių skaičius	
		1988–1989 m.	1990 m.
44.	Lengvosios pramonės ministerijos Statybos ir remonto valdybos Šiaulių statybos ir remonto baras	22	16
45.	Liaudies deputatų valdybos Vykdomojo komiteto Gamybinė butų ūkio valdyba	9	**
46.	Logopedinė mokykla-internatas	14	17
47.	LSSR aklųjų draugijos Šiaulių gamybinis mokymo kombinatas	22	**
48.	LSSR dailininkų sąjungos Šiaulių skyrius	34	**
49.	LSSR invalidų draugijos Šiaulių skyrius	4	**
50.	LSSR meno draugijos Šiaulių skyrius	29	**
51.	LSSR valstybinio kuro komiteto teritorinė remonto statybos valdyba	3	**
52.	Mazginė-relinė stotis Nr. 16 ir televizijos bokštas	7	**
53.	Mechaninė gamykla	24	**
54.	Medžio apdirbimo kombinato rėmimo grupė „Medis“	8	**
55.	Metalo produkcijos didmeninės prekybos įmonė	8	**
56.	MGS „Atspara“ Šiaulių remonto ir statybos baras	7	15
57.	Miesto kultūros rūmai	11	9
58.	Miesto statybos ir projektavimo instituto Šiaulių skyrius	**	14
59.	Mokslinio tyrimo instituto „Banga“ Šiaulių filialas	149	19
60.	Muzikos mokykla	21	**
61.	„Nuklono“ gamykla	151	46
62.	Odos galanterijos fabrikas	11	**
63.	Odos gamykla „Stumbras“	12	6
64.	Pabaltijo specializuotos montavimo valdybos Šiaulių baras	11	**
65.	Pagalbiniai ikimokykliniai vaikų namai	17	12
66.	Politechnikumas	72	27
67.	Projektavimo institutų rėmimo grupė „Tautos – tautai“	149	37
68.	Projektavimo ir statybos susivienijimas „Šiauliai“	11	21
69.	Projektavimo technologijos biuras	9	**
70.	Psichoneurologijos dispensaris	10	**
71.	Rėmimo grupė „Pozicija“	29	**
72.	Rėmimo grupė „Regionas“	**	4
73.	Remonto ir statybos organizacija	28	**
74.	Respublikinė Šiaulių ligoninė	21	**
75.	Respublikinė tiekimo įmonė	31	**
76.	Respublikinio vandens ūkio projektavimo instituto Šiaulių skyrius	23	**
77.	Ryšių gamybinis susivienijimas	8	8
78.	Ryšių ministerijos autobazės Šiaulių kolona Nr. 4	45	40
79.	RRST projektavimo ir technologijos biuro Šiaulių grupė	**	9
80.	Sanatorinė mokykla	7	7
81.	Sanatorinė mokykla-internatas	14	**
82.	Spec. autotransporto įmonė	40	**
83.	Spec. montavimo ir derinimo ruožas	9	**
84.	Sporto komitetas	16	9***
85.	Staklių gamykla	**	10
86.	Statybos trestas	**	11
87.	Statybos tresto butų ūkio komunalinės valdybos rėmimo grupė „Pavasaris“	10	**
88.	Statybos tresto LMK 181-oji kolona	5	**

Eil. Nr.	LPS rėmimo grupės pavadinimas	Narių skaičius	
		1988–1989 m.	1990 m.
89.	Stomatologijos poliklinika	9	**
90.	Šiaulių dramos teatro iniciatyvinė grupė „Labora“	29	24
91.	Šiaulių kelių valdyba	13	15
92.	Šiaulių ligoninė ir vaikų poliklinika	**	14
93.	Šiaulių m. „Žalgirio“ taryba	8	9***
94.	Šiaulių m. liaudies teismas	19	**
95.	Šiaulių m. prokuratūra	2	**
96.	Šiaulių pedagoginio instituto iniciatyvinė grupė „Šauklis“	20	94
97.	Šiaulių remonto ir statybos valdyba	15	8
98.	Šiaulių teisininkai	17	22
99.	Šilumos tinklai	15	10
100.	Televizorių gamykla	25	88
101.	Teritorinė vandentiekio ir kanalizacijos valdyba	17	15
102.	Tikinčiųjų rėmimo grupė	7	**
103.	„Titnago“ spaustuvė	21	20
104.	Tremtinių choras	**	21
105.	Tresto „Lietuvos ryšių statyba“ Šiaulių statybos montavimo valdyba	8	**
106.	Tuberkuliozės dispanseris	30	22
107.	Vaikų muzikos mokykla	25	**
108.	„Vairo“ gamykla	180	**
109.	Valstybinė notarinė kontora	6	**
110.	„Verpsto“ trikotažo fabrikas	48	33
111.	Vykdomasis komitetas	6	**
112.	Žemės darbų mechanizacijos valdyba Nr. 4	40	28

* Šaltinis: Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių narių sąrašai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 1–143.

** Nėra duomenų.

*** Rėmimo grupės susijungė.

2 priedas

ŠIAULIŲ MIESTO LIAUDIES DEPUTATŲ TARYBOS VYKDOMOJO KOMITETO SPRENDIMAS DĖL ŠIAULIŲ MIESTO PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO ĮREGISTRAVIMO*

ŠIAULIŲ MIESTO LIAUDIES DEPUTATŲ TARYBA VYKDOMASIS KOMITETAS S P R E N D I M A S 1988 10 12 Nr. 250 Šiauliai Dėl Šiaulių miesto persitvarkymo sąjūdžio įregistravimo Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas NUSPRENDŽIA: Pripažinti Šiaulių miesto sąjūdį kaip sudėtinę Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio dalį ir suteikti jam visuomeninės organizacijos statusą. Vykdomojo komiteto pirmininkas Vykdomojo komiteto sekretorė	P. Morkūnas R. Vitkauskaitė
---	---

* Šaltinis: Šiaulių m. LDT Vykdomojo komiteto posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 24, l. 4.

LPS ŠIAULIŲ MIESTO STEIGIAMOSIOS KONFERENCIJOS PRIIMTOS REZOLIUCIJOS (1988 M. SPALIO 17 D.)*

DĖL JAUNIMO

1. Jaunimo veikla mieste ribojama, reglamentuojama, niveliuojama. Nekonstruktiviai sprendžiamos jaunimo laisvalaikio problemos, realiai neįgyvendinama jauno žmogaus teisė į darbą.
2. Konferencija siūlo artimiausiu metu vieną LDT sesiją skirti jaunimo problemoms išnagrinėti.
3. Konferencija mano, kad tiksliai jaunimo organizacijų savivalda, visiškas pasitikėjimas atgaivins jaunimo kūrybingumą, iniciatyvą, ugdys atsakomybę už tautos ir visos Lietuvos ateitį, Sąjūdis remis įvairias jaunimo organizacijas.
4. Konferencija mano, kad Medžiotojų ir žvejų draugijos pastatą (Taikos 41) reikia perduoti jaunimo klubui savivaldos teisėmis. Draugijos išlaidas kompensuoti iš miesto biudžeto.

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS SAVANORIŲ KAPINIŲ

1. Konferencija atkreipia visuomenės dėmesį į tai, kad senosiose Šiaulių kapinėse esantys Lietuvos Respublikos savanorių kapai apleistai, jaučiama oficiali nepagarba. Apleistos ir kitos senos kapinės.
2. Konferencijos nuomone, būtina sutvarkyti Lietuvos Respublikos kariškių kapus, liuteronų kapines prie Ginkūnų ežero.
3. Siūlome rinkti medžiagą, žinias apie Lietuvos savanorių kovą ir visa tai eksponuoti „Aušros“ muziejuje.
4. Raginame mokytojus rengti Lietuvos istorijos pamokas-ekskursijas savanorių kapinėse, Sukilėlių kalnelyje, prie Bubių piliakalnio, Aleksandrijoje, laisvamanių kapinėse.

DĖL SVEIKATOS APSAUGOS

- Visiškai pritariame Respublikos medicinos darbuotojų Sąjūdžio iškeltai programai ir keliame mūsų miestui aktualias problemas:
1. Sujungti visas miesto gydymo ir profilaktikos įstaigas (taip pat geležinkelio gydymo ir profilaktikos įstaigą) į vieną bendrą.
 2. Visų gydymo ir profilaktikos įstaigų vadovaujančius darbuotojus rinkti respublikinio konkurso būdu.
 3. Laikinaai nutraukti infekcinės ligoninės statybą ir spręsti klausimą dėl vaikų ligoninės statybos toje vietoje. Ateityje viešai aptarinėti visų medicinos objektų statybą.
 4. Įpareigoti SES iki 1989.I.1. sudaryti Šiaulių miesto ekologijos žemėlapi, nurodant sanitarines įmonių zonas.
 5. Reikalaujame iš Agropromoninio susivienijimo skirti ekologiškai švarų kolūkį, kuris tiektų maisto produktus nėščioms moterims ir vaikams iki 3 metų.
 6. Reikalaujame iki 1990.I.1 visą miestą aprūpinti kokybišku geriamuoju vandeniu.
 7. Reikalaujame Lieporių gatvei grąžinti Šiaulių chirurgijos tėvo, LTSR nusipelnusio gydytojo V. Grinkevičiaus vardą.
 8. Reikalaujame Vidaus reikalų skyrių užtikrinti visų miesto gyventojų saugumą, kadangi augantis chuliganizmas – tai užimtos lovos stacionare, specialistai, medikamentai, invalidumas, beprasmiškos mirtys.
 9. Didelis medicinos darbuotojų trūkumas mieste yra sąlygotas butų stokos. Reikalaujame sparčiau medikus aprūpinti butais.
 10. Prašome skirti medikams poilsio bazę.
 11. Sukurti ekologijos tarnybą prie prokuratūros.
 12. Sukurti dorovės tarnybą prie teisėtvarkos organų.
 13. Paskelbti užterštumo duomenis ir juos palyginti su kitų Europos miestų duomenimis.

DĖL RINKIMŲ

Remdamasi TSKP XIX partinės konferencijos rezoliucija „Dėl tarybinės visuomenės demokratizavimo ir politinės sistemos reformos“, konferencija nutaria:

1. Rinkimus į miesto Liaudies deputatų tarybą laikyti svarbiausiu miesto politinio visuomeninio gyvenimo įvykiu, kuris realiai lems persitvarkymo mūsų mieste turinį ir tempus. Šiuo požiūriu rinkimai į miesto Tarybą – svarbiausias Sąjūdžio miesto koordinacinės tarybos ir rėmimo grupių darbo baras šiuo laikotarpiu.
2. Rinkiminės kompanijos metu ryžtingai siekti, kad miesto Tarybos deputatais nebūtų išrinkti stagnacijos laikotarpiu vienaip ar kitaip (nekompetentingumu, neveiklumu, karjeristiniu prisitaikėlišku, žmonių pagrįstų interesų ignoravimu, cinišku vienvaldiškumu, korupcija ir pan.) pasižymėję pareigūnai.
3. Sąjūdžio vardu kandidatais į deputatus siūlyti, taip pat palaikyti kitų organizacijų iškeltus žmones, galinčius ir norinčius tarnauti visuomenei – sąžiningus, dorus, principingus.
4. Rinkimai į miesto Tarybos pirmininko ir miesto Tarybos Vykdomojo komiteto pirmininko postus turi būti tiesioginiai. Jei rinkimų instrukcija tokios rinkimų procedūrai nenumatytų, kreiptis į Lietuvos TSR ir TSRS (esant reikalui) Aukščiausiąsias Tarybas, prašant leidimo aukščiau paminėti procedūrai.
5. Sąjūdžio rinkiminiai postai turi būti visose miesto rinkiminėse apylinkėse. Sąjūdžio miesto koordinacinės tarybos atstovai turi dalyvauti rinkiminių bei balsų skaičiavimo komisijų darbe.

DĖL VIDAUS REIKALŲ SKYRIAUS, SAUGUMO KOMITETO SKYRIAUS

1. Siekiant likviduoti slepiamas nuo visuomenės kai kurias veiklos zonas, mažinant piliečių neinformuotumą apie miesto Vidaus reikalų skyriaus, Valstybės saugumo komiteto skyriaus, tardymo izoliatoriaus veiklą, siūloma minėtiems organų atstovams reguliariai susitikinėti su visuomene, LPS Šiaulių miesto rėmimo grupėmis. Susitikimuose informuoti apie šių organų veiklą, rezultatus, problemas, uždavinius, nes informacijos stoka sukelia gandų plitimą, kelia visuomenės nepasitikėjimą.
2. Reikalaujame apie savo veiklą plačiai rašyti miesto laikraštyje.
3. Konferencija įsitikinusi, kad kiekvienas pilietis turi teisę susipažinti su informacija, renkama apie jį, turi teisę sužinoti informacijos rinkimo tikslus ir, esant reikalui, apskusti jos rinkėjus įstatymo numatyta tvarka.

DĖL NACIONALINIŲ SANTYKIŲ

1. Konferencijos dalyviai, vykdydami pilietinę pareigą, pareiškia, kad, įtvirtinant Lietuvos TSR suverenumą, siekiama tikro visų piliečių lygiateisiškumo.

Šalia teisėtų veiksmų lietuvių tautos interesams ginti šiauliuose kai kurie lietuviai, rusai ir kitų tautybių piliečiai, skleidami paskalas, įžeidinėdami vieni kitus, kenkia kilnių tautų draugystės, asmenybės laisvės ir demokratijos principų įgyvendinimui.

Raginame visus miesto gyventojus drauge bendradarbiaujant spręsti gausias persitvarkymo problemas, pasmerkti nacionalinės nesantaikos kurstytojus, duoti atkirtį įžūliams Sąjūdžio dorų tikslų darkytojams. Bendra atsakomybė už persitvarkymo sėkmę turi vyti visų tautybių šiauliečius.

2. Šią rezoliuciją paskelbti Šiaulių miesto laikraštyje ir išleisti atskiru biuleteniu lietuvių ir rusų kalbomis.

DĖL EKOLOGIJOS

1. Pastaraisiais metais labai pablogėjo miesto ekologinė situacija. Geriame sanitarinių tarnybų uždraustą naudoti vandenį, valymo įrenginiai tesugeba išvalyti apie 60 % nutekamųjų vandenų, nužudyta Kulpė ir Vijolė, visos miesto įmonės teršia orą ir vandenį, transporto teršalų kiekis ir triukšmas viršija leidžiamą normą kelis kartus, didėja susirgimų skaičius, bloga mėsos, pieno produktų ir daržovių kokybė – visa tai neišvengiamai artina miestą prie ekologinės krizės.

Vykdomasis komitetas atlieka tam tikrą darbą, tačiau kol kas nesiima pakankamai ryžtingų priemonių ekologinei situacijai pagerinti, neinformuoja visuomenės apie problemų sprendimų kelius ir terminus, o tai prieštarauja šių dienų viešumo dvasiai. Todėl reiškiamo nepasitikėjimą juo, kaip miesto valdžios organu, ir reikalaujame surengti diskusiją šiais klausimais, išdėstant aiškiai savo poziciją kiekvienu klausimu atskirai.

2. Nepaisant deputatų Tarybos sesijos priimto sprendimo, „Stumbro“ giganto statyba tęsiama. Reikalaujame, kad lapkričio–gruodžio mėn. būtų surengtas viešas įmonių plėtimo perspektyvų svarstymas spaudoje, taip pat statybinių organizacijų planas 1989–1990 m. ekologinei padėčiai iš esmės pagerinti.

3. Sanitarijos-epidemiologijos stoties darbe trūksta viešumo. Miesto gyventojai neinformuojami apie sanitarinę būklę, maisto produktų ir daržovių kokybę, oro užterštumą. Nesiimama ryžtingų priemonių profesiniams susirgimams išvengti. Reiškiamo nepasitenkinimą šios organizacijos darbu ir reikalaujame iš esmės peržiūrėti jos statusą. Laukiame publikacijų spaudoje.

DĖL „ŠIAULIŲ NAUJIENŲ“ LAIKRAŠČIO

1. LPS Šiaulių miesto konferencija išreiškia nepasitenkinimą dviprasmiška miesto laikraščio pozicija vertinant šiuo metu trykštančius demokratizacijos procesus mieste. Laikraštis tarsi nepastebi, koks aktyvus, įdomus visuomeninis gyvenimas dabar vyksta kolektyvuose, kuriantis LPS rėmimo grupės, kitoms savareikšmėms visuomenės formuotėms, neatspindi pozicijų ir nuomonių pliuralizmo.

2. Laikraštis „Šiaulių naujienos“ ignoruoja informaciją apie Sąjūdžio grupių veiklą, tuo padėdamas plisti dezinformacijai ir nepasitikėjimui visuomenėje.

3. Konferencija įsitikinusi, kad laikraštis paviršutiniškai, nekompleksiškai, neatvirai nagrinėja sudėtingas miesto socialinio gyvenimo, sveikatos apsaugos, prekybos, buitinio gyventojų aptarnavimo, komunalinio ūkio, kultūros, švietimo problemas, nutyli tai, dėl ko kasdien jaudinasi žmonės.

4. Konferencija kreipiasi į miesto laikraščio vadovybę, ragindama sąžiningai, pilietiškai atlikti žurnalisto pareigą visuomenei, skatinti visą kolektyvą būti įvykių sukuryje šiuo labai atsakingu ir sudėtingu laikotarpiu. Labai išsamiai laikraštyje nušviesti rinkiminę kampaniją į AT ir vietos Tarybų deputatus.

DĖL NEPASITIKĖJIMO LTSR LIAUDIES KONTROLĖS KOMITETO PIRMININKU JONU LUKAUSKU

Konferencija reiškia nepasitikėjimą Lietuvos komunistų partijos CK biuro nariu, Lietuvos TSR liaudies kontrolės komiteto pirmininku Jonu Lukausku, kuris, 1975–1985 metais būdamas Partijos Šiaulių miesto komiteto pirmuoju sekretoriumi, savo darbe ir gyvenime įkūnijo ryškiausius brežnevinės ideologijos ir moralės bruožus: diktatą, konformizmą, protekcionizmą, veiklos vienadieniškumą perspektyvos sąskaita, neslepiamą savanaudiškumą. Toks žmogus, šiauliečių įsitikinimu, neturi moralinės teisės užimti aukštą postą šiais laikais, kai Lietuvai reikia atsidadusių jai visa savo siela ir širdimi žmonių. Jonas Lukauskas negali vadovauti persitvarkymo mūsų respublikoje veiklos procesui.

REZOLIUCIJA DĖL LIAUDIES KONTROLĖS DARBO

Liaudies kontrolės organai buvo kuriami, siekiant realizuoti pačios liaudies kontrolę valstybės ūkinėje veikloje. Konferencija įsitikinusi, kad miesto liaudies kontrolės organų, vadovaujamų A. Mikulskio, veikla jau nebeatitinka visuomenės interesų, yra smulkmeniška, formali, neefektyvi. Liaudies kontrolieriai mieste apeina pačias opiausias ūkinės veiklos problemas.

Konferencija siūlo Partijos miesto komitetui principingai išnagrinėti ir įvertinti Liaudies kontrolės komiteto veiklą.

Konferencijos vedėjai:

V. KAČINSKAS

J. KELDUŠIS

M. STAKVILEVIČIUS

* Šaltinis: LPS Šiaulių m. steigiamosios konferencijos rezoliucijos, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 1, l. 1–4.

LPS SEIMO DEPUTATAI NUO ŠIAULIŲ Miesto (1988 M. SPALIO 23 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo metai	Darbovietė, pareigos	Specialybė	Išsilavinimas
1.	Alminas Kazys	1941	Dailių gaminių ir muzikos instrumentų gamybos kooperatyvas Nr. 3, pirmininkas	muzikos dėstytojas	Šiaulių pedagoginis institutas, Kijevo pedagoginis institutas
2.	Balčiūnas Petras	1950	Lietuvos televizija, korespondentas	žurnalistas	Vilniaus universitetas
3.	Braziulis Rimantas	1958	Kolūkis „Pirmyn“, meno vadovas	inžinierius mechanikas	Vilniaus inžinerinis statybos institutas
4.	Kačinskas Virgilijus	1959	Komprojektas, architektas	architektas	Vilniaus inžinerinis statybos institutas
5.	Keldušis Jonas	1932	Gamybinis susivienijimas „Banga“ televizijos priemonių MTI, vedantysis konstruktorius	inžinierius	Kauno politechnikos institutas
6.	Koskienė Aldona Veronika	1938	Šiaulių 15-oji vidurinė mokykla, direktoriaus pavaduotoja	filologė, mokytoja	Vilniaus universitetas
7.	Padegimas Bernardas Gytis	1952	Šiaulių dramos teatras, vyr. režisierius	režisierius	Valstybinis teatro meno institutas (GITI's)
8.	Stakvilevičius Mindaugas	1931	Šiaulių pedagoginis institutas, docentas	fizikas	Maskvos universitetas
9.	Vingras Vaclovas	1944	Lietuvos informacijos mokslinių tyrimų instituto Šiaulių filialas, vedėjas	inžinierius	Kauno politechnikos institutas

* Šaltinis: Irenos Vasinauskaitės asmeninis archyvas.

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO ŠIAULIŲ Miesto TARYBOS
NARIŲ SĄRAŠAS (1988 M. SPALIO 17 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo metai	Darbovietė, pareigos	Specialybė	Išsilavinimas
1.	Alminas Kazys	1941	Dailių gaminių ir muzikos instrumentų gamybos kooperatyvas Nr. 3, pirmininkas	muzikos dėstytojas	Šiaulių pedagoginis institutas, Kijevo pedagoginis institutas
2.	Anikinas Povilas	1951	Šiaulių pedagoginis institutas, dėstytojas	dailininkas	Vilniaus dailės institutas
3.	Bacys Vaidas	1971	Šiaulių 8-oji vidurinė mokykla, moksleivis	–	–
4.	Balčiūnas Petras	1950	Lietuvos televizija, korespondentas	žurnalistas	Vilniaus universitetas
5.	Barauskaitė Janina	1937	Šiaulių pedagoginis institutas, docentė	filologė	Šiaulių pedagoginis institutas
6.	Bekeris Artūras	1970	Šiaulių 12-oji vidurinė mokykla, moksleivis	–	–
7.	Buivys Eimutis	1937	Šiaulių elektros tinklai, vyr. inžinierius	inžinierius	Kauno politechnikos institutas
8.	Cinovej Vadim	1953	Šiaulių gimdymo namai, ginekologas	gydytojas	Dušambės medicinos institutas
9.	Dautartaitė Olita Veronika	1943	Šiaulių dramos teatras, aktorė	aktorė	Vilniaus kultūros-švietimo technikumai
10.	Gečas Aloyzas	1952	Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamykla, vyr. metrologo pavaduotojas	inžinierius	Kauno politechnikos institutas
11.	Gražulis Kazimieras	1960	Šv. Jurgio bažnyčia, kunigas	kunigas	Kauno kunigų seminarija
12.	Greičiūnas Vytautas Stasys	1944	Šiaulių 8-oji vidurinė mokykla, mokytojas	filologas, muzikos mokytojas	Šiaulių pedagoginis institutas
13.	Griganavičius Albertas	1934	Respublikinė Šiaulių ligoninė, neurochirurgas	gydytojas	Vilniaus universitetas
14.	Gumuliauskas Arūnas	1958	Šiaulių pedagoginis institutas, vyr. dėstytojas	istorikas	Vilniaus universitetas

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo metai	Darbovietė, pareigos	Specialybė	Išsilavinimas
15.	Jokšas Virginijus	1962	Ginkūnų mokykla, mokytojas	istorikas, mokytojas	Vilniaus pedagoginis institutas
16.	Kačinskas Virgilijus	1959	Komprojektas, architektas	architektas	Vilniaus inžinerinis statybos institutas
17.	Karpavičius Henrikas	1955	Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamykla, direktoriaus pavaduotojas	ekonomistas	Vilniaus universitetas
18.	Kasperavičius Kazys	1941	Šiaulių pedagoginis institutas, vyr. mokslinis bendradarbis	skulptorius	Vilniaus dailės institutas
19.	Keldušis Jonas	1932	Gamybinis susivienijimas „Banga“ televizijos priemonių MTI, vedantysis konstruktorius	inžinierius	Kauno politechnikos institutas
20.	Koskienė Aldona Veronika	1938	Šiaulių 15-oji vidurinė mokykla, direktoriaus pavaduotoja	filologė, mokytoja	Vilniaus universitetas
21.	Kriščiūnas Kęstutis	1944	Kauno politechnikos instituto Šiaulių fakultetas, katedros vedėjas, profesorius	technikos mokslų daktaras	Kauno politechnikos institutas
22.	Mikalauskas Vladislovas	1942	Darbo raudonosios vėliavos ordino Šiaulių statybos tresto „Statybos“ savaitraštis, redaktorius	žurnalistas	Vilniaus universitetas
23.	Orentas Zigfridas Pranas	1943	Šiaulių autobusų parkas, direktoriaus pavaduotojas	inžinierius	Kauno politechnikos institutas
24.	Padegimas Bernardas Gytis	1952	Šiaulių dramos teatras, vyr. režisierius	režisierius	Valstybinis teatro meno institutas (GITI's)
25.	Petrauskas Petras	1940	Šiaulių dujų rafinacijos valdyba, šaltkalvis	šaltkalvis	–
26.	Piaulokas Pranas	1945	Šiaulių dramos teatras	aktorius	Lietuvos valstybinė konservatorija
27.	Rimkus Vytenis	1930	Šiaulių pedagoginis institutas, dėstytojas	menotyrininkas	Leningrado I. Repino dailės institutas
28.	Sabaliauskas Juozas	1930	„Šiaulių naujienos“, žurnalistas	žurnalistas	–
29.	Sarnačinskaitė Palmyra	1955	Šiaulių greitosios medicinos pagalbos stotis, vyr. felčerė	felčerė	Šiaulių medicinos mokykla
30.	Sėjūnas Algimantas	1948	Gamykla „Nuklonas“, inžinierius	fizikas	Vilniaus universitetas
31.	Sidaravičius Stasys	1945	Gamykla „Nuklonas“, valstybinis priėmėjas	inžinierius	Talino politechnikos institutas
32.	Stakvilevičius Mindaugas	1931	Šiaulių pedagoginis institutas, docentas	fizikas	Maskvos universitetas
33.	Stakvilevičius Vaidotas	1958	Gamykla „Nuklonas“, inžinierius	fizikas	Vilniaus universitetas
34.	Staškevičius Leonardas	1943	Gamykla „Mechanika“, tiekimo skyriaus viršininkas	technikas, elektrikas	Šiaulių politechnikumas
35.	Staškevičiūtė Halina	1940	Šiaulių šiluminiai tinklai, planavimo skyriaus viršininkė	ekonomistė	Vilniaus universitetas
36.	Trušys Vitalis Algimantas	1936	Šiaulių pedagoginis institutas, vyr. mokslinis bendradarbis	tapytojas	Vilniaus dailės institutas
37.	Ulčinas Algirdas	1959	Gamykla „Nuklonas“, šaltkalvis	technologas-metalistas	Šiaulių technikumas
38.	Urbonavičius Petras	1930	Šiaulių Tarybų Lietuvos 40-mečio televizorių gamykla, direktoriaus padėjėjas	juristas	Maskvos juridinis institutas
39.	Vaišvila Zigmas	1932	Liaudies meno draugija, liaudies meistras	liaudies meistras	–
40.	Vingras Vaclovas	1944	Lietuvos informacijos mokslinių tyrimų instituto Šiaulių filialas, vedėjas	inžinierius	Kauno politechnikos institutas

* Šaltinis: Irenos Vasinauskaitės asmeninis archyvas.

LPS ŠIAULIŲ MIESTO ORGANIZACIJOS ĮSTATAI (1989 M. SPALIO 2 D.)*

A. BENDROJI DALIS

I. Įvadas

1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau – Sąjūdis) yra savaveiksmis, nepriklausomas nuo jokių valdžios organų ir instancijų pilietinis liaudies judėjimas visuomenės atsinaujinimui vykdyti, socialinei pažangai stiprinti.

Vadovaudamasis humanizmo, demokratijos, viešumo principais, orientuodamasis į visų Lietuvos gyventojų poreikius, interesus ir teises, Sąjūdis telkia piliečių iniciatyvą dorovinio, politinio, ekonominio ir kultūrinio atgimimo labui.

2. Liaudies valios saviraiška yra pagrindinis Sąjūdžio uždavinys. Viešumo, demokratijos ir suverenos Lietuvos valstybės atkūrimas yra būtini šio uždavinio įgyvendinimo visuomeniniai-teisiniai instrumentai. Sąjūdžio veikla neprieštarauja Lietuvos TSR Konstitucijai ir Lietuvos TSR įstatymams. Taip pat ji remiasi Bendrąja Sąjūdžio programa, šiais įstatais ir kitais Sąjūdžio organų sprendimais, taip pat – SNO Visuotine žmogaus teisių deklaracija, tarptautiniais žmogaus teisių paktais ir konvencijomis.

II. Pagrindinės Sąjūdžio funkcijos

1. Sąjūdis yra socialinis persitvarkymo garantas, įvairiomis visuomeninės kontrolės ir poveikio priemonėmis užkertantis biurokrijai kelią naudotis stalinizmo ir stagnacijos laikų visuomenės valdymo būdais.

2. Sąjūdžio programa ir uždaviniai įgyvendinami:

- propaguojant demokratinio valdymosi privalumus, ugdam humanistinę visuomenės orientaciją;
- stebint ir viešai vertinant demokratizavimo procesus, atskleidžiant neūkiškumą, biurokratizmo, piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi, aplinkos teršimo ir jos naikavimo atvejus, reikalaujant šalinti jų priežastis ir nubausti konkrečius kaltininkus;
- siekiant masinių informacijos priemonių veiklos savarankiškumo, viešumo ir objektyvumo;
- persitvarkymo reikalais bendradarbiaujant su tarybiniais ir partiniais organais bei kitomis visuomeninėmis organizacijomis, jeigu tas bendradarbiavimas neprieštarauja Sąjūdžio programai;
- dalyvaujant rinkiminėse kampanijose ir jų komisijose;
- naudojantis įstatymų ir kitų normatyvinių aktų pasiūlymo teise visų lygių valstybiniais ir valdymo organams;
- siūlant referendumus ir dalyvaujant jų organizavime;
- siekiant žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo, išaiškinant jų pažeidimus, padedant piliečiams juos apginti;
- nustatyta tvarka naudojant visuomeninio poveikio priemones, piketus, viešus protestus;
- viešai skelbiant objektyvią informaciją;
- tiriant ir vertinant esamą padėtį visose Lietuvos ūkinio, socialinio ir politinio gyvenimo srityse, rengiant sociologines apklausas.

III. Dalyvavimas Sąjūdyje

1. Sąjūdis vienija persitvarkymo šalininkus, nepaisant jų tautybės, tikėjimo, partiškumo, profesijos ir kitokių skirtumų, telkia jų žinias, sugebėjimus ir pastangas, sudaro sąlygas laisvai pasirenkama forma prisidėti prie Sąjūdžio tikslų įgyvendinimo. Sąjūdžio šalininkas laisvai ir nevaržomai prisideda prie Sąjūdžio programos įgyvendinimo.

2. Kiekvienas šalininkas, kuris laikosi šių įstatų reikalavimų ir aktyviai dalyvauja įgyvendinant Sąjūdžio programą, yra Sąjūdžio dalyvis. Sąjūdžio dalyvius grupės priima susirinkimuose, įtraukdamos juos į savo dalyvių sąrašus, jie registruojami miesto taryboje. Dalyviai įtraukiami į sąrašą paprasta balsų dauguma atviru balsavimu, o šalinami iš sąrašų slapto balsavimu.

3. Pagal šiuos įstatus kiekvienas Sąjūdžio dalyvis turi teisę rinkti ir būti išrinktas į bet kurį Sąjūdžio organą, dalyvauti Sąjūdžio renginiuose, svarstyti visus Sąjūdžio veiklos klausimus, reikšti savo nuomonę, teikti pasiūlymus, naudotis teisine ir kitokia Sąjūdžio pagalba. Sąjūdžio dalyvio amžiaus cenzas – 16 metų.

4. Kolektyvinių dalyvių Sąjūdis neturi, tačiau Sąjūdžio renkamieji organai gali pakviesti visuomeninių organizacijų ar susivienijimų atstovus dalyvauti savo veikloje.

B. LPS ŠIAULIŲ MIESTO ORGANIZACIJOS STRUKTŪRA

1. Renkamų darinių struktūra:

- grupių tarybos,
- miesto Sąjūdžio grupių atstovų konferencija,
- miesto Taryba, jos valdyba, seniūnija, išdo kontrolės grupė.

2. Grupė – pirminė, nuolat veikianti ne mažiau kaip 5 žmonių Sąjūdžio grandis, susidariusi savanoriško žmonių susivienijimo pagrindu, vykdanči Sąjūdžio programą. Telkimosi į Sąjūdžio grupes principai įvairūs: teritorinis, profesinis, vykdomos veiklos ar kitoks. Grupė, dalyvavusi konferencijoje ir išrinkusi į Tarybą įgaliotinius, turi teisę juos atšaukti. Sąjūdžio dalyvius, neturinčius galimybės jungtis į grupes, registruoja seniūnijos sekretoriatas. Jų statusas atitinka Sąjūdžio grupės nario statusą.

Darbo kolektyvuose veikiančios grupės negali į savo tarybas rinkti savo įstaigos, įmonės ar organizacijos pirmųjų administracinio ir partinio aparato vadovų.

Sąjūdžio grupės laisvai pasirinktu principu gali jungtis į susivienijimus. Susivienijimai savo veiklos koordinavimui ir valdymui gali rinkti koordinacinį centrą ar tarybą.

3. Šiaulių Sąjūdžio grupių atstovų konferencija – aukščiausias Sąjūdžio veiklos valdymo ir derinimo darinys Šiaulių mieste, dalyvaujantis Respublikos Sąjūdžio struktūrose per suvažiavimo delegatus ir Seimo deputatus nuo Šiaulių miesto. Miesto Taryba konferenciją šaukia ne rečiau kaip kartą per metus. Ji renka ir atšaukia suvažiavimo delegatus, Seimo deputatus, miesto Tarybos seniūniją, pastoviųjų komisijų pirmininkus – miesto Tarybos valdybos narius, išdo kontrolės grupę, tvirtina miesto Tarybos narius – grupių ir politinių grupuočių bei partijų įgaliotinius, priima, keičia ir papildo miesto Tarybos programą, įstatus bei statutą, vertina miesto Tarybos, komisijų bei Sąjūdžio grupių darbą.

Konferencija kviečia miesto Tarybos ir jos valdybos veikloje dalyvauti Šiaulių miesto politinių grupuočių bei partijų, turinčių vadovaujančias respublikines struktūras, siekiančių atkurti ir puoselėti nepriklausomą Lietuvos valstybę, atstovus.

4. Miesto Taryba – aukščiausias tarp konferencijų veikiantis Sąjūdžio darinys Šiaulių mieste. Miesto Tarybos sueigos šaukiamos ne rečiau kaip kartą per mėnesį. Veikia pagal Bendrąją Sąjūdžio programą, konferencijos patvirtintus įstatus ir statutą. Užtikrina visų miesto Tarybos ir jos valdybos veikloje dalyvaujančių miesto politinių grupuočių bei partijų atstovų savarankiškumą. Politinės grupuotės ar partijos įgaliotiniui miesto Tarybos valdyboje pasisakius prieš bendrą miesto Tarybos valdybos sprendimą, miesto Taryba iš tos politinės grupuotės ar partijos įgaliotinių nereikalauja miesto Tarybos valdybos sprendimo vykdymo. Politinės grupuotės ir partijos, dalyvaujančios Tarybos darbe, negali veikti prieš miesto Tarybos ir jos valdybos nutarimus ir sprendimus.

Miesto Tarybos nariai yra visų miesto Sąjūdžio grupių, dalyvavusių konferencijoje, įgaliotiniai. Miesto Tarybos ir jos valdybos nutarimai ir sprendimai privalomi visoms grupėms.

5. Miesto Tarybos valdyba – kolegialus miesto Tarybos vadovas, veikiantis pagal Tarybos patvirtintą reglamentą. Miesto Tarybos valdybos susirinkimai vyksta ne rečiau kaip kartą per savaitę.

6. Miesto Tarybos seniūnija – nuolat veikiantis miesto Tarybos atstovas, turintis pagalbines tarnybas ir įeinantis į miesto Tarybos valdybą. Miesto Tarybos seniūnijos nariais negali būti miesto politinių grupuočių ir partijų vadovaujančių struktūrų nariai.

C. MIESTO TARYBOS FINANSINĖ VEIKLA

1. Miesto Tarybos lėšas sudaro: Sąjūdžio dalyvių ir kitų asmenų ar organizacijų savanoriškos aukos, pajamos iš leidybos, Sąjūdžio atributikos pardavimo, apmokamų renginių ir kt.

2. Savo lėšas miesto Taryba naudoja savo programiniams siekiams ir visuomeniniams projektams įgyvendinti, leidybai ir informacijai skleisti, visoms akcijoms finansuoti ir kredituoti, techninėms priemonėms įsigyti, labdarai ir komandiruotėms apmokėti, etatiniams darbuotojams, samdomam darbui ir paslaugoms atlyginti. Miesto Tarybos finansinę veiklą prižiūri ir tikrina ne rečiau kaip kartą per metus išdo kontrolės grupė.

D. MIESTO TARYBOS TEISINĖ PADĖTIS

1. Miesto Taryba yra juridinis asmuo. Ji turi savo antspaudą, balansą ir sąskaitą bankuose.

2. Miesto Taryba leidžia biuletenius, plakatus ir kt. leidinius.

3. Miesto Tarybos vėliava – žalias audekla 1:1,7 su baltais Gedimino stulpais ir užrašu „Šiauliai“.

4. Miesto Taryba, grupių atstovų konferencija naudoja lietuvišką tautinę simboliką ir atributiką, o Sąjūdžio grupės – tautinę simboliką ir atributiką pagal savo pageidavimą.

E. MIESTO TARYBOS VEIKLOS NUTRAUKIMAS IR REORGANIZAVIMAS

1. Miesto Tarybos veikla gali būti nutraukta Šiaulių miesto Sąjūdžio grupių atstovų konferencijos sprendimu.

2. Miesto Taryba reorganizuojama tik Šiaulių miesto Sąjūdžio grupių atstovų konferencijos sprendimu.

Įstatai priimti LPS Šiaulių miesto grupių atstovų konferencijoje 1989-10-02.

Konferencijos pirmininkai: A. Urbanavičius, V. Vestertas.

* Šaltinis: LPS Šiaulių m. organizacijos įstatai, *Savaitės krivulė*, 1989-11-03, p. 3–4.

LPS ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS ĮSTATŲ PROJEKTAS (1989 M. SPALIO 2 D.)*

Šiaulių m. Sąjūdžio ĮSTATAI
I. Bendroji dalis 1. Šiaulių m. Sąjūdis – savaveiksmio visuomeninio-politinio judėjimo – Lietuvos Sąjūdžio – dalis, asmeninės ir pilietinės žmonių iniciatyvos pagrindų siekiantis sukurti laisvą žmonių pilietinę visuomenę, išugdytą tautinių ir humanistinių vertybių pagrindų, ir įtvirtinti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę, laiduojančią žmogaus ir piliečio teises bei laisves. 2. Sąjūdžio veikla neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams. Sąjūdis savo veikloje vadovaujasi įstatais ir programa. 3. Šiaulių m. Sąjūdis naudoja Lietuvos Sąjūdžio, savo ir tautinę simboliką.
II. Dalyvavimas Sąjūdyje Šiaulių m. Sąjūdis vienija Lietuvos Nepriklausomybės šalininkus, nepaisydamas jų tautybės, partiškumo, profesijos ir kt. skirtumų, telkia jų protą, sugebėjimus bei pastangas Nepriklausomybės įgyvendinimui. Šiaulių m. Sąjūdžio dalyviai yra žmonės, neprieštarauja miesto Sąjūdžio įstatams, asmenine veikla prisidedantys prie programos įgyvendinimo.
III. Šiaulių m. Sąjūdžio struktūra 1. Organizacinės struktūros pagrindas – Sąjūdžio dalyvių grupė, sudaroma bendru uždavinių pagrindų ir laisvai pasirinktu principu (teritoriniu, profesiniu ir kt.). Ji savarankiškai sprendžia konkrečius uždavinius, atitinkančius Sąjūdžio programą, ir veikia pagal šiuos įstatus. Sąjūdžio grupės dalyviai registruojami grupėje konferencijoje nustatyta tvarka. Įstatus arba dorovės normas laužančio dalyvio įgaliojimai sustabdomi 2/3 grupės dalyvių sprendimu. Šis sprendimas gali būti panaikintas Sąjūdžio Tarybos (A – pusės) narių sprendimu. Sąjūdžio grupė registruojama Tarybos valdyboje. 2. Šiaulių Sąjūdžio grupės gali vienyti bendriems uždaviniams spręsti. Sąjūdžio grupių susivienijimas savarankiškai nustato savo organizacijos ir veiklos principus. Jis registruojamas Tarybos valdyboje. Sąjūdžio grupė tiesiogiai arba per grupių susivienijimus pagal Tarybos nustatytas kvotas renka savo atstovus į miesto konferenciją ir kelia kandidatus į Sąjūdžio suvažiavimus ir struktūrinius Sąjūdžio darinius. 3. Konferencija – aukščiausias Šiaulių m. Sąjūdžio darinys, sprendžiantis svarbiausius Sąjūdžio veiklos klausimus savo teritorijoje. Konferencija šaukiama rečiau kaip kartą per metus Tarybos nutarimu arba trečdalis įregistruotų grupių reikalavimu. Konferencijos delegatai renkami proporcingai grupės skaičiui. Sąjūdžio Taryba skiria kvotas, kurios visos neviršija 1/5 bendro delegatų skaičiaus. Konferencija renka ir atšaukia savo Lietuvos Sąjūdžio Seimo narius, Tarybos seniūną, jo pavaduotoją ir atsakingąjį sekretorių, išdo kontrolės grupės narius, renka Sąjūdžio suvažiavimo delegatus, priima ir keičia Šiaulių Sąjūdžio įstatymus ir Tarybos statutą. 4. Šiaulių m. Sąjūdžio Tarybos – kolegialus aukščiausiasis tarp konferencijų veikiantis darinys, sprendžiantis visus miesto Sąjūdžio veiklos klausimus, nepriskirtus kompetencijai. Tarybos sueigos šaukiamos ne rečiau kaip kartą per mėnesį. Tarybos nariai yra visų įregistruotų miesto Sąjūdžio grupių atstovai, deleguoti pagal nustatytas kvotas. Be to, Tarybos nariai yra Lietuvos Sąjūdžio Seimo nariai, Tarybos valdybos nariai, išdo kontrolės grupės nariai. Taryba turi teisę 2/3 balsų dauguma sustabdyti Tarybos nario, išskyrus seniūnijos ir Seimo narių, įgaliojimus ir panaikinti Sąjūdžio grupės registraciją. Tokius Tarybos sprendimus privalo patvirtinti artimiausia konferencija. Taryba gali keisti ar papildyti statutą, jeigu tai neprieštarauja įstatymams 2/3 balsų dauguma. Tokie sprendimai turi būti patvirtinti artimiausioje konferencijoje. Pagrindinės Tarybos funkcijos: – analizuoti ir vertinti politinę situaciją; – formuoti Šiaulių m. Sąjūdžio strategiją ir taktiką, pasiūlymus Sąjūdžio Seimui šiais klausimais; – analizuoti ir vertinti miesto savivaldybės veiklą ir teikti jai pasiūlymus; – padėti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir savivaldybės deputatams, remiantiems Šiaulių m. Sąjūdžio, įgyvendinti Sąjūdžio rinkiminę programą; – sudaryti ir tvirtinti Tarybos komisijas, numatyti lėšų panaudojimą, tvirtinti ūkinės-finansinės veiklos metinį balansą, reguliariai išklausti valdybos informaciją apie jos priimtus sprendimus ir veiklą. 5. Miesto Tarybos valdyba – kolegialus vykdomasis-tvarkomasis Tarybos darinys, vadovaujantis visai organizacinei-ūkinei Sąjūdžio veiklai mieste. Valdybos kompetenciją nustato įstatai ir statutas. Valdyba veikia pagal savo reglamentą. Valdybą sudaro ne daugiau kaip 15 narių. Tai 3 seniūnijos nariai, išrinkti konferencijoje, ne mažiau kaip 5 nuolatiniai Tarybos komisijų pirmininkai ir kiti Tarybos nariai, seniūno pasiūlymu išrinkti Tarybos sueigoje. Svarbiausia valdybos darbo forma – kassavaitiniai posėdžiai. 6. Nuolatinė pagrindinių Tarybos komisijų yra ne mažiau kaip penkios. Jų veiklos sritis nustato konferencija. Esant būtinumui, Taryba gali sudaryti kitas nuolatinės ir laikinos komisijas. Komisijų pirmininkus, Tarybos seniūnui pasiūlius kandidatūras, renka Taryba (atviru balsavimu). Komisijos dirba savarankiškai įgyvendindamos Sąjūdžio programą ir sprendamos savo uždavinius. 7. Miesto Tarybos seniūnija: seniūnas, jo pavaduotojas ir atsakingasis sekretorius, nuolat veikiantis Tarybos atstovas, turintis pagalbines tarnybas. Seniūnijos nariais negali būti politinių partijų ir grupuočių vadovaujančių struktūrų nariai.

8. Miesto Tarybos išdo kontrolės grupė sudaroma išrenkant jos narius konferencijoje. Grupės narių skaičių nustato konferencija. Išdo kontrolės grupės pagrindinė funkcija – Šiaulių m. Sąjūdžio finansinės veiklos tikrinimas. Apie patikrinimų rezultatus grupė informuoja konferenciją, o laikotarpiu tarp jų kartą per ketvirtį informuoja Tarybą. Išdo kontrolės grupės pirmininką išrenka grupės nariai savo pirmajame posėdyje.
IV. Šiaulių m. Sąjūdžio finansinė veikla 1. Sąjūdžio lėšas sudaro: – Sąjūdžio dalyvių ir kitų asmenų ar organizacijų savanoriški įnašai, – pajamos iš leidybos, Sąjūdžio, atributikos pardavimo, labdarinių renginių ir kt. šaltinių. 2. Iš savo lėšų Šiaulių m. Sąjūdis kredituoja ir finansuoja savo programinius siekius ir visuomeninius projektus, leidybą ir informacijos sklaidimą, viešas akcijas, įsigyja technines priemones, apmoka labdarą ir komandiruotes, atlygina etatiniams darbuotojams už samdomą darbą ir paslaugas. 3. Šiaulių m. Sąjūdžio finansinę veiklą tikrina Tarybos išdo kontrolės grupė.
V. Šiaulių m. Sąjūdžio teisinė padėtis 1. Šiaulių m. Sąjūdžio Taryba yra juridinis asmuo. 2. Taryba neatsako už kitų Šiaulių Sąjūdžio struktūrinių vienetų turtines prievoles. 3. Šiaulių m. Sąjūdis leidžia savo laikraštį, žurnalus, knygas ir kt. leidinius. 4. Kitų visuomeninių judėjimų, partijų, susivienijimų nariai, dalyvaujantys Šiaulių m. Sąjūdžio veikloje, vadovaujasi jo įstatais ir programa.
VI. Šiaulių m. Sąjūdžio veiklos reorganizavimas ir nutraukimas Šiaulių m. Sąjūdis reorganizavimas arba jo veikla nutraukiama tik jo konferencijos sprendimu. Projektą parengė LS Šiaulių Tarybos seniūno pavaduotojas Vytautas Vestartas

* Šaltinis: LPS Šiaulių miesto sąjūdžio konferencijos dokumentai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 31–34.

8 priedas

LPS ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS VALDYBA (IŠRINKTA 1989 M. SPALIO 2 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Pareigos
1.	Alminas Kazys	Sąžinės laisvės ir etikos komisijos pirmininkas
2.	Bekeris Arūnas	Jaunimo komisijos pirmininkas
3.	Bubnys Prosperas	įgaliotinis nuo Lietuvos krikščionių demokratų partijos
4.	Civilka Eugenijus	Švietimo komisijos pirmininkas
5.	Kačinskas Virgilijus	seniūnas
6.	Lazdynas Rimantas	Politikos komisijos pirmininkas
7.	Mockus Arvydas	įgaliotinis nuo Lietuvos LKJS
8.	Morkūnas Donatas	įgaliotinis nuo Lietuvos komunistų partijos
9.	Pyragas Gediminas	įgaliotinis nuo Lietuvos demokratų partijos
10.	Pniauskas Antanas	įgaliotinis nuo Darbininkų sąjungos
11.	Račkauskas Irenijus	įgaliotinis nuo Lietuvos socialdemokratų partijos
12.	Razminas Žilvinas	Kariuomenės komisijos pirmininkas
13.	Sabaliauskas Juozas	Kultūros komisijos pirmininkas
14.	Sėjūnas Algimantas	Sveikos gyvenamosios aplinkos komisijos pirmininkas
15.	Stasiūnaitė Vida	Savivaldybės komisijos pirmininkė
16.	Špokas Albertas	Istorinės atminties komisijos pirmininkas
17.	Tručinskas Jonas	Ekonomikos komisijos pirmininkas
18.	Ulčinas Algirdas	Socialinių reikalų komisijos pirmininkas
19.	Urbaitis Romualdas	Teisinės komisijos pirmininkas
20.	Urbanavičius Algirdas	seniūno pavaduotojas
21.	Vasinauskaitė Irena	atsakingoji sekretorė
22.	Vileikis Algimantas	įgaliotinis nuo Lietuvos laisvės lygos
23.	Žymantienė Birutė Juzė	Ryšių komisijos pirmininkas

* Šaltinis: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos valdyba, *Savaitės krivulė*, 1989-10-16, p. 2.

LPS ŠIAULIŲ MIESTO SENIŪNIJOS RINKIMAI (1989 M. RUGSĖJO 25 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Pareigos	Balsavimo rezultatai	
			Už	Prieš
1.	Kačinskas Virgilijus	tarybos seniūnas	249	9
2.	Čepaitienė Giedrė	seniūno pavaduotoja	67	191
3.	Alminas Kazys	seniūno pavaduotojas	130	128
4.	Vestertas Vytautas	seniūno pavaduotojas	132	126
5.	Urbanavičius Algirdas	seniūno pavaduotojas	183	75
6.	Vasinauskaitė Irena	atsakingoji sekretorė	254	4

* Šaltinis: LPS Šiaulių miesto sąjūdžio konferencijos dokumentai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 29–30.

LPS ŠIAULIŲ MIESTO TARYBA (1989 M. SPALIO 2 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio institucija
1.	Andriulis Alfonsas	Medikų grupė
2.	Anikinas Povilas	Dailininkų sąjungos grupė
3.	Anužis Alfonsas	Lietuvos komunistų partija
4.	Arlingevičius Klemensas	V. Kudirkos mokyklos grupė
5.	Balčiūnas Jonas	Miškų pramonės ūkio grupė
6.	Balčiūnas Petras	Seimas
7.	Bartkus Jonas	Projektavimo ir statybos susivienijimo „Šiauliai“ grupė
8.	Bepirštis Antanas	Eksperimentinės elektrokonstrukcijų gamyklos grupė
9.	Bimba Kazys	Tautodailininkų grupė
10.	Bimbienė Laima	Gamybinės butų ūkio valdybos grupė
11.	Blinstrubas Arūnas	Mechaninės gamyklos grupė
12.	Braziulis Rimantas	Seimas
13.	Cibulskaitė Bronislava	Valstybinio kuro komiteto Teritorinės remonto statybos valdybos grupė
14.	Čekanaivičius Algimantas	Ryšių gamybinio susivienijimo grupė
15.	Danielius Vincas	Lietuvos laisvės lyga
16.	Dankisas Alfonsas	Remonto statybos valdybos grupė
17.	Dautartaitė Olita Veronika	„Laboros“ grupė
18.	Dinius Rimantas	Autobusų parko grupė
19.	Drūtys Algimantas	Miškų pramonės ūkio grupė
20.	Genys Jonas	„Šauklio“ grupė
21.	Glodenytė Vitalija	Medikų grupė
22.	Grakavinas Algimantas	Gamybinės dujų fiksacijos valdybos grupė
23.	Greičiūnas Vytautas Stasys	8-osios vidurinės mokyklos grupė
24.	Griganavičius Albertas	Medikų grupė
25.	Ivoškus Petras	Autotransporto mokymo kombinato grupė
26.	Jakštas Arūnas	„Stumbro“ grupė
27.	Jankauskienė Alma	Televizorių gamyklos grupė
28.	Janonis Jonas	Lietuvos socialdemokratų partija
29.	Januševičius Algirdas	„Bangos“ grupė
30.	Jasas Zigmas	„Nuklono“ grupė
31.	Jokšas Sigitas	„Titnago“ grupė

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio institucija
32.	Jokubaitienė Roma	Eksperimentinės įrengimų gamyklos grupė
33.	Jonaitienė Angelė	„Elnio“ grupė
34.	Jonaitis Rimantas	Gamybinės dujų fiksacijos valdybos grupė
35.	Jurevičius Mečislovas	Tikinčiųjų grupė
36.	Jurgaitis Petras	„Vairo“ grupė
37.	Jurgelevičius Benediktas	„Atsparos“ grupė
38.	Kačiūsis Stasys	Autobusų parko grupė
39.	Kairienė Genė	Logopedinės mokyklos grupė
40.	Kasiulynas Alfonsas	1-osios profesinės technikos mokyklos grupė
41.	Kasperavičius Kazimieras	Dailininkų sąjungos grupė
42.	Kašys Juozas	„Šauklio“ grupė
43.	Kazickaitė Alma	„Verpsto“ grupė
44.	Keblikas Jonas	Aukštesniosios muzikos mokyklos grupė
45.	Kisieliūnas Antanas	Specializuotos autotransporto įmonės grupė
46.	Kisieliūnas Algirdas	„Nuklono“ grupė
47.	Kiznis Algirdas Jonas	Gatvių apšvietimo ir tinklų grupė
48.	Končius Algimantas	„16-oji“ stoties grupė
49.	Končius Mindaugas	Politechnikumo grupė
50.	Koskienė Aldona Veronika	Seimas
51.	Kriščiūnas Robertas	Lietuvos žalieji
52.	Krivickas Jonas	J. Janonio vidurinės mokyklos grupė
53.	Krščiušas Kęstutis	Lietuvos komunistų partija
54.	Kudrickas Petras	Vandens ūkio projektavimo instituto grupė
55.	Kulikauskas Algirdas	„Šauklio“ grupė
56.	Labrincas Arūnas	Hidrogeologijos ekspedicijos grupė
57.	Ladaitienė Virginija Stanislava	2-osios pagalbinės mokyklos grupė
58.	Lebeda Stanislovas Algimantas	Autobusų parko grupė
59.	Mačiulskienė Adelė	Invalidų draugijos grupė
60.	Mankauskas R.	Autoserviso grupė
61.	Marcinkevičienė Vanda	Gėlininkų susivienijimo grupė
62.	Masevičius Rimantas	Lietuvos žalieji
63.	Mašalas Saulius	Televizorių gamyklos grupė
64.	Merkienė Alma	2-osios vidurinės mokyklos grupė
65.	Merkys Jonas	„Vairo“ grupė
66.	Mikalauskas Adolfas	Elektros tinklų grupė
67.	Milašauskas Algirdas	„Pavasario“ grupė
68.	Mockus Arvydas	Lietuvos LKJS
69.	Musteikis V.	Staklių gamyklos grupė
70.	Padegimas Gytis Bernardas	Seimas
71.	Pakerys G.	Lietuvos LKJS
72.	Petrauskas Valdas	„Regiono“ grupė
73.	Piaulokas Pranas	Lietuvos komunistų partija
74.	Poškus Algis	Žemės darbų mechanizavimo valdybos Nr. 4 grupė
75.	Povilaitienė Vanda	Šilumos tinklų grupė
76.	Puklevičius Algimantas	„Bangos“ grupė
77.	Puzanauskas Eugenijus	Kelių valdybos grupė

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio institucija
78.	Ragulskis Julius	Teisininkų grupė
79.	Raupys E.	„Tautos – tautai“ grupė
80.	Rimkus Juozas	Kauno politechnikos instituto Šiaulių fakulteto grupė
81.	Rutkauskas Romualdas	Žemės darbų mechanizavimo valdybos Nr. 4 grupė
82.	Semonavičius Jonas	Autotransporto įmonės grupė
83.	Serafinavičius Algimantas	Projektavimo ir technologijos biuro grupė
84.	Sidaravičius Stasys	„Nuklono“ grupė
85.	Simaškaitė Ona	18-osios vidurinės mokyklos grupė
86.	Stakvilevičius Mindaugas	Seimas
87.	Stankutė Virginija	„Bangos“ grupė
88.	Staškevičius Leonardas	„Mechanikos“ grupė
89.	Statkus Virgilijus	Politechnikumo grupė
90.	Strakšys Varūnas	Bandomosios eksperimentinės mechanikos gamyklos grupė
91.	Struoga Romualdas	Teritorinės vandentiekio ir kanalizacijos valdybos grupė
92.	Sunkurienė Rūta	Mechaninės gamyklos grupė
93.	Šavinis Kazimieras	„Tautos – tautai“ grupė
94.	Ščigla Algirdas Mykolas	Specialaus montavimo ir derinimo ruožo grupė
95.	Šimkus Pranas	Elektros tinklų grupė
96.	Šlenienė Irena	Gėlininkų susivienijimo grupė
97.	Štaras Jonas	Televizorių gamyklos grupė
98.	Šukys Petras	Politechnikumo grupė
99.	Tamašauskas V.	10-osios mechanizacijos valdybos grupė
100.	Tamošaitienė Aldona	Stomatologijos poliklinikos grupė
101.	Tamulaitis Rimvydas	Lietuvos žalieji
102.	Tričys Vaclovas	Kauno politechnikos instituto Šiaulių fakulteto grupė
103.	Tručinskas Audrius	„Vairo“ grupė
104.	Trušienė Galina	Pagalbinių ikimokyklinių vaikų namų grupė
105.	Tunaitienė Irena	Lietuvos krikščionių demokratų partija
106.	Tverijonas A.	Metalo didmeninės prekybos įmonės grupė
107.	Vaicekauskas Jonas	Tautodailininkų grupė
108.	Valančius Jaroslavas	Ryšių autobazės 4-osios kolonos grupė
109.	Verbyla Algirdas	Sanatorinės mokyklos grupė
110.	Vilčinskas Alfonsas	„Tautos – tautai“ grupė
111.	Vilkauskas Romanas	Dailininkų sąjungos grupė
112.	Vingras Vaclovas	Seimas
113.	Zolubas Jonas	„Verpsto“ grupė
114.	Žvirgždas Sigitas	Lietuvos demokratų partija

* Šaltinis: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba, *Savaitės krivulė*, 1989-10-16, p. 4.

LIETUVOS SĄJŪDŽIO ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS STATUTAS (1989 M. SPALIO 2 D.)*

Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių m. Tarybos statutas
I. Įvadas 1. LS Šiaulių m. Taryba (toliau – Taryba) – aukščiausiasis kolegialus tarp konferencijų veikiantis Sąjūdžio darinys Šiauliuose. Jos kompetencija nustatyta Šiaulių Sąjūdžio įstatais ir šiuo statutu. 2. Pagrindinės Tarybos funkcijos: a) analizuoja ir vertina politinę situaciją mieste; b) formuoja Šiaulių Sąjūdžio strategiją ir taktiką, teikia pasiūlymus Seimui šiais klausimais; c) analizuoja ir vertina miesto savivaldybės veiklą ir teikia jai pasiūlymus; d) padeda Lietuvos AT ir savivaldybės deputatams, remtiems Šiaulių m. Sąjūdžio ir palaikantiems Sąjūdžio programą, įgyvendinti Sąjūdžio rinkiminę programą; e) sudaro Tarybos komisijas, numato lėšų panaudojimą, tvirtina ūkinės-finansinės veiklos metinį balansą, išklauso informaciją apie tarp Tarybos sueigų priimtus valdybos sprendimus. 3. Tarybą sudaro įregistruotų Šiaulių m. Sąjūdžio grupių atstovai, išrinkti pagal nustatytas kvotas vieneriems metams, ir Lietuvos Sąjūdžio Seimo nariai, Tarybos valdybos nariai ir išdo kontrolės grupės nariai. 4. Pagrindinė Tarybos darbo forma – kasmeninės sueigos.
II. Seniūnija 1. Seniūnija – nuolat veikiantis Tarybos darinys. Jos kompetenciją nustato šis statutas. 2. Seniūniją sudaro seniūnas, jo pavaduotojas ir atsakingasis sekretorius. Juos Tarybos įgaliojimo laikui renka konferencija. 3. Seniūnijos pareigos: a) atstovauti Tarybai; b) priimti Sąjūdžio dalyvių ir kt. asmenų pareiškimus, vesti raštvedybą Tarybos vardu; c) informuoti Tarybos valdybą apie savarankiškai priimtus sprendimus, atstovavimo rezultatus; d) sudaryti Tarybos valdybos posėdžio darbotvarkę ir ją ne vėliau kaip prieš 2 dienas paskelbti valdybos nariams; e) pirmininkauti Tarybos valdybos posėdžiams ir sueigoms; f) vadovauti pagalbinėms tarnyboms: sekretoriui, buhalterijai ir kt., kurios sudaromos ne iš Tarybos narių. Šie asmenys gali būti sandomi. 4. Seniūnijos nariai gali būti etatiniais Tarybos darbuotojais. 5. Seniūnijos nariais negali būti politinių partijų ir grupuočių nariai.
III. Tarybos valdyba 1. Tarybos valdyba (toliau – valdyba) yra kolegialus vykdomasis-tvarkomasis Tarybos organas, vadovaujantis visai organizacinei-ūkiinei Sąjūdžio veiklai. Valdybos kompetenciją nustato įstatai ir šis statutas. 2. Valdybą sudaro seniūnijos nariai, ne mažiau kaip 5 Tarybos nuolatinė komisijų pirmininkai, kiti asmenys, seniūno siūlymu išrinkti Tarybos sueigoje. Iš viso ne daugiau kaip 15 narių. 3. Valdyba kiekvienoje sueigoje informuoja Tarybą apie savo veiklą ir priimtus sprendimus. 4. Valdyba veikia pagal priimtą reglamentą. 5. Svarbiausia valdybos darbo forma – kas savaitiniai posėdžiai. 6. Valdyba ne vėliau kaip prieš savaitę sudaro ir paskelbia eilinės Tarybos sueigos darbotvarkę. 7. Valdyba arba jos nariai atsistatydina, valdybos nariams reiškiamas nepasitikėjimas pagal šio statuto nustatytas taisykles.
IV. Išdo kontrolės grupė Miesto Tarybos išdo kontrolės grupė sudaroma išrenkant jos narius konferencijoje. Grupės narių skaičių nustato konferencija. Išdo kontrolės grupės pagrindinė funkcija – Šiaulių m. Sąjūdžio finansinės veiklos tikrinimas. Apie patikrinimų rezultatus grupė informuoja konferenciją, o laikotarpiu tarp jų kartą per ketvirtį informuoja Tarybą. Išdo kontrolės grupės pirmininką išrenka grupės nariai savo pirmajame posėdyje.
V. Tarybos komisija 1. Tarybos komisijos (toliau – komisijos) yra nuolatinės ir laikinos. 2. Nuolatinės komisijas (ne mažiau kaip penkias) <...> ir kitas nuolatinės bei laikinas komisijas (pagal būtinumą) steigia, veiklos sritį nustato jų pirmininkus, išrenka Tarybos sueiga seniūno siūlymu. 3. Komisijos narius pasirenka jos pirmininkas. Konferencija, Tarybos sueiga ir valdyba turi teisę siūlyti komisijos narius. Komisijos sudėtį tvirtina Taryba. 4. Komisijos sudaromos iš Tarybos ir Sąjūdžio grupių narių. Komisijoje Tarybos narių turi būti ne mažiau kaip 5. 5. Seniūnijos nariai negali būti komisijų pirmininkais. Nuolatinė komisijų pirmininkai negali būti laikinųjų komisijų pirmininkais. 6. Komisijų pareigos: a) svarstyti kiekvieną klausimą ar dokumentą, atitinkantį jos kompetenciją, jį įvertinti ir pateikti Tarybai savo motyvuotą nuomonę; b) rengti dokumentų projektus Tarybos sueigoms Tarybos ar jos valdybos nurodymu. c) rūpintis, kad būtų vykdomi komisijos parengti ir Tarybos priimti nutarimai. 7. Komisijos teisės: a) rengti dokumentų projektus Tarybos sueigoms savo iniciatyva; b) rekomenduoti arba nerekomenduoti Tarybai pasiūlymų dokumentų projektus. Nerekomenduoto projekto autorius ar autoriai turi teisę apeliuoti į Tarybą; c) konkretaus klausimo sprendimui kviesti ekspertus; d) tarp Tarybos sueigų, pritarus 2/3 valdybos narių, skelbti savo parengtus dokumentus valdybos vardu.

8. Parengtus dokumentus ir pasiūlymus komisija priima 2/3 balsų dauguma, juos pasirašo komisijos pirmininkas. „Prieš“ balsavę komisijos nariai gali pareikšti atskirą nuomonę, kuri pridedama prie pagrindinio dokumento. Komisija gali Tarybai pateikti kelis dokumento ar pasiūlymo variantus. 9. Su parengtais dokumentų ar pasiūlymų projektais komisija supažindina valdybą, kuri gali siūlyti dokumentą taisyti, bet negali pati jo keisti.
VI. Tarybos sueigos 1. Tarybos sueigos (toliau – sueigos) gali būti eilinės ir neeilinės, uždaros ir atviros. 2. Sueigų numeracija išlaikoma vienoda. 3. Eilinės sueigos valdyba šaukia kas mėnesį. Neeilinės sueigos valdyba šaukia savo iniciatyva arba 1/3 Tarybos narių reikalavimu. Šis reikalavimas turi būti įvykdytas ne vėliau kaip per savaitę. 4. Sueiga dirba pagal Tarybos patvirtintą reglamentą, turi pagalbines tarnybas. Joje priimti nutarimai skelbiami Tarybos spaudoje.
VII. Tarybos narystė 1. Tarybos nariai yra seniūnijos, valdybos nariai, grupių atstovai ir neįeinantys į aukščiau išvardintas struktūras Seimo nariai. 2. Tarybos narys turi teisę: a) rengti dokumentų projektus ir juos pateikti seniūnijai; b) dalyvauti diskusijose ir balsuoti; c) oficialiai paklausti bet kurį Tarybos narį ir ne vėliau kaip per 10 dienų gauti atsakymą; d) dalyvauti valdybos ir komisijų posėdžiuose stebėtojo teise; e) atsistatydinti. 3. Tarybos narys privalo: a) dalyvauti sueigose; b) pranešti prieš sueigą sekretoriatui apie nedalyvavimą; c) informuoti grupių narius apie sueigų darbą (atstovai); d) laikytis šio statuto; e) vykdyti valdybos sprendinius ir Tarybos nutarimus; f) organizuoti valdybos sprendimų ir Tarybos nutarimų vykdymą grupėse (atstovai). 4. Jei Tarybos narys be pateisinamos priežasties nedalyvavo 2 sueigose iš eilės arba 3 per Tarybos įgaliojimo laiką, kitoje sueigoje jos pirmininkas pateikia svarstyti klausimą dėl Tarybos nario veiklos nutraukimo.
VIII. Rinkimai, atsistatydinimas ir nepasitikėjimo reiškimas, atstovavimas ir dalyvavimas Taryboje 1. Seimo nariai nuo Šiaulių Sąjūdžio renkami konferencijoje slapto balsavimu visam Seimo įgaliojimo laikotarpiui iš įregistruotų grupių narių. Kandidatūras balsavimui siūlo Taryba, valdyba ar delegatas, įgaliotas savo grupės. 2. Seniūnas, jo pavaduotojas ir atsakingasis sekretorius renkami konferencijoje slapto balsavimu Tarybos įgaliojimo laikui iš visų įregistruotų grupių narių siūlant kandidatūras Tarybai, valdybai ar delegatui, įgaliotam savo grupės. 3. Grupių atstovai į Tarybą renkami grupės narių visuotiniame susirinkime. 4. Sąjūdžio grupėms Taryboje atstovauja taip: jei grupėje iki 20 narių – 1 atstovas, jei grupėje iki 50 narių – 2, jei daugiau kaip 50 narių – 3 atstovai. 5. Komisijų pirmininkai, kiti valdybos nariai renkasi Tarybos sueigoje atviru balsavimu, pasiūlius jų kandidatūras Tarybos seniūnui. 6. Pirmojoje sueigoje Taryba tvirtina grupių atstovus ir kitus Tarybos narius įstatais ir statutu. 7. Į balsavimo biuletenius įrašomi visi iškelti ir sutikę balotiruotis kandidatai. Galiojančiais laikomi nustatyto pavyzdžio biuleteniai, kuriuose lieka vienas kandidatas į renkamą vietą. Vykdamas kelis rinkimus vienu biuleteniu, kiekviena atskira rinkimų pozicija turi atitikti anksčiau išvardintus reikalavimus. 8. Renkant tiek slapto, tiek atviru balsavimu, išrinktais laikomi tie kandidatai, kurie surinko daugiausia balsų, bet ne mažiau negu pusę plius vienas nuo dalyvavusių rinkimuose skaičiaus. Jeigu nė vienas kandidatas, renkant slapto balsavimu, nesurinko reikiamo balsų skaičiaus, antras rinkimų turas rengiamas atviru balsavimu. 9. Tarybos nariai atsistatydina pateikdami raštišką pareiškimą valdybai arba Tarybai. 10. Nepasitikėjimo votumą bet kuriuo Tarybos nariu, išskyrus Seimo, seniūnijos ir išdo kontrolės grupės nariais, kaip išrinktais konferencijos, Taryba svarsto, jei motyvuotą to reikalavimą raštu pateikia ne mažiau negu 1/5 Tarybos narių. Pareiškimas įteikiamas sueigos pirmininkui, kuris privalo toje sueigoje jį paskelbti. Tarybos sprendimu nepasitikėjimo svarstymas gali būti atidėtas kitai sueigai. 11. Pareiškus nepasitikėjimą ir apie tai paskelbus sueigos pirmininkui, asmuo, kuriuo reiškiamas nepasitikėjimas, nepradėjus klausimo svarstyti, gali atsistatydinti. 12. Dėl nepasitikėjimo balsuojama slapta. Nepasitikėjimo svarstymas ir balsavimas vykdomas pagal sueigos reglamento nustatytą tvarką. 13. Nepasitikėjimas Seimo, seniūnijos, išdo kontrolės grupės nariais svarstomas konferencijoje, jei motyvuotą to reikalavimą raštu pateikia ne mažiau kaip 1/3 Tarybos narių arba 1/5 konferencijos delegatų.
IX. Statuso priėmimas ir keitimas 1. Statutas priimtas Šiaulių m. Sąjūdžio konferencijoje paprasta balsų dauguma. 2. Statutas keičiamas, papildomas bet kurioje Tarybos sueigoje, jeigu tai neprieštarauja įstatams, 2/3 balsų dauguma. Statuto pataisas, papildymus tvirtina konferencija.

* Šaltinis: LPS Šiaulių miesto sąjūdžio konferencijos dokumentai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 35–40.

LPS ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS KOMISIJOS (1989 M. SPALIO 2 D.)*

Eil. Nr.	Komisijos, pakomisės pavadinimas	Komisijos pirmininkas	Komisijos nariai
1.	Socialinių klausimų	A. Ulčinas	B. Cibulskaitė, A. Kuprys, J. Kildišas, J. Kašys, V. Marcinkevičienė, A. Pniauskas, R. Šetikas, V. Glodenytė, E. Jansonienė, A. Jonaitienė
2.	Sveikos gyvenamosios aplinkos	A. Sėjūnas	A. Gauronskis, A. Andriulis, V. Filipavičius, B. J. Žymantienė, A. Grakavinas, R. Braziulis, V. Marcinkevičienė, I. Šlenienė, R. Struoga, V. Tričys, R. Tamulaitis, R. Macevičius, S. Gliudys, I. Vasinauskaitė, A. Januševičius
3.	Kariuomenės klausimų	Ž. Razminas	A. Vileikis, V. Danielius, G. Pyragas, A. Čekanavičius, V. Statkus, S. Žvirgždas, Z. P. Orentas
4.	Miesto savivaldybės	V. Stasiūnaitė	A. Dubas, H. Karpavičius, K. Šavinis, L. Soloveičikas, V. Vingras, M. Končius, P. Šakys
5.	Istorinės atminties	A. Špokas	V. Kriaučiūnas, E. Rickevičiūtė, L. Pivorienė, A. Lebeda, A. Kazickaitė, A. Čekanavičius, J. Rimkus, A. Kulikauskas, R. Rutkauskas
6.	Politinė	R. Lazdynas	J. Genys, J. Zolubas, L. Staškevičius, J. Bartkus, A. Urbanavičius, A. Anužis
6.1.	Nacionalinių klausimų		D. Morkūnas, B. J. Žymantienė, A. Dubas, A. Mockus, P. Ivoškus
7.	Teisinė	R. Urbaitis	V. Ragulskis, V. Ramanauskienė, A. Leonavičius, L. Tupienė
8.	Sąžinės laisvės ir etikos	A. Alminas	
8.1.	Tikinčiųjų padėties		A. Mikalauskas, K. Jakaitis, P. Bubnys, O. Balčiūnas, N. Vežikauskienė, A. Griganavičius, I. Tunaitienė, G. B. Padegimas, L. Bimbienė
8.2.	Bendražmogiškumo prioriteto ir dvasinės kultūros		V. Daunytė, J. Kašys, O. V. Dautartaitė, R. Mikaliūnas, T. Tamošiūnas, D. Cinauskaitė, R. Steponavičiūtė, A. Serafinavičius, A. Kazlauskienė
9.	Švietimo	E. Civilka	K. Arlingevičius, A. Verbyla, V. Balčiūnienė, K. Kriščiūnas, V. S. Greičiūnas, G. Čepaitienė, D. Šarkūnaitė, V. Tamašauskas, G. Kairienė, R. J. Prascevičius, A. V. Koskienė, M. Končius, J. Keblikas, J. Kašys, V. Bagdonas, J. Krivickas, G. Trušienė, V. S. Ladietienė, A. Kasiulynas
10.	Kultūros	J. Sabaliauskas (atsistatydino)	–
11.	Jaunimo	A. Bekeris	–
12.	Ryšių	B. J. Žymantienė	R. Struoga, P. Balčiūnas, J. Keldušis, V. Vestartas, A. Bendorius, J. Klebanovas
13.	Ekonomikos	J. Tručinskas	H. Karpavičius, I. Račkauskas, V. Kastinaitė, E. Leviškienė, V. Vingras, H. Staškevičiūtė, B. Gulbinaitė, V. Matišovas
14.	Laikinoji rinkimų	A. Jankauskienė	A. Ulčinas, A. Rudaminienė, V. Greičiūnas, A. Januševičius, A. Špokas, S. Pumputis, J. Štaras, J. Zolubas, A. Dubas, G. Pyragas, V. Stasiūnaitė, J. Januševičius

* Šaltinis: LPS Šiaulių miesto sąjūdžio konferencijos dokumentai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 46.

LPS ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS VALDYBOS REGLAMENTAS (1989 M. SPALIO 18 D.)*

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS VALDYBOS REGLAMENTAS	
I. Įvadas	1. Tarybos valdyba (toliau – valdyba) yra kolegialus Tarybos vadovas. Valdybos kompetenciją nustato LPS Šiaulių miesto organizacijos įstatai ir Tarybos statutas. 2. Svarbiausia valdybos darbo forma – kassavaitiniai posėdžiai. Valdyba veikia pagal šį reglamentą.
II. Valdybos narystė ir įgaliojimai	1. Valdybą sudaro seniūnija, Tarybos nuolatinių komisijų pirmininkai (toliau – komisijų pirmininkai) ir politinių grupuočių bei partijų įgaliotiniai (toliau – valdybos įgaliotiniai). 2. Visais klausimais Tarybai ir jos valdybai atstovauja ir jų vardu veikia seniūnija. Konkrečiais klausimais, gavę pusės plus vieno valdybos narių pritarimą, valdybai atstovauja ir jos vardu veikia valdybos įgaliotiniai ir komisijų pirmininkai. 3. Kiekviename valdybos posėdyje jos nariai, atstovavę Tarybai ar veikę jos vardu, informuoja valdybą apie rezultatus.
III. Valdybos posėdžiai	1. Valdybos posėdžiai gali būti eiliniai (kassavaitiniai) ir neeiliniai. Neeiliniai valdybos posėdžiai šaukiami seniūnijos iniciatyva arba 1/3 valdybos narių raštišku reikalavimu. Tokie posėdžiai turi būti sušaukti ne vėliau kaip per dvi dienas. 2. Valdybos posėdžiai teisėti, jei juose dalyvauja pusė plus vienas valdybos narių. Valdybos sprendimai teisėti, jeigu už juos balsuoja pusė plus vienas valdybos narių. 3. Valdybos posėdžių darbotvarkę ne vėliau kaip prieš tris dienas skelbia seniūnija. Atspausdinta ir padauginta darbotvarkės klausimų medžiaga prieš dieną įteikiama valdybos nariams ir posėdžių dalyviams. 4. Iš anksto skelbta darbotvarkė posėdžio pradžioje gali būti papildyta ar pakeista, jeigu: a) papildomas klausimas yra parengtas (medžiaga atspausdinta, padauginta ir prieš posėdį išdalinta valdybos nariams ir posėdžio dalyviams); b) už darbotvarkės papildymą ar pakeitimą balsuoja daugiau kaip pusė plus vienas dalyvaujančių posėdyje valdybos narių. Kitais atvejais klausimo sprendimas atidedamas, o darbotvarkės dalyje „įvairūs“ gali būti svarstomas jo aktualumas ir parengimas. 5. Valdybos nariai posėdžių metu yra lygūs. Už tvarką atsako posėdžio pirmininkas. 6. Posėdžio pirmininkas privalo: a) posėdį vesti pagal šį reglamentą; b) įspėti valdybos narius, posėdžio dalyvius ir svečius, jei šie nesilaiko reglamente nustatytos tvarkos. Jeigu jie ir toliau nesilaiko reglamente nustatytos tvarkos, kelti jų pašalinimo iš valdybos posėdžio klausimą balsavimui. 7. Posėdžio pirmininkas 2/3 dalyvaujančių posėdyje valdybos narių balsų dauguma gali būti pakeistas kitu seniūnijos nariu. 8. Valdybos posėdžiai pradedami informacija apie politinę padėtį (rengia politinę komisiją), apie Seimo Tarybos posėdžius ar sesijas (rengia seniūnija arba Seimo deputatai) ir apie atstovavimo ar veikimo Tarybos ar jos valdybos vardu rezultatus. 9. Pranešėjų pagrindiniais darbotvarkės klausimais pasisakymo laikas neribojamas. Prieš valdybos sprendimą pranešėjai turi pasisakyti apibendrinti ir pateikti arba nepateikti klausimą balsavimui. 10. Pirmam valdybos nario ar posėdžio dalyvio pasisakymui kiekvienu darbotvarkės klausimu laikas neribojamas, antrą kartą galima pasakyti tik repliką. 11. Valdybos narys ar posėdžio dalyvis, negalėdamas atvykti į posėdį, prieš jo pradžią apie tai turi pranešti seniūnijos sekretoriui. Komisijų pirmininkai, negalėdami dalyvauti valdybos posėdžiuose, prieš jiems prasidedant, praneša seniūnijos sekretoriui, kas iš komisijos narių dalyvaus vietoje jo. Tas dalyvis posėdžio metu turi komisijos pirmininko statusą, bet negali balsuoti. 12. Valdybos įgaliotiniui pasisakius „prieš“ ar jam nedalyvavus tame posėdyje, iš jo ir kitų tos politinės grupuotės ar partijos įgaliotinių Taryboje nereikalaujama vykdyti valdybos sprendimų. 13. Valdybos posėdžiuose (posėdžių dalyviai) turi dirbti patariamojo balso teise Seimo deputatai ir laikinųjų komisijų pirmininkai. 14. Valdybos posėdžiuose turi dalyvauti kassavaitinio Tarybos leidinio redakcijos atstovas, valdybos posėdžių sprendimai skelbiami masinėmis informacijos priemonėmis ir diskusijų klube. 15. Kiekvienoje Tarybos sueigoje seniūnija informuoja Tarybą apie valdybos darbą ir skelbia jos narių bei dalyvių, nesilankančių posėdžiuose, pavardes.
Parengė V. Kačinskas	

* Šaltinis: LPS Šiaulių miesto sąjūdžio konferencijos dokumentai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 41–42.

LPS ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS SUEIGOS REGLAMENTAS (1989 M. SPALIO 18 D.)*

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO
ŠIAULIŲ MIESTO TARYBOS SUEIGOS
REGLAMENTAS

I. Įvadas

1. LPS Šiaulių miesto Tarybos sueiga (toliau – sueiga) yra pagrindinė Tarybos veiklos forma, kurios pagrindai nustatyti LPS Šiaulių miesto organizacijos įstatuose ir LPS Šiaulių miesto Tarybos (toliau – Tarybos) statute.
2. Sueigų metu Taryba, kaip aukščiausiasis LPS Šiaulių miesto organizacijos tarp konferencijų veikiantis darinys, svarsto ir sprendžia visus klausimus, esančius jos kompetencijoje.

II. Tarybos sueigos

1. Tarybos sueiga (toliau – sueiga) vyksta kiekvieną mėnesį. Sueigos gali būti eilinės, neeilinės, uždaros ir atviros.
2. Eilinės sueigos šaukia Tarybos valdyba kiekvieną mėnesį. Neeilinės sueigos šaukia Tarybos valdyba arba ne mažiau kaip 1/3 Tarybos narių raštišku reikalavimu. Šis reikalavimas turi būti įvykdytas ne vėliau kaip per savaitę.
3. Sueigose dalyvauja visi Tarybos nariai lygiomis teisėmis. Atvirose sueigose gali dalyvauti komisijų ekspertai, žurnalistai, svečiai, kuriems skiriama atskira vieta. Prieš sueigos pradžią jos dalyviai užsiregistruoja mandatų grupėje.
4. Sueiga yra teisėta, jeigu joje dalyvauja daugiau nei pusė Tarybos narių. Nutarimai, priimti sueigoje, yra galiojantys, jeigu už juos balsavo daugiau nei pusė Tarybos narių, išskyrus statute nurodytus atvejus. Balsavimas gali būti vardinis, atviras arba slaptas.
5. Sueiga dirba pagal jos pradžioje atviru balsavimu daugumos sueigos dalyvių patvirtintą darbotvarkę. Vėliau darbotvarkė gali būti keičiama ar papildoma, balsavus „už“ 2/3 sueigos dalyvių.
6. Sueigoms pirmininkauja seniūnijos nariai. Pirmininkaujantis gali būti pakeistas, balsuojant atviru balsavimu paprasta balsų dauguma nuo sueigos dalyvių skaičiaus.
7. Tarybos nariai diskusijoms užsirašo sueigos sekretoriato. Pirmininkaujantis sueigos dalyvius kviečia kalbėti pagal sekretoriato sudarytą sąrašą. Pasisakymo trukmę nustato sueigos dalyviai paprasta balsų dauguma. Neužsirašiusieji turi teisę kalbėti tik iš salės, leidus pirmininkaujančiam. Antrą kartą tuo pačiu klausimu galima pasakyti tik repliką.
8. Sueigos pradžioje dalyviai informuojami apie politinę padėtį, apie Seimo Tarybos posėdžius ir Tarybos valdybos posėdžius, taip pat apie Tarybos atstovavimą ar veikimą jos vardu.
9. Sueigoms pateikiami komisijų apsvarstyti ir įvertinti ar parengti dokumentų projektai. Jie turi būti autorizuoti.
10. Dokumentų projektus sueigai pristato autoriai arba jų įgalioti asmenys, neribojant tam laiko. Jie atsako į sueigos dalyvių pateiktus klausimus. Po to išsakoma projektą apsvarčiusios komisijos nuomonė.
11. Pakeitimai ir papildymai dokumentų projektuose pateikiami sueigos sekretoriatui raštu. Dalyviams, norintiems pateikti argumentų, suteikiamas žodis.
12. Pirmininkaujantis arba per jį bet kuris sueigos dalyvis gali siūlyti diskusijas nutraukti, nors ir būtų joms dar užsirašiusių. Šis reikalavimas netaikomas, jeigu prelegentui žodį suteikti reikalauja ne mažiau kaip 15 sueigos dalyvių.
13. Po diskusijos projekto autorius siūlo priimti projekto pirminį variantą, priimti dokumento projektą pagrindu arba atsiima projektą.
14. Projektai, galintys sudaryti dokumentų pagrindą, priimami Tarybos narių dauguma atviru balsavimu. Sudaroma projekto redakcinė komisija, kurią pasiūlo sueigos pirmininkas. Be kitų narių, į komisiją turi įeiti projekto autorius ir komisijos atstovas.
15. Sueigos nurodytu laiku redakcinės komisijos pirmininkas pateikia projektą balsavimui. Jei pataisų autoriai reikalauja, balsavimui pateikiami visi alternatyviniai variantai. Nauji pasiūlymai nepriimami.
16. Pareiškimus dėl nepasitikėjimo Tarybos nariu, politinė grupuote ar partija sueigos pirmininkas paskaito, prieš pradėdamas svarstyti eilinį darbotvarkės klausimą. Tarybos nutarimu pareiškimas gali būti atidėtas svarstyti kitai sueigai.
17. Pareiškimai turi būti pasirašyti nurodyto statute Tarybos narių skaičiaus.
18. Po pareiškimo dėl nepasitikėjimo paskelbimo žodis suteikiamas asmeniui, kuriuo reiškiamas nepasitikėjimas, arba politinės grupuotės, kuria reiškiamas nepasitikėjimas, atstovui.
19. Asmuo, kuriuo reiškiamas nepasitikėjimas, nepradėjęs klausimo svarstyti, gali atsistatydinti.
20. Dėl nepasitikėjimo pareiškimo balsuojama slapta.
21. Pareiškimas dėl nepasitikėjimo laikomas priimtu, balsavus už jį 2/3 Tarybos narių.
22. Pareiškimą priėmus, asmuo ar politinė grupuotė, kuriais buvo reikštas nepasitikėjimas, nutraukia savo veiklą Taryboje.
23. Sueigos priimti dokumentai skelbiami „Savaitės Krivulėje“.
24. Sueigos pirmininkas privalo:
 - a) vesti sueigą pagal šį reglamentą;
 - b) perspėti sueigos dalyvius, jei šie nesilaiko reglamento nustatytos tvarkos;
 - c) pašalinti sueigos svečius, jei šie perspėti nereaguoja;
 - d) pateikti klausimą dėl Tarybos nario pašalinimo iš sueigos, jei šis į perspėjimus nereaguoja. Sprendimas priimamas paprasta balsų dauguma nuo dalyvaujančių sueigoje.
25. Tarybos įgaliotiniui pasisakius „prieš“ arba jam nedalyvavus sueigoje, iš jo ir kitų tos politinės grupuotės ar partijos įgaliotinių nereikalaujama vykdyti Tarybos nutarimų. Veikti prieš tuos nutarimus negalima.

III. Pagalbinės sueigos tarnybos

1. Pagalbinės sueigos tarnybos yra šios:

- a) sekretoriatas, kuris sudaro sueigos protokolus ir juos pateikia seniūnijos sekretoriatui;
- b) balsų skaičiavimo grupė, kuri skaičiuoja balsus ir pateikia balsavimo rezultatus sueigos pirmininkui;
- c) mandatų grupė, kuri registruoja sueigos narius ir pateikia duomenis sueigos pirmininkui;
- d) redaktorių grupė, kuri redaguoja sueigos dokumentų kalbą ir stilių;
- e) organizacinė grupė, kuri paruošia sueigą (pasirūpina patalpomis, transliacija ir įrašų technika, įgarsinimu, tvarkdariais ir kt.);
- f) spaudos biuras, kuris apie sueigos eigą ir rezultatus informuoja visuomenę.

Parengė V. Vestartas

* Šaltinis: LPS Šiaulių miesto sąjūdžio konferencijos dokumentai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 43–45.

Jonas KIRILIAUSKAS

Kaip Kuršėnų MGB planavo švęsti 1952 metų gegužės 1-ąją

„...Esu gyvas, – galvoja žmogus, – nuo krūmo iki medžio.
Labai tylu, tiesiog sunku suprasti, kas atsitiko – per visą naktį niekas nešovė...“
V. Zaikauskas „Naktis“

Nuotraukos iš autoriaus archyvo

Lietuvos ypatingajame archyve galima aptikti įdomių dokumentų, susijusių su mūsų pokario istorija, kuri dar nėra gerai ištyrinėta. O kai to nėra padaryta, tada galimi įvairūs spekuliaciniai ar kita praeities vertinimo įžvalga.

Kai kartais sakoma, kad partizanų pasipriešinimas sovietų valdžiai buvo beprasmiškas, betikslis ar dar kažkoks, vartant dokumentus, kuriuos sudarinėjo MGB, dažniausiai taip neatrodo. Arba kai sakome, kad 1952–1953 m. partizaninis karas realios grėsmės valdžiai nekėlė, vėlgi esame visiškai neteisūs, kadangi paprasčiausiai nežinome realios to meto situacijos, todėl kartojame sovietinės istoriografijos ideologines klišes.

Kaip vertino patys saugumiečiai tas sąlygas, su kuriomis jiems teko susidurti. Anot jų, Lietuvoje buvo trys dalykai, arba sąlygos, kurios trukdė įsitvirtinti sovietinei santvarkai, tai „istorinės šaknis turintis didžiulis nacionalizmas; fanatiškas religingumas; individualus valstiečių ūkininkavimas“¹. Toms sąlygoms pakeisti buvo mestos visos pajėgos, saugumo kariuomenė, milicija, stribai, buvo naudojamas teroras, trėmimai, provokacijos, kankinimai, žudymai. Visam tam terorui ir priešinosi Lietuvos partizanai.

Profesorė D. Gailienė rašė: „<...> vienas iš svarbiausių totalitarinės sistemos tikslų buvo pakeisti, perdirbti žmogų, pagaminti kokybiškai kitokios sąmonės individą. Kai labiau į tai įsigilini, sistemingumo mastas tiesiog pribloškiantis.“² Visa tai, kas anksčiau išvardyta, ir buvo daroma sovietinės valdžios, kad būtų kuo greičiau sukurtas tas naujas žmogus, kuriam padedant ir turėjo ta sovietinė sistema įsigalėti. Tas naujas žmogus, kaip dabar žinome, turėjo būti internacionalistas, ateistas ir įtrauktas į sovietinį kolektyvizmą plačiąja prasme, kad kuo mažiau individo liktų ne kolektyve.

Remdamasis tik vienu 1952 m. pradžios dokumentu iš daugybės likusių, atskleisiu, kokios partizanų veiklos pasekmės buvo jaučiamos ir kaip į tas veiklas reagavo Šiaulių krašto vietinė valdžia.

Prieš tai dar reiktų pasakyti, kad tuo metu Kuršėnų rajone veikė trys saugumui žinomi partizanų būriai, kuriuos gal jau ir būriais buvo sunku pavadinti, tačiau 1951 m. rugsėjo mėnesį, remiantis MGB šaltiniais, „buvo įvykdyta 10 teroristinių išpuolių“. Vien Svirbučių apylinkėje iš rugpjūčio 31 į rugsėjo 1 d. buvo nukauti trys komjaunuoliai, iš kurių vienas buvo komjaunimo aktyvistas ir Svirbučių septynmetės mokyklos direktorius Jonas Breikštas³.

¹ Anušauskas A., *Teroras*, Vilnius, 2013, p. 161.

² Gailienė D., *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*, Vilnius, 2008, p. 9.

³ Lipskis S., *Ten, kur Venta*, Vilnius, 1987, p. 218.

Kuršėniškiai ruošiasi gegužės 1-osios demonstracijai 1952 m.

Apie tą istoriją autoriui yra pasakojęs mokytojas, kuriam tą naktį pavyko pabėgti nuo partizanų iš mokyklos. O viena Kuršėnų gyventoja, tuo metu dirbusi pionierių vadove, prisiminė, kad Kuršėnų rajono pionieriai buvo verčiami rinkti pinigus, kad Kuršėnų kapinėse būtų pastatytas paminklas minėtam partizanų nukautam direktoriui. Valdžia ir čia „taupė“ – žmonės turėjo duoti pinigų okupantų pagalbinių paminklams statyti.

Daugelis šiandien kalba apie tai, kad partizanai išžudė nemažai niekuo dėtų žmonių. Tačiau sąvoką „niekuo dėti“ reikėtų paaiškinti ir patikslinti, kad ir kalbant apie tuos, kurie buvo įtariami kolaboravimu ir šnipinėjimu. O tokių „šnipelių“ tuo laikotarpiu saugumas turėjo daugybę ir apie partizanų veiksmus, žmonių požiūrį į juos ir į sovietų valdžią bei kolūkius MGB turėjo begalę pranešimų. Kaip juos vertinti? Ar jie, išdavinėję savo kaimynus ir partizanus, nekalti? Ar jie ne kolaborantai, nusipelnę atsakomybės už savo juodus, niekšiškus darbelius?

Mes dabar žinome, kad partizanai pirmiausia atakavo įvairaus rango sovietų valdininkus – apylinkių sekretorius, kolūkių pirmininkus, politinius agitatorius, klubų-skaityklų vedėjus, mokytojus ir panašius pareigūnus⁴.

Kaip rašo istorikas B. Gailius, žmonės dažnai klaidino ir, sakytume, klaidina iki šiol nekaltai skambančios „skaityklos-vedėjo ar mokytojo“ pareigybės. „Tačiau reikia atsiminti, kad sovietų režimas buvo totalitarinis ir daug jėgų skyrė žmonių sąmonei paveikti. Todėl nėra jokių abejonių, kad vadinamasis „ideologinis-auklėjamasis darbas“, kurį dirbo prosovietišškai nusiteikę mokytojai ir klubų-skaityklų vedėjai, buvo vienas iš pavojingiausių nusikaltimų Lietuvos valstybės požiūriu. Tai, kad partizanai šį pavojų galėjo įvertinti, greičiau rodo ne jų žiaurumą, o nuovokumą.“⁵ Tie veiksmai vertintini kaip bandymas stabdyti sovietizaciją ir sovietinio žmogaus kūrimą.

Kaip jautėsi sovietiniai aktyvistai, kai aktyviai veikė partizaninis pogrindis?

Nusakyti visą tą būseną ir jauseną tuo metu galima vienu žodžiu – baimė. Sovietiniai aktyvistai niekur nesijautė saugūs. Didžiuosiuose miestuose ta baimė gal ir nebuvo didelė, nes kariniai *garnizonai* (karinės įgulos), gausios MGB ir milicijos pajėgos garantavo saugumą, tačiau mažesniuose miesteliuose ir kaimuose situacija buvo kitokia – buvo labai nesaugu.

Iš sovietmečio literatūros, kuri turėtų atspindėti tas jausenas, beveik nieko negalima sužinoti dėl

⁴ Gailius B., *Partizanai tada ir šiandien*, Vilnius, 2006, p. 76.

⁵ *Ten pat.*

ideologizuotų siužetų, todėl mes pasirinkome jau atgimimo metais išėjusio, bet dar gana sovietinio savo dvasia Valentino Zaikausko novelių rinkinio „Sniegas“ novelės „Naktis“ personažą, kurį minėtas rašytojas vadina tiesiog „žmogus“. Iš pasakojimo suprantame (veiksmas vykta 1948 m.), kad jis tarnavęs sovietų kariuomenėje, kariavęs, dabar, matyt, aktyvistas. Nes kam tada bijoti partizanų? Keletas citatų padės geriau suvokti tas jausenas, kurias patyrė vietos valdžia, esant apylinkėse partizanų, kokią paniką kėlė miškas, kaip partizanų buveinė.

„*Velniams jis man reikalingas! – žmogus pasi-
lenkė ir nusispjovė, galvodamas vis tą patį, vieną
ir tą patį: – Tegu jį perkūnas trenkia, tą mišką! O
jeigu būtų galima jį aplenkti! Jis artėja bėgančio
arklio greičiu – didėja, spaudžiasi prakeiktasis
arčiau vieškelio. Štai jis jau pradeda užstoti vėją.
Darosi vis tyliau, vis silpniau vielos gaudžia, o kaip
bjauriai dabar girdėti arklio kanopų dunksėjimas
miške. Pala pala, – galvoja žmogus, – ką gi man
primena šis garsas?..*

*Lyg sušalusios žemės grumstai iš viršaus ant
medinio dangčio kristų, toks negeras aidas...“⁶*

Požiūris ir pojūtis miško kaip mirtinos grėsmės „dunksėjimas“ savotiškai siejasi su viduramžišku žmonių mentalitetu, kurį labai taikliai užčiuopė ir aprašė prancūzų istorikas Jacques Le Goffas.

„*Bet iš miško sklido ir grėsmė – jame buvo san-
kaupa išsigalvotų ir tikrų pavojų, jis buvo neramiu
viduramžių pasaulio horizontu. Miškas supo šį
pasaulį, izoliavo jį ir slėgė. Tai buvo pagrindinis
paribys ir niekieno žemė... Iš jo baisios prieblan-
dos netikėtai išnirdavo alkani vilkai, plėšikai ar
plėšikaujantys riteriai.“⁷*

Taigi, sovietiniam aktyvistui miškas, kuris asocijavosi su partizanais, buvo tas neramus horizontas, kurio pasiekti nesinorėjo jokiais būdais. Dar viena citata iš šios novelės.

„*<...> Kas tenai taip cinktelėjo, – pagalvojo žmo-
gus, – ar palaidi šoviniai kišenėje, ar akmenukas
po pasaga? Kas tenai sutraškėjo, ar atlaužiama
šautuvo spyna, ar rogių sąnara? O kas tenai cyp-
čioja, girgžda. Tuoju reikės įvažiuoti į mišką, o
jis nieko nesugalvojo. Per mišką tris kilometrai,
šešiasdešimt stulpų (stulpas kas 50 metrų –*

*J. K. past.). Ką jam daryti, važiuoti per mišką?..
Liko trys stulpai ligi miško, du. Vienas ir paskuti-
nis. Nieko neliko, ničnieko. Miškas.“⁸*

Šios citatos gerai atspindi visą partizaninio karo situaciją ir tą kolaborantų baimę, kurią jie jautė, sąmoningai bendradarbiaudami su sovietų valdžia. Įvažiuoti į mišką, kuriame, kaip rašoma novelėje, prie vieno stulpo nušovė vieną aktyvistą, prie kito – antrą, yra nežemiškai baisu. Taip baisu, kad be baimės žmogui nieko nebelieka. O mes paklauskime, ar ne taip turėjo jaustis lietuviai, kurių paryčiais atėję aktyvistai varė į tremtį, į lagerius?

Toliau pateikiamo dokumento ištraukos iliustruoja sovietų okupantų ir jų pagalbininkų baimes, tvyrojusias tuo metu Lietuvoje.

Taigi, Kuršėnų rajono MGB viršininkas majoras Pantiuchinas 1952 m. balandžio 24 d. pateikė Šiaulių apskrities MGB viršininkui pulkininkui Jarockiui tvirtinti „agentūrinių-operatyvinių planų kovai su banditizmu stiprinti ir užtikrinti valstybinį saugumą prieššventiniu ir šventinėmis gegužės 1-osios dienomis Kuršėnų rajone Nr. 1046“⁹.

Iš to plano matyti, ko labiausiai bijojo tuo metu MGB.

Dokumente buvo rašoma, kad „nacionalistinis pagrindis ir jo ginkluotos grupės (dokumente – банды), ryšium su artėjančia tarptautine švente 1-oja gegužės, gali bandyti aktyvinti savo priešiš-
ką veiklą įvykdydami teroristinius ir diversinius aktus, atsišaukimų platinimą ir kitus antisovietinius ekscesus...“¹⁰

Kaip galima pastebėti, labiausiai bijoma trijų dalykų: teroristinio išpuolio (taip buvo įvardijama ataka prieš sovietų aktyvą, kariškius, stribus), diversijos, atsišaukimų platinimo. Taigi, net keli partizanai buvo didelis galvos skausmas sovietų represinėms valdžios struktūroms.

Todėl ir buvo nuspręsta, kad nuo balandžio 25-osios iki gegužės 1-osios dienos visos Kuršėnų rajono MGB ir milicijos parengtis padidėja, vadina-
si, padažnėja, nepažeidžiant konspiracijos, susiti-
kimai su savo agentais slaptose susitikimų vietose. Susitikinėti buvo privaloma praktiškai kasdien. O patikimus, patikrintus agentus reikėjo nukreipti pas žmones, kurie galėjo turėti informacijos apie

⁶ Zaikauskas V., *Sniegas*, Vilnius, 1988, p. 61.

⁷ Гофф Ле Ж., *Цивилизация средневекового Запада*, Москва, 1992, с. 125–126.

⁸ Zaikauskas V., *Sniegas*, Vilnius, 1988, p. 61–62.

⁹ *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-19, ap. 1, b. 1094, l. 32.

¹⁰ *Ten pat.*

Gegužės 1-osios demonstracija Kuršėnuose 1952 m.

pogrindžio planus. Taigi padidėjo šnipų antplūdis į kaimus, į svečius pas gimines ir artimai pažįstamus, rinkti iš jų informaciją.

Turėjo būti peržiūrėtos visos įtartinų asmenų įskaitos ir suimti labiausiai įtartinai asmenys, esantys tuose sąrašuose.

Dokumente buvo nurodomi ir konkretūs asmenys, kuriuos reikia nedelsiant suimti: partizanų rėmėją (rus. *бандносообщника*) Praną Romaną, laikantį ryšių punktą, kuriame lankosi visų rajone veikiančių būrių partizanai, Danutę Bikelytę, taip pat aktyvią partizanų rėmėją, kolūkio „Vienybė“ pirmininko pavaduotoją Midiną (?), to paties kolūkio sandėlininką Valiuką, aprūpinantį būrių, nurodytų dokumente, partizanus produktais iš kolūkio¹¹.

Čia jau toks procesas, kad, kai nėra realaus priešo, reikia jį susikurti. Umberto Eco rašė, kad „turėti priešą svarbu ne vien tam, kad apibrėžtume savo tapatybę, bet ir kad įgytume kliūtį, su kuria galėtume sulyginti savo vertybių sistemą ir su ja susirėmę parodyti savo vertę“¹². Akivaizdu, kad jei pas žmogų užaina partizanai, tai jo vertybės ir MGB smogikų vertybės skiriasi.

Toliau nurodoma, kad tyrimo metu reikia nustatyti, kur yra partizanų „Granito“, „Patašono“

ir „Algio“ būrių vyrai. Tai padaryti buvo patikėta MGB vyr. leitenantams Bernotui ir Kudrenko¹³. Leitenantui Gubanovui buvo pavesta areštuoti Adomą Janauską už labai aštrią antisovietinę agitaciją – dar vienas priešas, nes turi ir drįsta išsakyti savo nuomonę. Leitenantams Jefremovui ir Ramanauskui – suimti aktyvius partizanų rėmėjus Trikšį Joną, Šemeklį Vladą ir Kėvišą, „išsakančius teroristinius grasinimus prieš kolūkinę santvarką“, ir pabandyti paversti juos agentais, tikslas – atitraukti nuo galimo bendradarbiavimo su partizanais ir informacijos jiems perdavimo¹⁴.

Čia reikėtų paaiškinti, kad tie žmonės greičiausiai buvo suimti, nes juos įskundė tie „niekuo dėti“ MGB „šnipeliai“, kurie pasiklausė, įsiminė, ką pamiršo, nuo savęs pridėjo. Tokių agentūrinių pranešimų buvo begalė. O įskustieji sėdo į kalėjimus, važiavo į lagerius. Čia nori nenori prisiminti, kaip dabar yra kuriamas naratyvas apie lietuviškos nomenklatūros išskirtinumą, „ir tada dirbome Lietuvai“, „vaizduojant sovietinę santvarką kaip visiškai normalią visuomenę, kurioje vidiniai rezistentai grindė kelią nepriklausomybei...“¹⁵ To meto istorija byloja ką kitą. Vidiniais rezistentais

¹¹ *Ten pat*, l. 33.

¹² Eco U., *Sukurti priešą ir kiti proginiai rašiniai*, Vilnius, 2011, p. 12.

¹³ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-19, ap. 1, b. 1094, l. 34.

¹⁴ *Ten pat*.

¹⁵ Girnius K. K., *Tauta, išbandymai, dorovė. Tarp komunizmo ir demokratijos*, Vilnius, 2011, p. 238.

vėliau apsiskelbę veikėjai buvo aktyviausi režimo pagalbininkai.

Siekiant apsaugoti kolūkių aktyvistų gyvybes, ypač tų, kurie gavo partizanų įspėjimus, kad nutrauktų bendradarbiavimą su sovietų valdžia, buvo siunčiami sribai jiems saugoti. Tai buvo pavesta keturiems MGB karininkams: kapitonui Jacenkai, vyr. leitenantui Jegorovui ir leitenantams Ramanauskui ir Kudrenkai.

Taigi pasiruošimo šventei metu buvo suimti mažiausiai 6 asmenys. Ar būtų įmanomi tokie dalykai „normalioje“ visuomenėje?

Aptariamuoju laikotarpiu nurodyta, kad visose įstaigose ir organizacijose reikia sustiprinti budėjimą visą parą ir priešgaisrinę saugą, o budėtojais skirti tik politiškai patikimus asmenis.

Ypatingai svarbiems objektams saugoti skirti sribus ir milicininkus (Balaišį, Urboną, Triošką, Proniną). Tie ypatingai svarbūs objektai buvo šie: Pavenčių cukraus fabrikas, plytų gamykla „Daugėliai“, plytų gamykla „Kuršėnai“ ir Kuršėnų elektros stotis. O Tryškių elektrinę pavesta saugoti 3 sribams su sribų kuopos politruku Domkumi priešakyje. Už visą apsaugos organizavimą atsakingais buvo paskirti majoras Urbancevas ir jaun. leitenantas Jurėnas.

MGB darbuotojai ir milicija nuo balandžio 29 iki gegužės 3 d. pervedama į kareivinių padėtį, t. y. visą parą turi būti savo įstaigose.

Taip pat buvo nutarta organizuoti budėjimus kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose ir MTS (mašinų traktorių stotyse), kur buvo didžiausia partizanų išpuolių tikimybė, taip pat skirti ginkluotus sribų būrius. Anot KGB, tai buvo Norvaišių apylinkės taryba, Pakubelių, Juozapavos, Drąsučių kaimai ir Raudėnų, Tryškių miesteliai.

Taip pat kolūkiams, netoli kurių buvo partizanų veikimo rajonai, nutarta skirti papildomą apsaugą.

Atskirai nurodyta sustiprinti ir LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatės drg. Meškienės apsaugą – ja turėjo pasirūpinti Pavenčių cukraus fabriko paskirta sargyba.

Kuršėnų, Raudėnų ir Tryškių vaistinėse buvusius nuodingus preparatus (rus. *отравляющие вещества*) ir Kuršėnų karinio komisariato patalpose buvusius šaudmenis bei sprogmenis liepta

užantspauduoti. Kuršėnų, Raudėnų ir Tryškių gatvėse naktį organizuoti budėjimą¹⁶.

Ir svarbiausi nurodymai saugumui užtikrinti pateikti per pačią gegužės pirmosios šventę.

Iškilmingo posėdžio ir mitingo apsauga Kuršėnuose pavesta Jurėnui ir Proninui.

Kuršėnų, Raudėnų ir Tryškių tribūnas, kuriose per demonstraciją turėjo stovėti valdžios atstovai, pradėti saugoti nuo balandžio 29 d., 18 val. vakaro.

Suburti rezervą iš operatyvinių MGB darbuotojų, milicininkų, sribų ir naktį į gegužės 1-ąją patikrinti Kuršėnų gatves, kad nebūtų iškabinta antisovietinių proklamacijų.

Ir pats, jei ne juokingiausias, tai rimčiausias MGB noras ir nurodymas demonstracijos organizatoriams: per Kuršėnų rajono partijos sekretorių organizuoti, kad įstaigos ir įmonės išskirtų demonstracijos metu kolonose kraštinius (rus. *правофланговых*), kurie turėjo neįleisti į koloną pašalinių asmenų! Taigi, kolonų šonuose turėjo žygiuoti patys patikimiausi žmonės, turintys labai rimtą užduotį.

Čia dar galima pridurti, kad partijos ir saugumo tikslai dažniausiai sutapdavo ir būdavo panašūs ar net vienodi, tik siūlomi poveikio būdai skyrėsi¹⁷. Pagaliau ne NKVD, NKGB, nuo 1946 m. persivadinusi į MGB¹⁸, spaudė partiją, o partija davė nurodymus saugumui.

„Vienas paskutinių partijos nurodymų šiuo klausimu (dėl partizaninio judėjimo likvidavimo – J. K. past.) buvo 1951 m. rugsėjo mėnesį, VKP (b) CK, svarstydamas LSSR MGB darbą, užsibrėžė likviduoti „banditizmą“ iki 1952 metų pirmos pusės. Nurodymas liko neįgyvendintas“¹⁹. Mūsų nagrinėjamas dokumentas yra to neįgyvendinto plano iliustracija. Istorikas Darius Juodis daro prielaidą, kad ši paskutinė nesėkmė saugumiečiams kainavo socialines garantijas, mat MGB pareigūnui, dalyvaujančiam kovoje su partizanais, 1 darbo diena buvo prilyginta 3 dienoms darbo stažo. Ta privilegija galiojo nuo 1944 m. rugpjūčio iki 1951 m. gruodžio 31 d.²⁰ Taigi, nuo 1952 m. saugumiečiai

¹⁶ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-19, ap. 1, b. 1094, l. 35.

¹⁷ Juodis D., Sovietų saugumo padėtis Lietuvos SSR 1944–1953 m., *Stalininis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.*, Vilnius, 2014, p. 146.

¹⁸ *Ten pat*, p. 125.

¹⁹ *Ten pat*, p. 148.

²⁰ *Ten pat*.

Tribūna paruošta. Kuršėnai, 1952 m.

buvo prilyginti paprastiems mirtingiesiems partizanų atkaklumo dėka.

Ką mums byloja šitas beveik 70 metų skaičiuojantis MGB majoro Pantiuchino planas?

Labai paprastą tiesą, ypač tiems, kurie sako, kad partizaninis karas su SSRS okupantais ir savais kolaborantais buvo beprasmis. Argi šis dokumentas neilustruoja, kad keli partizanai ir jų rėmėjai laikė, kaip čia geriau pasakius, „įsitempusią“ visą sovietinę valdžią, ypač jos represines struktūras, neleido ramiai jaustis nei dieną, nei naktį, ir ypač savo primestų mums švęsti švenčių metu.

Tai yra geriausias argumentas, nusakantis partizaninio karo prasmę, – šeimininkauti okupantams ir jų pagalbininkams čia nebuvo taip paprasta. Netgi tokiai, atrodytų, iš principo paprastai šventei, kaip gegužės 1-oji, reikėjo atskiro plano su daugybe priemonių, įtraukiant daugybę MGB, milicijos, sribų, aktyvistų. Buvo suiminėjami niekuo nenusikaltę žmonės, gal pikčiau išsakantys savo nuomonę apie nusikalstamai nesąmoningą kolūkinę sistemą ir sovietų valdžią, ar tie, pas kuriuos užeidavo partizanai.

Ir tas visuotinis nesaugumo jausmas buvo labiau panašus į paranoją – net tribūnos turėjo būti saugomos. Ir kaip koks didelis kuriozas, kai demonstracijos eisenoje žygiuojantys aktyvistai saugo, kad niekas neįeitų į koloną ir neatliktų ko-

kio teroristinio išpuolio, kaip jie vadino partizanų veiksmus. Nepaleistų kokio supuvusio kiaušinio į kokį prasigėrusį, beraštį pokario komunistų partijos veikėją, tūnantį toje „tribūnos aukštybėje“ ir mąstantį apie tai, kaip po parado lėks su sėbrais maukti kur „samagono“, kaip išganymo nuo tos realybės, kuri šį kartą baigėsi.

Straipsnio pabaigoje norisi pacituoti ištrauką iš partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio, kuriame jis savo mintis skyrė kolaboruojantiems lietuvių inteligentams, rašytojams, bet, manau, ji tinka kiekvienam, kas tuo metu sąmoningai pasirinko kolaboravimą su sovietais. Jo ištarmė skamba labai pranašišškai, žinant po 1990 m. atkurtos nepriklausomos Lietuvos istoriją:

„Jie visi gali taikstyti, bet kartu ir veikti prieš okupantą. Kas iš to, jeigu, gelbėdamas savo kailį, padedi tik mongolams? Kas iš tokio rašytojo, jeigu tik laisvėje gali rašyti?.. Aš visados tvirtinau ir tvirtinsiu, jog vyras tas, kuris dabar žadina tautą, kuris dabar, nebodamas pavojaus savo gyvybei, kelia tautą savo galingu žodžiu. Kaip žiūrėti į tokį rašytoją, kuris okupacijos metais kinkom drebino, okupantui pataikavo, o nepriklausomybės metais vėl pradės giedoti apie kovas, aukas už tėvynę ir t. t.“²¹

²¹ Baliukevičius-Dzūkas L., Dienoraštis, *Laisvės kovų archyvas* Nr. 6, Kaunas, 1993, p. 35–36.

Irena VAIČIULIENĖ

Iš praeities žvelgiu į jus...

Minint Barbaros Mejerytės 120-ąsias gimimo metines

Nuotraukos iš Bazilionų mokyklos archyvo

Gyvenimo prasmės žmogus visada ieškojo ir visada ieškos – tikiuosi. Kas turi išliekamąją vertę, tas amžina – neabejoju. O jei svarstytume, kas svarbiau: minutė ar valanda, diena ar savaitė, mėnuo ar metai? Ką per tą laiką galima nuveikti, o gal geriau nieko neveikti, tik nebyliai žvelgti už horizonto... Ar gyvename tik dėl savęs? Dėl kitų? O kas liks po mūsų, ar tai bus kam naudinga, o gal net įdomu?.. Tai klausimai, į kuriuos atsakyti nėra paprasta.

Barbora Mejerytė gyveno, dirbo, kūrė turbūt nesusimąstydama apie tai, jog ateis laikas, kai jos gyvenimas nebepriklausys jai vienai. Bet tai pagarbos ir atminties ženklas, liudijantis, kad visada vertinamas žmogaus paliktas pėdsakas, kuris ryškus ir po daugelio metų.

Barbora Mejerytė nėra naujas vardas Bazilionų apylinkėse: vyresniosios kartos žmonėms visada buvo žinoma arba bent jau girdėta Mejerių pavardė. Kelios Mejerių kartos puoselėjo Kurtuvėnų landšaftinio draustinio miškus, o šios giminės moteris Barbora (Basė – taip ją vadino artimieji, taip pati pasirašinėjo laiškus artimiesiems žmonėms) nuo 1945-ųjų iki žemiškojo gyvenimo pabaigos – 1982-ųjų metų – gyveno Žalpelių kaime, Šiaulių rajone. Bazilionų progimnazijoje mokytojavo trejus metus, nuo 1945-ųjų iki 1948-ųjų metų. Dėstė rusų ir anglų kalbas.

Klasikinės literatūros skaitytojui Barbora Mejerytė yra žinoma kaip vertėja. Lietuviškai prabilo

Čarlzo Dikenso „Dombis ir sūnus“ (1958), Džono Golsvorčio „Forsaitų saga“ (1950), Valterio Skoto „Aivenchas“ (1954).

Atidžiau į šią asmenybę pažvelgti paskatino Bazilionų mokykloje 2003 m. pradėta veikla, pavadinta projektu „Barbora Mejerytė – mokytoja, vertėja, rašytoja“. Projektą inicijavo mokyklos direktorius Rimantas Gorys, o prie šios įdomios, prasmingos veiklos prisidėjo labai daug žmonių. Tai buvo laikas, kai į Bazilionų mokyklą B. Mejerytė sugrįžo dar kartą, laikas, kai pradėtas įamžinti B. Mejerytės atminimas, galimybė visiems pajusti kūrybinės veiklos, naujų atradimų džiaugsmą.

2018 m. gruodžio 15 d. sukanka 120 m., kai gimė ši ypatinga moteris, gebėjusi net po mirties suburti draugėn erudicijos nestokojančius, kūrybiškus, nuolatinio tobulėjimo kelių ieškančius žmones. O prasidėjo viskas prieš 15 metų, kai 2003 m. rugsėjo mėn., gavę Aušros Saudargaitės, B. Mejerytės dukterėčios, sutikimą, kartu su R. Goriu apsilankėme Žalpeliuose. Jaukioje, bet kažkokios paslapties dvelksmo pripildytoje aplinkoje, prie arbatos puodelio, mums buvo papasakota apie saitus, jungiančius artimus žmones. Jau tada pasidalyta prisiminimais apie tai, kad Barbora vengė važiuoti autobusu, nežiūrėjo televizoriaus, mėgo rašyti laiškus, buvo reikli ir sau, ir kitiems. Prisi-minta, kad mėgo klausytis radijo, taip mokėsi ir

Keliukas į B. Mejerytės sodybą Žalpeliuose

užsienio kalbų. Patikėtas romano rankraštis „Jonė“, laiškai, paskolinti (vėliau ir padovanoti) kai kurie asmeniniai B. Mejerytės darbai, išlikusios knygos. Akivaizdu, kad visa tai pravėrė duris į daugeliui nežinomą B. Mejerytės pasaulį. Tai jautru, labai atsakinga ir sudėtinga, nes tampame lyg B. Mejerytės atstovai žemėje, šiandieninio pasaulio akivaizdoje prisiliedami prie praeities.

Apie B. Mejerytę galima kalbėti įvairiais aspektais, bet dabar norėtusi prisiminti kuo daugiau žmonių, kurie vienaip ar kitaip yra susiję su šia moterimi – mokytoja, vertėja, rašytoja. Apie ją man pirmiausia papasakojo mama Matilda Urbietytė-Vaičiulienė, 45 m. dirbusi Bazilionų vidurinėje mokykloje rusų kalbos mokytoja. Šiaulių mergaičių gimnazijoje (dabar – Didždvario gimnazija) B. Mejerytė buvo jos mokytoja, kurią mama taip apibūdino: „*Labai savotiška, įdomi, intelektualė, neteikianti dėmesio visokioms gimnazistų išdai-goms.*“ Mokinė buvo ir Aldona Kvedarienė, ilgą laiką gyvenusi Bazilionų miestelyje, taip pat prisiminusi B. Mejerytę kaip labai griežtą ir reiklį mokytoją. Lilija Marcinkevičiūtė-Puidokienė vaikystėje „*pievų takučiu pro pušynėlį*“ bėgdavusi su pieno stiklainiu arba mamos iškeptu gardėsiu pas senąją gerąją kaimynę pasikalbėti ir pasimokyti vokiečių kalbos. Tai liudija ir B. Mejerytės laiško, rašyto 1970 m., ištrauka draugei Elenelei: „<...> o

pienelio tai atneša sykį į savaitę Marcinkevičių (Juzų) Lilija. Net neprašiau, atėjo knygų ir pradėjo nešti po 3 litrus.“

Labai gražiai savo prisiminimus 1999 m. lapkričio mėn. apie B. Mejerytę užrašė ilgą laiką Bazilionų mokykloje rusų kalbos mokytoja dirbusi Ieva Danguolė Adomaitytė-Petrutienė: „*Matydavau aukštą liekną moterį su akiniais, ji man atrodydavo griežta, paslaptinga. Matau ją skubančią į darbą, jau tada ji pasiramščiuodavo lazdele, bet buvo guvi, energinga. Žinojau, kad tai mano klasės draugės Rūtos Vaidilaitės teta. Ji ją švelniai vadindavo cioce Base. Pasakojo, kad teta ne tik labai daug skaito, bet ir pati rašo, verčia.*“ Šie prisiminimai iš tų laikų, kai mokytoja D. Petrutienė pati dar buvo 5 klasės mokinė.

B. Mejerytės gyvenimo faktai byloja, kad 1922–1936 m. ji mokytojavo Kražių (Raseinių apskr.) gimnazijoje, 1936–1939 m. – Skuodo (Kretingos apskr.) gimnazijoje, 1939–1945 m. – Šiaulių II (mergaičių) gimnazijoje, o 1945–1948 m. – Bazilionų progimnazijoje (Šiaulių r.), nes, karui pasibaigus, persikėlė į tėvų namus Žalpelių kaime (Šiaulių r.).

1928 m. Lietuvos Respublikos Prezidentas B. Mejerytę apdovanojo Lietuvos nepriklausomybės 10 metų jubiliejiniu medaliu¹. 1931 m. Švietimo ministerija B. Mejerytei pripažino vidurinės mokyklos

¹ Lietuvos nepriklausomybės medaliai liudijimas Nr. 1874// NLM. B. Mejerytės fondas.

Renginio „Iš praeities sugrįžtantys vardai“ dalyviai. Iš dešinės stovi: mokytoja Irena Vaičiulienė, Eglė Stanaitytė, Žavinta Gorytė, Indrė Valančiūtė, Valda Juodzevičiūtė. Bazilionų mokykla, 2006 m.

mokytojos vardą ir suteikė teisę dėstyti lietuvių, lotynų kalbas, istoriją, visuomenės ir gamtos mokslus, matematiką, fiziką, geografiją². B. Mejerytė domėjosi grožine (ypač anglų) literatūra, daile, muzika. Pažinojo rašytojus Lazdynų Pelėdą, Maiorinį, V. Mykolaitį-Putiną, S. Nėrį, B. Sruogą, Šatrijos Ragana, Vaižgantą. Mokėjo daug kalbų: graikų, lotynų, anglų, italų, lenkų, prancūzų, rusų, vokiečių. Senatvėje dar pati studijavo čekų, ispanų kalbas. Jos bibliotekoje gausybė originalo kalba rašytų kūrinių.

Tebūnie teisingas sprendimas pagerbiant B. Mejerytę prisiminti, ką Bazilionų mokyklos mokiniai, mokytojai, t. y. akademinė Bazilionų mokyklos bendruomenė (ir ne tik ji), nuveikė per nemažą laiko tarpą – 15 metų.

Vėl tenka grįžti į 2003 m., nes tada pradėta ruošti pirmajam renginiui. Pagal istorijos mokytojo Dainoro Sidabro turimą informaciją („Vertėjos Barboros Mejeraitės knygų rinkinys“, G. Narbutaitė, Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1998), mokytojai Jūratei Formanskei pasiūlyta eiliuota kalba papasakoti apie B. Mejerytės gyvenimą. Kiek padvejojusi mokytoja sutiko, nes eiliavimo patirties jau turėjo, ir per savaitgalį šį darbą kuo puikiausiai atliko. Ėmiausi rengti scenarijų renginiui „Ką mena takeliai“, kurio, galima sakyti, generalinė repeticija įvyko Šiaulių

rajo Naisių literatūriniame muziejuje, o po to literatūrinė-muzikinė kompozicija buvo parodyta mokykloje. Muzikine dalimi rūpinosi Monika Marcinkevičienė, tuomet mokykloje dirbusi sekretore. Apie šios veiklos pradžią informacijos pateikiau savaitraštyje „Mūsų dienos“ (2003-12-12).

Pirmojo renginio metu susipažinta ir su kitais B. Mejerytės giminaičiais: Algirdu ir Laima Saudargais, Sigitu Mejeriu ir jo žmona. Išklausti prisiminimai žmonių, kurie pažinojo B. Mejerytę (paminėta anksčiau). Labai jautriai ir gražiai apie savo tetą kalbėjo A. Saudargas: „*Tai moteris šviesuolė, mokytoja, eruditė, daugiau dėmesio skirianti būčiai, o ne buičiai. Dabartinėje žinių visuomenėje viskas tarsi apversta aukštyn kojomis, lyg ėjimas paviršiumi. O tikrosios žinios yra perėjusios per žmonių patirtį, jos turi būti persisunkusios ir prasiimušios kaip šaltinis per žemę. Tik tada ir atsiranda išgryninti dalykai, vadinami amžinosiomis vertybėmis. O viso to pradžia turi būti mokykloje.*“

2004 m. Šiaulių rajono savivaldybė organizavo rajono mokinių konkursą „Ką aš parodyčiau ar papasakočiau garbiam svečiui“. Svarstymų nebuvo – pasakoti reikia apie B. Mejerytę, kuri mokėjo skleisti šviesą, parodyti, kaip žmogus gali tobulėti, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos. Būdama šeštos klasės lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, tuoj pat pasiūliau mokinėms Indrei Valančiūtei ir

² Pažymėjimas Nr. 2356//NLM. B. Mejeraitės fondas.

Valdai Juodzevičiūtei imtis darbo. Ir jos ėmėsi: var-tė dokumentus, bandė skaityti rankraštį, žiūrinėjo rankdarbius. Sudėliojome mintis, kurias papuošė dailės mokytojos Laimos Perminienės sugalvotas meninis sprendimas. Buvo smagu, kad mokinės noriai ėmėsi šios veiklos, kuri jų nebepaleido iki pat mokyklos baigimo...

2005 m. rankraščio tekstą mokytoja J. Formans-kė surinko kompiuteriu. Tai daug darbo, laiko ir kantrybės pareikalavęs darbas, trukęs apie dve-jus metus ir kelis mėnesius. Prasidėjo rankraščio odisėja knygos link, kurią dabar jau juokaudamas prisimena R. Gorys, o tada tai buvo didžiausias galvos skausmas ir klausimas „Kaip išleisti knygą? Nuo ko pradėti?“ Direktorius prisimena, kaip šito rūpesčio vedamas ėjo Šiaulių miesto bulvaru ir su-sitiko profesorių Vytenį Rimkų. Šnektelėjo apie šį bei tą, bet nutylėti, kokia iškilusi dilema, R. Gorys negalėjo, tad pokalbį pradėjo apie tai, kad rankraštį reikia paversti knyga. Profesorius patarė, jog geriau-sia kreiptis į Saulės deltą, t. y. į Lietuvos kultūros fondo vadovą Hubertą Smilgį. Tai buvo pirmasis žingsnis, suteikęs vilties, kad knyga bus. Bus, jei atras žmonių, galinčių finansiškai remti. „*C'est la vie!*“ („*Toks gyvenimas*“), tad žengiamas dar vie-nas žingsnis – rėmėjų paieška. Direktorius randa bendraminčių, neabejingų literatūrai ir kultūrai. Tai Šiaulių rajono savivaldybė, tuo metu jai vadovavo meras Raimundas Jakutis; UAB „Mobusta“, direk-torius Vytautas Motiejūnas; Šiaulių miškų urėdija, urėdas Stasys Pališkis; Šiaulių ROTARY klubas; Šiaulių Saulės ROTARY klubas, B. Mejerytės sū-nėnas S. Mejeris; individualios įmonės direktorius Robertas Petrauskas.

2005 m. gruodžio 2 d. 107-ųjų B. Mejerytės gimimo metinių proga buvo surengta konferencija, kurioje dalyvavo istorikė dr. Aldona Vasiliauskie-nė, Ukrainos ambasados LR kultūros atašė Olena Parych, kunigas Vasilijus Zinko OSBM, Šiaulių rajono savivaldybės atstovai, Bazilionų mokyklos, miestelio bendruomenė.

Užsienio kalbų mokytojos J. Formanskė, Daiva Valančienė ir Ilona Jonaitytė organizavo parodą mokyklos skaitykloje – mokinių ir mokytojų roma-no „Jonė“ vertimus į anglų ir rusų kalbas, kaip pri-minimą, kad tai viena iš B. Mejerytės veiklos sričių.

B. Mejerytės nueitą gyvenimo kelią, ilgesnes ir trumpesnes stoteles puikiai pavaizdavo moky-

tojos L. Perminienės žemėlapis, paruoštas pagal S. Blėdos straipsnį „Mano vakarinė ir rytinė saulė“ (Varpai, 1990). L. Perminienė pati ir pakomentavo žemėlapi – tarsi gidė vedžiojo Barboros gyvenimo takais. Prieš konferenciją pagerbtas B. Mejerytės atminimas, aplankant jos amžinojo poilsio vietą – Kurtuvėnų kapines ir namus Žalpelių kaime.

2006 m. rugpjūčio 6 d. Bazilionų miestelio kraš-tiečių šventės metu vyko konferencija „Bazilionai: istorija ir ateities vizija“. Jos iniciatoriai – dr. A. Va-siliauskienė, Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios klebonas t. Pavlo Jachimec, Bazilionų mokyklos direktorius R. Gorys, Bazilionų kultūros centro dar-buotojai Birutė ir Raimundas Sinkevičiai. „Iš praei-ties sugrįžtantys vardai“ – taip norėjosi pavadinti ir klausytojams pateikti pranešimą apie B. Mejerytę, mūsų krašto moterį. Kai kam priminimas, kai kam ir supažindinimas su veikla, įprasminančia žymiąją šio krašto moterį. Džiaugiausi, kad žmonėms pati-ko, vadinasi, pavyko sudėlioti mintis ir faktus, kurie svarbūs ir įdomūs.

Tų pačių metų pirmąją žiemos dieną B. Mejerytės 108-ųjų gimimo metinių minėjimas. Gražūs, skam-būs muzikinio sveikinimo garsai – maloni pradžia jau tradiciniu tapusiam renginiui. B. Mejerytė arti-ma ir sava visiems, kurie ką nors yra girdėję, skaite ar tiesiog dalyvavę mokyklos organizuojamuose renginiuose. Tą dieną jau trečią kartą mokykloje šven-čiamas vertėjos, mokytojos ir rašytojos gimtadienis. Dalyvauja profesorius emeritas Bronius Prėskienis, ŠU profesorius V. Rimkus, Šiaulių rajono savivaldy-bės Švietimo ir sporto skyriaus vedėjas Gintautas Sinickas, Šiaulių rajono savivaldybės Švietimo ir sporto skyriaus vyr. specialistė Alma Sirienė, Šiau-lių rajono savivaldybės Švietimo ir sporto skyriaus vyr. specialistė Rasa Punevičienė, SNORO banko direktorius Vidmantas Šulčius, Kurtuvėnų regio-ninio parko Kultūros paveldo skyriaus vedėjas Vi-dmantas Lopeta, ilgametė Bazilionų ambulatorijos darbuotoja Irena Ramanauskienė, buvęs mokyklos istorijos mokytojas, pradėjęs rinkti medžiagą apie B. Mejerytę, D. Sidabras, Bazilionų miestelio ben-druomenės pirmininkas Vytautas Radžvilas, Bazi-lionų miestelio pagyvenusių žmonių klubo atstovai.

Kurdama scenarijų ilgai galvojau, kokias ištrau-kas parinkti savo mokiniams, savo jauniešiams talentams. Reikia, kad patiktų ir pritiktų, kaip sako liaudies išmintis. Profesorius B. Prėskienis, dėstęs

Renginio-konferencijos, skirtos B. Mejerytės 107-osioms gimimo metinėms paminėti, dalyviai Bazilionų mokykloje
2005 m. gruodžio 2 d.

man senąją lietuvių literatūrą, almanache „Varpai“ apie B. Mejerytės kūrinį rašo: „Plačiai vaizduojama gamta, ypač miškas. Galime čia išvelgti sąsają su A. Baranausko „Anykščių šilelių“ (Almanachas „Varpai“, 2006 m. (21). Sąsają galima rasti ir su Kristijono Donelaičio kūriniu „Metai“, nes gamta piešiama visomis metų laikų spalvomis, tik, aišku, daug spalvingiau. Taip ir nuspręsta, kad ištraukose turi būti visi metų laikų akcentai. Kokį gražų reginį, teatralizuotą ištraukų skaitymą, sukūrė mano mokiniai, tada dar tik devintos klasės moksleiviai! Pasinaudota ištraukomis iš skyrių „Lelijos ir žaltys“, „Vėl pavojai“, „Mirties šešėlyje“, „Kiti pavojai“. Jonės vaidmuo atiteko I. Valančiūtei, nes, mano manymu, ji buvo panaši į B. Mejerytės aprašytą merginą.

2007 m. rugsėjis–gruodis – tai ypatingas metas, kai sužinojome, kad knyga tikrai bus. Kiek daug nerimo, rūpesčių teko išgyventi, kiek laiko investuoti į tai, kad iš B. Mejerytės vienuolikos sąsiuvinų romanas „Jonė“ pereitų į knygą su gražiu turiniu ir įspūdingu viršeliu.

Knygai pristatyti skirtas renginys „Iš praeities žvelgiu į Jus...“ Dar 1547 m. Martynas Mažvydas ragino imti knygą į rankas, sakydamas: „Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit.“

1851 m. mūsų liaudies švietėjas Antanas Tatarė savo „Pamoksluose išminties ir teisybės“ rašė: „Skaitykite <...> knygeles, išmoksitės ir pamilsitės

teisybę ir dori būsite.“ Prancūzų švietėjas Denisas Didro manė, kad „žmonės nustoja mąstyti, kai nustoja skaityti“. Tad malonu, kad šiuolaikinių technologijų apsupty vis dar randama laiko paprastai knygai, jos kelionei į skaitančiųjų rankas. Ypač džiugu, kad mūsų mokykla gali didžiuliotis, jog padėjo atsirasti dar vienai knygai. Tai B. Mejerytės romanas „Jonė“, kuris, jei ne direktoriaus R. Gorio tvirtas pasiryžimas išsaugoti unikalų kūrinį, kaip tautos kultūros paveldo dalį, nebūtų mūsų pasiekęs nauja, gražia knyga. Dievo dovana, matyt, pastebėti tai, kas kitiems iš pirmo žvilgsnio neatrodo svarbu, bet kada praeina kiek laiko, džiaugiamės išliekamąja verte visi.

Romanas „Jonė“ turėjo kažkokios galios, nes nutarėme (išdrįsime) tiek lauktos knygos pristatymą papuošti savo jausmų padiktuota kalba. Štai keletas pavyzdžių iš jau dešimtokais tapusių mokinių kūrybos. V. Juodzevičiūtė rašė: „Toks trumpas, pilkas ir vingiuotas kelias./ Trys akmenys jo pakrašty./ Delčia apšvies kiekvieną jo kertelę./ Ir pasijusime kaip medžiai vieniši“. V. Aušbikavičiūtė džiaugėsi: „Aš myliu gyvenimą./ Kuris man duotas dabar./ Aš myliu laiką./ Kuris priklauso vien tik man./ Dievinu saulę./ Geriu jos svaiginančią šilumą./ Kvėpuoju tėviškės oru./ Ir nuolat apie laimę svajoju.“ I. Valančiūtė eiliuota kalba pabandė atpasakoti patį tekstą: „Iš kūdikystės ankstyvų prisiminimų/

Romualdas Ozolas B. Mejerytės romano „Jonė“ pristatyme Bazilionų mokykloje 2007 m.

Tesišypojo Jonei tik ramus senutės veidas./ Ir lyg migloj tėvų pranykęs atminimas./ Seniai kaip rūkas buvo išsisklaidęs“.

Tada netikėtai iškilo klausimas: įdomu, kaip ji pati, B. Mejerytė, vertintų tai, kas vyksta šiandien? Kai tiek daug įdedi širdies, atrodo, kad pradedi jausti, ką galėtų pasakyti pati autorė. Savaimė atėjo žodžiai, juos tereikėjo užrašyti: „*Iš praeities žvelgiu į jus, bet pasakyti nieko negaliu./ Kalbėsiu lūpom aš žmonių, kurių nepažinojau, bet tikiu –/ Jei skaitė mano „Jonę“ jie, galbūt dalis tiesos jų lūpomis kalbės./ Likimo lemta, kad staiga visiems aš pasirodžiau./ Ne vien kaip buvus kažkada, bet ateity galbūt sava./ Sava, kad žemėj šioj klaidžiais keliaisėjau ir neklupau –/ Nes žmonės ir gyvenimą mylėjau.*“

Visos tos mintys persikėlė į literatūrinę kompoziciją, nukėlė į XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios gyvenimą. Įvaizdį padėjo sukurti Šiaulių dramos teatro paskolinti minėtą amžių atitinkantys rūbai, kuriuos mums padėjo gauti ten dirbanti buvusi Bazilionų mokyklos mokinė Roma Steckytė. Scenografijos, šukuosenų autorė – dailės mokytoja Diana Onaitienė. Ji ir muziką parinko, skaidres paruošė ir demonstravo. Tikrai labai daug padėjo jos optimizmas, neišsenkanti energija, noras viską daryti idealiai. Renginį vedė vienuoliktos klasės mokiniai Gabrielė Domeikytė ir Andrius Viliušis.

Literatūrinėje-muzikinėje kompozicijoje savo kūrybiškumą demonstravo dešimtos klasės mokinės.

Visų žinomas šiandien garsus akordeonininkas Martynas Levickis tąsyk koncertavo Bazilionų mokykloje. Su juo kartu koncertavo Simona Šukytė. Jų vadovė – Marytė Markevičienė.

2008 m. kupini įvykių. Mokyklos atstovai balandžio mėn. vyko į Vilnių, kur B. Mejerytės romanas „Jonė“ buvo pristatytas Beatričės Grincevičiūtės bute-muziejuje. Mokytoja D. Valančienė skaitė romano ištrauką, o man teko garbė perskaityti pranešimą „Barbora Mejerytė – mokytoja, vertėja, rašytoja“. Renginyje dalyvavo projekto „Drąsinkime ateitį“ Garbės galerijos nariai: Alvydas Mituzas, Romualdas Ozolas, Vaclovas Bagdonavičius.

Tais pačiais metais Bazilionų kultūros centre vykusioje kraštiečių šventėje irgi buvo supažindinta su projektu „Barbora Mejerytė – mokytoja, vertėja, rašytoja“.

2008 m. gruodžio 5 d. mokykloje vyko renginys „Kai žodis iš širdies ateina“, skirtas 110-osioms B. Mejerytės gimimo metinėms paminėti. Dar rudenį pradinį klasių mokiniai keliavo B. Mejerytės pramintais takais, senojoje sodyboje Žalpelio kaime skaitė romano „Jonė“ ištrauką lavindami ne tik skaitymo įgūdžius, bet ir pajusdami tą aplinką, kurioje gyveno ir kūrė B. Mejerytė. Mokinius domėtis savo krašto žymiais žmonėmis skatino pradinio ug-

Sigitas Mejeris kerpa juostą B. Mejerytės klasės-muziejaus atidarymo šventėje Bazilionų mokykloje

dymo mokytojos: Sabina Gorienė, Irena Spalgenaitė, Vyda Bagdonienė, Rima Janulaitienė. Mokiniai savo džiaugsmingus išpūdžius perkėlė į piešinius, dalyvavo piešinių konkurse, skirtame B. Mejerytės 110-osioms gimimo metinėms paminėti.

Ši knyga skatina žmones atsiverti, rasti neišsenkančius savo sielos lobius, patirti dvasinį apsivalymą – katarsį, persikelti į kitokį pasaulį, vietomis lyg primenantį pasaką. B. Prėskienis apie romaną „Jonė“ knygos įvadiniame straipsnyje rašė: „<...> autorė dažnai krypta į etnografinius, tautosakinius motyvus, matyt, norėdama juos aktualizuoti <...>, pasakojimas vietomis primena pasaką <...>, turi savitą poetiką, savitą motyvaciją“. Kaip tik dėl tos poetikos, dėl nuostabaus grožio teksto ir ėmėme skaityti romano ištraukas balsu, t. y. rengti mokinių meninio skaitymo konkursus, kurti romano iliustracijas, organizuoti mokinių poezijos konkursus.

O koks gražus mokytojos L. Perminienės sumanymas, kuri savo projektą įvardijo „Kuriu knygą ir portretą“. Matyt, pati knyga paskatino naujas idėjas, kurios virto realiais darbais, netgi meno kūriniais. Pirmiausia visų akys nukrypo į Barboros Mejerytės portretą. Autorė – vėlgi dailės mokytoja L. Perminienė, kuri jau yra nutapiusi sodybą Žalpelių kaime ir tada, prieš keletą metų, pasižadėjusi nutapyti portretą ir savo pažadą ištesėjusi būtent šiuo svarbiu momentu.

Džiugesys užliejo širdį, kai į sumanymą raiškiai skaityti romano „Jonė“ ištraukas suaugusiųjų lūpomis atsiliepė mokytojos Eglė Stočkuvienė, D. Valančienė ir B. Sinkevičienė, Bazilionų kultūros centro renginių organizatorė. Kaip gražiai skambėjo žodžiai, liejosi emocijos ir džiaugsmas, kad amžių bandymus knyga išlaikė.

Mokykloje kasmet vyksta respublikinė konferencija „Gamta, sveikata, ekologija ir aš“. Pradėjo kirbėti mintis, kad įmanoma ir čia rasti sąsajų su B. Mejerytės kūrinu. Juk pati autorė labai glaudžiai su gamta susijusi ne tik romane, bet ir realiaame gyvenime. Žmonių prisiminimuose ji dažna viešnia miške, bevaikštinėjanti, renkanti žoleles ir kitas gėrybes, medituojanti. Vėl kalbinome mokines V. Juodzevičiūtę, I. Valančiūtę, kurios jau ir užaugo su projektine veikla „Barbora Mejerytė – mokytoja, vertėja, rašytoja“. Prie jų prisijungė ir Eglė Stanaitytė ir taip gimė puikus darbas „Miškas – dvasinės ir fizinės darnos šaltinis“ (pagal Barboros Mejerytės romaną „Jonė“). Kokie mieli pastebėjimai, kaip antai: „Švarus, kvepiantis miško oras natūraliai svarbus dalykas, bet Barbora Mejerytė tarsį mūsų paklausia: „Kodėl taip gaivu ir gera kvėpuoti?..“ Atsakymas čia pat: „Ak, tai pakalnutės kvepia <...>, tai „iš tolimųjų laukų, iš dar nenušienautų pievų, iš tamsių miško gelmių kilo lyg smilkalo dūmai gaivus, nesuskaitomų kvapų prisotintas

dvelksmas. Šitą dvelksmą dar galima pajusti ir šiandien, tereikia mažiau sėdėti prie kompiuterių ir dažniau būti gamtoje.“

2012 m. gruodžio 14 d. Bazilionų vidurinėje mokykloje, Šiaulių r., įvyko renginys „Išminties žodžių prasmė atminties šviesoje“. Tai renginių ciklo, pradėto 2003 m. apie Barborą Mejerytę – mokytoją, vertėją, rašytoją, – veiklos tęsia. Svarbiausias renginio momentas – Barboros Mejerytės klasės-muziejaus atidarymas, sutapęs su svarbiu Lietuvai faktu – 2012-ieji Seimo nutarimu paskelbti Muziejų metais. Pagrindinis Muziejų metų programos tikslas – atkreipti valstybės ir visuomenės dėmesį į muziejų vykdomą svarbią misiją – saugoti kultūros ir istorijos vertybes bei šviesti visuomenę. Mokyklos klasės-muziejaus idėjos generatorius – mokyklos direktorius R. Gorys, mecenatas – Europos Parlamento narys A. Saudargas. Renginio metu pristatė Barboros Mejerytės romano „Jonė“ rankraščio kelių knygos link, supažindinau su mokyklos veikla, skatinančia ugdyti tikrąsias vertybes.

Renginyje dalyvavo ir pranešimus skaitė su Bazilionų kraštu savo gyvenimą, veiklą siejantys žmonės. Vienas iš jų R. Ozolas, Nepriklausomybės Akto signataras, filosofas. Jis kalbėjo apie naująją savo knygą „Sodyba“, kurioje rašė ir apie tai, kad šviesus Barboros Mejerytės siluetas jį lydi nuo pat vaikystės, o perskaitytas romanas „Jonė“ yra puikus ne tik menine prasme, bet ir išsamiai atskleidžia XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios gyvenimo aktualijas.

A. Vasiliauskiene, istorijos mokslų daktarė, gvilveno temą „Bazilionų išliktis: istorija, tradicija, dvasingumas“. Ji akcentavo kaimo mokyklų išlikimo svarbą, kaip vieną iš būdų, palaikantį tautos šaknis. V. Rimkus, profesorius, menotyrininkas, pristatė savo naują knygą apie tėvą „Jaroslavas Rimkus – dailininkas, pedagogas, visuomenininkas“. Knygoje supažindinama su dailininko, pedagogo, visuomenininko Jaroslavo Rimkaus gyvenimu ir veikla, aktualia kūryba, straipsniais įvairiais švietimo ir visuomenės gyvenimo klausimais.

H. Smilgys, Lietuvos kultūros fondo pirmininkas, kalbėjo apie kultūros paveldo svarbą, džiaugėsi turėjęs galimybę bendradarbiauti su Bazilionų mokykla, mokyklos direktoriumi R. Goriu leidžiant romaną „Jonė“ ir dalyvaujant jai, knygai, einant skaitančios visuomenės link.

Literatūrinės klasės-muziejaus atidarymo proga mokykloje pristatyta Rimgaudo Šlekio fotografijos darbų paroda.

Lietuvių kalbos mokytoja Rima Babelytė informaciją apie įvykius mokykloje pateikė savaitraščiui „Etaplius“, dr. Aldona Vasiliauskiene išsamiai supažindino akademinę visuomenę – parašė straipsnį į Lietuvos mokslininkų laikraštį „Mokslo Lietuva“.

2012 m. gegužės mėn. Bazilionų mokykloje vyko viktorina „Europos Sąjunga – Lietuva“, kurią organizavo ir vykdė Europos Parlamento nario A. Saudargo biuro darbuotojai, dalyvaujant pačiam A. Saudargui. Viktorinos laimėtojos Urtė Baranauskytė, Justina Kvietkauskaitė ir Miglė Lopetaitė buvo pakviestos į Strasbūrą, o kiek vėliau antrą vietą užėmę mokiniai – Domantas Gorys, Mykolas Panovas ir Jonas Valančius – buvo pakviesti į Briuselį.

2017 m. lapkričio 24 d. Bazilionų mokykloje-daugiafunkciame centre paslaptinai sklandė akimis nematoma, bet širdimi jaučiama žydroji paukštė – kūrėjo laimės simbolis. Į mokyklą buvo pakviesti Šiaulių rajono lietuvių k., anglų k., dailės mokytojai su savo mokiniais. Ypatinga proga, nes norėjome pagerbti B. Mejerytę, mokytoją, dirbusią mūsų mokykloje (tuometinėje progimnazijoje), pasidžiaugti jos romano „Jonė“ išleidimo dešimtmečiu. Mokykloje organizuotas romano skaitymų, vertimų, iliustracijų konkursas Šiaulių rajono 7–9(I), 10(II)–III, IV gimnazijos klasių moksleiviams. Renginyje dalyvavo Europos Parlamento narys, B. Mejerytės sūnėnas A. Saudargas su žmona. Visiems susirinkusiesiems IV gimnazijos klasės mokiniai Emilija Papreckytė ir Mantas Janiulis priminė įdomiausius ir svarbiausius projekto veiklos etapus nuo 2003 m. Renginio dalyviai ir svečiai buvo supažindinti su mokyklos edukacinėmis erdvėmis: B. Mejerytės vardo klase-muziejumi, dr. A. Vasiliauskiene vardo klase, kuriamu vadovėlių muziejumi istorijos kabinete, signataro R. Ozolo biblioteka, prof. V. Rimkaus vardo sale ir ten eksponuojama R. Ozolo fotografijų paroda. Mokytojos L. Perminienės vadovaujami „Jaunieji gidai“ šia veikla užsiima jau ne pirmus metus ir puikiai reprezentuoja mokyklą.

Ir vėl buvo skaitomos B. Mejerytės romano „Jonė“ ištraukos, tik skirtumas toks, kad dalyvavo mokiniai ir iš kitų Šiaulių r. mokyklų.

B. Mejerytės romano „Jonė“ pristatymas Beatričės Grincevičiūtės bute-muziejuje Vilniuje 2008 m. Pirmoje eilėje iš dešinės: Irena Seliukaitė, Aldona Vasiliauskienė, Gediminas Zemlickas

Buvo verčiamos romano ištraukos į anglų kalbą, iliustruojamos pasirinktos ištraukos. Stebino mokinių ir mokytojų kūrybiškumas, entuziazmas.

Ir kai atrodo, kad daug žinai (arba bent taip manai) apie B. Mejerytę, ji ima ir prabyla savo balsu, nustebindama ne tik sąmoju, bet ir nepaprastu kuklumu. Kalbėdama savo 80-mečio metu (įrašas darytas jai nežinant) ji nesureikšmina nei vieno savo darbo, tik pastebi ir akcentuoja „Forsaitų sagos“ neteisingas vertimų vietas iš rusų kalbos, nes vertimas iš originalo, anglų, kalbos suteikia tekstui ne tik tikslumo, bet ir raiškos grožio.

Ji pasakoja apie P. Višinskį, J. Tumą-Vaižgantą, ant „piliuko“ pastatytą V. Mykolaičio-Putino pjėsę „Valdovas“ taip paprastai, jog supranti, kad tai buvo daroma ne dėl pagyrų, o iš „dūšios“, nes prigimtinis talentas garsiai apie save nešaukia.

Asmeninės savybės skleidžiasi laiškuose, rašytuose Žalpelių kaime draugei Elenelei, gyvenančiai Kaune. Tai rūpestis „dėl klampynių“ (nepravažiuojamų kelių), kai „su mašininke dabar liūdni reikalai – vis įklimpsta ir įklimpsta. Ir traukti, ir stumti reikia“. Tai rūpestis dėl kitų žmonių, kad „Vaidilienė negali atsidžiaugti, jog Veronika pasiliko žiemoti. Ką ji dabar viena būtų dariusi“. Pasirodo, B. Mejerytė ne tik gražiai mezgė, nėrė, siuvinėjo, bet ir duoną, pyragus kepti mokėjo, mat laiškas Elenelei, rašytas 1958 m. gruodžio 23 d.,

štai kokią žinią atneša: „<...> gerai, kad praeitą savaitę išsikepiau ragaišėlio (ir ta pačia proga ir dar meduoliukų, ir sližiukų).“

Nenustebina nei kiek ir tai, kad laiškuose jaučiamas gebėjimas pašmaikštauti ir rimtai pakalbėti apie „ūkiškus“ reikalus ir sveikatai naudingus dalykus. O kalbama ir vėl su „brangiąja Elenele“ 1952 m. kovo 16 d.: „Tai taip ir neišsiropšti iš to Kauno, o gal būtumėm ką nors su ta kiaulike iškombinavusios. Praeitą savaitę tai mūsų kolūkis pardavinėjo <...>, bet kad baisiai menkos. Po 50 ar po 60 kg tiktai. Tai kažin ar apsimoka, kad ir pigiau mokėti. Greičiausiai paliksim be kiaulikės. Kad būtų kam šerti, tai tokią nupirkus, iki rudens neprasta būtų, juo labiau kad yra miltų ruginių, kur jau duonai nebetinka. Bet, žinau, ne man apie tai galvoti.“

Ir dar daug įvairių ir įdomių dalykų būtų galima atrasti, bet vėl grįžtu prie žmonių, radusių ką pasakyti ar padaryti dėl to, kad B. Mejerytė vis dar įkvepia, išjudina kūrybines galias.

2018 m. pavasarį mokyklą baigusi Karolina Kučinskaitė pasisiūlo atvykti į mokyklą, kad B. Mejerytės 120-osioms gimimo metinėms skirtame renginyje pristatytų mokyklinio dailės brandos egzamino vaizduojamosios dailės darbą-paveikslą „Kai žodis iš šviesos ateina“, atliktą mišria technika. Tai dar viena dovana B. Mejerytės vardui įamžinti. Tai taip džiugu, kad darbo vadovė mokytoja L. Per-

B. Mejerytės klasėje-muziejuje: Algirdas Saudargas (dešinėje), Laima Saudargienė, Rimantas Gorys, 2017 m.

minienė neslepia jaudulio ir pasididžiavimo savo darbu, savo idėjų įgyvendinimu kartu su mokiniais. Tai ir yra mokytojo misija šioje žemėje.

Po dešimt metų, t. y. 2018 m. rugsėjo mėn., mokiniai vėl keliauja B. Mejerytės pramintais takeliais. Simboliška, kad juos vedžioja tais takais takeliais mokytoja S. Gorienė, kuri gimė ir augo visai šalia B. Mejerytės sodybos Žalpelių kaime. Pradinukai su mokytoja verandoje skaitė ištraukas iš romano „Jonė“, prisiminė biografinius faktus. Netoliese gyvenanti gėlininkė Eleonora Juknienė irgi laukė svečių, tad pasitiko ne tik žydinčių gėlių grožis, šeimininkės nuoširdumas, bet ir obuolių pyragas su arbata bei malonus pokalbis.

Po dešimt metų apie dalyvavimą mokyklos renginyje, skirtame B. Mejerytės 120-osioms gimimo metinėms paminėti, pakalbinta buvusi mokinė I. Valančiūtė, mano džiaugsmui ir pasididžiavimui, rašo tokią žinutę: „*Pradžiuginote – ne kitaip. Todėl pati su didžiausiu noru sutinku dalyvauti. Ačiū Jums, kad kviečiate ir gaivinate praeitį.*“ Ir tuoj pat susisiečia su kitais bendraklasiais, kurie irgi (pagal galimybę) sutinka dalyvauti.

B. Mejerytės nešama žinia suveda, supažindina žmones, stiprina bendravimą, sutelkiamas dėmesys į lietuvių kultūros patirtį, žodžio prasmę, galią ir grožį. Džiaugiuosi nauja pažintimi su kolege, lietuvių

kalbos mokytoja metodininke Emilija Kvietkuvienė iš Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazijos, kuri daug žino apie B. Mejerytės indėlį į Kražių kultūrinį-literatūrinį gyvenimą ir tuo noriai dalijasi.

Žvelgdama iš praeities B. Mejerytė yra dabartyje, t. y. su mumis. Pažintis su ja, jos laiškais, romanu, giminaičiais, žmonėmis, pažinojusias ją, girdėjusias apie ją, – tai tarsi terapija, suteikianti vilties, kad tikra meilė, geras žodis, knyga liks tarp žmonių neiškreiptu pavidalu. Tai ir yra svarbu, nes laikas, duotas mums žemėje, nėra begalinis ir neturėtų būti švaistomas.

O visi, kurie kaip nors prisilietė prie B. Mejerytės, manau, tikrai galėjo pamatyti, pajauti ir suprasti, kad viskas, ko žmogui reikia, kad būtų laimingas, tai nukreipti savo energiją, kūrybines galias į tobulėjimą – nuolatinį grožio ir gėrio ieškojimą (matymą) kasdien, nes, kaip teigė indų kilmės saviugdų knygų autorius Robinas Sharmas: „*Vakar diena jau praeitis, rytojaus diena, kaip Dievas duos. Svarbu – šiandiena. Brangink šią akimirką ir matyk pasaulio grožį visur. Stebėk, kaip lyja lietus, kaip juokiasi vaikai, ir suprask, koks gražus yra pasaulis!*“

Prisidėkime prie pasaulio grožio kūrimo, galbūt ir mūsų pėdos po mūsų nebus užneštos užmaršties dulkėmis ir laimingi galėsime pažvelgti iš praeities.

Jaroslavas RIMKUS

Knygnešio atsiminimai

Minint Jaroslavo Rimkaus 130-ąsias gimimo metines

Nuotraukos iš Vytenio Rimkaus archyvo

57–64 p. J. Rimkaus albumo „Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919 m. paveikslėliuose ir jų aprašymuose“ piešinių reprodukcijos

Jaroslavo Rimkaus (1988 m. kovo 15 d. – 1976 m. rugpjūčio 7 d.) paveikslėliai ir trumpi jų aprašymai J. Šiliečio slapyvardžiu buvo išleisti 1922 m. nemažu – 4 000 egzempliorių – tiražu. Ir nors spaudoje pasirodė teigiamų įvertinimų, tačiau knygynuose jų buvo parduodama labai mažai, viena iš priežasčių galėjo būti ir ta, kad knygynai labai pakeldavo kainą. Tad autorius, suderinęs Šiaulių gimnazijose, kuriose dirbo, tvarkaraštį, ėmėsi albumus platinti pats. Taip per penkerius metus – apie 1923–1928 m. – buvo aplankyta per 40 Lietuvos miestų ir miestelių. Apie šias keliones yra išlikusių trumpų pabirų pastabų, vienoje iš jų lakoniškai sakoma: „Per tas savo keliones su albumais 1926 m. vasarą viename bažnytkaimyje aš susipažinau su viena panele, kilusia nuo Palangos, ir greit ją vedžiau.“ Tik tiek...

Tolesnis knygos platinimo tarpsnis – 1934–1935 m. Tuo laikotarpiu J. Rimkus jau buvo pensininkas, todėl ir kelionėse galėjo užtrukti keletą dienų, net savaitę. Visas tas keliones aprašė. Užrašai liko ir buvo atrasti, grįžus iš tremties ir lagerių, sutvarkyti, papildyti ir pavadinti „Nepriklausomos Lietuvos knygnešio atsiminimai“. Tai plati, gana informatyvi Nepriklausomos Lietuvos žmonių gyvenimo panorama, čia netrūksta taiklių, šmaikščių pastabų. Viena vertus, tai labai asmenišką ran-kraštis, atrodo, skirtas tik sau, tačiau tiek įvykių,

vardų, tiek įžymių veikėjų ir paprastų valdininkų, eilinių žmonių gausa, apibendrinantys samprotavimai daro šį darbą vertingu istoriniu dokumentu. Čia pateikiami įspūdziai iš keleto Žemaitijos ir Vakarų Lietuvos miestų ir miestelių.

Vytenis Rimkus

Telšiai¹

Įstabiu supuolimu dar vaiku būdamas aš mačiau, kaip į Kanapinės dvariuką (Padubysio vlsč.) caro laikais, dar prieš pirmąją rusų revoliuciją, pas mano dėdę C. Vaitkevičių atvykdavo knygnešiai, platinę Prūsijoje spausdintas lietuviškas knygas ir žurnalus, bijoję, kad to, gresiančio kalėjimu ir Sibiru, nepastebėtų rusų žandarai ir įtartini asmenys, o dabar staiga ir aš pats palikau, bet jau Nepriklausomoje Lietuvoje, panašiu knygnešiu, tik išsiskyriau tuo, kad nebijojau panašių žandarų ir Sibiro, bet bijojau visokių kitų pavojų ir nemalonumų.

1935 m. pavasarį aš iškeliavau su didele krūva savo knygų į Telšius. Čia atvykau vidurnaktį. Didėsę dalį savo albumų aš palikau gelžkelio stoties bagažinėje, o pats nakvojau stotyje ant suolo, pakišęs po galva albumų pokį.

Telšiuose nuo pat pradžios man ėmė sektis, nes ten buvo daug mano draugų, pažįstamų ir buvusių

¹ Pateikiami autentiški tekstai.

Jaroslavas Rimkus su šeima Pikeliškėje 1940 m.

mano mokinių. Sutikau Petraitį, savo buvusį Šiaulių suaugusiųjų gimnazijos mokinį. Jis nuvedė mane į amatų mokyklą, kur dirbo mokytoju, ir pristatė direktoriui Šimoniui, kuris tuoj pat nupirko mano albumą mokyklos bibliotekai. Gimnazijoje sutikau pažįstamą direktorių Jogaudą. Jis dar caro laikais buvo Rygos vienos gimnazijos direktoriumi.

Aplankiau apskr. viršininką E. Šalkauskį – savo buvusį gimnazijos ir universiteto laikų draugą, C. Petkevičaitę-Milvidienę – savo draugę iš gimnazijos lankymo laikų, savo buvusių mokinius Balzarytę, Toločką ir kitus. Kiekvienas iš jų mielai noru paėmė po vieną mano albumą. Inžinierius Ruškevičius paėmė mano albumą ir buvo juo sužavėtas. Lietbanke sutikau savo buvusį mokinį Čepaitį, kuris ten tarnavo. Jis paėmė mano albumą ir užprašė mane pas save nakvynei. Jis ir jo žmona nei kiek nebuvo nustebinti mano knygnešiška veikla, nes jis pats, Belgijoje būdamas studentu, kad būtų iš ko gyventi, buvo vienos firmos įgaliotas agentas išnešioti visokias prekes ir reklamas. Anot Čepaičio, Belgijoje visa pramonė laikėsi intensyviai ir energinga agentų veikla.

Ypač man sekėsi dvasiškoje kurijoje – ten pardaviau 10 savo albumų. Visi kurijos kunigai buvo švelnūs ir malonūs žmonės. Mano albumą paėmė kunigai: klebonas Tautkus, kapelionas Kruša Mockus (seminarijos ūkio vedėjas – buvęs mano

mokinys), Prialgauskas ir Kuodis (pavadinęs mano darbą savo rūšies apaštalavimu ir kilniu darbu). Taip pat paėmė albumą pralotas Narijauskas (buvęs „Šaltinio“ – vieno iš pirmųjų žurnalų lietuvių kalba po to, kai caro laikais per pirmąją rusų revoliuciją buvo gražinta lietuvių spauda, – redaktorius), Urbonavičius ir Gerasimavičius. Vyskupas Staugaitis nepaėmė mano albumo, kadangi jis jį jau turėjo.

Tačiau platinant albumus Telšiuose buvo nutikę ir kuriozų. Einu aš pas žemės tvarkytoją, o ten ant įeinamųjų durų toks skelbimas: „Elgetoms ir visokiems agentams, knygų, brošiūrų bei kitokių prekių platintojams darbo valandomis lankyti įstaigą draudžiama.“ Neišdrįsau ten eiti, tačiau kitą dieną ten nuėjau, nes sužinojau, kad ten dirba buvęs mano mokinys, būtent Gaidamavičius, ir įbrukau jam vieną savo albumą, už ką jis man buvo dėkingas.

Buvau užėjęs ir pas pašto viršininką Drąsutavičių. Jis vietoj to, kad tą knygą pirktų arba nepirktų, visaip teisinantis pradėjo peikti knygą, ypač jos karikatūras, kurios niekam esančios nereikalingos ir t. t. Panašias kalbas aš buvau girdėjęs ir iš vienos vaistininkės, barzdoto gydytojo Mikulskio, kun. Simaičio ir kitų, bet į nereikalingas kalbas su jais nėjau, brangindamas laiką, tuoj juos apleisdavau.

Su vienu tokiu ponu aš ilgiau užtrukau. Tai buvo Telšių notaras Minkevičius – vienas iš turtingesnių Telšiuose žmonių. Iš pradžių jis man sakė, kad albu-

ATVIRUMAS. Vokiečiai dažnai sakydavo mūsų žmonėms: „Meskite svajoję apie nepriklausomą Lietuvą... Vienintelis Lietuvos išganymas – susiliesti su didele ir galinga Vokietija.“

mo todėl neimsias, jog jį jau turįs, paskui sakė, kad pats jau yra išleidęs panašų albumą, todėl tas mano albumas jam jau esąs nereikalingas, pagaliau jis man pasakė, kad neperka mano albumo todėl, kad neturįs tą valandą pinigų. Aš susidomėjau jo išleistu albumu ir paprašiau Minkevičių jį man parodyti, o pasirodė, kad tai buvo vien kažkokie užrašai kalendoriaus lapuose, daugiau nieko. Paskui girdėjau iš telšiškių, lyg tas notaras mane palaikęs paprastu neraštingu agentu, platinančiu kažkokius albumus, todėl ir sudaręs su juo tokią komediją, bet kai jam buvę mano mokiniai pranešė, kad tai buvo jų buvęs gimnazijos mokytojas ir pats to albumo autorius bei leidėjas, tai tas notaras lyg apstulbo ir nenorėjęs tomis kalbomis tikėti.

Pas Čepaitį atvažiavo giminaičių, tai negi juos varžysi savo nakvyne, todėl vėl man teko pernaktoti gelžkelio stotyje ant kieto suolo ir ne tiek išsimiegoti ir atsilsėti, kiek vien privargti. Prieš tai dar buvau aplankęs garsią Telšių žydų dvasišką akademiją, ruošiančią žydams kunigus rabinus. Tačiau ten nieko nelaimėjau, nes žydams profesoriams ir studentams mano albumas savo turiniu, dvasia ir siekimais buvo visai svetimas ir nesuprantamas. Kadangi nemažą kiekį albumų turėjau dar neišparduotų, tai, pernaktvojęs Telšių gelžkelio stotyje, nutariau ne į Šiaulius važiuoti, bet pabandyti savo laimę Plungėje, kur ir nuvažiavau.

Plungė

Plungė sutiko mane niūriai: lijo su sniegais, negrįstos gatvės buvo pabliurusios, reikėjo bristi per vandenį ir purvus. Stotyje pasėdėjau keletą valandų, kol neprasidėjo diena. Dalį knygų palikau pas gelžkelio stoties viršininką Jūrą – mano buvusį mokinį, o pats išėjau į miestą su portfelio, prikimštu albumais. Parke, kunigaikščio Mykolo Oginskio buv. polociuje, stovėjo lietuvių kariuomenės artilerijos štabas. Ten pardaviau du albumus jauniems simpatiškiems karininkams artilerininkams. Toliau vykau bažnyčios ir klebonijos link, bet kunigų namie neradau ir nuvykau pas pažįstamą man kunigą altaristą Sragį, bet ir jo iškart neradau namie, bet, būdamas pavargęs dėl nemiegotos nakties ir prasišaldęs, toliau nėjau, tad gerą valandą prasėdėjau virtuvėje su kunigo gaspadine snūduriuodamas ir kartu su ja šnekučiuodamas, ji mane pavaišino užkanda ir karšta arbata ir aš kiek atsigavau.

Grįžęs kunigas širdingai mane priėmė, davė man įstaigų ir asmenų, kuriuos galėčiau aplankyti su albumais, sąrašą. Kun. Sragys vargingai gyveno savo namuke nuošaliai nuo parapijos centro, parduodė Lurdo koplytėlę vienuoliams kapucinams, labai domėjosi lietuvių kalbos problemomis. Jis nuvedė mane pas savo brolio žentą Eideną – Plungės progimnazijos direktorių, kuris mane šaltai priėmė ir net nemalonėjo pirkti mano albumo mokyklai.

Po to aš nuvykau į kleboniją ir dabar ten radau du jaunu, neseniai išventintu kunigu Sobutą ir Šantirą. Kunigas Šantiras nepaėmė mano albumo dėl bepinigystės ir savo netikėtų išlaidų, o kun. Sobutas paėmė, tuo albumu norėdamas papildyti ir, be to, turtingą knygų ir albumų savo knygyną, kurį pats savo akimis mačiau. Kun. Sobutas man sakė, kad neseniai pas jį buvo apsilankiusi rašytoja Rutelionienė su krūva savo veikalų, taip pat kažkoks nežinomas rašytojas su savo knygomis ir jis pas juos pirkęs jų kūrinius.

Pasirodo, kad ne aš vienas buvau toks naivus, kad pats, dargi skolintais, o ne savo pinigais leidau savo albumą ir tuo užtraukiau ant savęs tokį vargą, iš anksto nesuvokiau, kad knyga tai nėra degtinė ar koks kitas narkotikas, kaip tabakas ir t. t., kuriems nereikia ieškoti vartotojų ir jiems siūlytis, nes patys vartotojai juos visur suranda.

Pagaliau pagavau kleboną kun. Pukį jo kieme ir pasiūliau jam savo albumą, bet jis atsisakė nuo jo, nes lyg jis jį jau turįs, kuomi aš paabejojau, mat kun. Pukys kaip tik tuomet skubėjo palydėti į kapus vieną velionį ir tiesiog neturėjo laiko su manim kalbėtis dėl kažkokio albumo.

Ėmė temti, o Plungėje manęs niekas nepakvietė pas save nakvynei, negi pats kam prisimesi su savo nakvyne, jeigu nenori jos turėti viešbutyje. Laimė, kad gelžkelio stoties viršininkas Jūras davė man stotyje, atskirame kambaryuke, toliau nuo triukšmingos salės, ant suolo pernaktuoti, nors ir nekokia buvo toji mano nakvynė. Kitą dieną pagal duotąjį sąrašą aš energingiau pradėjau visus lankyti, tačiau derlius buvo menkas – pardaviau vos kelias knygas. Plungė – mažas miestelis, jo sąmata menka, žmonės šykštūs, gyvena susispaudę. Pas pradinių mokyklų mokytojus aš ir eiti nėjau, žinodamas, kad jie dėl savo miniatiūrinių algų amžinai yra bepinigiai ir tik laukia, kad Švietimo ministerija ir savivaldybės pirktų knygų jų mokykloms, o patys jie jų neperka. Nuėjau pas miškų urėdą Viliušį. Maloniai su juo man teko pasikalbėti, bet dėl bepinigystės mano albumo jis nepaėmė.

Pas burmistrą Augūną irgi turėjau malonų pasikalbėjimą apie bendrą Lietuvos padėtį ir jos ateitį. Jis pirkė mano albumą. Su šauliais negalėjau susikalbėti, nes jie visaip išsisukinėjo nuo pirkimo, siuntė mane nuo Ainošiaus prie Kaipošiaus tuo reikalu ir iš to nieko neišėjo. Keleto asmenų aš jokių

būdu negalėjau rasti namie ir iš to man išėjo vien praradimas brangaus laiko be naudos.

Nuėjau pas policijos nuovados viršininką. Jis mane priėmė šaltai ir lyg su įtarimu, nes ir išvaizda mano buvo tuomet nekokia – buvau suvargęs nuo nemiegotų naktų ir baladojimosi per purvus po miestą. Albumo, žinoma, viršininkas nepaėmė lyg tai dėl jau turėjimo, kuo labai paabejojau.

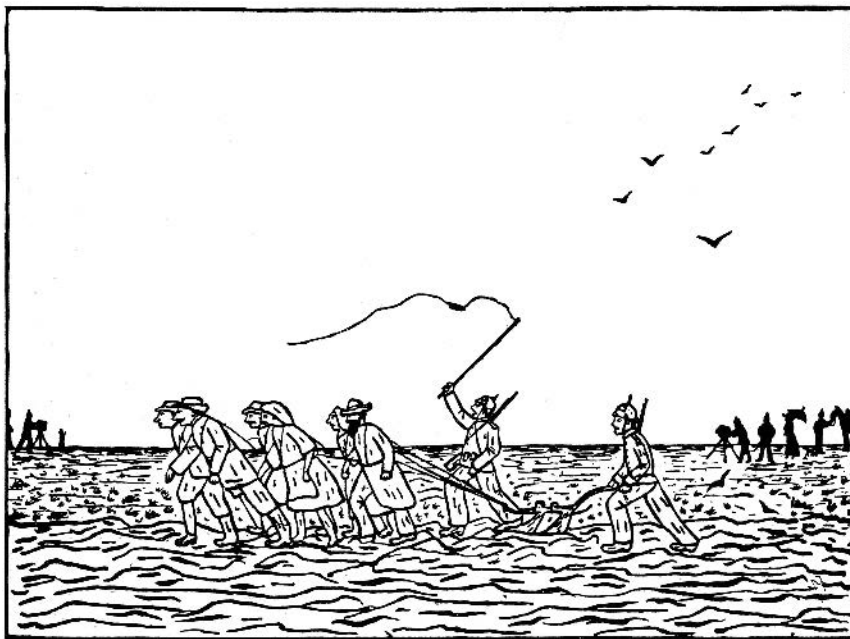
Per purvus ir klanus gan toli nuėjau į kapucinių vienuolyną, išlaikiusį savo mokyklą. Jos direktorius Šimkus ir dar vienas mokytojas visaip išsisukinėjo nuo pirkimo mano albumo, pradėjo jį kritikuoti ir t. t., bet kai gerokai albumą papiginau, tai staiga jis paliko vertingas ir jį mielai noru nupirko, o aš, taip toli per purvus nuėjęs ir laiko sugaišinęs, norėjau nors tiek tų pinigų turėti.

Pas vieną gerą pažįstamą Plungėje visgi pavyko man pavakarieniauti ir, svarbiausia, gerai atsiilsėti, tačiau dėl susislogavimo ir negeriausios savijautos atsisakiau nuo savo maršruto iš Plungės važiuoti su savo knygomis tiesiai į Kretinę ir naktiniu traukiniu grįžau į Šiaulius, o iš ten nuvykau į kaimą pas savo žmoną ir vaikučius.

Kretinga

Atsiilsėjęs kiek namie 1935 m. kovo mėn. 19 d. aš atsidūriau su savo albumais Kretingoje. Bevažiuojant Kretingon, Šateikių stotyje, keleiviams reikėjo persėsti į kitą traukinį, nes bėgiai buvo užversti sudužusio prekinio traukinio vagonais. Kretingoje albumus palikau viename knygyne, o pats pradėjau vaikščioti po miestą norėdamas susipažinti su jo topografija ir susitikti su koku savo artimu draugu ar buvusiu mano mokiniu. Ir kaip tik susitikau su savo universiteto laikų artimu draugu V. Petronaičiu. Jis pagal savo mokslą buvo matematikos mokytojas, o vėliau perėjo į advokatūros darbą. Jis buvo vedęs Kretingos notaro Kentros dukterį gražuolę Broną, turėjo vaikučių, gražiai gyveno. Vyresniojo Kentros duktė irgi buvo išteklėjusi už mano universiteto laikų draugo J. Končiaus – dabar mūsų Kauno universiteto ir Dotnuvos žemės ūkio akademijos profesoriaus. Aš buvau labai pavargęs, beveik dvi naktis nemiegojęs, be to, ir praalkęs. Pas Petronaičius gavau pavalgyti ir gerokai atsiilsėjau. V. Petronaitis man davė aplankytinų įstaigų ir asmenų sąrašą su jų smulkia charakteristika. Tas dokumentas buvo man labai svarbus, nes Kretingoje

MATYS BERLYNAS... Šiauliuose ir kitur vokiečiai kinkydavo mūsų žmones ir karo belaisvius į plūgą, plakdavo juos botagu, leitenantai gi linksimų merginų kompanijoje gėrėdavosi tuo reginiu ir iš tolo nutraukdavo tų „mielų“ vaizdelių fotografijas, kad jas paskui galėtų parodyti Berlynui. Taip vokiečiai niekindavo kitas tautas, ypač silpnas ir nugalėtas.

labai mažai aš turėjau savo draugų ir buvusių mano mokinių. V. Petraičio pateiktos charakteristikos nelėmė man gerų pasekmių, tačiau aš nutariau išverti iki pat galo ir visus asmenis pagal sąrašą aplankyti ir pradėjau savo tas nepaprastas vizitacijas.

Kretingoje buvo tokia pat istorija su mano albumo platinimu, kaip ir kituose Lietuvos miestuose ir miesteliuose, kuriuose buvau apsilankęs su savo veikalu: vieni ėmė mielu noru mano albumą ir buvo juo sužavėti, kiti jo neėmė, o motyvai to buvo vis tie patys – bepinigystė arba kad tą knygą jie jau turėjo, ir labai mažai buvo tokių, kurie kritikavo mano albumą ir laikė jį mažaverčiu esant, kas prieštaravo spaudos atsiliepimams apie mano veikalą ir tokių dailininkų kaip Z. Petravičiaus, A. Janulio, Gudaičio ir kitų nuomonei apie tą veikalą ir jo piešinius. Pvz., be ilgų kalbų ir mielu noru mano albumą paėmė akcizės revizorius Pesys, apskrities agronomas Orentas, Lietbanko direktorius Seilius, inžinierius Rimgaila, viršaitis Jurkus, gydytojas Stropas ir kiti.

Dėl bepinigystės nepaėmė mano albumo vidurinės mokyklos mokytojai, nes ir pačios mokyklos tolimesnis egzistavimas buvo abejotinas, o ne tik piniginė jos mokytojų padėtis. Nepaėmė knygos miškų urėdas Daujotas, veterinarijos gydytojas Vilimas, mokesčių inspektorius Žilvitis ir kiti. Teismo antstolis Karbauskas mane sutiko su tokiais žodžiais: „Viską tamstai padarysiu tik su sąlyga,

jeigu nereikės man pajudinti savo pinigų.“ Iš tikrųjų buvo pasakyta trumpai ir aiškiai. Karbauskas buvo simpatiškas žmogus ir juokdarys, maloniai pasikalbėjova ir geruoju persiskyrėme, nors ir nepaėmė jis mano albumo.

Kretingoje tik vienas valdininkas – tūlas Liauka – ėmė kritikuoti mano albumą ir jo nepaėmė, nors, greičiausiai, jį sulaikė nuo to pirkimo albumo brangumas ir jo kaip valdininko tą valandą kišenės tuštumas, bet maloniau mat kaltę mesti knygai ir jos autoriui negu sau. Per mano knygnešiavimą po Lietuvą dar buvo įdomus reiškinys, kad nei vienas, neperkantis mano albumo dėl „jo jau turėjimo“, nors mano apsilankymas būdavo jo bute ir net bibliotekėlėje, savo motyvams įrodyti neparodė man to jau turimo savo albumo, o aš, žinoma, negalėjau to reikalauti, nes tai būtų kažkokia prievarta ir nemandagumas. Visgi tas „albumo turėjimo“ motyvas, nors gal ir melagingas būdavo, bet knygnešio neįžeisdavo.

Ir Kretingoje aš radau ant įeinamųjų durų vienos įstaigos, būtent, apskrities viršininko, grėsmingą skelbimą, kad draudžiama ten tarnybos metu lankytis visokiems agentams ir elgetoms, todėl nelindau ten su savo „preke“.

Keliaudamas po Lietuvą ir lankydamasis po visokias įstaigas iš mokytojų ir daugelio valdininkų girdėjau daug nusiskundimų, kad dėl nebuvimo nepriklausomoje Lietuvoje valstybinės tarnybos

statuto jie dažnai nekaltai nukenčia nuo savivaliaujančių viršininkų ir visokių intrigantų ir edikų, kurie išmeta nekaltą valdininką iš tarnybos, kilnoja kitur, pažemina ir t. t. Žinoma, kur yra partijos diktatūra, kuri stovi aukščiau už viską – už įstatymą ir teisybę, tai kitaip ir negali būti, todėl toks minėtas statutas ir turėtų būti išleistas Lietuvoje.

Kretingoje man išėjo vargas su nakvyne, nes niekas manęs nepakvietė pas save nakvynėn, o su viešbučiu aš nenorėjau užsiimti, nes ir taip visokie viešbučiai ir kelionė gelžkelio ir autobusu jau nemažai man litų suėdė. Liko gelbėtis gelžkelio stotyje, kur ir skubu nuvykti, nes pradeda temti. Tačiau gelžkelio žandaras visus varo lauk iš stoties, kadangi naktinio traukinio jau nėra. Aš ir dar du piliečiai visgi išprašėme žandarų mums leisti pernaktuoti stotyje. Visgi tai nebuvo nakvojimas lauke ant drėgnos žemės, kaip tai prieš keletą metų atgal buvo man atsitikę Alytuje per mano kelionę su albumais.

Pavargęs nuo tokios nakvynės Kretingoje ir nenusiprausęs, nes, nesant vandentiekio stotyje, jokios praustuvės ten nebuvo, aš pasiryžau dar paskutinę vietą aplankyti su savo likusiais albumais, būtent, Pranciškonų vienuolyną. Vienuoliai pranciškonai, ypač vienuolyno gimnazijos ir rūmų rektorius ir valdytojas tėvas Augustinas-Dirvelė priėmė širdingai ir su užuojauta, vaišino, ilgai apie viską kalbėjomės.

Tėvas Augustinas buvo kilęs iš Jurbarko, jo tėvai gyveno vargingai. Nuo jaunų dienų, dar gimnazijoje, jam didelę įtaką darė vienuolis tėvas Jeronimas-Počkaitis (kurį po mirties buvo sumanyta paskelbti šventuoju), baigęs atitinkamą mokyklą Vokietijoje jis buvo iššventintas į kunigus ir įstojo į Pranciškonų vienuolyną.

Aš pirmą kartą savo gyvenime buvau atsidūręs tarp vienuolių ir buvau sužavėtas jų mandagumu, švelnumu ir inteligencija. Tėvas Augustinas man didelį gerą padarė, kad iš karto nupirko 10 mano albumų vienuoliams, kuomi man atkrita rūpestis kiekvienam jų siūlyti knygą. Taip tas albumas kliuvo vienuolyno direktoriui kun. Pupalaigiui, kuris, pasirodo, buvo klasikas filologas, kaip ir aš, ir, be kalbos, dar žinojo senovės graikų kalbą, todėl turėjova apie ką ilgiau pasikalbėti, mat toks ant tokio pataikė. Tėvas Augustinas man davė atskirą kambarį nakvynei ir atsiilsėti, už ką nuo širdies

palikau jam dėkingas, kadangi nuo trankymosi po Kretingą ir nemiegotų naktų aš pernelyg jau buvau nusikamavęs ir vos paeinaš. Širdingai atsisveikinau su vienuoliais, o tėvas Augustinas pažadėjo per savo kelionę po Lietuvą, kaipo elgeta, ir mane aplankyti. Po to tuoj aš atsisveikinau ir su Kretinga.

Palanga

Pasitaikė man proga su viena panele arkliais nuvažiuoti į Palangą ir štai aš esu dabar vaidilutės Birutės mieste. Sustojau aš pas panelę J. Kulviecaitę – mano žmonos dėdės kun. J. Budriko buvusią gaspadinę. Tris dienas aš pas ją gyvenau ir labai maloniai praleidau laiką. Nuolat lankiau mūsų jūrą atiduodamas jai pagarbą ir padėką už tai, kad ji savimi sudaro mūsų valstybei natūralią sieną. Palanga vasaros metu lūžta nuo žmonių, o dabar, kovo mėnesį, buvo lyg pusiau išmiręs miestas.

Į Palangą aš atvažiavau ne tik dėl savo albumų, kurių turėjau dar kiek neišparduotų, bet dėl to, kad norėjau čia aplankyti kelis asmenis, o ir pačią jūrą, tačiau prie tos progos pavyko man parduoti ir keletą savo albumų. Klebonas kun. Šniukšta nepaėmė mano albumo dėl jo jau turėjimo, o jaunas vikaras kun. Jelskis jį paėmė, taip pat paėmė ir Lietuvos atgimimo žinomas veikėjas dr. Vaineikis.

Aplankiau aš Lietuvos atgimimo patriarchą ir savo kolegą Šiaulių gimnazijos pedagoginiame darbe dr. J. Šliūpą, jau pensininką, gyvenantį jau su antrąja jauna žmona ir jų mažu sūneliu. Šliūpai gyveno savo puikame vasarnamyje, su jais turėjau malonų pasikalbėjimą apie praeitus ir dabartinius laikus.

Paskui aplankiau savo buvusį mokinį, dabar invalidą Adiklį, kuris gyvena puikame savo name prie Ronžės upės kartu su savo žmona Palangos progimnazijos mokytoja ir jų gražiu sūneliu. Netrūko mums kalbų po tiek metų nesimatymo.

Pagaliau aš nuvykau pas savo universiteto laikų draugą Ambraziejų – dabar Palangos progimnazijos direktorių. Ambraziejus iš Ukmergės gimnazijos direktoriaus vietos vietinių intrigantų pastangomis buvo numestas ir lyg pažeminimui atkeltas Palangon užimti tą patį vietą progimnazijoje.

Visa tai buvo Lietuvos diktatūrinės valdžios darbeliai mėtyti valdininkus, lyg kokius negyvus daiktus, iš vietos į vietą arba be kaltės visai išmesti iš vietos ir t. t. Ambraziejus buvo nuliūdęs, materialiai

„MIELIAUSI“ SVEČIAI. Per 4 metus vokiečiai šeimininkavo mūsų butuose, nuolat mainydamiesi, keldami triukšmą ir suirutes. Šeimininkai būdavo suspaudžiami kame kertėj ar užkrosny. Išeidami vokiečiai dažnai susprogdindavo, sudegindavo ūkininkų namus, keršydami jiems arba norėdami paslėpti savo vagystes.

suvargęs, dėl bepinigystės nepaėmė mano albumo. Maloniai pas jį praleidau vakarą. Mes prisiminėme anuos gerus studentavimo laikus, kai, rodos, tarp pavergtų lietuvių buvo didesnė vienybė, negu kokia ji yra dabar laisvoje Lietuvoje.

Klaipėda

Kadangi čia pat yra Klaipėda, o albumų dar buvo neišparduotų, aš nutariau užsukti į tą miestą pabandyti laimės. Klaipėda jau buvo kiek sulietuvėjęs miestas, nes jos ketvirtadalį gyventojų sudarė lietuviai. Krautuvių iškabose mačiau nemažai, nors ir iškraipytų, bet visgi lietuviškų pavardžių – Petrat, Jonat, Keršės ir t. t.

Gan lengvai man pavyko čia parduoti 6 albumus lietuvių įstaigoms: komendantūrai, lietuvių kariuomenės pulkui, lietuvių gimnazijai. Norėjau prieiti prie gubernatoriaus (jo pavardė nebuvo paminėta mano užrašuose), bet prie jo nepriėjau, nes buvo labai užimtas ir dežuruojantis valdininkas manęs neprileido prie jo. Tose mano knygnešio kelionėse po Lietuvą būdavo visokių, ir karčių, ir malonių, atsitikimų bei įspūdžių, pvz., eini prie kokios nors įstaigos viršininko ir „didelio“ pono, visai tau nepažįstamo, ir jis tave priima maloniai ir mandagiai, o kai jis pamato, kad tu esi lyg agentas su savo preke, laukiantis jo malonės ką pirkti, tai tuoj pasikeičia jo kalbos tonas, atsiranda jo veide grėsmingos raukš-

lės ir tik džiaugiesi neišgirdęs iš jo skaudžių žodžių ir išvartymo tavęs lauk per duris.

Tačiau kiek malonių valandų ir pagalbos man suteikdavo per tas (ne taip jau malonias) mano keliones mano draugai, buvusieji mano mokiniai ir net visai svetimi ir nepažįstami man, bet kilnūs savo siela žmonės, patriotai ir altruistai. Per mano keliones su knyga po Lietuvą tokie man buvo Radmanas Alytuje, Alseikai Biržuose, Vaitkevičiai Vilkaviškyje ir Linkuvoje, kun. Karalius Kybartuose, Končiai Dotnuvoje, vienuolis Augustinas-Dirvelė Kretingoje ir t. t.

Klaipėdoje buvo mano giminaičių, draugų ir mano buvusių mokinių. Svečiuose pas juos aš praleidau nemažai malonių valandų. Mano maršrutas su albumais buvo jau baigtas, išpardaviau jau visus su savimi paimtus albumus, kišenėje turėjau keletą šimtų litų, reikėjo man skubėti grįžti namon ir kuo greičiau užkišti gerklę bankams, nes jų išpėjamųjų raštų mano žmona tikrai jau yra gavusi. Juk jau dvi savaitės praėjo, kaip aš bastausi tose kelionėse su savo albumais.

Grįždamas namon visgi aš sustojau Darbėnų gelžkelio stotyje ir nuvykau į netoli nuo čia esantį Kašučių ūkėlį aplankyti mano žmonos motiną – kilnią moterį ir brolius, ten pernakvojau ir rytojaus dieną rytiniu traukiniu nuvykau į Šiaulius.

„TA DĖSIANTI...“ Amtsvorsteheriai, norėdami įtikti vyresnybei bei patarnauti vaterlandui, dažnai nepaprastai uoliai išreikalaudavo rekvizicijas ir spausdavo žmones. Jie patys dažnai tikrindavo vištų dėslumą ir karvių pieningumą, važinėdavo po sodžius, tikrindavo žmonių inventorių.

Tauragė

1935 m. gegužės mėn. 7 d. su savo albumais aš atsidūriau Tauragėje. Vasara yra negeras laikas knygnešiui platinti knygas, nes visi veržiasi daugiau prie saulės ir gamtos, į kurortus, kaimą, turistines keliones, net įstaigos kiek ištuštėja valdininkams esant atostogose, tačiau parizikavau dar kiek pabūti kelionėje, nes buvo dar tik vasaros pradžia, o ne birželio mėnuo. Man kartais pavykdavo urmu parduoti didesnę kiekį savo albumų, kai, remdamosi Švietimo ministerijos potvarkiu (paskelbtu „Vyriausybės žiniose“), didesnę jų kiekį iškart užpirkdavo savivaldybės ir mokyklų inspekcijos savo mokykloms ir aš iškart gaudavau tuomet didesnę pinigų sumą ir atkrisdavo man nemalonumas atskiriems asmenims siūlyti savo knygą ir žemintis. Tauragė man padarė gerą įspūdį. Per Pirmąjį pasaulinį karą tas miestas buvo sugriautas ir sudegintas, o po to buvo gražiai išplanuotas ir kiek atstatytas, judėjimas jame buvo didesnis kaip Šiauliuose, susisiektas puikus – gelžkelis ir autobusas ėjo į visas puses. Paskutiniu laiku tame mieste atsirado nemažai įstaigų ir fabrikų.

Tauragėje man atkrito rūpestis dėl nakvynės ir maitinimosi, nes to radau pas gydytojus P. Jurevičių ir P. Gečą – mano buvusius mokinius, kurie buvo labai simpatiški ir malonūs vyrai. Jie buvo dar nevedę. Nakvojau aš pas P. Jurevičių, o valgyti mudu ei-

davome pas greta gyvenantį gydytoją J. Gečą, kuris laikė pas save moterį kulinarę (baigusią toje srityje mokslus net Paryžiuje), kuri gamino mums puikius valgius. Prasidėjo vėl ta pati platinimo mano knygos istorija, kuri buvo panaši kaip kituose miestuose, tačiau kiek ir skyrėsi, todėl šį tą paminėsiu apie tai.

Valdininkai ir Tauragėje, kaip ir visoje Lietuvoje, tuomet jautėsi esą suspausti materialiai, nes nuolat lyg buvo mažinamos jų algos, čia vėl visokios rinkliavos, priverstinis pirkimas valstybinės paskolos lakštų, enciklopedijos, Vytauto albumo ir t. t., tikrai apipešdavo valstybės tarnautojų algas. Aš pats, pvz., už Vytauto albumą mokėjau 65 litus, nes tokia buvo jo kaina. Tokia valdininkų padėtis, žinoma, neigiamai atsiliepėdavo ir mano darbui kuo daugiau išplatinti savo albumų ir likviduoti savo skolas. Bet visgi mano padėtis buvo lengvesnė negu paprastų agentų, kurių Lietuvoje buvo daugybė ir jie įgriso žmonėms. Toks aš ar, pvz., Rutelionienė tai buvome savo rūšies išimtis ir retenybė ir ne taip įgrisę žmonėms pardavinėdami savos kūrybos knygas, be to, bepigu man buvo Lietuvoje, pilnoje tūkstančiais mano draugų ir buvusių mokinių, užimančių dabar visokias tarnybas, platinti savo knygą. Jeigu ne jie, tai man būtų tikra finansinė katastrofa, dėl kurios nukentėtų ir kiti. Jie mane palaikė ir išgelbėjo ir aš jiems esu be galo dėkingas.

Be ilgų kalbų ir mielu noru mano albumą paėmė: Tauragės gimnazijos direktorius Jakubonis (jo

*„NEPRIKLAUSOMOJ“ LIETUVOJ.
Kaizeris vokietinimo tikslu skleidė
Lietuvoje „Dabartį“ ir kitus laikraščius
ir visokiais būdais stengėsi sustabdyti
lietuvių tautos atgimimą. Lietuvių
mokyklos, laikraščiai ir organizacijos
vokiečių valdžios buvo akylai prižiūrimi
ir todėl buvo bejėgiai kovoti su okupantų
priespauda ir sauvale.*

žmona S. Kumpikevičiūtė – buvusi mano mokinė), mano draugas iš Šiaulių gimnazijos lankymo laikų kun. Dichavičius, kapelionas kun. Barauskas, mano gimnazijos laikų draugas gyd. Proscevičius, notaras Barcevičius, buvęs progimnazijos direktorius Jurgilas, kooperatyvo „Laisvė“ vedėjas Kirtiklis, mano buvusi mokinė dantistė Viliūnienė, mano buvęs mokinytis veterinarijos gyd. Valiulis, buvęs mano mokinytis teisėjas Orvidas, buvęs mano mokinytis teismo tardytojas Lašas ir kiti.

Dėl bepinigystės mano albumo nepaėmė: komendantas Bužinskis, mokytojų seminarijos direktorius Mačernis, gydytojas Talat-Kelpšas, vaistininkas Gulbinas, smulkaus kredito banko direktorius Alminauskas ir kiti. Gydytojas Elzbergas išdidžiai man pareiškė, kad neimsiąs mano albumo, nes „principialiai yra nusistatęs nepirkti knygų iš knygnešių ir visokių agentų“. Žinoma, aš į ginčus su juo nėjau, nes galbūt toks pats jo nusistatymas būtų buvęs ir atžvilgiu „Aušros“ ir Kudirkos laikų knygnešių, jeigu jis būtų gyvenęs jų laikais. Panašiai kaip gyd. Elzbergas, man atsakė ir advokatas Stirbys, jo gi brolis, kad ir ne taip, rodos, žymus žmogus buvo, ne taip man atsakė ir už tai iš manęs gavo mano albumą už pusę minimalinės kainos.

Panašus į gyd. Elzbergą buvo jaunas agronomas Sėliašius, kuris visus laikė kvailiais, o tik save – išminčiumi. Jis man pasakė, kad jis pats,

girdi, verčiau eitų griovius kasti, negu knygas po namus nešioti, tuomi darydamas man lyg afrontą, bet aš į ginčus su juo nėjau ir, nepardavęs albumo, atsisveikinau su juo ir išėjau. Aplankiau dar ūkio banko direktorių Zablockį. Jis, rodos, buvo vedęs mano buvusią mokinę Mockutę, kurios keli broliai irgi buvo mano buvę mokiniai. Zablockis peržiūrėjo mano albumą ir pasakė, kad neturįs laiko užsiimti su knygomis ir taip jų turįs daugybę savo namuose ir nežinąs, ką su jomis daryti. Kiek girdėjau, Zablockis buvo turtingas žmogus, bet norėjęs būti dar turtingesnis ir buvo užsiėmęs dar namų statyba ir visokiomis kitomis finansinėmis operacijomis. Albumo mano Zablockis nepaėmė, nes tokie dalykai jam nerūpėjo.

Ir Tauragė mane prikankino su tuo vaikščiojimu po miestą ir lankymu visokių žmonių. Laimė man buvo, kad Tauragėje pas gydytojus Jurevičių ir Gečą aš galėjau puikiai atsiilsėti, turėjau puikų išlaikymą, nes, nakvojant vėl gelžkelio stotyje, kažin ar turėčiau tiek jėgų, kad galėčiau aplankyti čia tiek įstaigų ir žmonių.

Mano darbas Tauragėje buvo jau baigtas. Prieš išvažiuodamas iš miesto aš buvau dar nuvykęs į svečius pas senus pažįstamus – Lietbanko direktorių L. Volodką (buvusį Švietimo ministerijos tarėją), mokytoją esperantininką Opulskį ir kitus ir maloniai pas juos praleidau laiką.

MIŠPARŲ VIETOJ. Į priverstinus darbus dažnai vokiečiai suvarydavo žmones, sugavę juos išeinant iš bažnyčios po sumos. Už pasipriešinimą žmonės buvo tupdomi į kalėjimą arba varomi į Vokietiją.

Šilalė

Kadangi užsiliko pas mane neparduotų knygų, tai aš nutariau tęsti savo kelionę. Čia pat už 35 kilometrų yra Šilalės miestelis. Nuvažiavau ten lengvąja mašina už 4 litus.

Šilalė yra menkas miestelis, beveik kaimas, ten yra gotikos stiliaus bažnyčia. Miestelis pagyvėja, kaip ir visi Lietuvos miesteliai, tik turgaus dienomis. Pradėjau nuo klebonijos, bet klebono kun. J. Galdiko, žinomo Lietuvos patrioto ir švietėjo, neradau namie, bet radau jaunus kunigus Krenčiną ir Filipavičių, kurie po vieną albumą sau nusipirko. Pradžia buvo nebloga. Mano buvęs mokinys teisėjas Motekaitis ne tik paėmė mano albumą, bet dar užkvietė mane pas save nakvynėn, davė man pietus, vaišino.

Pas Motekaitį sutikau viršaitį Biržišką (profesorių Biržiškų giminaitį), kuris mielu noru pirkto mano albumą. Teismo antstolis Diakevičius todėl nepaėmė mano albumo, kad ligi šiol dar, kaip jis man sakė, negalys apmokėti skolų už agento įbruktą jam į kreditą Lietuvos enciklopediją ir Vytauto Didžiojo albumą.

Gydytoja Černiauskienė sėdi savo kabinete blogoj nuotaikoje, nes nėra ligonių, o tuomi nėra ir pinigų, todėl jos ir nekalbinau su savo albumais. Per mano keliones su albumais buvo panašus atsitikimas, kad vienas klebonas man skundėsi dėl atėjusios šiltos vasaros, kadangi tuomet žmonės

nemiršta ir nėra pajamų kunigui, kaip dėl tos pačios priežasties viename mieste man skundėsi vienas vaistininkas, kad niekas neperka vaistų ir nėra vaistinei pajamų. Mat prie kokių atvirumų kartais žmonės prieina ir nebijo savęs kompromituoti panašiais pasakymais.

Advokatas Beinoravičius sėdi salkoje suspaustas buto ankštenybėje, be gyvybės džiaugsmo ir bijo knygų, kadangi nėra kur jų padėti, ir lyg todėl ir nepirko jis mano albumo. Knygos tikrai užima daug vietos. Iš studentavimo laikų Peterburge aš žinau atsitikimą, kai po savo vyrų, daugiausia profesorių, mirties našlės gaudavo nemažas knygų bibliotekas, joms nereikalingas ir tik užgriozdinančias jų butą, ir nežinojo, ką su jomis daryti, todėl tų knygų daug tūkstančių už pusvelčiui reikėdavo atiduoti taip vadinamiesiems „bukinistams“, kurie paskui tas knygas savo sandėliuose brangiai išparduodavo studentams ir kitiems, nes ten tarp įvairiausių knygų būdavo labai brangių ir net unikumų. Šilalės šauliai buvo apsnūdę ir nepaėmė mano albumo. Teismo tardytojas Valentas albumą mano paėmė į kreditą ir greit paskui paštu atsuntė man pinigus, o buvo ir tokių, kurie už paimtus į kreditą albumus neatsuntė man pinigų.

Taip per vieną dieną aš apvaikščiojau visą Šilalę. Pernakvojęs pas svetingą ir malonų Motekaitį antrą dieną atgal per Tauragę aš nuvažiavau į Skaudvilę.

Jūratė FORMANSKĖ

Žvelgiant pro Augusto Špenglerio fotoobjektyvą

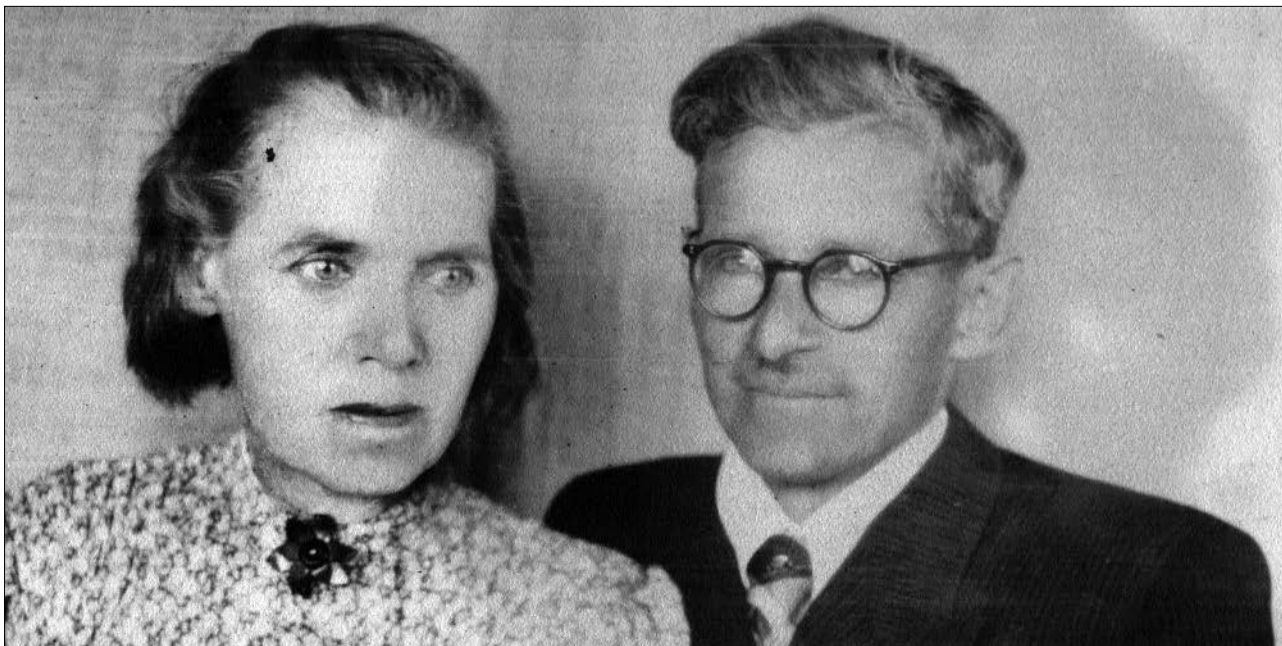
Nuotraukos iš Alinos Kvedarienės archyvo

Kiekviena šeima saugo savo giminės relikvijas, brangina prisiminimus, susietus su jau išėjusiais Anapilin, dalijasi emocijomis su greta esančiais brangiais žmonėmis. Tačiau kur kas smagiau atgaivinti senus gerus laikus, žvelgiant į nespaltotas ar spalvotas fotografijas, tvarkingai sukljuotas albumuose, arba perdėliojant dėžutėse saugomas nuotraukas. Betgi turėjo būti žmogus, kuris norėjo ir galėjo „sugauti“ tas akimirkas. O gal mes patys sukome pas tą žmogų į namus ar į foto ateljė? Dažnokai vartau vieną po kito savo šeimos ir mūsų tėvų bei senelių albumus. Vienų lapai gelstelėję, kitų išsilaikę puikiai. Taip, kaip ir nuotraukos. Vienos mažutės, kitos – kiek didesnės, įmantriai apkarpytais pakraščiais, vienos plonesnės, o kitos atrodo lyg atvirukai... Iš jų žvelgia besišypsantys mūsų proseneliai ir seneliai, mūsų tėvai ir jau anūkai. Tikrai žinau, kad Ulvydų bei Norkų giminėje ne vienas giminaitis domėjosi fotografija ir nesiskyrė su fotoaparatu kelionėje ar giminės suėjimuose. Juk buvo įprasta įamžinti ir vestuves, ir laidotuves. Tačiau kilo klausimas, kas darė Formanskių giminės fotografijas? Mėgėjiškos nuotraukos turi daug autorių, tačiau nemažai tokių, kurių autoriai – bazilioniškiai Genovaitė ir Vytautas Labinai. Ne iš vieno girdėjau, kad šio krašto žmonės, norėdami pasidaryti asmeninę ar šeimos nuotrauką, suko pas Labinus. Todėl paklausta, kas buvo pirmieji

Bazilionų krašto fotografai, nei kiek nesuabejojusi atsakiau, kad Labinai. Deja, klydau. Jie turėjo savo mokytoją, iš kurio paveldėjo ne tik senus jo fotoaparatus ir nuotraukų darymo įrangą, bet ir žinias. Tai – Augustas Špengleris (*August Spengler*).

Prisiminimais apie šį žmogų sutiko pasidalyti bazilioniškių fotografų Genovaitės ir Vytauto Labinų dukra Alina (Labinaitė) Kvedarienė (g. 1963 m.), iki šiol gyvenanti savo tėvų namuose (Vytauto g. 26), sauganti ir tėvų, ir Augusto Špenglerio senuosius fotoaparatus, fotografijų ryškinimo ir gaminimo įrangą, branginanti pačius seniausius prisiminimus, kuriais su ja pasidalijo tėvai ir giminės.

Alinos mama, 92 metų Genovaitė (Pocevičiūtė) Labinienė (g. 1926 m.), tik geru žodžiu mena ją užauginusį dėdę Augustą Špenglerį. Sunku jau moteriai dalytis prisiminimais, ji dažniau tik linksi galvą į dukters ar mano pateikiamus klausimus. Bet kad „pats geriausias žmogus buvo, kuris viską žino-davo, kad labai ramus ir gražus žmogus Augustas buvo“, net liga nesutrukdo ištarti. Kitus prisiminimus Genutė tiesiog išdainuoja, ir su kokia šiluma! Jai niekada dėl jo nebuvo rūpesčių, o jis Genute labai rūpinosi. Klausantis žodžių, akys bėgioja po kambarį, kurio kampuose Labinų išsaugoti Augusto Špenglerio spintelė ir bufetukas, ant sienos valandas tebeskaičiuoja senovinis „pasoginis“ Genovaitės laikrodis...

Augustas Špengleris su žmona Elena. Bazilionai, 1948 m. rugpjūčio 17 d.

Nedaug Špenglerių šeimos daiktų pavyko Genutei išsaugoti. Užėjus vokiečiams ir rusams okupavus Lietuvą, artimieji visais būdais stengėsi nuslėpti savo ryšius su Vokietija ar vokiškas šaknis turėjusiais žmonėmis. Tokiu būdu buvo masiškai deginami, naikinami asmens dokumentai, vokiški daiktai. Nėra išlikusių jokių Augusto Špenglerio dokumentų. Manoma, kad jis gimęs apie 1896 m.

Alinos (Labinaitės) Kvedarienės prosenelio Roberto Špenglerio šeima gyveno Nemakščiuose, ten gimė ir gyveno Augustas ir Alinos vadinama babytė Olga Špengler (Pocevičienė). Kiek žinoma, vėliau Augustas buvo išvykęs į Vokietiją. Prasidėjus karui, Klaipėdos (Karaliaučiaus) kraštas, kur buvo apsigyvenę Špengleriai, kaip ir dauguma vokiečių šeimų, atiteko rusams, tokiu būdu šeima vėl atsidūrė Lietuvos teritorijoje. Tauragėje buvo likę Špenglerių giminių, su kuriais Genutė Labinienė vėliau vis norėdavo susitikti.

Alina mano, kad Augustas Špengleris atvyko į Bazilionus, kai grįžo iš kelionės į Vokietiją. Apsigyveno išnuomotame name (Vytauto g. 19). Gyveno Augustas Špengleris su žmona Elena ir jos dukterimi Stasele, kol jų namuose atsirado augintinė, 5 ar 6 metų dukterėčia Gėnovaitė Pocevičiūtė, pasiimta iš Šiaulių vaikų namų. Bendrų vaikų Augustas su Elena neturėjo. Staselė buvo vyresnė už Genutę. Kiek mena Alina, Augusto žmona buvo kilusi iš

Bazilionų krašto, todėl šeima šią vietą ir pasirinko gyventi. Pašnekovė negalėjo papasakoti, nei kur jie susipažino, nei apie Elenos ar Staselės praeitį.

Alina (Labinaitė) Kvedarienė pasakoja, kad jos mama Genutė pasakojusi, jog pastarosios mama Olga (Špengler), Augusto sesuo, buvo ištekėjusi už Romo Pocevičiaus ir su juo susilaukė dukters Gėnovaitės. Tačiau moteriai po gimdymo kilo komplikacijų, ji sunkiai susirgo ir dukrelės krykštavimu galėjo džiaugtis tik keletą mėnesių. Mirus žmonai, Romas Pocevičius turėjo apsispręsti: ar auginti dukrelę ir dėl savo politinių pažiūrų būti persekiojamam Lietuvoje (be to, buvo vedęs vokiškų šaknų turinčią moterį), ar Genutę atiduoti kitiems, gal net į vaikų namus. Vyras pasirinko antrąjį variantą. Pats emigravo į Belgiją, pasikeitė pavardę, gavo Tomo Bogdanoff dokumentus, o mergaitė buvo apgyvendinta Šiaulių vaikų namuose. Savaitgaliais ir švenčių metu Genute pradėjo rūpintis giminės iš tėvo pusės. Nepatiko Genutei pas tuos žmones, jų netvarka, šiurkštus elgesys, net vaikų namuose atrodė geriau likti... Buvo viena paslaptinga teta Rozalija, gyvenanti Vokietijoje. Ji ketino mergaitę pasiimti globoti ir išsivežti. Nesutiko tie globojantys giminės, neatidavė Rozalijai Genutės.

Bet likimas suvedė Genutę Pocevičiūtę su Augustu Špengleriu, jos mamos Olgos (Špengler) Pocevičienės broliu. Nuo tada mergaitės gyveni-

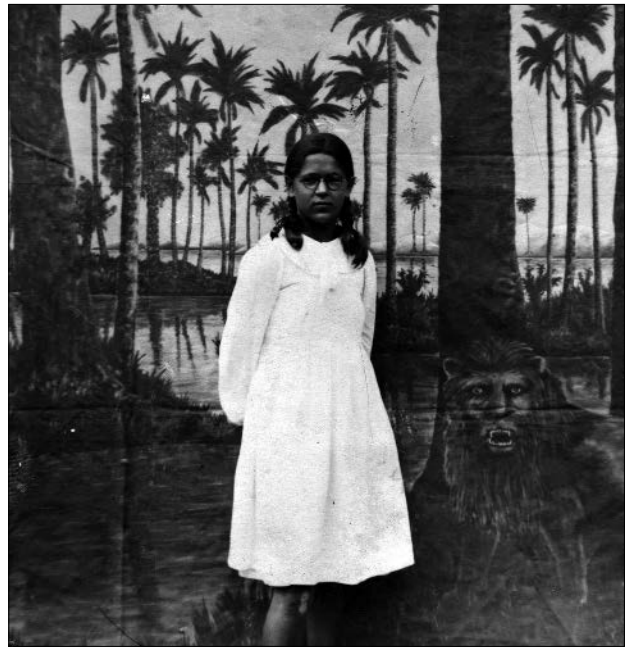
mas ir veikla buvo neatskiriama nuo Augusto. Jie buvo labai prisirišę vienas prie kito. Mergaitė buvo mylima, puošiama, lepinama. Augustas mergaitę rūpinosi tarsi savo dukra: pirko brangias ir geras medžiagas, iš kurių siuvo puošnias sukneles, su kuriomis Genutei net nejauku buvo su vaikais lauke lakstyti, nes sunkus buvo metas, – taip pasipuošusi ji išsiskirdavo iš kitų vaikų. Nepatiko tai Augusto žmonai Elenai, pavydėjo vyro dėmesio augintinei, nors atrodo, kad jo turėjo pakakti ir jai, ir jos dukteriai. Kažkodėl niekas iš artimiau pažinojusių Špenglerių šeimą nepasakė gero žodžio apie Augusto žmoną Eleną. O Augustas visų buvo apibūdina- mas kaip ramus, darbštus ir geras šeimos žmogus, niekada net balso nepakeliantis. Alina teigia, kad vienu metu su Augustu pas gimines į Vokietiją tu- rėjo važiuoti jos mama Genutė, tačiau Augustienė nesutiko ir kelionėn išvyko su savo dukra Stasele.

Ir į mokyklą Šiauliuose Špengleriai mergaitę leido. Kiek Alina pamena, jos mama pasakojo ir apie Augusto šeimos gyvenimą Zokniuose, šalia aerodromo, kur pro namų langus matydavosi be- sileidžiantys ir kylantys lėktuvai.

Paaugusią Genovaitę Augustas pradėjo mokyti ir fotografijos amato. Juk mergaitė niekur nuo jo nesitraukė. Kur Augustas vyko fotografuoti, ten ir Genutę pasiimdavo, iš pradžių tik kaip augintinę, o paskui jau kaip pagalbininkę, vėliau ir fotografuo- davo abu drauge.

Alinai mama buvo pasakojusi, jog Augusto žmo- na niekur nedirbo, o verslo reikalais rūpinosi pats Augustas. Dirbo namuose, vykdavo ten, kur būdavo kviečiamas fotografuoti. Pats geriausias metas bū- davo vasara, kai šeima išvažiuodavo uždarbiauti į Palangą. Ant išlikusios Augusto fotografijos jo ran- ka užrašyta: „*Aprašymas apie Palangos gyvenimą. Palangoj dar ponų labai mažai yra, o fotografėkų daug, bet aš <...> dar pragyvenimui uždirbu. Elena irgi po biški uždirba.*“ Visur Špengleriai vežiojosi spalvingas drobes, skirtas daromų nuotraukų fonui. Prie vienos iš jų, palmių fone, 1939 m. Kurtuvė- nuose įamžinta ir Augusto augintinė bei nuolatinė asistentė, padedanti fotografuoti, Genutė. Vėliau ta drobė atkeliavo pas Labinus ir pačios Genovaitės buvo naudojama darant klientų nuotraukas.

Namie Augustas mėgo meistrauti, buvo gabus įvairiems rankdarbiams, nagingas. Pats sau ir šeimynai taisė batus, net gamino iš odos naujus.

Genutė Pocevičiūtė. Kurtuvėnai, 1939 m.
A. Špenglerio nuotrauka

Ir vaikams, ir suaugusiesiems. Kitiems nesiuvo, nebent kokiam draugui batus pataisydavo. Pui- kiai išsilaikę Augusto naudoti mediniai vinukai, sagutės, įvairiausių dydžių mediniai kurpaliai ir kiti batsiuvio įrankiai vėliau atiteko Genutės vyrui Vytautui Labinui.

Belgijoje gyvenantis tikrasis Genovaitės tėvas Pocevičius, tuomet jau turintis Bogdanoff pavardę, pinigus mergaitei išlaikyti siuntė tai šeimai, kuri iš vaikų namų pasiimdavo Genutę padirbėti jų namuose. Ta šeima taip ir nepranešė, kad mergaitę globoja kitas giminaitis, jos dėdė Augustas Špen- gleris. Tik būdama jau suaugusi iš savo tėvo Genutė sužinojo, kad pinigai pasiekdavo ne Augustą ar ją, o visai kitus žmones. Vėliau ir pas Labinų šeimą atkeliavo siuntiniai iš Belgijos, tėvas net į sve- čius kvietėsi Genutę su dukra, bet sovietų valdžia neišleido. Tėvas dukra rūpinosi iki pat mirties.

Buvo metas (1945 ar 1946 m.), kai užėjęs frontas ir pro šalį švilpiantys šoviniai Augusto Špenglerio šeimą iš Bazilionų privertė pasitraukti į Zastar- čius (Šiaulių rajonas). Į arkliais pakinkytą vežimą Augustas susikrovė visą savo pagrindinę mantą, fotoaparatus ir išvažiavo. Tačiau ten ilgai neuž- sibuvo. 1948 m. visa šeima jau vėl užsiėmė savo verslu Bazilionuose. Genutė vis dar gyveno su jais, kol 1949 m. sukūrė savo šeimą ir apsigyveno ats- kirai. Vestuvės, anot Eugenijos Steckienės, Vytauto

A. Kvedarienė demonstruoja A. Špenglerio palikimą. J. Formanskės nuotrauka

Labino sesers, irgi vykusios vadinamajame Bracienės name (Vytauto g. 19), kur gyveno Špengleriai. Eugenijos albume galima rasti ir Augusto darytų vestuvių nuotraukų.

Kai Genutė susipažino su būsimuoju vyru Vytautu Labinu (1928–2011), Augustas ir jį pradėjo mokyti fotografijos meno. Viena didelė fotografų šeima. Dalijosi fotoaparatais, nuotraukų fonui skirtomis drobėmis, fotografijos gaminimo įranga ir žiniomis. Pirmieji vokiški Špenglerio fotoaparatai (AGFA, „Balda“ firmų), turintys ir veidrodėlius, ir dupleks, plačiajuosčiai ir siaurajuosčiai, didžiuliai ir mažesni, ir dabar saugomi Labinų šeimos namų „medžiotojų muziejuje“. Net toks didžiulis, dengiamas juoda medžiaga, „su išlaikymu“, anot Alinos, statomas ant medinio trikojo, skirtas pasinėms nuotraukoms, portretams daryti. Visa tai iš Augusto Špenglerio laikų. Alina Kvedarienė demonstruoja, kaip fotoaparatai atsidaro, kaip į juos buvo dedamos juostos... Išima Augusto juostų ryškinimo įrangą, rodo didintuvą. Net baugu liesti senąsias medines lenteles, stikliukus, pačius fotoaparatus. Yra išlikęs seniai fotografijoms gaminti naudotas vokiškas popierius. Didelio formato lapai skirti tuomet madingiems portretams daryti. Gaila, tačiau vienas Augusto fotoaparatas buvo pavogtas. Alina norėjusi pasidžiaugti ir pasididžiuoti dėdės ir tėvų fotoaparātų kolekcija, susidėjo juos į sekcijos len-

tynas, o vienas giminaitis ir neatsilaikė pagundai „pasiskolinti“ negražintinai. O jau nuotraukų kiek Labinų namuose! Ir Augusto Špenglerio darytų, ir Genutės bei Vytauto Labinų, rastume ir pačios pašnekovės Alinos ne vieną išryškintą... Gilios fotografijos amato tradicijos ir ypatingi, šilti bei pagarbūs žmonių tarpusavio santykiai slypi šioje giminėje. Gal kiek po juos pasižvalgykime...

Augusto Špenglerio dukterėčia, jo krikšto dukra Vanda Goštautaitė (g. 1936 m.) teigia, kad tik po savo tėvų mirties iš paliktų dokumentų ir tėvo parašyto gyvenimo aprašymo sužinojo „tai, ką tėvai slėpė, nutylėjo ir ko nepasakė savo vaikams...“ Vandos tėvas Aleksandras Goštautas (g. 1902 m. Jenakijeve, Ukrainoje, lietuvių tremtinio šeimoje) slėpė savo bajoriškos kilmės dokumentus, o motina, Augusto Špenglerio sesuo Aleksandrinė Johanna (Špenglerytė, Kalkienė) Goštautienė (g. 1898 m. Nemakščiuose, Raseinių r.), nuslėpė Špenglerių giminės vokiškas šaknis. Artimieji Aleksandrinę švelniai ir trumpindami vadino Ole, Olga. Augusto sesers Olgos šeima gyveno ir dirbo Tauragėje, vėliau – Kalvarijoje, kol 1932 m. abu buvo atleisti iš darbo, motyvuojant tuo, kad jų santuoka buvo nekatalikiška. Šeimoje augo trys mergaitės, Augusto dukterėčios: Valerija (1933–1959), Birutė (g. 1935), Vanda (g. 1936) ir sūnėnas Stanislovas (1931–1991). Ilgai dukterėčios ir sūnėnas neturėjo galimybės

bendrauti su dėde Augustu, nieko tiksliai apie jį nežinojo. Ir vėl dėl tų pačių priežasčių – norėdama kiek galima geriau nuslėpti vokišką Olgos kilmę – moteris vengė vaikams pasakoti apie savo tėvus ir brolių. Vandos prisiminimuose iškyla mamų pasakojimas: anksti liko našlaite, tėvas Robertas Špengleris užsiiminėjo kalvio darbu. Špenglerių šeima gyveno Nemakščiuose, Batakiuose, Rozalime. Nežinia, ar drauge su šeima gyveno ir Augustas, ar jis buvo išvykęs į užsienį. Vandai mama buvo sakiusi, kad vienintelis jos brolis išvažiavo į Ameriką. Vanda prisimena, kad kartą Augustas buvo atsiuntęs savo žmonai ir seseriai Olgai „šipkartę“ (*Schiffsfahrkarte, laivakortę*) į Ameriką, tačiau mamai taip ir nepavyko ta proga pasinaudoti. Jos brolienė Elena Špenglerienė (kaip prisimena artimieji, pikta, nemalonaus būdo moteris) nepanoro į kelionę leisti su Aleksandrine (Olga), „šipkartę“ atiteko lyg ir Augustienės, kaip Eleną vadino giminės, dukteriai. Nepaprasta atkurti įvykių eigą, o tuo labiau kad ta moteris, kuri gal galėtų daugiau paslapčių atskleisti, Gėnovaitė (Pocevičiūtė) Labinienė, sunkiai beprisimena savo mamą, taip pat vadintą Olgute, gyvenimo vingius. Ta Olgutė – Alinos (Labinaitės) Kvedarienės prosenelė, Alinos mamų Gėnovaitės (Pocevičiūtės) Labinienės motina Olga Špengler (Špenglerytė) Pocevičienė. Kiek prisimena Alinos mama, į kelionę su dėde Augustu buvo kviečiama vykti ji, tačiau aplinkybės susiklostė nepalankiai... Nei brolienė Aleksandrinė (Olga), nei Augusto augintinė Genutė Amerikos neišvydo. Pas Augustą išvyko jo žmona Elena su savo dukra.

Tik pasibaigus karui, jau persikėlę su tėvais gyventi į Ignaliną, Augusto sesers vaikai sužinojo, kad turi dėdę Augustą, kuris gyvena „Bazilionyse“, kaip tuomet vadino tą vietovę giminaičiai. Tuomet kilo didžiulis noras apsilankyti Bazilionuose, susipažinti su dėde, pabendrauti su juo ir jo šeima, pasidžiaugti po daugelio nesimatymo metų.

Po karo Vandos tėvas buvo metų kepėjo verslą ir Ignalinoje įsidarbinęs geležinkeliečiu. Tas darbas suteikė galimybę kartą per metus trims šeimos nariams nemokamai keliauti traukiniu. 1948 m. Augusto Špenglerio sesuo Aleksandrinė (Olga) Goštautienė su sūnumi Stanislovu ir dukra Vanda pirmą kartą iš Ignalinos traukiniu išvyko į Šiaulius. Didelis noras susitikti nesugadino kelionės nuo Šiaulių iki Bazilionų pėsčiomis (autobuso nebuvo).

Giminės nuotrauka. 1936 m. A. Špenglerio nuotrauka

Liko Vandai ir jos tėvams malonūs prisiminimai ir iš antros kelionės pas dėdę Augustą 1949 m., nors po nemokamos kelionės traukinio vagone vėl teko įveikti kelią į Bazilionus pėstute.

Visus dvylika metų Vanda nežinojo, kad yra dėdės Augusto krikšto dukra. Su kokia šiluma Augusto Špenglerio dukterėčia piešia dėdės portretą. Jos atmintyje iškyla labai gražus, inteligentiškai atrodantis ir besielgiantis vyriškis, šiltu mėlynų akių žvilgsniu žvelgiantis į giminaičius. Vanda mena, kad Augustas labai daug kalbėdavęs su jos mama, savo seserimi Olga. Visi išeidavę pasivaikščioti prie Dubysos, grožėdavosi Bazilionų apylinkių gamta, lygindami ją su Ignalinos apylinkėmis. Augustas sakydavęs: „Žiūrėkit, kol aš gyvas, o kai numirsiu, – nors į Deglę...“ Sesuo džiaugėsi, kad brolis Augustas gyvena tokioje vaizdingoje vietovėje. Vėliau ne kartą Bazilionų pusėn keliavo visi Olgos šeimos nariai.

Augusto dukterėčia Vanda neslepia, kad ji negalėjo nesistebėti tokiais šiltais mamų ir dėdės Augusto santykiais. Juk jie tiek ilgai buvo nesimatę, nebendravę (bent taip atrodė Vandai). Jos akimis, jie buvo labai panašūs. „Tokios pačios mėlynos akys, nosys, figūra.“ Vanda teigia, kad „aš ir dabar galvoju, kad jie buvo tikri brolis ir sesuo“. Tiek ilgai nežinojus apie turimą dėdę, jo net nemačius, vaikams sunku buvo patikėti jo buvimu...

A. Špengleris su giminaičiais Bazilionuose 1948 m.

Gerais žodžiais Augustą Špenglerį mini visi artimai jį pažinoję žmonės. Savo sesers Olgos šeimai jis labai daug padėjo. „Pati brangiausia mano viso gyvenimo dovana buvo žalios spalvos atlasinė medžiaga su baltais žirneliais. Pasiūtą suknutę nešiojau ilgai ir galėjau puoštis dėdės dovanota suknute ne vienus metus. Man jos pavydėjo ir seserys, ir draugės“, – mena Augusto dukterėčia Vanda.

Sūnėnui Stanislovui Goštautui dėdė Augustas padovanojo „įdomų, niekur nematytą (su raudonu stiklu)“, anot Vandos, fotoaparata. Kaip ir daugelis Augusto Špenglerio naudotų fotoaparata, šis atsidūrė pas gimines. Pastarasis aparatas atiteko jo pusbroliui Aleksui Jasiulaičiui.

Augusto Špenglerio geraširdiškumas atsiskleidžia dukterėčios Vandos ir jo svainio Aleksandro Goštauto prisiminimuose. Vanda neslepia, kad jai „sunku įsivaizduoti, kaip tėvai įstengė, neturėdami nei žemės, nei nuosavo būsto, visus keturis vaikus išmokinti, suteikti galimybę mokytis, nes reikėjo mokėti už mokslą, o dar aprenkti, pamaitinti“. Nei Augusto sesuo Olga, nei Vandos tėvas nebuvo lanke mokyklos, net pradinės. Sunku patikėti, tačiau tėvai buvo savarankiškai išmokę gyvenimo išminties, mokėjo kalbėti vokiškai, rusiškai, lenkiškai, ukrainietiška. Nežinia, kiek kalbų mokėjo Augustas Špengleris, tačiau inteligentiškumo ir gabumų jam netrūko, jis visada prisimenamas kaip šviesi asmenybė.

Sesers Aleksandrinės (Olgos) išsaugotas atminimų albumas gali daug ką pasakyti apie Augustą Špenglerį. Kad jis buvo raštingas, abejonių neįkyla, tačiau kad humoristas, kiek keistoka. Iš nuotraukos į mus žvelgia mielas, ramus vyriškis, su banguotų plaukų ketera ant galvos, nešiojantis akinius. Didelė tikimybė, kad senajame atminimų albume, kurį išsaugojo Goštautų šeima, daug paties Augusto sukurto ir jo ranka įrašytų eilėraščių. Ypač daug buvo įrašyta eilėraščių, skirtų „sesutėm Olgutėm“, kaip jis jas vadino, lyrinių posmų apie Lietuvos gamtą, meilę ir draugystę.

Goštautų šeimos albume yra išlikusi Augusto Špenglerio daryta Olgos (Špenglerytės) Pocevičienės (Genutės Labinienės mamos) paskutinė (priešmirtinė) nuotrauka ligoninėje ir įmantria rašysena juodu rašalu įrašytu prierašu: „*Atminčiai Olei Kalkenei nuo Olės Pocienės; sergančios, ant lovos; paveikslas nuo fotografo A. Špenlerio. Miela sesute, ant senatvės pradėjau naują amatą, palikau fotografu. Žinai, tamsioj dienoj biškutį nekaip išėjo. Viso labo. Augustas.*“ Kita jau mirusios Olgos (Špenglerytės) Pocevičienės, gulinčios pašarvotos namuose, Augusto daryta nuotrauka su užrašu: „*Paskutinei atminčiai Olei Kalkienei nuo Olgos Pocienės. Mirė 1927 m. birželio m. 9 dieną, 12 valandų ir 40 minučių naktį.*“ Savo sesers Pocevičienės pavarde Augustas trumpino į Pocienę, kaip

buvo priimta tuo metu, o Olė Kalkienė dar nebuvo tapusi našle ir tik vėliau ištekėjo už Goštauto. Vanda Goštautaitė savo motinos pirmą pavardę pateikia kaip Kalkienė, o Augustas užrašuose įvardija kaip Kalvene. Keletas rašysenos ar gramatikos klaidų netrukdo suprasti sakinių prasmę, juose užslėptus broliškus jausmus.

Ir vėl klausimas, o ką gi Augustas Špengleris veikė iki 1927-ųjų? Ir kaip galima kalbėti apie senatvę, kai tau tik daugiau kaip 30?

Labai sunkiu metu, kai sesuo su vyru tapo bedarbiais, Augustas Špengleris parėmė jų šeimą, anot Vandos, „sunkiu metu padėjo nešti sunkią naštą“. Jis padėjo sesers šeimai įsigyti inventorių, kurio reikėjo kepėjo verslui, parėmė pinigais. Galima daryti prielaidą, kad asmeninis Augusto, kaip fotografo, verslas ėjosi puikiai. Juk papuošta buvo ir augintinė Genutė, ir žmona Elena su savo dukterimi puošėsi gražiausiais apdaraais... Genutė Labinaitė taip pat mena, jog net gėda jai būdavo, kad taip išsiskirdavo iš kitų bendraamžių, nešiodama prabangius ir gražius drabužius.

Augustas Špengleris važinėjo prabangia mašina, pats ir jo žmona, artimųjų vadinama Augustiene, gražiai rengėsi. Mašinos nuotrauka buvo išlikusi, tačiau atsidūrė „Aušros“ muziejuje. Mat ją, kur įamžintas vienetinis mašinos egzempliorius, muziejininkams padovanojo Augusto Špenglerio augintinė Genutė (Pocevičiūtė) Labinienė. Gal ta mašina buvo parplukdyta iš Amerikos, belieka tik spėlioti...

Besidalijant prisiminimais apie dėdę Augusto dukterėčiai Vandai atmintyje iškyla mama, pasipuošusi gražia suknele, megztiniu ir paltu, kuriuos „ne eilinė ponija galėjo turėti“. Ir vėl klausimas, ar tai buvo ne Augusto dovanos? Kaip ten bebūtų, tie gražūs ir brangūs tėvo ir motinos drabužiai padėjo šeimai išgyventi sunkiu laikotarpiu – viską „pravalgė“, net dviratį. Liko tik rankinė „Zinger“ siuvimo mašina. Ir jei ne Augusto Špenglerio dosnumas bei geraširdiškumas, sesers šeimai būtų buvę be galo sunku verstis ir rūpintis keturiais vaikais. Šito iki mirties nepamiršo Aleksandrinės (Olgos) šeima...

Augusto Špenglerio sesers Aleksandrinės (Olgutės) iš Ignalinos vaikai teigia, kad jo bendravimas su seserimi buvęs labai nuoširdus, tikrai giminiškas. Sukaupta begalė įvairių švenčių proga dėdės siųstų sveikinimo atvirukų, senutėlis didžiulis albumas talpina Augusto fotografijose užfiksuotas

šventines akimirkas, artimųjų nuotraukas. Vienoje jų – 1939 m. (Kriukuose) A. Špenglerio nufotografuoti sesers Olgos Goštautienės keturi vaikai ir jo augintinė, dukterėčia Genutė Pocevičiūtė. Yra išlikęs bloknotėlis su Augusto Špenglerio kūryba, užrašyta jo paties ranka, kuri išsaugojo Olga Goštautienė. Be įrašytų eilių, skirtų sesutėms Olgoms, yra ir liaudiška „Švento Antano maldelė“.

Kaip ir Labinų šeima, taip ir Augusto Špenglerio dukterėčia Vanda teigia, kad liko labai daug paslapčių, kurias nusinešė dėdė Augustas... Jei būtų gyva Linkuvoje gyvenusi „ciocė“ Marta, ji daug jų atskleistų. Mįslė artimiesiems liko ir Vokietijoje gyvenusi Rozalija, vadinama teta Roza, kuri galėjo būti Augusto sesuo arba pusseserė, kažkada labai norėjusi auginti anksti našlaite likusią Genutę Pocevičiūtę (Olgos Špengler-Pocevičienės dukterį). Augustas palaikė giminiškai draugiškus santykius su Rozalija, vykdavo jos aplankyti. Ir pati Rozalija lankėsi pas Špenglerius. Artimiesiems nemažai klausimų kėlė šalti Augusto žmonos Elenos santykiai su jo augintine Genute, kurios Elena, artimųjų vadinama Augustiene, labai nemėgo. Šaltį, tvyrojusį tarp Vandos mamos Aleksandrinės, taip pat vadinamos Olga, ir Augusto žmonos besilankydama Bazilionuose vaikystėje juto ir prisiminimais pasidalijusi Vanda. „Tas šaltis tvyrojo ir tarp Genutės bei Augustienės“, – mena moteris.

Artimieji tebespėlioja, kur buvo Augustas, kai augo Olgos, kada jis iš Bazilionų išvažiavo į Ameriką ir iš jos vėl parsirado į Lietuvą. Vanda mano, kad galėjo būti 1925-ieji metai, kai Augustas jau buvo grįžęs. Tam pritaria ir Alina, analizuodama savo mamos Genutės pasakojimus.

1972 m. Augusto sesuo Aleksandrinė (Olga) Goštautienė gavo laišką iš Belgijos. Ignalinoje gyvenančią šeimą pasiekė Genutės (Pocevičiūtės) Labinienės sunkiai sergančio tėvo Romo Pocevičiaus (g. 1898), pakeitusio tapatybę į Tomas Bogdanoff, laiškas. Jis buvo vedęs Olgą Špengler, vokiečių kilmės merginą, todėl okupuotoje Lietuvoje negalėjo jaustis saugiai. Kai žmona mirė, palikęs giminėms rūpintis mažute dukrele, pasitraukė į Belgiją, pasikeitė dokumentus, vedė antrą kartą. Pasirodo, jis jautėsi skolingas Aleksandrinei (Olgai), tačiau pastaroji teigė, kad pinigus skolinusi sesutei Olgai, ne jam. Gal tų pinigų reikėjo kelionėje į Belgiją – dabar jau niekas neatsakys. Tačiau norėdamas

G. Labinienė prie A. Špenglerio kapo. Bazilionai, 1949 m.

kompensuoti tą seną skolą, Tomas Bogdanoff (Romas Pocevičius) siuntė vertingus siuntinius Vandos mamai. Tik po Genutės Labinienės tėvo mirties Aleksandrinė Johanna (Špenglerytė) Goštautienė, vadinama Olga, artimiesiems papasakojo istoriją apie savo antrąją sesutę Olgą (Špengler) Pocevičienę. Vandai knietėjo sužinoti, kokia buvo Olgos Pocevičienės skola jos mamai, tačiau dar daugiau abejonių kilo, „kuri sesutė Olga Augustui tikra, kurios brolis Augustas?“ Moteris labai mažai beturi vilčių, kad pavyks atskleisti šią paslaptį...

Kas išliko tikra Augusto dukterėčios atmintyje? Tai labai gražūs, šilti, pagarbūs ir žmoniški Špenglerių giminės ryšiai. Ir ji, ir jos seserys bei mama iš Bazilionų grįždavo labai laimingi, apsilenkę pas Augustą ir Genutę. Kai Augustas Špengleris mirė, Vandos mama jo labai gedėjo. Iš liūdnos mamos nuotaikos vaikai suprasdavo, kada ją „reikia komandiruoti į Bazilionis“. Čia ne tik brolio Augusto kapą aplankydavo, bet ir pas Labinus pasisvečiuodavo. Vanda mano, kad „mama būtų labai laiminga, sužinojusi, kad Augusto kapas neapleistas, pastatytas kuklus, gražus paminklas, kad nors retai, bet jos šeimos narių aplankomas“.

Ignalinoje gyvenančią tetą Olgą Labinai taip pat lankė, grožėdavosi jos išsiuvinėtomis staltiesėmis ir kitais rankdarbiais. Tai gerai prisimena Alina, nors jai tuomet buvo tik 10 metų.

Augustas Špengleris, atvykęs į Bazilionus, išsinuomojo namą Vytauto gatvėje, vadinamajame Bracienės name (Vytauto g. 19). Kiek mena Labinų šeimos atstovai, Augustas nuosavo namo taip ir nebuvo įsigijęs. Gal todėl, kad neturėjo planų nuolat gyventi Lietuvoje, gal vokiškos šaknys neleido jaustis saugiai, gal buvo kokių kitų priežasčių?.. Geriau jau jis savo uždirbtus pinigus leisdavo padėdamas sesers Olgos iš Ignalinos šeimai, augino ir išmokslino dukterėčią Genutę, nepalikdamas savo nekilnojamojo turto žmonai Elenai ir jos dukteriai.

Augustas, Bazilionuose nugyvenęs nemažą laiko tarpą, ir atgulė miestelio kapinaitėse. Palaidotas vienas. Kapu, kiek save prisimena, rūpinasi Alina Kvedarienė. Ant paminklo, kurį pastatė Alinos tėvai, jos nuomone, būtų gerai bent fotoaparatai iškalti. Labinų šeimos archyve išlikusiose nuotraukose matome Augustą Špenglerį, pašarvotą karste (apie 1949 m.), liūdinčius artimuosius, kitoje – jau prie kapo liūdinčią jo augintinę Genutę Labinienę. Nėra tiksliai žinoma net Augusto Špenglerio mirties data. Alina Kvedarienė teigia, kad tai nutiko po jos tėvų, Gėnovaitės Pocevičiūtės ir Vytauto Labino, vestuvių, įvykusių 1949 m. žiemą.

Iš Augusto Špenglerio namų Genutė Labinienė išėjo iš karto po jo mirties, nes labai nesutarė su gana pikto būdo, anot Alinos, Augustiene. Tuo metu

Elena Butkienė ieško A. Špenglerio nuotraukų. Bazilionai, 2018 m. J. Formanskės nuotrauka

Genutė nuomojo butą Bazilionuose, Mikulskienės name.

Augusto Špenglerio laidotuvėse Vytautas nedalyvavo, nes atliko karinę tarnybą Sovietų armijoje. Remdamasi šiuo faktu, Alina mano, kad Augustas Špengleris mirė apie 1949–1950-uosius metus. Augusto žmona Elena dar kurį laiką gyveno Bazilionuose viena, po to sunkiai susirgo. Ligos patalė šaukėsi Genutės, tačiau pastaroji jautė tokį kartėlį po viso gyvenimo ir bendravimo su nemalonaus charakterio dėdine, kad negalėjo ryžtis jos apankyti...

Bazilionų krašte dirbusį fotografą Genutės Labinienės dėdė Augustą Špenglerį mena ir ilgaamžės šio krašto gyventojos Felicija Petrylienė (g. 1926 m.) bei Zosė Jankienė (g. 1923 m.). Vartėme pilnus senų šeimos nuotraukų albumus drauge su Vytauto Labino seseria Eugenija Steckiene (g. 1934 m.) ir bazilioniške Elena Butkiene (g. 1926 m.). Ko gero, tenai yra Augusto Špenglerio darytų nuotraukų, tačiau didžioji dauguma – Genovaitės ir Vytauto Labinų bei kitų kraštiečių, užsiiminėjusių fotografijos amatu. O kiek dar istorijų apie juos pasakoja jų pačių įamžinti žmonės, paliktos nuotraukos ir daiktai...

Mažai teliko žmonių, kurie daugiau galėtų papasakoti apie Augusto Špenglerio veiklą Bazilionų krašte, tačiau kai kurių atmintyje prisiminimus apie šį fotografą pavyko atgaivinti.

Informacijos pateikėjai:

1. Alina (Labinaitė) Kvedarienė, g. 1963 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
2. Gėnovaitė (Pocevičiūtė) Labinienė, g. 1926 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
3. Vanda Goštautaitė, g. 1936 m., gyvena Ignalinoje.
4. Eugenija Steckienė, g. 1934 m., gyvena Sakalų k., Šiaulių r.
5. Felicija Petrylienė, g. 1926 m., gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.
6. Zosė Jankienė, g. 1923 m., gyvena Volungių k., Šiaulių r.
7. Elena (Kymantaitė) Butkienė, g. 1926 m., gyvena Bazilionų k., Šiaulių r.
8. Jūratė (Ulvidaitė) Formanskė, g. 1964 m., gyvena Maskvytės k., Šiaulių r.

Rozalija ŠERIENĖ

Ekskursija į Sankt Peterburgą

Prisiminiau vieną ekskursiją, vykusią daugiau kaip prieš pusę šimto metų. Dabar eina 2018-ieji, o man baigiasi 95-ieji. Nebėra ir daugumos mano bendrakeleivių – jie išėjo Amžinybėn.

Kiekvienas miestas, kaip ir žmogus, turi savo veidą, kuriame atsispindi jo charakteris, amžius, išgyventos kančios ir džiaugsmas. Miestas – gyvas organizmas. Jis gimsta, auga, bręsta, pražysta, sensta, o kartais ir miršta. Visa tai atsispindi miesto išorėje, jo akmeninio veido bruožuose. Tokį miestą 1702 m., prigludusį prie Baltijos jūros ir Nevos upės žiočių, pelkynuose, įkūrė Petras I, kur pastatė naują imperijos sostinę Sankt Peterburgą ant vergiško darbo išsekintų Rusijos žmonių ir švedų belaisvių lavonų, kurių Nevos pelkėse atgulė per 120 tūkstančių. Štai tokį miestą 1962 m. rugpjūtį nutarė aplankyti Bazilionų vidurinės mokyklos septyni mokytojai: aš (Rozalija Šerienė), mano vyras Anicetas Šerys, Danguolė Adomaitytė, Leonora Gruzdienė, Apolonija Ignaitė, Sofija Ratkevičiūtė, Danutė Petraitytė ir dar kiti šeši dalyviai: kolūkio „Tarybinis Artojas“ pirmininkas Algis Gruzdis, vairuotojas Edmundas Bilotas, kultūros namų direktorė Janina Jokubauskienė su seserimi, mano sūnus Virgilijus ir mokinė, kurios pavardės, deja, jau nebeprisimenu. Tik viena mokytoja Irena Varkalienė apgailestavo, kad negali dalyvauti ekskursijoje, o kiti mokytojai tiesiog nepanoro ar pabijojo leisti į tokią mano

sugalvotą avantiūrą. Į šią ekskursiją ruošėmės be jokios patirties, neturėjome miesto planų, nežinojome, kur apsistosime, kiek gali užtrukti kelionė ir t. t. Laiko turėjome nedaug, nes rugpjūčio 25 d. turėjome būti darbe. Nepažįstamos mums buvo ir Baltijos respublikos. Kai kas buvo buvęs Rygoje ir tai tik universalinėje parduotuvėje arba turguje, tad apie jas žinojome tik iš knygų ar studijų.

Tiesa, tą kartą visai pamiršau pakviesti vieną mūsų profsąjungos narį, labai gerbiamą, kultūringą šviesuolį visuomenininką, Jankaičių pradinės mokyklos vedėją, dabar jau a. a. Vladą Puklevičių. Grįžusi iš ekskursijos jo atsiprašiau, o jis geraširdiškai šypsojosi ir pasakė: „Būčiau važiuavęs.“ Pasirinkome artimiausią maršrutą per Baltijos respublikas – susidarė apie 840 kilometrų. Kolūkio pirmininkas Algis davė sunkvežimį „gaziuką“, prikalbino jauną nepatyrusį vairuotoją Edmundą, pažadėjęs jam talkininkauti vairuojant kartu su Anicetu. Vyras mašiną apdengė brezentu, iš lentų sukalė suolus, sudėjo reikalingą inventorių.

Mūsų džiaugsmui, nutiko vienas netikėtas sutapimas – pas mokytoją Sofiją tuo metu svečiavosi nežinomas dailininkas, neseniai grįžęs iš Sibiro tremties, dabar jau a. a. Antanas Krištopaitis, kuris Sofijai parūpino mums taip reikalingus Sankt Peterburgo planus. Sofijos pažintis su Antanu užsimezgė per laiškus, kuriuos ji rašydavo, prašoma

„Gaziukas“ ir pirmosios nakvynės vieta

dailininko motinos, mat tuo metu Sofija nuomojo kambarį pas Antano mamą ir dirbo pradinėje mokykloje mokytoja. Sofija net vieną vasarą aplankė Antaną Sibire. Šiandien mes dailininką A. Krištopaitį atpažįstame iš jo kūrybinių darbų ir gražiausių šiauliečių prisiminimų.

Iš Bazilionų išvažiavome 1962 m. rugpjūčio 17 d. Laikas bėgo greitai, bet dar greičiau pastebėjome, kad su tokia transporto priemone važiuoti labai nepatogu: mašina dengta, nieko nesimato, o kai nudengia, labai pučia vėjas. Be to, suolai kieti, atsiremti nėra kur, po kojomis įvairūs daiktai.

Štai ir Latvija, prigludusi prie Baltijos jūros, tik gaila, kad mes ją tuomet pažinome tik iš knygų. Pasiėkėme Jelgavą, pravažiavome Rygą, kurią vieni vadino žila, kiti – jauna, dar kiti – „žydinčiu sodu“, ir visi buvo savotiškai teisūs, nes miestas, kurio bruožai formavosi šimtus metų, buvo labai įvairus. Kelias pajūriu buvo nuostabus, gamta – graži, kelyje nedaug automobilių. Mūsų vairuotojai nuolat keitėsi ir mes pamažu artėjome prie Ainašių (latv. *Ainaži*) miestelio – nedidelio uosto Estijos pasienyje – čia buvo mūsų pirmoji nakvynė prie kelio pamiškėje.

Vyrai pastatė palapines, moterys paruošė bendrą vakarienę, o Lionė išbandė senovišką spiritų kūrenamą viryklę, vadinamą „primusu“, kuri mums ištikimai tarnavo visos kelionės metu. Ši prietaisą mums paskolino Bronė Milašiūtė iš Maskvytės kai-

mo – tai jos tėvų palikimas. Rytas. Ir vėl į kelionę. Pravažiuodami Latvijos teritorijos šiaurinę dalį prisiminėme miestą Alūksnį (latv. *Alūksne*), kur 1684 m. neturtingoje šeimoje gimė mergaitė vardu Marta – būsimoji Rusijos imperatorė Jekaterina I, ištekėjusi už Petro I 1712 m.

Estiją, kaip ir Latviją, pažįstame tik iš knygų, o norėjosi ją pamatyti, išgirsti jos melodingą kalbą, paklausti Lidijos Koidula eilių, susipažinti su „Kalevo sūnumi“, pavaikšėti po Saremos salą, pasvajoti prie „Rusalkos“, pajusti mokslo jėgą Tartu universiteto rūmuose, o kur dar Talinas – miestas-muziejus! Tačiau mus užklupo žemiški rūpesčiai: Danutei ėmė skaudėti dantį, Sofijai suplyšo basutės, tad nutarėme užvažiuoti į Pernu miestą (est. *Pärnu*) apsipirkti ir papietauti, o svarbiausia, kad viename spaudos kioskelyje Danguolė aptiko Sankt Peterburgo žemėlapi – su džiaugsmu jį įsigijome. Gerokai pravažiavus už Pernu, prie miško, gražioje vietoje, apsistojo nakvynei. Vėl palapinės, bendra vakarienė ir poilsio, poilsio, nes visi jutome didelį nuovargį.

Rusijos Federacija mus pasitiko lietumi. Lijo ilgai. O mūsų visų neapleido rūpestis – kur apsistosime, kur nakvynę gausime?

Pagaliau mes Sankt Peterburge. Pirmiausia kreipėmės į taksistą, kad parodytų kelią iki artimiausios mokyklos. Su taksistu važiavo Danguolė – jie

Antrosios nakvynės vieta

priekyje, o mes su „gaziuku“ iš paskos. Mus priėmė viena vidurinė mokykla. Labai maloni budinti moteris vardu Vera mums leido naudotis sporto sale – čia buvo viskas, ko reikėjo išvargusiems keliauninkams: didelė erdvė, stogas virš galvos, tualetai ir dušai. Apsidžiaugėme, kad galėsime nusiprausti ir pailsėti. Apolonija pamatė ir dar vieną salėje esantį privalumą – įspaustas nišoje stovėjo rojalis, nieko nelaukusi pradėjo skambinti vienintelę atmintinai mokėtą melodiją – A. Mocarto „Turkų maršą“. Nuo lietaus ir muzikos garsų aprimome ir jau besnausdami įsivaizdavome rytojų.

Pirmoji diena nuo pat ankstyvo ryto buvo skirta susipažinti su miestu – visur ėjome kartu. Daug laiko skyrėme Nevos prospektui, aplankėme Rusų muziejų, nuvažiavome iki Universiteto ir taip ėjome nuo vieno rūmų prie kitų, iš vieno parko į kitą ir t. t. Stebino viskas, ką matėme mieste ir netgi po juo, – metro visiems atrodė kaip stebuklas, kuris mus patogiai ir greitai nuveždavo nuo vieno objekto prie kito.

Deja, ši diena buvo nelaiminga Apolonijai – miesto tualete jai iškrito pinigėlis, kurios ji nebegalėjo pasiimti. Gaila mergaitės, vis šluostė ašaras – visi atostoginiai pinigėliai nuėjo vėjais. Mes ją sušelpėme, bandėme nuraminti, bet tą vakarą „Turkų maršas“ mūsų laikinuose namuose jau neskambėjo.

Ermitažo muziejus mus nustebino rūmų didingumu, o ką bekalbėti apie gausybę eksponatų ir daugybę salių. Taip ir ėjome iš vienos salės į kitą ir vėl į kitą, ir vėl į kitą. Nuo per didelio ir įtempto dėmesio pavargome, nes visko iš karto buvo per daug. Ir kaip nepavargsi, jeigu Ermitažas turi 350 salių, o jose apie 3 milijonai meno objektų ir artefaktų. Pasaulyje yra tik keletas muziejų, kurie savo kolekcijomis galėtų prilygti Ermitažui. Viską pamatyti ir įsiminti per tokį trumpą laiką neįmanoma, tai – Meno Šventovė, kurią įvertinsi tik joje pabuvęs.

Štai mes prie dar vieno labai išskirtinio muziejaus – Šv. Isakijaus soboro, kurį geriausiai apibūdina poeto P. Drevinio eilės:

Jeigu gyvenimas yra pasaka,

Tu esi pasaka.

Jeigu gyvenimas yra stebuklai,

Tu esi žmogaus rankomis sukurtas stebuklas.

Jeigu gyvenimas yra grožis,

Tu grožio įsikūnijimas,

Kuris mane nustebino,

Kuris mane apsvaigino...

Ir kaip nesistebėti, jei šis soboras yra pats didžiausias mieste, o jo kupolas – vienas didžiausių Europoje (diametras – 26 m). Pastatą juosia 112 kolonų, kolonos aukštis – 17 m, o svoris – 1 274 t, pastato aukštis – 101,5 m. Dėl šių inžinerinių dalykų soboras mūsų vyrams priminė fizikos dėsnius, todėl

Prie Žiemos rūmų vartų stovi iš kairės: Leonora Gruzdienė, Algis Gruzdis, Rozalija Šerienė, Sofija Ratkevičiūtė, Edmundas Bilotas, Janina Jokubauskienė su seserimi, Danguolė Adomaitytė, Anicetas Šerys. Pirmoje eilėje: mokinė, Apolonija Ignotaitė, Virgilijus Šerys, Danutė Petraitytė

čia užsibuvome ilgiau, nei planavome. Vyrų norėjo viską apžiūrėti, paliesti ir pasamprotauti, o mums, moterims, didžiausią išpūdį padarė nuostabi Sankt Peterburgo panorama, atsivėrusi nuo pastato viršaus, į kurią užlipome puošnia baliustrada.

Rūmų ir parko ansamblis Petrodvorecas, arba Peterhofas, iš karto mus sužavėjo ir prikaustė dėmesį savo didybe ir neapsakomu grožiu. Čia negalėjai nei paskubėti, nei prabėgomis apeiti aplink. Norėjosi ilgiau pastovėti, įdėmiai įsižiūrėti, susimąstyti ir patylėti. Stovime prieš didžiulius rūmus ir matome galingą Samsono figūrą, kuri simbolizuoja Šiaurės karo pergalę (1709 m.), o iš galingo liūto nasrų trykšta 20 m aukščio vandens stulpas. Mūsų dėmesį patraukia daugybė fontanų tokių kaip Adomas ir Ieva, Saulė, Piramidė, Šachmatų lenta, juoko fontanai ir kt. Ant įlankos kranto stovi Petro I rūmai, liaudyje vadinami „mano malonumu“, žavintys savo didingumu ir architektūriniu sprendimu. Labai daug lankytojų Aleksandrijos parke, o kur dar gotikinė Kapela, Fermerių rūmai – visko neapeisi, nes parkas užima 800 hektarų žemės plotą. Iš parko grįžome kupini geriausių išpūdžių, kurie ilgai primins mums šią kelionę.

Aplankėme ir Puškino miestą (Carskoje Selo), kur visa aplinka primena poetą: paminklas, Licėjaus pastatas, skulptūros, apdainuotos jo eilėraščiuose. O mes einame ir einame nuo vieno rūmų

prie kitų, iš vieno parko į kitą ir taip vis pirmyn. Čia, Carskoje Selo, du šimtmečius buvo carų rezidencija. Labai garbingą vietą parke užima Jekaterinos rūmai, suprojektuoti baroko stiliaus architekto B. Rastreli: o parkai, parkai!.. Kažkokį ypatingą jausmą pajunti Licėjaus pastate, kur viskas atrodo alsuoja jauno poeto dvasia.

Prabėgo jau nelaisvės dienos,
Draugai mielieji, neilgai,
Matyt, bus vienišesnės dienos
Ir Carskoje Selo laikai.
Prie Slenksčio atsisveikinti turim,
Pasaulio gausmas šaukia mus,
Kiekvienas gi į kelią žiūrim,
Sujudęs, jaunas, neramus.

A. Puškinas

Carskoje Selo kapinėse labai greitai suradome poeto J. Janonio kapą. Prisiminėme jo trumpą ir tragišką gyvenimą, Lionė padeklamavo keletą poeto eilėraščių, apžiūrėjome skulptoriaus B. Vyšniausko sukurtą skulptūrą poetui, patylėjome ir prisiminėme poeto žodžius:

Ar keista, nekeista, baugu, nesaugu,
Bet vargas ir skriaudos du mano draugu.

Kažko mums širdį suspaudė, tapo taip nyku ir tuščia... Kol grįžome, jau ir pavakarė, o dar norėjome pamatyti Petropavlovsko tvirtovę – nespėjome, juk rytoj ruošiamės išvažiuoti, o ši va-

karą dar turime bilietus į teatrą. Paskutinį vakarą praleidome teatre, kur žiūrėjome Johano Štrauso operetę „Šikšnosparnis“. Bilietus nusipirkome jau pirmąją dieną atvažiavę. Neprisimenu, kaip ir kodėl, bet mano sūnų įleido be bilieto. Teatro salė buvo pilna žiūrovų ir taip jau pasitaikė, kad mūsų vietos buvo šalia užsieniečių grupės. Šalia manęs sėdėjo du jauni iš svetur atvykę juodaodžiai, o mano Virgis sėdėdamas man ant kelių visą operetės laiką žiūrėjo ne į sceną, o į tuos kitoniškus vyrus. Mus stebino, kad atvykėliai tarpusavyje kalbėjosi gana garsiai, dalis jaunimo sėdėjo nenusiėmę kepurį, merginos buvo su kelnėmis, o gana senyvos moterys – ryškiomis šviesiomis rožinėmis, melsvomis ir kitų spalvų suknelėmis. Užsieniečių daug ne tik teatre, bet ir visame mieste – kur benueisi, kur benuvažiavosi, visur jų pilna, visur jų daug. Iš teatro išėjome pakilios šventiškos nuotaikos, operetė labai patiko, tiesiog atgaivino mus.

Taigi su teatru mes užbaigėme viešnagę Sankt Peterburge. Gaila, bet turime palikti šį nuostabaus grožio miestą, išsidėsčiusį ant 101 salos. O ką jam pasakyti atsisveikinant? Gal tiesiog trumpą „sūdie“? Bet ne – labai norisi sušukti „iki pasimatymo“!

Grįžę iš teatro, nebenorėjome klausytis Aniceto pasakojimų apie žvaigždes, nebedainavo Janina su seserimi, o ir Apolonija nebegrojo mokyklos rojaliu. Dabar mums galvose skambėjo tik operetės muzikos atgarsiai...

Išaušo rytas – metas ruoštis namo. Iki pietų laiką skyrėme parduotuvėms. Pinigų visi turėjome nedaug – tik smulkmenoms. Aš, Lionė ir Danutė likome mokykloje: mane surakino radikulitas, Danutei sutino kojos, o Lionė tiesiog patinęjo. Mes likusios sutvarkėme sporto salę, supakavome daik-

tus ir paruošėme dovaną Verai. Mūsiškiai, grįžę iš parduotuvių, gyrėsi, kas ką nusipirko lauktuvėms. Mane su Lione prajuokino mūsų vyrai – Anicetas ir Algis nupirko mums po pudros dėžutę, o juk žino, kad mes jos nenaudojame (aš iki šiol tebelaikau tą dėžutę). Visus prajuokino ir Sofija – nusipirko penkis metrus kiliminio tako, kai jos kambarėlis viso labo 15 kvadratų, o ir parsinešti reikėjo vyrų pagalbos. Apolonija, be suvenyrų, dar nusipirko visą krūvą rytietiškos duonos paplotėlių „lepioškų“.

Po bendrų pietų nuėjome atsiskaityti su budėtoja Vera, sumokėjome už paslaugas ir padovanojome lietuvišką kumpį. Atsisveikindami visi labai dėkojome už suteiktą prieglobstį ir nuoširdų priėmimą. Grįžome tuo pačiu maršrutu, taip pat nakvojome palapinėse, vyrai vis dažniau keitėsi prie vairo, visi buvo paskendę savo mintyse, tik Apolonija daug kalbėjo ir nuolat buvo išalkusi, todėl pati valgė ir mus vaišino „lepioškomis“, o jos tirtė tirpo. Kuo arčiau Lietuva, tuo tylėsi darėmės, matyt, tik tuo metu pajutome visos kelionės nuovargį. Visų mintys apie Lietuvą, apie Tėvynę, apie namus. Ir kaip buvo gera, kai pajutome po kojomis Lietuvos žemę.

Čia Lietuva,

Čia lietūs lyja...

E. Mieželaitis

Namo grįžome 1962 m. rugpjūčio 24 d. Ir nors kelionė tikrai nebuvo lengva, labai draugiškai sutarėme visos išvykos metu. Labiausiai išvargino netinkamas transportas, gerokai pavargo ir mūsų vairuotojas Edmundas. Bet viską atpirko iki pat šios dienos į atmintį įsirėžę įspūdžiai, kiek daug pamatėme ir sužinojome apie mūsų išsvajotą miestą Sankt Peterburgą, tuo metu vadintą Leningradu.

Beinoriškės plytinė

Nuotraukos iš S. Puščiaus archyvo

Buvo pirmosios vasario dienos. Oras kvėpėjo pavasariu, bet dar buvo gana vėsoka. Vieną rytą, baigęs tvarkyti dokumentus, pasiėmęs žiauberę duonos, galą naminės dešros, buteliuką rūgusio pieno, iškeliavau į Beinoriškės plytinę.

Plytinės vedėjas liepė man privežti džiovintų plytų iš sandėlio į degimo krosnį. Krosnis buvo žiedinė, todėl darbai ėjo ratu. Vienoje vietoje plytas pakraudavo ir ruošdavo jas degti, kitoje kūrikai berdavo akmenis anglis per tam tikras angas, o ten jau jos degdavo. Trečioje vietoje iškraudavo. Dirbti reikėjo pragariškame karštyje. Aš su keliais bendraamžiais kroviau iš sandėlio džiovintas plytas ant vagonėlio platformos. Prikraudavome iki 500 plytų ir bėgiukais stumdavome iki krosnies. Kadangi buvo nedidelė įkalnė, tai stumdavome tiesiog „liežuvius išleidę“, – labai sunku būdavo. Nustūmę į vietą, iškraudavome, sudėdavome į rietuves, užsirašydavome. Nuo atvežtų plytų skaičiaus priklausė mūsų atlyginimas. Už tokį sunkų darbą užmokestis buvo apgailėtinas.

Nepratusiam prie tokio darbo, greitai pradėdavo skaudėti rankas, nugarą. Mane guodė, kad visa tai – laikinas dalykas. Sakė, kad prie sunkaus darbo priprantama, bet aš pradėjau dairytis lengvesnio. Baigėsi žiema, atėjo kovo mėnuo, gerokai atšilo oras. Pradėjome ruošti gaminti plytas. Tam reikalui jau buvo šios tokios technikos: stovėjo garo loko-

mobilis, nuo didžiojo švankračio diržu, arba kaip sakydavo „pasu“, sujungtas su molio presu. Plytoms gaminti rinko žmonės iš jau dirbančiųjų šioje įmonėje. Aš pasakiau plytinės vedėjui Vilčikauskui, kad man nuo sunkaus darbo skauda rankas. Paprašiau, kad man leistų dirbti kokį lengvesnį darbą. Žinoma, plytinėje rasti lengvą darbą vilties mažai, bet šiek tiek lengvesnis atsirado. Mane paskyrė supresuotą plytas vežti į džiovyklą. Buvo kur kas lengviau. Privažiudavau su vagonėliu prie preso, o moteris imdavo po dvi „žalias“ plytas ir kraudavo į vagonėlį. Stumdavau tik tada, kai prikraudavo ne mažiau kaip du šimtus. Nustūmęs palikdavau, imdavau tuščią ir vėl atgal. Tai buvo darbas ratu, ir taip visą dieną. Aišku, buvo daug lengviau nei iš sandėlio vežioti džiovintas plytas. Čia prikrauti vagonėliai be didesnių pastangų riedėjo bėgiukais.

Kadangi nuo pat mažens mane traukė prie technikos, tai su dideliu pavydu žiūrėdavau, kaip lokomobilio mašinistas Zemitis iš Bazilionų paleisdavo savo garinį aparatą, retkarčiais pakurstydamas, paskui atnešdamas ir įpildamas vandens į kitoje garo mašinos pusėje esančią statinę. Ir čia, galima sakyti, Dievas man padėjo. O buvo taip. Jau einant darbo dienai į pabaigą, iš vieno garo mašinos šono labai garsiai šnypšdamas ėmė veržtis garas. Atrodė, kad gali įvykti kažkas siaubingo, bet patyręs mašinistas apžiūrėjo, iš kurios pusės veržiasi

Pirmoji Komunija. Bazilionai, 1949 m. S. Puščius stovi viršutinėje eilėje trečias iš kairės

garai, nutašė beržinės pliauskos kuolelį ir užkalė tą vietą. Kad ir veržėsi garas, bet jau nebešnypštė taip. Pasibaigus darbo dienai, mašinistas ruošėsi katilą remontuoti ir ieškojo pagalbininko. Aš pasiūliau padėti, likau ir iki vėlaus vakaro taisėme. Reikėjo nusukti šoninį katilo gaubtą, nuvalyti senos tarpinės likučius, paruošti naują tarpinę, sutepti degutu. Kol viską pabaigėme, saulutė jau buvo prie laidos. Pamatęs, kad aš sąžiningai vykdau visus jo nurodymus, pasiūlė man tapti padėjėju. Pasiūlymą priėmiau su malonumu. Kitą dieną iš pat ryto pasakė plytinės vedėjui Vilčikauskui, kad jam reikia padėjėjo, ir pasiūlė mane. Vedėjas neprieštaravo. Tą dieną, atidirbėjęs jau kaip pagalbininkas,ėjau namo smagus.

Grįžęs pasigyriau savo maitintojams. Ir čia, man visai netikėtai, sulaukiau priekaištų. Apkalantino mane, kad nenoriu dirbti taip, kaip visi kiti, kad darbas prie lokomobilio yra pavojingas, kad galiu tapti invalidu ir jiems iš to nebūsią jokios naudos, nežinotų, kur mane dėti. Ir čia man prabudo pasipriešinimo dvasia. Aš pradėjau įtarinėti, kad mano tėveliai visiškai manęs nemylė. Jie viską darė tik dėl savo naudos. Žinoma, aš daug dalykų dar negalėjau suprasti, bet paskui supratau viena, kad toks jų elgesys su savo sūnumi yra dėl to, kad nuolat gyvena baimėje. Mat visą gyvenimą gyveno kažkieno „priespaudoje“, kas norėjo, tas ant jų ir

„jojo“. Iš jų buvo išmuštas pasipriešinimo kokiam nors negeram elgesiui jausmas. Kartais mamytė pakildavo į „kovą“ prieš kokį nors skriaudėją, bet tėvelis buvo tylenis ir niekam nesipriešino. Nuo pat kolchozo (t. y. kolūkio) sutvėrimo buvo kalvis, kaustė arklius, tvarkė plūgus, kuriais po sutvarkymo lengvai vertėsi velėna. Kalvystės amatą išmanė, o darbo būdavo daug. Brigadininkas ar agronomas nuolat prigalvodavo visokiausių užsakymų: kaldavo daržinių durims „zovieskus“, kobinius, durų sklendes bei įvairaus dydžio vėnis statybininkams. O kur dar ratų aptraukimas vežimams. Paimdavo tekinių, pasidėdavo ant tam tikro ožio, įkaitindavo žaizdre iki raudonumo metalinį lanką ir maudavo ant medinio rato. Ratas pradėdavo rūkti, greitai jį užpildavo vandeniu ir lankas susitraukdavo stipriai, kaip tada sakydavo, „apkąsdavo“ medinį ratą. Neįmanoma išvardyti visų darbų, kuriuos reikėdavo atlikti kalvėje: naujų vežimaičių ir rogių, šlajų, karučių apkaustymai, o dar įvairiausių kapliukų daržams ravėti, „šakočkę“ bulvėms smulkinti, kurių kaimo moterytės prašydavo nukaldinti. Būdavo, pareina į namus ir užsirašinėja į sąsiuvinį, kiek ir ko nukalės. O brigadininkas nubraukdavo dalį jo užsirašytų darbų. Stengdavosi, kad kuo mažiau reikėtų užrašyti darbadienių.

Tėvas savo kalvės neturėjo, tai eidavo į Špokausko Volungių kaime arba Kaminsko, kuri visai netoli

plento. Ir viena, ir kita kalvė buvo tolokai nuo namų. Mamytė išvirdavo troškinio, dar mėsos koki gabaliuką, rūgusio pieno pripildavo į molinę puodynėlę, duonos riekę – viską sudėdavo į pintą krepšelį ir įteikdavo man. Atneštus pietus su dideliu apetitu suvalgydavo. Kalvio darbas sunkus – ne juokas visą dieną mojuoti kūju. Kad žaizdras degtų, reikėjo dar ir dumplės rankiniu būdu pumpuoti.

Nepaisant to, kad sunkiai ir sąžiningai dirbo, visiems galvas lenkdavo, brigadininkas dar jį visai engdavo. Net gėda prisiminti, kad reikėdavo eiti į mišką ir ant pečių nešti sausą eglę namo, nes pritrūkdavome malkų. Iki miško reikėdavo nueiti porą kilometrų. Eiti žiemos metu būdavo nelengva. Ieškodavome sausuolės, kad pajėgtume panešti. Taigi reikėjo nemažai pabraidyti po sniegą. Kaimynai tiesiog šaipydavosi sakydami, kad eglės pačios eina pas Augustiną. Mat iš toliau pro šakas galvų nesimatydavo, tik slenkanti eglė su mūsų kojomis, o kartais ir kojų nebuvo matytis. Ne kartą galvodavau, kaip čia atkeršijus brigadininkui Smilgevičiui už tai, kad mano vargšui tėveliui neduoda arklio malkoms parsivežti. Bet ką čia padarysi būdamas paauglys. Supratau, kad jei nori geriau ir lengviau gyventi, reikia kovoti. Visą laiką būtina stebėti aplinką, žiūrėti, kaip ir ką daro kiti, stebėti ir mokytis. Juk gyvenimas – tai kova. Mano apsisprendimas buvo aiškus – kiek tik galima grumtis už geresnį, lengvesnį, sotesnį gyvenimą. Jokiais būdais nenusileisti skriaudėjams. Ne veltui yra posakis, kad lėtą ir bažnyčioje stumdo.

Kai tik pašalino iš mokyklos, aš pradėjau ieškoti būdų savo likimui palengvinti. Dirbdamas plytinėje, tapau mašinisto Zemičio padėjėju. Tai buvo kur kas lengvesnis darbas nei plytų vežiojimas ar jų krovimas. Be to, darbas man patiko. Iš Dubysos senvagės semdavau vandenį ir nešdavau prie garo katilo, pildavau į statinę, iš kurios vanduo tekėjo į katilo „vidurius“. Dar man patiko „zeimeriu“ pjauti malkas. Malkos būdavo metrinės, daugiausia beržinės. Į katilo pakurą malkos turėjo būti ne ilgesnės kaip pusmetrinės. Pietauti mašinistas važiuodavo namo dviračiu, pietus pavalgydavo, kiaulaites pašerdavo, padėdavo savo žmonytei apeiti ūkelį. O aš per pietų pertrauką, kol darbininkai valgydavo, numesdavau nuo švankračio diržą, kuris sukdamo molio maišytuvą-presą, ir uždėdavau kitą, kuris sukdamo „zeimerį“. Taigi, kad patogiau ir lengviau

būtų kūrenti, metrinę pliauską padalydavau į tris dalis. Man šis darbas labai patikdavo. Pasibaigus pietų pertraukai, paleisdavau garsų „švilpį“, kad visi dirbantieji išgirstų. Dienos būdavo karštos, tai daug kas eidavo maudytis į kastinės Dubysos vagą.

Kaip bežiūrėsi, kaip besakysi, bet darbai plytinėje sunkūs. Ypač sunkus darbas molio kasėjams. Pilkos arba mėlynos spalvos molį vadindavo šlynu. Kasdavo iš gana gilaus karjero ir mesdavo į vagonėlio kėbulą. Dienos būdavo karštos, tad kasėjai dirbdavo išsirengę iki apatinių. Jiems jokio gaivinančio vėjelio. Kada kėbulas būdavo pilnas, vienas iš molio kasėjų ateidavo prie lokomobilio, įjungdavo, kaip tada vadindavo, „lebiotką“, kuri traukdavo bėgiukais sunkų, pilną molio vagonėlį, ir taip visą dieną. Kasėjų kūnai taip įdegdavo nuo kaitrių saulės spindulių, kad tapdavo labai panašūs į Afrikos čiabuvius. Molio kasėjai išlipdavo iš karjero arba būdavo tokioje vietoje, kad, trūkus lynui ir vagonėliui pasileidus atgal, ko nors nesužalotų ar neužmuštų. Prie preso atveždavo ir raudonojo molio, kurį maišydavo su pilkuoju.

Pasibaigus vasaros sezonui, plytų jau nebegaminavo, tik degdavo jau pagamintas ir išdžiovintas. Atėjus rudens drėgmei, o paskui ir žiemai, darbai sustodavo. Daug kas laukdavo ant „pečiaus“ ateinančio pavasario ir vasaros. Bet man, kaip ir kitiems vyrams, atsirado darbo. Man reikėjo susirasti draugą ir eiti iškirsti miško normą. Tėvelis nusprendė eiti su manimi kirsti miško. Išdirbome visą mėnesį. Pasiėmę kirvius ir dvitraukį pjūklą eidavome į mišką už Ernesto Juliaus. Daug sniego, žvarbus šiaurys neblogai pašaldydavo, bet, įėję į mišką, pasijusdavome lyg troboje. Šiltesnės aprangos, išskyrus „stalino šimtasiulę“, neturėjome. Kojas apaudavome naginėmis. Aš nemokėjau jų teisingai apauti. Ant kiekvienos kojos reikėjo užvynioti po kelis autus. Gėda prisipažinti, bet kojas man apaudavo tėvelis: vyniodavo ir murmėdavo, kad aš, toks vyras, naginių nemoku apsiauti, o aš atšaudavau, kad galima veltinius turėti, juk avis laikėme ir vilnų buvo. Žinojau, kas gali veltinius nuvelti. Tai Ulinskis, kuris gyveno prie pat plento, Pabijočių kaime, už Vabalickių. Jo trobesiai stovėjo tiesiog ant skardžio, staigios nuokalnės pakraštyje. Tas žmogelis ne tik nuveldavo veltinius, bet ir išdirbdavo avių, veršių kailius. Bet veltiniams mamytė vilnų nedavė, nes manė, kad iš vilnų geriau

Bazilionų mokyklos penktokai su mokytoja Matilda Urbietyte

siūlus gaminti ir kojines bei pirštines megzti. Vaikščiodavome su vienomis viršutinėmis kelnėmis. Tą žiemą maistas irgi buvo silpnokas. Lašinių ar kokio kumpio įsidėti pietums neturėjome, nes tais metais neužaugo paršai. Rodos, apsirgo tarp kiaulių paplitusia raudonlige. Nepadėjo jokie vaistai, vienas paskui kitą nugaišo paršai, dvi ar trys nugaišo jau visai nebemažos kiaulaitės. Taip ir likome su sausa duona. Dar visa laimė, kad buvo karvutė. Tai nors baltintos bulvienės ar makaronų išvirdavo. Bet eiti kirsti mišką, neturint lašinio, buvo nelabai smagu. Prisimenu, įsidedame pietums duonos po riekę ir smulkių sūdytų žuvyčių. Žmonės jas vadindavo silkutėmis. Tad atėjus pietų metui užsikurdavome laužą ir triuškindavome tas silkutes su galvomis ir žarnomis. Dar atsigerdavome kokios nors kmynų arbatos, kurios atsinešdavome buteliuose. Tada termosų, kurie išlaikytų karštą arbatą, neturėjome. Dirbti reikėjo daug. Žiema buvo gili. Prieš pradedant pjauti eigulio antspauduotą sausuolį arba sergantį medį, reikėjo atkasti sniegą. Pasitaikydavo gana storokų eglių, pušų ir lapuočių. Nuleidžiame kokį nemenką medį ir pradedame genėti šakas. Jei pasitaikydavo šakota eglė, tai į sniegą nepasinerdavo. Tuomet šakas būdavo lengva genėti. O jei pasitaikydavo pušis, tai tik sušvilpdavo virsdama ir dingdavo sniege. Kai taip atsitikdavo, reikėjo imti į rankas platesnius kastuvus ir nukasti

sniegą, o tada imdavome vieno metro ilgio kartelę ir matuodavome. Matavimas visada prasidėdavo nuo kamieno. Jei būdavo šeši metrai, tai toks rąsto galas tikdavo į balkius. Pasitaikydavo gana ilgų medžių. Išeidavo du, trys, o kartais ir keturi šešių metrų rąstai. Dabar jau gerai neprisimenu, koks turėjo būti laibgalio storis, bet ne mažiau kaip 25–30 cm. Atsimatuodavome ir pjaudavome. Tėvelis gana neblogai išgalėsdavo pjūklą, tai pjauti nebuvo sunku. Tą medžio dalį, kuri netikdavo į rąstus, reikėjo išmatuoti po metrą ir supjaustyti malkoms. Beveik visus metrinius rąstigalius reikėjo perskelti. Tam tikslui tėvelis buvo pridaręs taip vadinamąjį „klyną“. Būdavo nusitaiko ir iš visos jėgos kerta išilgai rąstigalio. Tada imdavome už kaiščių, t. y. „klynų“, pirmiausia statydavome metalinį skaldykaištį, kūjį ilgu kotu, smogdavome, ir „žiūrėk, metrinis pradeda skilti. Suskaldytus reikėjo tvarkingai sukrauti. Įkaldavome nutašę vieną kuolą, kitą – už metro ir kraudavome. Rietuvė turėjo būti ne aukštesnė kaip metras. Taip kraudavome, matuodavome, pjaudavome ir skaldydavome. Ir šitaip visą dieną, o valgis būdavo silpnokas. Eiti namo iš miško tuščiomis buvo nevalia, tai nusipjaudavome sausą eglaitę ir nešdavome namo. Sniego daug, tai ir eidavome vos pavilkdami kojas. Žiūrėk, ir sutemdavo. Parsinešę eglę supjaustydavome daržinėje prie liktarnos šviesos. Štai toks buvo gyvenimas.

Dar vienas nemalonumas – šalta troba. Kiek bekūrentum, šiluma išeidavo laukan. Namu balkiai dar buvo nesusigulėję. Žiemą langai apšaldavo per piršto storumą. Mamytė, norėdama pasižiūrėti pro langą, ilgai pūsdavo šiltą oro srovę, kol pagaliau atsirasdavo šioks toks apskritimėlis švaraus stiklo, pro kurį buvo galima šiek tiek pažvelgti į Bazilionų miestelį. Taigi, kambariuose buvo labai šalta. Įsidėti dvigubų langų niekaip neišgalėjo. Man atrodo, kad buvo galima susidėti, bet paprasčiausiai to nepadarė per nesugebėjimą, o gal ir per tingumą. Mat gyvenimas yra taip sutvarkytas, kad, norėdamas kiek patogiau gyventi, žmogus privalo galvoti ir netingėti.

Gerai prisimenu, kaip buvo pradėta namo statyba. Balkiai, kurių dar buvo likę po karo, gulėjo rietuvėse ir pradėjo trūnyti, nes didelė dalis buvo ištraukta iš šiaudų ir žemių. Tie rąstai ilgą laiką dengė apkasą. Mamytė surado meistrą Kurtuvėnuose, kuris statė namus, tvartus ir daržines. Surtartą dieną atėjo, apskaičiavo, išmatavo ir pasakė, kad namui medžiagos užteks, bet tvartui pastatyti nebeliks. Mažai buvo ir grindinių lentų. Pusė, o gal ir daugiau, buvo kareivių išgrobstyta. Nusprendė, kad vis tiek reikia pradėti statybą. Meistras už namo pastatymą užsiprašė 1 000 červoncų (po karo taip pinigai vadinosi).

Reikėjo kažkaip prasimanyti pinigų. Pieną atšaldydavo, nugriebdavo grietinę, tuomet supildavo į sviestamušę (kalatauką) ir liepdavo man mušti, kol atsirasdavo sviestas. Išpildavo į didelį dubenį, atskirdavo masliankas (taip anksčiau vadindavo pasukas), o sviestą užpildavo šaltu vandeniu ir su dideliu šaukštu spaudydavo, tai yra plaudavo. Vandenį keisdavo ir, kai jis pasidarydavo švarus, sviestas būdavo išplautas. Tuomet paimdavo tėvelio padarytą medinę formelę ir kraudavo sviestą, kuris sverdavo 0,5 kg. Kartais pagamindavo ir dvi formeles. Nežinau, iš kur, bet gaudavo taip vadinamojo sviestinio popieriaus, į kurį suvyniodavo. Pasidarydavo lyg didelis saldainis. Visa tai buvo ruošama turgui. Kadangi laikė porą dešimčių vištų, tai sukaupdavo 100 ir daugiau kiaušinių. Sviestą ir kiaušinius sudėdavo į didelį krepšį su pritaisytu iš vytelių pintu dangčiu. Vos išaušus turgaus dienos, tėvelis imdavo nelengvą nešulį ir pėsčias eidavo į Šiaulių miesto turgų. Kai dabar pagalvoji, stebiesi: iš kur tiek jėgų atsirasdavo nueiti su tokiau

nešuliu daugiau nei 20 km. Kartais į plentą eidavo per Juozo Joniškevičiaus sodybos kiemą, tikėdamasis, kad kas nors į vežimą priims. Juk turgaus dieną važiuodavo daug taip vadinamųjų padvadų (kinkinių). Tačiau dažnai vežimai būdavo pilni ir niekas nepakviesdavo. Mašinų po karo buvo mažai, o autobusai nekursavo. Anksti rytą, dar su tamsa, išeidavo ir grįždavo taip pat su tamsa. Ir taip visą dieną jokių žinių.

Vėliau pradėjo rišti kvietinių šiaudų „kitkas“. Pririšdavo kelias dešimtis, paprašydavo kaimyno arklio, sukraudavo į vežimą ir keliaudavo į Šiaulių turgų. „Kitką“ parduodavo po vieną červončą. Mamytė dar pririnkdavo grybų, juos nutraukindavo, truputį pasūdydavo, sudėdavo į kibirą, gerai aprišdavo ir viską į vežimą. Žodžiu, kaip sakydavo, „sutaisydavo turgų“. Žiūrėk, ir parsiveža kokį 50 červoncų. Taip ir kaupdavo pinigėlius, juk surinkti 1 000 červoncų buvo labai nelengva.

Taip palengva statėme namą. Gerai, kad statyti padėjo mamytės brolis Jonas Lileikis. Jis kurį laiką gyveno pas mus, tai nereikėjo samdyti svetimo žmogaus. Jonas buvo gana darbštus ir sumanus. Labai mėgo žvejoti, turėjo kelias meškeres ir tinklą. Ir mane dažnai veddavosi prie kokio nors ežero. Po karo žuvies pagaudavome nemažai. Nueidavome ir prie Dubysos upės. Ten gaudydavome su tinklu. Daugiausia pakliūdavo raudės ir viena kita lydekaitė. Per lydekų nerštą panaudodavome ir žeberklą. Po karo jokios kontrolės nebuvo. Kas kaip sugebėjo, taip ir žvejojo. Būdavo, parnešame pilnus kibirus žuvies, iškratome ant pievelės ir valome. Mamytė dažniausiai žuvį virdavo, bet jei turėdavo aliejaus, tai ir iškepavo.

Visą statybos eigą stebėjo mamytė. Ji ant popieriaus buvo nubraižiusi, kur kokie kambariai turi būti, kaip turės atrodyti virtuvė ir kokia krosnis su pakrosniu duonai kepti turės stovėti. Buvo sukėlus triukšmą, kai pamatė patį pirmąjį balkį, nuo pamato truputį patrešusį, o jau buvo kokie trys vainikai sudėti. Statytojai buvo priversti balkius nuimti. Patrešusį išmetė, uždėjo sveiką. Šiaip mamytė buvo labai karinga, o tėvelis – lėtas, kaip sakydavo, „čiuputis“, ir dar pritingėdavo. Tai visa laimė, kad bijojo mamytės ir klausydavo jos. Negaliu tiksliai prisiminti, kada namas buvo baigtas, tik žinau, kad sesutė Marytė gimė dar Tavadariaus trobelėje. Namą pastatyti dar ne viskas. Reikia paruošti jį

Jonas Lileikis (sėdi pirmas kairėje) prie Teklės Butvilienės namo

tinkamą gyventi. Pagrindinis namo įrenginys – krosnis, pakrosnis – duonai kepti ir mūrinė sienelė, kuri turėjo šildyti visus kambarius. Kaip sakydavo, jei sienelė karšta, tai visoje troboje būna šilta lyg rojuje. O kur dar langų padarymas, durų, grindų sudėjimas. Jei pritrūkdavo vinių, tai tėvelis nukaldavo iš storos vielos, kurios po karo buvo galima rasti ištisais ritiniais vokiečių paliktose pozicijose. Šiaip taip pusė namo buvo įrengta. O šiaurinė dalis, taip vadinamasis „antras galiukas“, liko neparuoštas. Pritrūko lėšų. Langų kiaurymės buvo užkaltos skydais, padarytais iš rąstų atraižų, taip vadinaujų „apalkų“. Iš pradžių nebuvo nei „gonkų“, nei prieangio, todėl durys atsidarydavo tiesiai į lauką. Žiemos būdavo šaltos, naktimis tvoros pokšėdavo. Kad kaip nors sulaikytų šalčio veržimąsi į trobą, tėvai įvairiausiais skudurais užkamšydavo duris. Šiek tiek šilčiau būdavo. Aišku, tai buvo vargas gyvenimas. Viengubi langai žiemą ledo sluoksniu pasidengdavo.

Džiaugdavomės, kai vasario mėnesį prasidėdavo dažnesni atlydžiai. Vasaris turėjo vieną įprotį – smarkiai kelti pūgas. Vieną naktį taip siautė, kad rytą pamatėme, jog kieme guli didžiulis, sulig daržinės durimis, sniego kalnas. Labai daug vargome, kol atsikasėme taką, kuriuo būtų galima nueiti iki tvarto, nors tai tvartu nepavadinsi, o tik daržinės dalis, atitverta gyvuliams. Gaila buvo žiūrėti į

karvutę, kuri tiesiog drebėdavo nuo šalčio. Užtat ir pienelio mažai teduodavo. Pašerti irgi nelabai buvo kuo. Miltų nebūdavo, tai tik šienelis ir šiaudai. Dar visa laimė, kad užsiaugindavo burokų bei sėtinių, tai pagerindavo pašarą. Būdavo, vakare mes su mamyte nueiname į tvartą, ką nors nunešame karvytei, kokį puskibirį burokų ar sėtinių, aišku, supjaustytų, kol toji triuškina juos, mamytė melžia, o aš, paėmęs liktarną, šviečiu. Man atsibosdavo laukti, kol pamelždavo. Kad ir nedaug pieno duodavo, bet stovėti šaltame tvarte – menkas malonumas. Nors apkaišytos laikino tvartelio sienos, bet šaltis mėsą taip sušaldydavo, kad jis pavirsdavo į ledinius akmenis. Apsiruošę, šio to pavakarieniavę, eidavome miegoti.

Naktis netrukdavo prabėgti. Taigi, šiaip taip apsirengiame, kojas su autais į nagines sukišame ir vėl klampojame per pusnis į mišką. O ten laukia sunkus darbas. O jei dar papildavo išvartos, jas vadindavo „valėžais“, tai jau tikrai būdavo sunku, sudėtinga ir pavojinga, mat vėjo išversti medžiai dažnai gulėdavo vieni ant kitų. Tai reikėjo gerai apžiūrėti, kurį pirmiausia doroti. Tėvelis, senas miškakirtys, turėjo praktikos, todėl, ačiū Dievui, jokių traumų nebuvo. O juk miško darbuose visko gali pasitaikyti. Menkiausias neapsižiūrėjimas, neatsargumas ir per vieną akimirką pasikeičia tavo gyvenimas. Gali tapti luošas ar iš viso išeiti ten, iš kur nebegrįžtama. Girdėjau, kad viename kvartale

vyrai, pjaudami nemenką eglinį stuobrį, blogai užkirto, šis virsdamas lūžo ir šoktelėjo atgal. Šitaip šokdamas atgal visu smarkumu trenkė į krūtinę ties keltu stovinčiam kirtėjui. Akies mirksniu vargšelis iškeliavo į pomirtinį pasaulį. Ne veltui sakydavo, kad, prieš kirsdamas medį, kelis kartus apeik jį. Reikia labai gerai įsižiūrėti ir numatyti, kur ir kaip medelis atsiguls. Pjaudavome tokius medžius, kurie būdavo eigulio sužymėti. Taip būdavo kirviu pratašomas medelis ir įmušamas numeris. Prieš kertant reikėjo atidžiai apžiūrėti. O dar geriau, tai kelmo numerį užsirašyti. Šitaip darbavomės daugiau nei mėnesį. Daug šakų krūvų sudeginome. Toks buvo miškininkų reikalavimas. Nugenėjai medžio šakas, krauk į krūvą ir degink. Taip buvo norima, kad miškas būtų švaresnis. Ir štai atėjo viena diena, kai nupjovėme ir sutvarkėme paskutinį medį, nebeprišmenu, ar tai buvo spygliuotis, ar lapuotis. Mums nurodyti kvartalai buvo išvalyti nuo sausuočių ir sergančių medžių. Už miškuose atliktus darbus buvo šiek tiek užmokėta. Kadangi dirbau su tėveliu, tai pinigų dalintis nereikėjo. Dėjome į taip vadinamąjį šeimos „katilą“. Šiek tiek „praturtėjome“.

Baigėsi žiema. Atėjo 1954 m. pavasaris savo Tėvynėje, savo tėviškėje. Dar nežinojau, kad likimas nublokš mane ilgam dešimtmečiui į tolimus, neregėtus kraštus. Nežinojau, kad eisiu tarnauti į sovietinę kariuomenę ne iš Lietuvos. Nežinojau, kad atitarnavęs ne į namus, ne į Lietuvą važiuosiu. Negalėjau aš tuomet žinoti, kad teks pabuvoti Peterburgo, tuometinio Leningrado, „Kresti“ kalėjime, išvertus į lietuvių kalbą reiškė „Kryžių“ kalėjime, Maskvos „Krasnoj presni“ („Raudonoji presnia“) kalėjime. O paskui ilgi šešeri metai Mordovijos sovietiniuose konclageriuose. Visa tai buvo prieš akis.

Sulaukęs pavasario, po sunkių žiemos miško kirtimo dienų, aš vėl Beinoriškės plytinėje. Vėl pavyko grįžti prie lokomobilio. Bet vasarai jau įpusėjus, man pradėjo lįsti į galvą visokios mintys. Ką reikės daryti kitą žiemą, nes rudenį ir žiemą plytų nebegamina. Žiemą palieka dirbti tik tie, kurie iš sandėlių veža plytas, jau išdžiovintas prie degimo pečiaus, ir tie, kas krauna į pečius bei iškrauna jau išdegtas plytas. Rudenį prasideda vėjuoti ir lietingi orai. Žiemą dar ir šalta. O tokių darbų, kurie būtų šiltose patalpose, nė nebuvo. Iš viso tokių patalpų nebuvo. Tie, kurie degdavo plytas, kraudavo į pečių ir iškraudavo, kentėdavo nuo vėjo nešiojamų pelenų

dulkių. Jokių durų nebuvo, darbo sąlygos labai blogos. Viso šito prisiziūrėjęs, pradėjau rimtai galvoti, kad būtinai reikia susirasti darbą kur nors kitur. Dirbti kolchoze (t. y. kolūkyje) nenorėjau. Iš viso norėjau susirasti darbą kur nors mieste, Šiauliuose. Tik pasibaigus sezoniniams darbams, aš pradėjau įkalbinėti tėvelius, kad jie nesipriešintų mano sumanymui. Žinoma, jie norėjo, kad aš pasilikčiau kaime, dirbčiau kolūkyje. Kiek anksčiau aš galvojau apie galimybę likti kaime, mokytis vairuotojo profesijos. Mano mamytė, kuri buvo šeimos gyvenimo varininė, negalėjo net ir pagalvoti apie tokį mano pasirinkimą. Jos manymu, geriausia likti namuose, dirbti kolūkyje įvairius darbus, o jei gerai dirbsiu, tai man gali patikėti ir arklius. Žodžiu, troško, kad aš likčiau paprasčiausias žemės artojas arba kitaip „žemės kurmis“. Toks likti aš nenorėjau. Rudeniui atėjus, gavau pasą. Kadangi priklausiau Šiaulių promkombinatui, tai mano pasas buvo ne kolūkietiškas. Ir vieną rytą išvažiavau į Šiaulius. Galvojau įsidarbinti Šiaulių dviračių gamykloje. Susiradau kadrų skyrių. Priėmė kažkokia moteris. Padaviau pasą. Ji pasižiūrėjo į mano dokumentą, į mane ir liepė truputį lukterėti. Paliko mane kabinate ir išėjo. Gal po kokių dešimties, penkiolikos minučių sugrįžo ir pareiškė, kad negali priimti, nes gamykla perpildyta. Žinoma, nusivyliau, juk turėjau vilties, kad grįšiu namo jau kaip fabriko darbininkas. Aš buvau įsitikinęs, nes girdėjau, kad gamyklai trūksta darbininkų. Iš tiesų, darbininkų trūko, bet manęs neįdarbino. Aš tik gerokai vėliau sužinojau, kad buvau įtrauktas į „nepalankių asmenų“ sąrašą. Pasirodo, buvo susiskambinta su Bazilionų mokyklos vadovais. Sužinojo, kad aš esu pašalintas iš tarybinės mokyklos už tai, kad ne tik nestojau į pionierius, bet dar agitavau kitus nestoti ne tik į pionierius, bet ir į komjaunimą. Tai jau buvo didžiulis nusikaltimas. Pagal jų politiką, aš turėjau likti kolchoze.

Kadrų skyriaus darbuotoja, pamačiusi, kad aš labai nusiminiau, pasiūlė nueiti į kažkokią „verbavimo“ įstaigą, kur esą labai laukia jaunų žmonių ir visus priima į darbą. Žinoma, nieko nelaukęs, susiradau tą, labai daug vilties teikiančią, įstaigą. Prisimenu, buvau labai maloniai sutiktas. Ten radau keletą jaunuolių. Tarp jų ir merginų. Ant sienos kabėjo didelis TSRS žemėlapis. Pasirodo, kad reikėjo jaunimo tuometinėms „komunizmo“

Makarijos (dabar Pageluvio) lentpjūvės darbininkai 1940 m.

statyboms ir žemės ūkiui, nes verbavo jaunimą į vadinamuosius „plėšinius“ Kazachstane, už poros tūkstančių kilometrų nuo Lietuvos. Tai mane labai sudomino. Juk bus proga pamatyti ir pagyventi svetimuose kraštuose. Verbuotojams ilgai manęs įkalbinėti nereikėjo. Pasą turėjau, ir to buvo gana. Kas, kad dar neturėjau 18 metų. Susitvarkiau dokumentus, kelis kartus pasirašiau ir galvojau, kaip sureaguos mano gimdytojai, juk išvažiuosiu visiems metams. Nesmagu buvo ir man, kad negalėjau gauti darbo mieste, netoli namų, matyt, taip jau

lemta. Kai parvažiavęs pasakiau, kad gavau darbą už kelių tūkstančių kilometrų, kad nesimatysime visus metus, mamytei buvo šokas. Ji pasakė, kad niekur neleisianti man išvažiuoti, kad aš dar esu nepilnametis. Bet, kai parodžiau sutartis, kurias pasirašiau, nuleido rankas ir pradėjo verkti. Blogai jaučiausi ir aš, bet mintyse stiprinau save, įtikinėjau, kad būtinai reikia išvažiuoti. Tvirtai pasiryžau laikinai palikti tėvų namus ir išvykti į platų, man visiškai nežinomą pasaulį.

Elena BURDULIENĖ

Šaukėnų apylinkės maistas XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje

Straipsnis parašytas, 1974 m. surinkus medžiagą pagal prof. Vacio Miliaus parengtą anketą.

Nuotraukos iš autorės archyvo

Kasdienis maistas

Daugiausia maistą gamindavo motinos, o ten, kur buvo stambūs ūkiai, šeiminkaudavo samdinės merginos.

Įvairiais metų laikais valgydavo skirtingai: vasarą – keturis kartus, rudenį, žiemą ir pavasarį – tris, o kiti – keturis kartus. Vasarą daugiausia buvo gaminami pieno produktų patiekalai, renkamos miško uogos, verdami lapiniai barščiai.

Seni žmonės sakydavo: „Gandras parlėkė – pusvakarius atnešė, gandrai išlėkė – pusvakarius išnešė.“ Pavakariai buvo vadinami *padvečerka*, o vakariene – *večere*.

Zofija Vinklerienė¹ pasakojo, kad pas juos sakydavo:

Po šventos Onos
Pusvakario nér mados,
Po švento Roko
Su večere nėra strioko.

Pasak Zofijos, pusryčiams ūkininkai virdavo kruopas ir barščius. Juos baltindavo išseparuotu (*išseperuotu*) pienu. Sekmadieniais išvirdavo kopūstų su gabalėliu mėsos, o kartais – ir *kleckų*². Pietums tą patį maistą pašildydavo. Vakarienei būdavo *zacirka*³ arba bulvienė. Rečiau valgydavo

rūkytą dešrą, skilandį, džiovintus sūrius su kmytais, medų. Rudenį, kada buvo pjaunamos kiaulės, avys, žąsys, antys, viščiukai, tada ūkininkų stalas buvo turtingesnis. Žiemos metu taip pat dar turėdavo paukščių, avių ir pjaunamų kaulių.

Šaukėnų Gorsko dvare pietums iš ruginių stambiai maltų miltų virdavo košę arba darydavo paplotėlius, o dažnai valgydavo tas pačias per pusryčius išvirtas pašildytas (*pakaitintas*) sriubas. Pavakariams būdavo po pusę lėkštutės saldaus pieno su duona. Vakarienei kasdien virdavo *zacirką*. Kiekvienam žmogui duona būdavo pasveriamą. Aštuonioms dienoms vyrams išduodavo 21 svarą, moterims – 17 svarų⁴.

Julija Gedvilienė⁵ papasakojo, kaip ji nuo 10 m. amžiaus tarnavo pas Šaukėnų dvarininką Gorską. Iš pradžių ganė kiaules, vėliau prižiūrėjo veršelius. Tuo laiku kiekvienas žmogus stengėsi kiek galima mažiau turėti išlaidų ir pirkdavo tik tai, kas būdavo neišvengiama. Pirkdavo silkes ir nuo silkių statinėje esantį skystį, sachariną, kurį taip pat vartodavo labai taupiai; cukrų pirkdavo tik turtingieji. Duonai ne visada užtekdavo pinigų ir dažnai tekdavo valgyti be duonos.

¹ Sofija Vinklerienė, g. 1918 m. Pavainiškės k.

² Šaukėnuose *kleckais* vadino cepelinus – *aut. past.*

³ *Zacirka* – baltinta sriuba su gnaibytos tešlos gabaliukais.

⁴ Svaras – masės vienetas, Lietuvoje oficialiai naudotas iki 1920 m., prilygo apie 400 g.

⁵ Julija Gedvilienė, g. 1880 m. Šaukėnuose.

Mažus vaikus maitindavo taip: duoną, pyragą ar bulvę sukramtydavo, dėdavo į skudurą, užrišdavo, įkišdavo vaikui į burną, o šis čiulpdavo. Jokių čiulptukų nebuvo. Duodavo virinto vandens, arbatos, miežinės košės (manų nebuvo). Pirkdavo parduotuvėje gėrimo, kuris vadinosi „Juodalis“. Vėliau, kai atsirado manų kruopų, pirkdavo jas ir virdavo košeles.

Talkų metu visada būdavo pagerintas maistas. Pvz., per linamynę daugiausia virdavo cepelinus, išvirdavo mėsos arba kepdavo kugelį. Duodavo sviesto, sūrio, iš miežių padarydavo alaus.

Sula žmonėms buvo pagrindinis atsigėrimas. Ji buvo naudojama nuo pavasario iki rudens. Iš pradžių saldi, o paskui rauginta.

Zofija Vinklerienė⁶ prisiminė, kad Pirmojo pasaulinio karo metu buvo nurodyta, kiek grūdų galima sumalti savo girmomis. „Vieną kartą įėjo kaimynas su vokiečiu ir pamatė, kad mes malame grūdus. Kaimynas pradėjo skųsti, bet vokiečiai, pamatę, kad mūsų aštuoni vaikai, nieko nesakė ir leido toliau malti.“ Maistas buvo brangus, kiekvieną dieną buvo galvojama, ką reiks valgyti rytoj. Trūko druskos, cukraus ir kitų maisto produktų. Antrojo pasaulinio karo metu taip pat trūko maisto. Turguose buvo sunku gauti grūdų. Duoną kepė iš avižų su peliuškomis⁷. Žmonės į maistą mainė spintas, stalus – viską, ką turėjo. Vyrų buvo paimti į darbus, kiti – į kariuomenę. O moterys nepajėgė apdirbti žemės.

Duonos kepimas

Duona buvo kepama paprasta ir plikyta. Kasdieniam maistui daugiausia buvo maišoma paprastai. Jei būdavo kepama žiemos metu, tai miltai būdavo įnešami į kambarį ir ten laikomi keletą valandų, kad apšiltų. Duonai kepti skirtus miltus padalydavo į tris dalis. Pirmiausia į duonkubilį įpildavo šilto vandens. Vanduo turėjo būti tiek šiltas, kad tą šilumą justų į vandenį įkišta ranka. Po to dvi dalis miltų supildavo į duonkubilį ir gerai išmaišydavo, kad neliktų sausų miltų. Tešla turėjo būti tokio tirštumo, kokia ji būna kepimo metu. Rūgimo metu tešla prasiskiedžia. Tešlą gerai įmaišę, ant viršaus išberdavo pusę miltų, o kitą jų dalį palikdavo atsargai.

Duonkubilį uždengdavo, apklodavo ir pastatydavo šiltoje vietoje rūgti.

Po dvylikos valandų būdavo minkoma tešla. Prieš tai įdėdavo druskos. Minkant miltai būdavo beriami po truputį, kad tešla nebūtų per kieta. Iš kietos tešlos geros duonos neiškepsi. Minkant tešlą negalima pilti ir vandens, nes tada duona bus visai sugadinta. Išminkyta tešla turi būti tokio tirštumo, kad vos galima daryti kepalus. Išminkius tešlą, duonkubilį reikėdavo apkloti, kad tešla vėl pakiltų. Tuo laiku kurdavo krosnį. Duonos kepalus aptepdavo valcuotų miltų tyre, dėl to pasidarydavo gražesnė pluta. Duonos gerumas priklausydavo ne tik nuo kokybiškų, švarių ir tinkamai sumaltų miltų, bet ir nuo šeiminių sugebėjimų ją iškepti.

Kitos šeiminių, kaip Teklė Priedienė⁸, Elzbieta Venckienė⁹, štai kaip kepdavo duoną. Turėdavo bent pusę kilogramo iš anksčiau raugtos tešlos gabalą. Jis buvo gaunamas iš keamos tešlos. Paimdavo tešlos gabalą, jį atidėdavo ir, iškepus duonai, vėl palikdavo tame pačiame duonkubilyje išdžiūti. Tai buvo raugas. Atėjus kepimo metui, paimdavo raugą, sutrupindavo į šiltą vandenį ir palaikydavo bent pusvalandį. Ruginius miltus nusijodavo, trečdalį supildavo į duonkubilį ir verdančiu vandeniu užplikydavo. Duonkubilį uždengdavo ir pusvalandžiui palikdavo pašusti. Po to supildavo į tešlą visą tam skirtą šaltą vandenį, suberdavo antrą dalį miltų, sudėdavo raugą, įdėdavo druskos, kmynų, viską sumaišydavo, uždengdavo, pastatydavo duonkubilį į šiltesnę vietą ir palikdavo rūgti. Tešlai išrūgus, suberdavo paskutinę miltų dalį, gerai išminkydavo ir palikdavo nors vienai valandai pakilti. Duona, jei neperrūgus, greitai kildavo ir reikėdavo tuojau kurti krosnį. Kepdavo kepalus daugiausia ant kopūstų, ajerų lapų. Nuo jų gaudavosi savotiškas malonus skonis, be to, ir duonos apačia būdavo graži.

Plikytą duoną daugiausia kepdavo šventėms, garbingiems svečiams. Paprastai plikyta, *piklia-vota* duona būdavo kepama iš ruginių miltų. Bet ne blogesnio skonio ir išvaizdos duoną iškepdavo iš kvietinių trečios rūšies miltų. Trečios rūšies kvietiniai miltai turėjo sėlenų, buvo juodi, todėl netiko nei pyragui kepti, nei šiaip valgiamams gaminti. Bet iš jų buvo galima iškepti skanią plikytą duoną,

⁶ Zofija Vinklerienė, g. 1918 m. Pavainiškės k.

⁷ Peliuškos – pašarinių žirnių veislė.

⁸ Teklė Priedienė, g. 1893 m. Šaukėnuose.

⁹ Elzbieta Venckienė, g. 1926 m. Šaukėnuose.

kuri mažai kuo skyrėsi nuo tikros ruginės plikytos, *pikliavotos* duonos.

Kepdavo taip: du trečdalius duonai skirtų kvietinių miltų supildavo į duonkubilį ir užplikydavo verdančiu vandeniu. Išmaišydavo, kad visus miltus sudrėkintų vanduo, uždengdavo ir palikdavo apie tris valandas pasalti. Praėjus skirtam laikui, tešla susaldavo¹⁰, tada iki reikiamo kiekio įpildavo vandens, išmaišydavo, suleisdavo ištirpintą juodos duonos raugą ir palikdavo rūgti apie pusę paros. Retkarčiais reikėdavo patikrinti, kaip vyksta rūgimas, pamaišyti. Į šią duoną dėdavo ir bulvių. Jas išvirdavo, nulupdavo ir permaldavo mėsei malti mašinėle. Bulvių imdavo trečdalį visų miltų kiekio. Bulves sudėdavo į atskirą indą, įdėdavo truputį mielių ir palikdavo maždaug šešioms valandoms.

Tešlai ir bulvėms išrūgus, jas kartu sumaišydavo, įdėdavo likusius miltus, druskos, kmynų, išminkydavo ir palikdavo truputį pakilti. Tada kurdavo krosnį. Iškūrenus krosnį, darydavo nedidelius pailgus bakanėlius¹¹, apačias pabarstydavo miltais ir kišdavo į krosnį. Krosnyje laikydavo trumpiau negu paprastą duoną, maždaug 1–1,5 val. Tokia duona ilgai nepasendavo, būdavo puri ir minkšta.

Taip pat duonos kepimas buvo susijęs su prietaisais. Pvz., per ližę negalima buvo peržengti, nes dėl to duonos pluta atšoksianti. O pavasarį, jei kepant duoną vaikai pamatydavo parskridusius varnėnus, jie šaukdavo: „Špokai parskrido, pavasaris atėjo!“ Tada šeimininkė darydavo iš duonai skirtos tešlos mažus kepalėlius, į kurių vidų įsprausdavo lašinių gabalėlį, truputį svogūnų. Tie kepalėliai buvo varnėnų dydžio, juos vadino špokiuokais, kartais ir snapelį padarydavo, akeles iš žirnių.

Mūsų seneliai netyčia nukritusį duonos trupinėlį pakeldavo, pūstelėdavo dulkes, pabučiuodavo ir į burną įdėdavo, o kuris ne kuris dar prieš tai persižegnodavo. Vaikai nuo mažų dienų buvo pratinami duonelės netrupinti, nemėtyti. Visada jai pagarbą rodydavo. Susėdus šeimai prie stalo, tėvas persižegnodavo ir visa šeimyna juo pasekdavo. Tėvas paimdavo aštrų peilį ir, atriekęs duonos, kiekvienam padalydavo po riekelę. Prariektą duonos kepalą ant stalo visą laiką laikydavo uždengtą austu baltu lininiu aštuonnyčiu, šluostytis nenaudojamu rankšluosčiu.

¹⁰ Susalti – pasaldėti, fermentuotis.

¹¹ Bakanėlis – kepalukas.

Nuo tarybinių laikų duonos namuose beveik niekas nekepa.

Ragaišio kepimas

Ragaišį kepdavo tada, kai turėdavo daugiau laiko kasdieniam maistui ruošti. Zofija Poškienė¹² ragaišius kepdavo su mielėmis. Ragaišiams ir tamsesniems pyragams kepti buvo naudojamos naminės mielės. Jos buvo dviejų rūšių: bulvių mielės ir apynių mielės.

Bulvių mielėms paimdavo vidutinio didumo 5–6 bulves, vieną stiklinę miltų, du šaukštus cukraus, truputį pirkinių mielių. Bulves išvirdavo, nulupdavo, gerai sutrindavo ar sutarkuodavo, pirkines mieles sutrindavo su cukrumi, dėdavo į bulves, supildavo miltus ir įpildavo saldaus pieno tiek, kad masė būtų geros grietinės tirštumo. Supylus į kokią puodynę laikydavo vieną parą šiltai, kad išrūgtų. Paskui supildavo į butelius ir laikydavo vėsioje vietoje apie du mėnesius. Prieš vartojimą jas reikėdavo šiek tiek sušildyti, nes kitaip galėjo nekilti.

Apynių mielėms imdavo 1 stiklinę apynių, užpildavo 3 stiklines vandens, pavirindavo, nusunkdavo ir į tą sunką¹³ dėl rūgimo dėdavo truputį pirkinių mielių. Pirkines mieles ištrindavo su dviem šaukštais cukraus. Įdėdavo gerų kvietinių miltų, kad įmaišius būtų geros rūgščios grietinės tirštumo. Taip paruošus gerai užrišdavo indą ir palaikydavo dvi paras šiltoje vietoje, kad gerai išrūgtų. Po to jau buvo galima vartoti arba, nesant reikalo, laikyti vėsioje vietoje buteliuose.

Naminės mielės labai gerai iškelia, tik nuo jų kepiniai darosi daug tamsesni.

Julija Savickienė¹⁴ pasakojo, kad karo metu, kada nebuvo mielių, iškepavo ne blogesnę ragaišį ir be jų. Darydavo taip: paimdavo bulvių košės, į ją įpildavo miltų ir įkišdavo juodos duonos plutą. Taip paruoštą apdengdavo ir padėdavo šiltoje vietoje. Atskirai geldoje užminkydavo ragaišį ir, kai pakildavo bulvės su miltais, dėdavo į minklę ir išminkydavo. Po to vėl padėdavo šiltoje vietoje pakilti, o jau tada kepdavo. Vieną kartą pas Savickus buvo atvykęs Pavainiškės dvaro savininkas Dolubovskis (*Dolubowski*). Savickienė kaip tik turėjo iškepusi

¹² Zofija Poškienė, g. 1903 m. Naujuose Šaukėnuose.

¹³ Sunka – skystis.

¹⁴ Julija Savickienė, g. 1903 m. Šaukėnuose.

tokio ragaišio ir juo pavaišino atvykusį dvarininką. Tai jis niekaip negalėjo atsistebėti, kad tokį gerą ragaišį galėjo iškepti be mielių. J. Savickienė prisiminė, kaip jos senelė kepė ragaišį savotišku būdu. Nuskustas bulves užkaisdavo, palaukdavo, kol užvirs, ir tuoj nukaisdavo. Po to sutarkuodavo ir užminkydavo tešlą su kvietiniais miltais ir mielėmis. Ragaišis visiems patikdavo, nes būdavo saldus ir savotiško skonio, o cukraus nedėdavo nei trupučio, nes jis tuo metu buvo labai brangus.

Taip pat Julija Savickienė pasakojo, kaip kepdamo skanų paprastą ragaišį iš rupiai maltų kvietinių miltų. Žiemą, prieš maišydama ragaišį, miltus įnešdavo į kambarį, kad sušiltų. Ragaišis būdavo maišomas vandenyje, saldžiame ar rūgusiame piene, pasukose ir net išrūgose. Kai ragaišis maišomas rūgusiame piene, tai pastarasis gerai išplakamas ir nedaug pašildomas, nes kitaip jis greit pavirstų varške. Tešlai iškilti naudojamas šeimininkės pagamintas raugas arba mielės. Ragaišio rūšis ir skonis priklausė nuo to, kokie priedai dedami į ragaišį maišant. Ragaišis gali būti liesas, riebus ir saldus su razinomis. Jei į tešlą dedami kiaušiniai su baltymais, tai juos reikia išplakti, jei dedami tik tryniai – juos reikia ištrinti su cukrumi. Kepant ragaišį, dedami ir riebalai – sviestas ar žąsiniai taukai. Riebalai ištrinami, atvėsunami ir pilami į tešlą – ji baigiama minkyti. Razinos dedamos nuplautos, bet sausos arba sutrintos miltuose. Ragaišiui paskaninti dėdavo cinamono.

Kad ragaišio pluta būtų minkštesnė, kepant jo kepalus aplaistydavo sviestu arba pienu. O kad pluta būtų gražesnė ir žvilgėtų, iškeptų kepalėlių plutą suvilgydavo pasaldintu vandeniu arba išleistu bulvių krakmolu ir kelioms minutėms kepalėlius vėl kišdavo į krosnį.

Apie cukrų

Žmonės turbūt mažiausiai suvartodavo saldžių produktų. Cukrus buvo brangus. Jį pirkdavo tik turtingieji, o neturtingi žmonės daugiausia pirkdavo sachariną arba naminį cukrų patys gamindavosi iš cukrinių runkelių. Jis nebuvo toks, kaip padaromas fabrikuose, bet kasdieniam vartojimui buvo neblogas. Julija Gedvilienė¹⁵ pasakojo, kaip namų sąlygomis gamindavo cukrų. Pirmiausia cukrinius

runkelius gerai nuvalydavo ir nulupdavo, kad cukrus nebūtų tamsus ir neturėtų aitraus kartumo. Nuskustus ir nuplautus runkelius apdžiovindavo, paskui smulkiai sutarkuodavo. Ant kokio nors indo uždėdavo drobinę skarelę ir, padarę įdubimą, stipriai su virve aprišdavo. Po to palengva leisdavo runkelių masę, iš kurios bėgdavo skystis (*sunka*). Kai iš tešlos jis pradėdavo bėgti palengva, reikėdavo kiek paspaudyti rankomis. Gautą *sunką* virdavo, kol sutirštėdavo, o likusią masę sušėrdavo kiaulėms.

Šventadienių ir švenčių maistas

Valgiai sekmadieniais mažai skyrėsi nuo kasdienių. Jei kopūstų išvirdavo, tai jau labai skanu būdavo, sriubas kitas balčiau užbalindavo, bulvių košės su spirgučiais duodavo.

Pyragą ir kitus miltinius kepinius kepdamo per įvairias šventes: Kalėdas, Velykas, kartais Motinos dieną arba įvairiomis didesnėmis progomis – per vestuves, krikštynas, metines.

Švenčių metu, per krikštynas, vestuves stengdavosi, kad valgiai būtų sotesni, gardesni. Išvirdavo kiaulienos kumpį, kepdamo veršieną, padėdavo sviesto, iškepdamo ir priraikydavo pyrago, padarydavo kastinio, alaus; degtinės labai mažai būdavo, kitur visai negerdavo. Taurelės būdavo labai mažutės. Su puse litro pakeldavo didelės vaišės. Moterys negerdavo – būtų buvusi didelė gėda. Zofija Poškienė apie šventes sakydavo: „Krikštinikės – tris dynikes, veselikė – nedėlikė.“ Būdavo daug dainuojama, pasakojami įvairūs nutikimai, persirengėliai vaidindavo be jokio išankstinio pasiruošimo, mindavo mįsles, eidavo ratelius ir t. t.

Zofija Vinklerienė¹⁶, pasakodama apie laidotuves, sakė, kad, palaidoję žmogų, nuo kapinių visi išsiskirstydavo namo. Jokių gedulingų pietų, jokių gėlių nebuvo. Tik vežant į kapines prie karsto pastatydavo berželius, o žiemą – eglutes.

Marcelė Jakštienė¹⁷ prisiminė, kaip švėsdavo šventes dvarininko Gorskio dvare. Kūčių vakarą sukviesdavo visą šeimyną. Gorskis duodavo kalėdaičių (*plotkelių*), pasveikindavo, tik pats prie stalo nesėdavo. Kūčių vakarienei išvirdavo pasaldintų kviečių, šližikų, troškintų kopūstų su bulvėmis. Duodavo į namus išsinešti po sprindį iškepto pyrago su varške ir su lašinukais. Vėlykų proga duo-

¹⁵ Julija Gedvilienė, g. 1880 m. Šaukėnuose.

¹⁶ Zofija Vinklerienė, g. 1918 m. Pavainiškės k.

¹⁷ Marcelė Jakštienė, g. 1915 m. Šaukėnuose.

davo po penkis kiaušinius. Prie gaspadorių būdavo prasčiau negu dvare.

Mėsos ruošimas

Rudenį, kada prasidėdavo kiaulių skerdimo sezonas, atsirasdavo naujų rūpesčių, kaip geriau sutvarkyti mėsą, kad ji ilgiau laikytųsi. Sūdyta ir rūkyta mėsa turėjo didžiausią reikšmę kaimo žmonių maiste. J. Savickienė¹⁸ mėsą paruošti išmoko iš savo mamos. Svarbiausia buvo tai, kad išmėsintą skerdieną aušindavo 1–2 dienas. Ją reikėjo padėti taip, kad nesusaltų. Tik kumpius, kol dar šilti, įtrindavo salietra su cukrumi, kad geriau pereitų į raumenį. Nuo salietros pasidarydavo graži, raudona spalva. O tada kumpius atšaldydavo. Mėsą sūdydavo įvairiai: kartais sausai, o kai kada sūryme. Prieš dėdami mėsą į kubilą, gerai įtrindavo druska, sumaišyta su prieskoniais: kvepiančiaisiais ir karčiaisiais pipirais, kalendromis, česnakais, kadagio uogomis ir t. t.

Dedant mėsą į kubilą, žiūrėdavo, kad oda sutaptų su oda ir kuo mažiau būtų tarpelių. Po savaitės mėsą sukeisdavo: apatinius gabalus dėdavo į viršų, o viršutinius – į apačią. Mėsą sūdydavo 3–7 savaites.

Sausai sūdyta mėsa būdavo kietesnė, patvaresnė. Sūdant sūryme mėsa būdavo sultingesnė, tačiau blogiau laikydavosi. Ji įsisūrėdavo per dvi savaites. Svarbu buvo stebėti, kad mėsa nesusaltų, ir sūdyti tik sausa druska.

Įsisūrėjusius kumpius nuplaudavo verdančia burokų rūgštimi, apdžiovindavo ir tada rūkydavo. Niekomet nekabindavo į rūkyklą nenudžiūvusius, ar jie bus plauti burokėlių rūgštimi, ar išimti iš sūrymo. Taip paruošti kumpiai gražiai išsirūkydavo ir nerūdydavo.

Lašinius sūdydavo atskirai, nes jiems prieskonių nereikia. Lašinius vartydavo du kartus per savaitę ir laistydavo pasidariusiu skysčiu (*sunka*). Per 3–4 savaites lašiniai įsisūrėdavo. Paskui juos pakabindavo vėjo perpučiamoje vietoje, kad apdžiūtų, ir po to rūkydavo vėsiais dūmais.

Dešrams skirtą mėsą pjaustydavo rankomis, dėdavo daug druskos, pildavo naminės degtinės, įmaišydavo česnako ir cukraus. Dešrų namiškiai

kasdien nevalgydavo. Jas laikydavo tik svečiams ir ligoniams.

Anot Teklės Priedienės¹⁹, skerdžiant kiaules, kepdavo vėdarus, daugiausia kraujinius su kruopomis. Jie buvo kepami krosnyje ant šiaudų. Šiaudus dėdavo ant ližės, o ant jų kraujinius vėdarus, kuriuos kišdavo į krosnį. Vėdarų iš karto prikepdavo daug, nes pjaudavo po dvi kiaules. Paskui juos šildydavo garu. Į puodą išprausdavo pagaliukus, kad jie vidury laikytųsi, apačioj įpildavo vandens, o ant pagaliukų uždėdavo vėdarus, taip jie garuose ir pašildavo. Pašilusius valgydavo su spirgučiais, kurie būdavo gaunami suspirginus taukus.

Riebalų vartojimas

Kiaules, avis, žąsis, vištas augindavo patys ir apdorodavo jų taukus. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje (iki Pirmojo pasaulinio karo) Šaukėnų apylinkėje buvo naudojami įvairūs riebalai: lašiniai, lydyti kiaulienos, jautienos, avienos, žąsienos taukai, sviestas, užkulas.

Žąsienos taukus dėdavo į bulvių, kruopų sriubas. O su žąsienos, kiaulienos, avienos, jautienos taukais kepdavo blynus, užkulą dėdavo į sriubas, ant bulvių, kurias valgydavo su rūgusiu pienu. Jei kepdavo bulvinius blynus su avienos taukais (*la-jumi*), juos valgydavo karštus, nes avienos taukai greitai užšaldavo ir būdavo neskanūs. Pyragams kepti daugiausia naudojo sviestą ir lydytus kiaulienos taukus (*smalčių*). Užsitepti ant duonos naudojo sviestą, *smalčių*, žąsienos, vištienos taukus, kanapienę²⁰, kastinį.

Kumečiai aliejaus nenaudojo, nes jie nesėjo linų. Kai išparceliavo²¹ dvarus, tada augino linus ir iš sėmenų spausdavo aliejų.

Kaip buvo daromas užkulas, papasakojo Zofija Poškienė²². Užkulą darydavo iš pačių geriausių riebalų. Į riebalus priberdavo druskos, pipirų ir viską suvyniodavo į nuo tų pačių riebalų nuimtą plėvę. Užkulo forma panaši į duonos kepalėlį. Jis buvo rūkomas. Užkulą dėdavo ant bulvių, į sriubas.

Aviniai taukai buvo naudojami maždaug iki 1950 m., nes vėliau žmonės jau nebeaugino avių. O kiti riebalai yra naudojami ir dabar.

¹⁹ Teklė Priedienė, g. 1893 m. Šaukėnuose.

²⁰ Kanapienė – trintos kanapės.

²¹ Išparceliuoti dvarus – išdalyti dvarų žemę.

²² Zofija Poškienė, g. 1903 m. Naujuose Šaukėnuose.

¹⁸ Julija Savickienė, g. 1903 m. Šaukėnuose.

Daržovių vartojimas

Be mėsos, pieno ir kitų produktų, šeimnininkės vartojo ir daržoves. Marcelė Jakštienė²³ pasakojo, kad kopūstus raugdavo taip, kaip ir dabar. Tik burokėlius raugdavo pavasarį, kol dar varlės neužkurkdavo. Į varlių kurkimą žiūrėdavo todėl, kad jei pavėluodavo įraugti, tai ant rasalo atsirasdavo tįstantis skystis, panašus į varlių kurkulus. O jei raugdavo prieš varlių kurkimą, tai burokėlių rasalas būdavo gražus, skaidrus. Raugdavo taip: į statinės dugną įdėdavo iš ruginių miltų padarytą minklą ir aplipdydavo statinės dugno kraštus. Po to nulupdavo, nuplaudavo žalius burokėlius ir juos sudėdavo į statinę, užpildavo šaltu šulinio vandeniu. Rauginti buvo naudojami rausvai (*ružavai*) ruožuoti burokai. Rauginti jie geriau laikydavosi. Burokėlius su statinė daugiausia laikydavo jaujoje, nes ji buvo be langų ir šalta. Tą patį pasakojo ir Adolfina Daujotienė, Elzė Rimkienė, Teklė Priedienė ir kt.

O Zofija Vinklerienė, raugdama burokėlius, įdėdavo duonos plutų ar įmesdavo miškinų obuoliukų. Burokus barščiams šeimnininkės pjaustydavo ruoželiais, nes neturėjo tarkų. Zofija pasakojo, kaip burokų lapus raugdavo lapiniams barščiams. Kubiliuko dugną aplipdydavo rugine minkle, o jei neturėdavo, įkišdavo duonos riekutę. Supjaustydavo smulkiai, nuplaudavo ir sudėdavo į kubiliuką, užpildavo karštu verdančiu vandeniu, išmaišydavo ir palikdavo, kol įrūgs, o tada jau pildavo į sriubą. J. Savickienė²⁴ teigė, kad gerokai skanesnė šitaip raugintų lapų sriuba už tą, kurią verdame šiandien su citrinos rūgštimi.

Agurkų tuo metu buvo labai mažai, o pomidorų niekas neaugindavo. Agurkų atveždavo Ražinskas, jie buvo naujiena – nusipirkdavo tik paskanauti, o tie, kurie parduodavo, sakydavo, kad agurkai pas mus neauga ir negalima jų užsiauginti.

Rūgštynių eidavo prisirinkti į pievas – niekas jų nesėjo.

Bulvių, daržovių užsiaugindavo beveik kiekviena šeima.

Pasninko valgiai

Atėjus pasninko metui, maistas pasikeisdavo. Pasninkaudavo per savaitę tris dienas: trečiadienį, penktadienį ir šeštadienį. Ypač pasninkaudavo

gavėnios metu, net po septynias savaites, taip pat Kūčių ir Pelenų dienomis. Tomis dienomis būdavo sausas pasninkas. Adolfina Daujotienė²⁵ prisiminė, kokie buvo pasninko valgiai po Pirmojo pasaulinio karo. Julija Gedvilienė, Zofija Vinklerienė papasakojo, kaip maitindavosi pasninko dienomis. Pvz., išvirdavo neskustas bulves ir jas valgydavo su burokų rasalu, iš sugrūstų žalių kanapių darydavo *pieną*, kurį valgydavo su bulvėmis. Kanapių *taboka* buvo daroma taip: ant keptuvės (*petelnės*) paspragindavo kanapes, kurias paskui sugrūsdavo medinėse grūstuvėse; įdėdavo druskos, svogūnų ir būdavo valgoma su bulvėmis. Per Kūčias *taboka* paskanindavo cepelinus arba į kanapių pieną įdėdavo raudonų raugintų burokėlių ir išeidavo sriuba. Valgydavo su bulvėmis.

Virdavo ir avižų kisielių, kurį valgydavo su aguonų pienu. Kepdavo iš morkų *cukorius*. Sutarikuodavo morkas, priminkydavo miežinių miltų ir kepdavo. *Cukorius* valgydavo su pienu ar arbata.

Bronės Joniškienės²⁶ mama išvirdavo nuskustų bulvių, čerpėj²⁷ kirvio kotu sumaldavo aguonas ir užpylus ant bulvių valgydavo. Gedvilienė ir kitos moterys darydavo rasalynę. Ant anglių iškepavo į popierių suvyniotą silkės galvą arba visą silkę. Įdėdavo į dubenėlį kelias bulves, tą keptą silkę, svogūnų, druskos, pipirų, viską sugrūsdavo ir ant jų užpildavo virinto vandens. Virdavo ir duoninę. Į verdantį vandenį sudėdavo džiovintos duonos gabaliukų, truputį pavirdavo, užsaldydavo sacharinu.

Kastinio ruošimas

Zofija Poškienė²⁸ papasakojo, kaip virdavo kastinį. Rūgščią grietinę užvirindavo, po to įdėdavo smulkiai supjaustytų svogūnų, pipirų, druskos, suplaktą su miltais kiaušinį, šaukštą krakmolo. Sudėjus viską sumaišydavo ir šildydavo, bet nevirdavo. Kastinys yra valgomas šaltas su virtomis karštomis bulvėmis, tepamas ant bandelės, valgomas su kietai virtu kiaušiniu.

²⁵ Adolfina Daujotienė, g. 1909 m. Šaukėnuose.

²⁶ Bronė Joniškienė, g. 1925 m. Spaudžių k.

²⁷ Čerpė – specialus indas šiurkščiu dugnu.

²⁸ Zofija Poškienė, g. 1903 m. Naujuosiuose Šaukėnuose.

²³ Marcelė Jakštienė, g. 1915 m. Šaukėnuose.

²⁴ Julija Savickienė, g. 1903 m. Šaukėnuose.

Šaukėnų Švč. Trejybės bažnyčia ir varpinė. 1930 m. Balio Buračo nuotrauka

Zofija Vinklerienė²⁹ darydavo suktą kastinį. Pusę litro rūgščios grietinės ir šimtą gramų sviesto sudėdavo į dubenį, uždėdavo ant puodo su karštu vandeniu ir šildydavo jį, o masę sukdavo su mediniu šaukštu. Jai suskystėjus, nuimdavo nuo puodo ir sukdavo toliau. Pradėjus stingti, vėl pašildydavo ir sukdavo toliau, įpildavo stiklinę rūgusio pieno ar grietinės. Sukant pasidaro standi masė. Pridėdavo kmynų, pipirų. Kai masė pasidarydavo standi, sudėdavo į lėkštes ir atšaldydavo. Valgydavo su virtomis bulvėmis. Elzė Rimkienė³⁰ kastinį darė dar kitaip: saldžią grietinę supildavo į puodą,

dėdavo svogūnų, pipirų. O į rūgusią grietinę įmušdavo kiaušinių ir gerai išsukdavo, po to supildavo į puodą, kuriame virė saldi grietinė, įpildavo truputį miltų ir viską maišydavo. Neilgai pavirinus, nukeldavo ir atšaldydavo.

Kastinį gamindavo ir kitokiu būdu. Paimdavo bulvių, jas išvirdavo ir sugrūsdavo. Dėdavo maždaug po vieną litrą bulvių košės ir grietinės, įmušdavo tris kiaušinius, įdėdavo šaukštą krakmolo. Bulves dėdavo, kad išeitų daugiau kastinio ir jis būtų pigesnis. Ir šitas kastinys buvo neblogio skonio.

²⁹ Zofija Vinklerienė, g. 1918 m. Pavainiškės k.

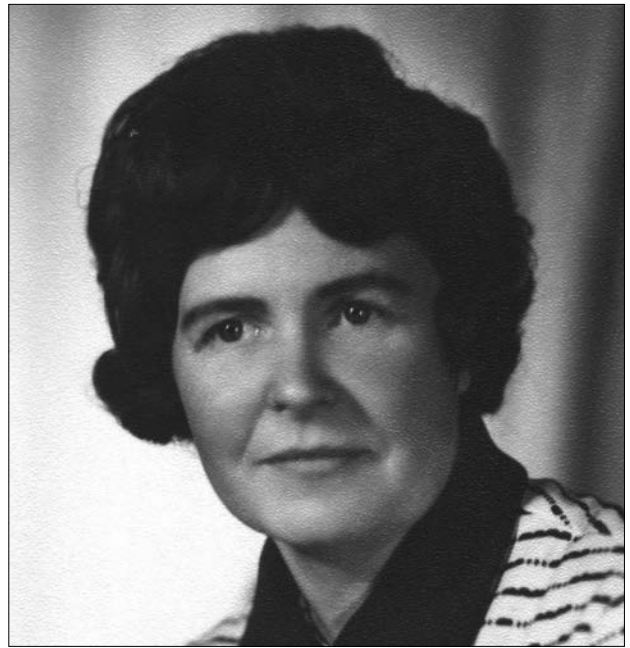
³⁰ Elzė Rimkienė, g. 1919 m. Šaukėnuose.

Apie straipsnio autorę

Elena Bliudžiūtė-Burdulienė gimė 1928 m. gruodžio 5 d. Tauragės apskrityje, Skaudvilės valsčiuje, Stulgių miestelyje, tarnautojo mokytojo šeimoje. 1947 m. baigė Švėkšnos gimnaziją, kurioje metus dirbo sekretore. 1948 m. įstojo į Klaipėdos mokytojų institutą. Baigusi mokslą, 1950 m. gavo Švietimo ministerijos paskyrimą dirbti Šaukėnų vidurinėje mokykloje. Mokytojos darbui čia atidavė 41 gyvenimo metus. Iki 1991 m. dirbo biologijos mokytoja. Jauna, energinga, paskui save į platų žinių pasaulį vedė daugybę mokinių. Buvo labai aktyvi, nes vienu metu, be savo tiesioginio darbo, turėjo net 14 visuomeninių pareigų. Šios mokytojos rūpesčiu Šaukėnuose buvo įkurta mokyklinė girininkija.

Dar dirbdama mokykloje ji intensyviai domėjosi krašto praeitimi, kruopščiai rinko medžiagą ir ją sistemino. Pačius gražiausius gyvenimo metus atidavusi jaunosios kartos auklėjimui, pedagogė, būdama 71 metų ir turėdama gana didelę savo asmeninę kolekciją, įkūrė Šaukėnų kraštotyros muziejų. Jame dirba iki šių dienų. Jos dėka muziejus tapo Kelmės krašto muziejaus filialu, kuris kaskart papildomas vis naujais eksponatais, užrašais, aprašymais. Ši įstaiga tapo Šaukėnų miestelio kultūros židiniu. Čia vyksta susitikimai su kraštiečiais, išskilių žmonių paminėjimo renginiai, organizuojamos parodos, įvairios šventės ir kt. Šiandien muziejus yra plačiai žinomas ir sulaukia daug lankytojų.

Darbšti muziejininkė prieš keliolika metų pradėjo rinkti medžiagą apie Kelmės rajono Šaukėnų seniūnijos nykstančius kaimus: užrašė žmonių atsiminimus, aprašė papročius ir tradicijas. Jos iniciatyva per pastaruosius metus apie šiuos kaimus sukurtas net 13 filmų ciklas. Ypač įdomus ir reikšmingas darbas – tai parengtas ir išleistas edukacinis DVD „Senovinis Šaukėnų turgus ir papročiai“. Vaizdajuostėje įamžinti senovinio turgaus papročiai, buvę maždaug prieš 150 metų. Ne mažiau reikšmingas ir kitas DVD, kuris pavadintas „Velniava Šaukėnuose“. Čia rodomas Užgavėnių švenčių šurmulys pagal Šaukėnų krašto tradicijas.

Mokytoja Elena Burdulienė

Elena domisi ne tik kraštotyra, bet ir liaudies menu. Jos rankoms paklūsta virbalai, vąšelis, adata. 1997 m. išleista E. Burdulienės rankdarbių knyga „Sau ir svečiui“. Šaukėnų kraštotyros muziejuje dažnai rengiamos miestelio nagingų žmonių parodos, kurias puošia ir muziejininkės darbai.

Mokytoja-muziejininkė yra parengusi įvairių kraštotyros darbų ir publikacijų Šaukėnų apylinkių etninės kultūros ir istorijos tema. Šiame „Padubysio kronikų“ numeryje publikuojamas autorės straipsnis suteikia vertingų žinių apie tradicinį maistą šiame Žemaitijos kampelyje maždaug prieš šimtą metų.

2018 m. gruodžio 5 d. mokytoja-muziejininkė Elena Burdulienė švenčia gražų 90 metų jubiliejų! „Padubysio kronikų“ bendradarbių ir skaitytojų vardu sveikiname straipsnio autorę, linkime stiprios sveikatos ir naujų kūrybinių sumanymų išsipildymo, dėkojame už mokinių širdyse įskiepytą meilę gamtai ir žmonėms.

Vidmantas Lopeta

Grybavimas ir grybų panaudojimas¹

Parengė Virginija Šiukščienė

Grybų vardai ir rūšys

„Iš valgomųjų grybų yra žinomi šie: baravykai, voveruškos, kitaip dar vadinamos žydgrybėm, pakastės², lepšiai, pinikės³, kazalėkai⁴, šilkbaravykiai⁵, raudongalviai, rudmensės⁶, šampijonai⁷, kelmučiai. Paskui eina nevalgomi grybai, vadinami šungrybiais. Iš jų išsiskiria nuodingosios musmirės, kurių esą raudonų, baltų ir juodų. Nuodingiausios esančios raudonosios musmirės baltais taškais. Jas naudodavo musėms nuodyti. Visi kiti šungrybiai neturėję atskirų pavadinimų, bet bendrai buvo vadinami šungrybiais. <...>

Iš valgomųjų grybų geriausi laikomi baravykai. Po jų eina voveruškos, rudmensės, pakastės, kazalėkai ir kt. Iš mažiau žinomų grybų laikoma

šampijonai ir kelmučiai. Šampijonai – raudoni baltom viršūnėm grybai; apačioje ne skylutės, bet karbeliai. Auga dirvonuose. Kelmučiai auga apie kelmus. Tai rudos spalvos grybai. Voveruškos vadinamos žydgrybėm todėl, kad ne tik tai, kad tik jas žydai tevalgą, bet ir pačių grybų kvapas atsiduodąs žydo smarve. Sakoma, kad tai geri grybai, nes jų neužkabiną kirminai, jos nekirmijančios. <...>

Renkamos ir pavilnės⁸, ir pinikės-karciuškos⁹. Pavilnės augančios didesniuose miškuose, taip ir alksnynuose <...>, ten, kur ir rudmensės. Jos į jas ir panašios – rudos, tokio pat didumo, išvaizdos, tik apačia skirtinga – padengta tankiu, panašiu į voratinklį, tinkleliu, primenančiu švelnią pilkos spalvos vilnelę. Šios grybos nekirmijančios ir esančios gana karčios. Perlaužus kotelį, bėgas baltas skystimas – pienas. Jas ne visi valgydavo dėlei jų kartumo, nors kartumą dalinai būdavo galima pašalinti traukinimu. Šie grybai lupami ir pašalinama apatinė vilnelė. Paskui numazgojama šaltame vandenyje, pavirinama apie pusvalandis, tuo pašalinant kartumą ir smožijama¹⁰ su alyva¹¹, cibuliu¹², pipirais, pridedant smetonos¹³. Valgoma

¹ Publikuojama etnografo Adomo Vitausko (1908–1943), kilusio iš Kurtuvėnų, surinkta medžiaga apie grybavimą Padubysio valsčiuje, užrašyta 1939 m. gruodžio mėn. iš Teklės Filipavičienės, 70 metų amžiaus Skurvių km. Padubysio vlsč. gyventojos, pasakojimo. Medžiaga saugoma Šiaulių „Aušros“ muziejaus etnografiniame archyve. Tekstas pateikiamas saikingai redaguotas, sutrumpintas, vengiant kartojimosi, trumpinimo vietas pažymint laužtiniais skliaustais, paaiškinti kai kurie terminai ir sąvokos.

² Pakastė – piengrybis grūzdas, lakštabudžių šeimos grybas.

³ Pinikė – ūmėdė, ūmėdinių šeimos grybas.

⁴ Kazalėkas – kazlėkas, baravykinių šeimos grybas.

⁵ Šilkbaravykis – šilkbaravykis, alksniabaravykinų šeimos grybas.

⁶ Rudmensė – rudmėsė, ruduokė, ūmėdinių šeimos grybas, piengrybis.

⁷ Šampijonas – šampinjonas, pievagrybis, pievagrybinių šeimos grybas.

⁸ Pavilnė – piengrybis paberžis.

⁹ Pinikė-karciuška – piktoji ūmėdė.

¹⁰ Smožyti – kepinti riebaluose.

¹¹ Alyva – aliejus.

¹² Cibulis – svogūnas.

¹³ Smetona – grietinė.

su virintom arba tušintom¹⁴ bulvėm. Esą jaučiamas kartumas, bet būdavę galima valgyti.

Karciuškos buvusios viena pinikių rūšis, pasižyminti kartumu. Jų taip jau nedaug kas rinkdavę dėlei kartumo, kurį tačiau iš dalies buvę galima pašalinti traukinimu ir pavirininimu. Jos mažiau buvo renkamos ir dėlei to, kad žymiai plonesnės už pinikes, nedidelės, ir, norint pataisyti valgymui, reikėję daug jų pririnkti. Jų spalva buvus raudona, kaviška, balta, žalsva ir kt. Augančios visur, kur ir pinikės, – beržynuose ir kitur.

Dar yra žinomas vienas grybų kilmės augalas – žemės taukai. Iš karto jie augą kiaušinio pavidalu, o paskui išaugą į grybus. Šis grybas raunamas dėl vaistų nuo reumatizmo. Šiais, kiaušinio viduje randamais, taukais trinama reumatizuoti sąnariai, ir sakoma, kad tai labai pamažlyvas¹⁵ esąs vaistas. Bet kada iš kiaušinio išauga grybas, vaistams jau nebetinkas, nes nebeturįs žemės taukų. Raunamas iki neišaugęs į tikrą grybą, pusiau suaugęs.

Apie grybavimą

Senovėje Padubysio valsčiuje miškų buvę kelis kartus daugiau. Ilgainiui juos apnaikinę. Miškuose grybų, riešutų, uogų buvę žymiai daugiau nekaip dabar. Taip jau žmonės ir daugiau grybaudavę, ir apskritai maistui naudodavę įvairių miškų derlių. Grybavimas, riešutavimas ir uogavimas buvę visiškai laisvi, nors didžiuliai miškų plotai buvę privati-nė nuosavybė, daugiausia grafo Pliaterio-Zybergo. Niekam net galvon neateidavę drausti grybauti ar rinkti vaisius ir uogas. Jų buvę tiek daug, kad visiems pakakdavę. Tikrai mažesni dvarininkėliai ar stambesni ūkininkai kartais draudę svetimiems savo miškuose grybauti, ypač jei buvo tokios grybingos vietos arti namų. Tokiu atveju sakydavo, kad, girdi, eik į ponų miškus, o ne mano namuose paskutinius grybus nurink. <...> Esą niekas nesi-priešinęs ir negrybavęs matant šeiminkui. Bet kada jis nematydavo, tai, jei tik buvo pakankamai grybų, patogu pasirinkti, savininko draudimo nebuvo paisoma ir grybaudavo. Tokiu atveju sakydavo: „Dievas dėl visų užaugino, bet ne jis, tad kaip tat gali neleisti? Mat, koks pavydus! Dievas augina ant visų dalies.“ Miškų liesinčiai¹⁶, kurie ėjo miško

sargų pareigas, prie miško savininkų nedraudę grybauti, nes nedraudę savininkai.

Grybaudavo beveik visi, neišskiriant nei vaikų. Tikrai vaikų į didelius miškus neleisdavo, nes bijo-davo, kad nepaklystų. Į didžiuosius miškus vaikai eidavo grybauti su suaugusiais. Šiaip į nedide-lius miškus grybauti eidavo ir vieni vaikai. Suaugę grybaudavo liuoslaikiais¹⁷. Pvz., vasarą, kada lydavo lietūs ir nebuvo visiems šeimos nariams kito svarbesnio darbo, o oras būdavo palankus grybauti, grybai dygdavo. <...> Esą geriausiai grybai dygdavę, jei buvo drėgnas oras, purkšdavo kelias dienas iš eilės smulkutis lietūs, buvo šilta, miglota.

Grybauti pradėdavo rugpjūčio mėn. pradžioje arba liepos pabaigoje, nes tada jau pradėdavę at-sirasti grybų. Bet būdavę ir tokių metų, kad jau birželio mėn. dygdavę grybai. Geriausias grybavimo laikas anksti rytą. Miškuose ne kiekvienoje vietoje augą grybų. Tas vietas, kur daugiau buvo grybų, visi žinoję. Kadangi daug kas grybavęs, tai buvo grybaujama labai anksti, švintant, ne dėl to, kad tai būtų geriausias laikas, bet kad kas kitas nenurink-tų. Pasivėlinus būdavo berandama tik primėtyta nupjaustytų kotų, ypač baravykų, kurie buvo išvis daugiau branginami, nes tai buvo beveik vienin-teliai grybai, kuriuos buvo labai lengva nebloga kaina parduoti. Dėl baravykų daugiausia ir ėjusios varžytinės, stengiantis kuo anksčiau atsikelti.

Kiekvienas grybautojas turėjo du dalykus, rei-kalingus grybauti: krepšą ir peilį. Krepšai buvo didoki, jei ketinama daugiau rinkti įvairių grybų, o jei vien tik baravykų – mažesnius krepšus imdavosi. Peilis buvo reikalingas grybų kotams ir šaknims nupjaustyti. Mat, grybus, ypač baravykus, raudavo, kurių kotų galus su šaknimis nupjaustydavo. Be to, būdavo perpus ir grybų galvos perpjaunama, norint įsitikinti, ar nesukirmijęs grybas ir ar daug sukirmijęs. Nuo to pareidavo, imti ar neimti nu-pjautasai grybas. Jei baravykai nebuvo labai sukir-miję, tai juos imdavo; bet kitų sukirmijusių grybų neimdavo. Kad įsitikinus, ar grybas sukirmijęs, tuoj nupjaunama koto galas su šaknim ir žiūrima, ar nėra parudavusių kirmėlių skylių: jei jų koto drūtgalį nedaug, tada kotas nupjaunama prie gal-vutės ir vėl žiūrima. Mat, esą, grybai daugiausia sukirmiją koto drūtgalį, prie galvutės – mažiau, o

¹⁴ Tušinti – virti garuose, šutinti, troškinti.

¹⁵ Pamažlyvas – padedantis, gelbstintis, naudingas, geras.

¹⁶ Liesinčius – girininkas.

¹⁷ Liuoslaikis – laisvalaikis.

galvutė gali būti beveik sveika, o jei koto drūtgalis visai maža tesukirmijęs, tai galvutė liekanti visiškai sveika. Jei kotas prie galvutės sukirmijęs, tada perpjaunama perpus galvutė. Renkant baravykus pardavimui, daug nepaisoma dėl sukirmijimo, nes kirminai „išvaroma“ ir sudžiovinti grybai esą nežymūs – buvę sukirmiję, ar ne. Jei baravykų kotai ne per daug sukirmiję, imama taip, kaip ir galvos. Sveiki baravykų kotai laikoma dar geresni už bet kokius kitus grybus.

Igudę grybautojai esą puikiai numaną, kur kokių grybų ieškoti ir kur jų galima surasti. Pvz., baravykai auga jaunuose miškeliuose, eglėnuose, kur auga didelės samanės, kadagynų žemėje, kur sykiu auga ir kadagiai. Daugiausia ieškoma po eglaitėmis arba kadagiais, pakeliant ant žemės nusvirusias apatines jų šakas ar žiūrint pasilenkus. Raudongalvių, esą, reikia ieškoti beržynuose ir ypač epušynuose, nors beržynuose galima, esą, ir baravykų rasti. Čia auga ir lepšiai, ir pinikės, ir kitoki grybai. Kazalėkų ir šilkbaravykių ieškoma jaunų pušaičių šileliuose, aukštesnėse vietose, smėlynuose. Rudmensių ieškoma alksnynuose. Voveruškos augančios dideliuose šiluose arba eglėnuose, ypač šiluose, kur žemė padengta samanom.

Šventadieniais dažnai būdavo susitaria jaunuomenė – merginos ir vaikinai – eiti bendrai drauge grybauti. Mat, esą, galima pafilirtuoti, pajuokauti, pasiūkčioti ir apskritai liuosiau pasivaikštinėti po mišką. Iš tokio grybavimo buvo dvejopa nauda: buvo prisirenkama grybų ir pats grybavimas teikė tam tikro malonumo, įvairumo ir buvo laikoma lyg ir kokia pramoga.

Kartais randama grybų keimariai. Keimariais vadinama du arba trys krūvon suaugę grybai. Jei iš dviejų grybų suaugusį keimarį randa mergina, tikima, kad ji greit ištekėsianti, nes rado porą, vadinasi, susiporuos. Ta pati reikšmė, jei ir vaikinai randa, – jis greit apsivesiąs. Radus trilypį keimarį, jei jį randa mergina, ženklas, kad „greit tretį turės“, vadinasi, gimdys. <...> Tas pats, jei ir vaikinai randa, – jo mergužėlė gimdys, ir jie susilauksią trečiojo.

Dabar, esą, mažiau begrybaujama, nes, viena, kad mažiau miškų, taigi, mažiau ir grybų, o antra, uždrausta grybauti be leidimo, už kurį reikia mokėti. Esą, neapsimoka dėl vieno kito karto mokėti už

leidimą ir dar klapatyti¹⁸ su jo išėmimu. Miškų mažiau, rečiau, tie patys mažesni. Pamiškės gyventojai grybaujant dažniausiai slapta, pasisaugodami eigulio.

Grybų paruošimas

Surinkti grybai ilgai nelaikomi, nes greit sukirmiją. Jie tuoj paruošiami valgymui arba rauginami bei marinuojami žiemai. Pirmutinis darbas su grybais – juos nuvalyti. Baravykai paprastai nuvalomi, nuplaunant šaltu vandeniu. Tas pats su voveruškėmis, raudongalviais, lepšiais ir šilkbaravykais. Tačiau kai kurie grybai, pvz., pinikės, kazalėkai, šampijonai, kelmučiai ir kt., yra apkibę šapais, spygliais, žolėmis. Tada pirmiausia nuo šių šiukšlių apvaloma, jas nurenkant rankomis. Pinikės paskui lupama, nulupant karčiąją viršutinę odelę. Paskui nurinkti nuo šapų grybai numazgojami šaltame vandeny, po ko sukraunama ant rėčio nuvarvėjimui. Po to viso grybai esti paruošti traukinimui, o po to – rauginimui. Pakastės paruošiamos taip, kad nuo jų nubraukiama ir iš duobučių iškratoma žemės. Pakastės – su taurele-duobute vidury; kada jos kalasi iš po žemės, tai duobutėse <...> lieka žemių ir šiukšlių, todėl nuo to ir apvaloma.

Grybų džiovinimas yra tolesnė jų paruošimo stadija. Daugiausia džiovinama tik baravykai. Kiti grybai rečiau džiovinami, nes laikoma nepakankamai geras ilgesniam laikymui. Jei jau džiovinama, tai šie grybai: raudongalviai, lepšiai, o kartais ir šilkbaravykai. Kiti grybai raugiami arba marinuojami (rudmensės ir pakastės), nors ne visi ir tam tetinką.

Baravykai džiovinami trim būdais: ant rekėžiukų, po pečium¹⁹ ir ant špižių²⁰. Ant rekėžiukų džiovinama dažniausiai. Rekėžiukai – tai mažos eglaitės viršūnėlės, apžėlusios plonom šakelėmis aplink. Tas šakeles nuskutama peiliu ir galeliai pasmailinama. Ieškoma tokios eglutės viršūnėlės, kuri iš visų pusių būtų apaugusi, kad kuo daugiausia būtų šakelių aplink. Rekėžiukų įvairaus dydžio pasidaro daug. <...> Jų dydis įvairus: nuo 20 cm iki 50 cm ilgumo ir daugiau. Šakelių ilgis, vidutiniškai imant, – 10–15 cm. Baravykai, kurie ketinama džiovinti ant rekėžiukų, pirmiausia apvaloma nuo šapų, numazgojama šaltu vandeniu, nupjausčius sulig

¹⁸ Klapatyti – išrūpinti kam nors ką.

¹⁹ Pečius – krosnis.

²⁰ Špižius – viršutinė krosnies viryklės dalis iš ketaus.

galvutėm kotus ir sumaustoma ant rekėžiuko šakelių, perduriant baravyko galvutę per pat vidurį. Jei šakelė ilgesnė, tada ant vienos šakelės sumaunama ir po dvi baravyko galvutės, suglaudžiant apvalias puses bei viršūnes taip, kad galvutė su galvute kuo mažiausiai tesusiglaustų. Taip apmaustoma baravyko galvutėmis visos rekėžiuko šakelės, ir rekėžiukas pastatomas stačias ant špižių, atremiant jo viršų mūrelin. <...> Verdant valgį, baravykai nuo karštų špižių šilumos vienodai ir gerai džiūva. Laikoma tol, iki baravykai sudžiūva, kad net lūžta. Tada numaunama nuo rekėžiukų, įsiveriama didesnėn adaton storokas, suktas, stiprus lininis siūlas ir ant jo varstoma sudžiūvę baravykai. Varstant skaitoma ir suvarstoma po vieną kapą²¹, ir tada siūlas nupjaunamas ir jo galai surišama. Tuo būdu gaunama baravykų virtinė, panaši į abarankų²² virtinę. Jei baravykai ruošiami pardavimui, tai ne visi suvarstoma po kapą. Kita baravykų dalis suvarstoma ir po puskapę²³. Mat, ne visi pirkėjai pirkdavo po visą kapą, o mieste juos paleisti iš naujo varstyti nebūtų nei laiko, nei patogumo, todėl iš namų suvarstoma.

Antrasai džiovinimo būdas – po pečiaus. Pečius esti gerokai šiltas, apykarštis. Dažnai pataikoma grybus džiovinti duoną iš po pečiaus ištraukus. Tokiu atveju nupjaustoma baravykų kotai, galvutės sudedamos į blėkas²⁴, kuriose kepama pyragai, ir pakišama po pečiaus, pečius uždengiamas, neleidžiant jam ataušti. Galvutės sudedama ant apvalių pusių. Po karšto pečiaus nekišama, nes tada galvutės apkeptų. Išdžiovinus suvarstoma ant siūlo.

Tretysai džiovinimo būdas – ant špižiaus. Šiuo būdu dažniausiai džiovina grybus pamiškės gyventojai, kurie kasdien parenka po nedidelį skaičių baravykų, pvz., bent po 20–30 štukų²⁵. Džiovinama paprastai: nupjaustoma sulig galvutėm baravykų kotai ir galvutės apvaliom pusėm sudedama ant karštųjų špižių. Špižiai prieš tai šluota nušluojami nuo nešvarumų. <...> Sudžiovinus taip jau varstoma kapom ir puskapėm ant stipraus lininio siūlo. Išdžiovinti ir sutvarkyti baravykai sudedama į krepšį, uždengiama ir laikoma ant aukšto, kamaroje arba svirne, bet sausoje vietoje.

Pažymėtina, kad džiovinant antruoju ir trečiuoju būdu, t. y. po pečiaus ir ant špižių, tuoj sudžiovinus nevarstoma ant siūlo, bet padedama kur apydrėgnėje vietoje, pvz., ant žemės, kad „į kaulą“ sudžiovinti baravykai bent kiek atsileistų, nelūžtų bei netrupėtų varstant juos ant siūlo. Per daug atsileisti, kad baravykai liktų minkšti, neleidžiama. Atleidinama tiek, kad baravykai lieka sausi, bet ne trapūs, lyg suvytę; toki tai jau varstomi ir paskui padedama sausoje vietoje. Ne visada laikomi krepšiuose; kartais virtinės sudedama į maišą ir pakabinama ant aukšto pastogėje arba padedama į svirną. <...>

Rudmensių ir pakasčių paruošimas vartojimui ir ilgesniam išlaikymui yra toks: jos nedžiovinama, bet rauginama arba marinuojama. Pardavimui šios grybos neruošiama, nes neparduodama.

Rauginama arba užrauginama taip: kada jau grybai nuvalyti nuo šapų, žemių ir numazgoti šaltu vandeniu, vadinasi, švarūs, supjaustoma: didesnius grybus perpjaunant į keturias dalis, mažesnius – į dvi, o mažus grybus metant nepjaustytus. Metama į didelį katilą, pridedant jį arti pilną. Po to užpilama vandens tiek, kad aptektų grybai ir katilas užkaičiama ant ugnies. Užvirus grybai apie pusvalandį pavirinama. Paskui nupilama vanduo, grybai užpilama šaltu vandeniu ir jame išmazgojami. Išmazgojus viename vandeny, šis nupilama, vėl užpilama šviežias vanduo ir vėl išmazgojama, rankom gerai išmaišant. Taip perplaunama bent trim keturiais vandenim. Paskutinį kartą numazgojus, rankom grybai išgriebiama ir sudedama į naują nevirtotą krepšį (kad būtų švarus), sudedama dalis ant apvožto dugnum viršun rėčio ir palaikoma, iki nuvarva vanduo. Taip jau ir į krepšį dedama tam tikslui. Nuvarvėjus grybai sudedama bačkon, pusbačkėn, kubiliukan ar paskon, žiūrint, į kokį indą ketinama įraugti. Tada užvirinama švarus vanduo, įdedama į jį valgomosios druskos tiek, kad vanduo liktų sūrus, išmaišoma, atvėsinama ir užpilama ant sudėtų į kokį medžio indą grybų, užpilama tokiu kiekiu vandens, kad grybai neaptektų jame. Po to ant grybų užklojama baltas drobinis švarus skuduras, ant jo dedama švarios lentelės ir ant jų uždedama švariai numazgotas apie 8–10 kg svorio akmuo – užslegiama. Tada jau leidžiama įrūgti, kas įvyksta maždaug už savaitės. Iki įrūgsta, laikoma

²¹ Kapa – skaičiavimo matas, lygus 60 vienetų.

²² Abaranka – riestainis.

²³ Puskapė – skaičiavimo matas, lygus 30 vienetų.

²⁴ Blėka – kepimo skarda.

²⁵ Štuka – vienetas.

troboje, o paskui, jei yra, išnešama į sklepą²⁶ arba į kamara²⁷ vėsiai. Jei žiemą kamaroje šalta, tada nešama trobon ir patalpinama šalčiausioje kertėje²⁸. Taip įraugti grybai išsilaiką nesugedę per žiemą, Gavėnią, iki Velykų ar net žymiai ilgiau <...>. Jei laikoma per žiemą troboje, tai ant pavasario, atšilus kiek orui, išgabena kameron arba prieangin.

Grybų marinavimas (marinavojimas).

Grybai buvo marinuojami tik sau vartoti, ne pardavimui. Marinuojama tik baravykai. Nuvalyti ir nuplauti šaltu vandeniu baravykai – galvutės, kuriuos supjaustomos į kšnius, ir koteliai – sudedama į katilą ir užpilama vandens tiek, kad grybai aptektų vandeniu. Tada katilas užkaičiamas ant ugnies ir užvirinama, bet nevirinama, užvirus nukaičiama; šis vanduo nupilama, užpilama šaltu vandeniu ir grybai numazgojama. Po to grybai išgriebiama iš vandens ir sudedama ant rėčių ir į krepšius, kad nuvarvėtų vanduo. Tada katile vėl užkaičiama švaraus vandens, įpilama bent kiek uksuso²⁹, bet nedaug, kad vanduo būtų tik nedaug rūgštus, įdedama druskos bent sauja, sumalama ir įberinama pipirų žiupsnis, viskas suvirinama, išmaišoma, katilas ar puodas nukaičiama nuo ugnies ir padedama asloje³⁰ atvėsti, <...> tuo tarpu nuvarvėję grybai sudedama į medinį nedidelį kubiliuką ar paską ir, marinatui ataušus, jis užpilama ant grybų, bet tiek pilama, kad grybai neaptektų šiuo vandeniu. Tada uždengiama drobinu skuduru, uždedama švrios lentelės ir nesunkiu akmeniu užslegiama. Už savaitės kitos grybai gerai susimarinavoja. Laikoma vėsioje, bet ne šaltoje vietoje. Vėliau išnešama dar vėsesnėn vieton <...>. Marinuoti baravykai negendą ir laikomi per visą žiemą iki Velykų, žinoma, jei nesuspėjama per Gavėnią suvalgyti.

Grybų sunaudojimas

Raugintų grybų sunaudojimas. Kaip buvo minėta, daugiausia rauginama rudmensės. Su šiais raugintais grybais pagaminama šie šilti ir šalti valgiai.

Rudmensių pyragiukai³¹ taip pagaminami: išgriebiama iš bačkos ar kokio kubiliuko reikalingas kiekis rudmensių, užplikoma verdančiu vandeniu, kas vadinama nutraukimu. Šiuo verdančiu vandeniu rudmensės numazgojama, nuplaunant rūgštį, kad pyragiukai nebūtų rūgštūs. Tada nupilama karštas vanduo, užpilama šaltas ir rudmensės numazgojama dar kartą šaltame vandeniu. Po to išgriebiama ir padedama ant apversto rėčio dugno nuvarvėjimui. Nuvarvėjus supjaustoma smulkiai, panašiai kaip lašiniai, verdant lašinėtus pyragiukus, sudedama petelnė³², užpilama kanapių ar sėmenų aliejaus ir jame ant ugnies rumensės susmožijama. Paskui dirbami pyragiukai, dedant varškės ar lašinių vieton susmožitas rudmensės. Verdama. Valgoma karšti, pasimirkant į aliejų. Toki pat pyragiukai verdama ir raugintas pakastes dedant jų vidun. Pakastės taip pat paruošiamos, kaip ir rudmensės.

Kitas šių grybų valgis šiaip paruošiamas. Imamas reikalingas kiekis raugintų rudmensių arba pakasčių ir užpilama verdančiu vandeniu, nutraukiant ir sykiu nuplaunant rūgštį. Paskui karštas vanduo nupilama ir užpilama šalto vandens, kuriame grybai numazgojama. Tada grybai išgriebiama ir sudedama ant rėčio nuvarvėjimui. Po to sudedama pusbliūdin ir užtarkuojama cibulė, užbarstoma smulkiai sumaltų pipirų, pridedama smetonos, viskas gerai išmaišoma ir valgoma su virtom bulvėm, kabinant po truputį grybus šaukštu ir užsikandant bulve.

Marinuoti baravykai valgomi su saldžia grietine. Paruošiama šiaip: paėmus reikalingas kiekis marinuotų baravykų, nuplikinama karštu vandeniu, nuplaunant rūgštį, numazgojama šaltu, išgriebiama, nuvarvinama ant rėčio ir sudedama į pusbliūdį. Tada užpilama pastijolkos³³ ir valgoma su duona arba su bulvėm.

Baravykų sriuba valgoma pieniška. Baravykai imama žali (ne marinuoti), švieži ir jauni, kieti, baltom apačiom. Kada grybai jau nuvalyti ir nuplauti šaltame vandeniu, jie nutraukiami, užverdant puode ar katile ant ugnies. Tada karštas vanduo nupilama, užpilama šalto vandens ir jame grybai išplaunami. Po to išgriebiama, nuvarvinama ant

²⁶ Sklepas – rūsys.

²⁷ Kamara – valstiečio trobos patalpa įvairiems produktams ir daiktams pasidėti.

²⁸ Kertė – patalpos kampas.

²⁹ Uksusas – actas.

³⁰ Asla – molinis trobos, klojimo grendymas.

³¹ Pyragiukas – virtinis.

³² Petelnė – keptuvė.

³³ Pastijolka – šviežia, tik nugriebta saldi grietinė, grietinė.

rėčio ir verdama piene, kuriam užvirus, puodas nukaičiama. Tada pridedama saldžios pastijolkos ir valgoma. Druskos dedama verdant.

Su tušanu³⁴ verdama įvairūs grybai. Taip su-naudojama daugiausia švieži grybai: voveruškos, lepšiai, kazalėkai, šampijonai, šilkbaravykiai, rudmensės ir kt. Daroma taip: nuvalius grybus, jie aptraukinami, bet nedaug, užpilant juos verdančiu vandeniu. Po to numazgojama šaltam vandeny, nuvarvinama ant rėčio ir dedama į tušaną (tušinamas bulves). Tušanas valgoma riebus – paskui sutirpoma taukų ir užpilama arba tušanas verdama su užkulu³⁵. Su virtom arba ir tušintom bulvėm pataisoma grybai šiaip: nuvalyti grybai nutraukinami, juos užverdant vandeny, paskui karštas vanduo nupilama, užpilama šaltas vanduo, jame numazgojama ir nuvarvinama ant rėčio. Tada ant grybų, sudėjus pusbliūdin, užpilama saldaus pieno, smetonos, įdedama kiaulienos taukų, įpjaustoma smulkiai cibulė arba ji sutarkuojama, pridedant smulkiai sugrūstų pipirų, gerai viskas sumaišoma ir valgoma su virintom arba riebiom tušintom bulvėm. Šiuo būdu pataisoma valgyti šie grybai: kazalėkai, pinikės, lepšiai, raudongalviai, voveruškos, kelmučiai ir kt. grybai. Taisoma švieži, nerauginti.

Kelmučiai smožijami su taukais. Jie pirmiausia aptraukinami verdančiu vandeniu, numazgojama šaltu, nuvarvinama ant rėčio ir tada sudedama petelnėn; pridedama taukų, sugrūstų pipirų užbarstoma, smulkiai įpjaustoma cibulių, pridedant smetonos, susmožijama ir valgoma su virintom arba tušintom bulvėm. Taukų dedama daugiau, nekaip kitus grybus smožijant, nes kelmučiai priima riebumą.

Žali baravykai ir rudmensės taip jau valgoma. Tokiu atveju daroma taip: švieži baravykai arba rudmensės nuvaloma, numazgojama šaltame vandeny, nubraukiama šluota špižiai arba nupučiamas nuo špižių nešvarumai ir, nupjovus grybų kotelius, galvutės apvaliom pusėm padedama ant karštų špižių, kur grybai ištęžta, pradėję tušti. Tada ant grybų užbarstoma druskos ir valgoma.

Baravykai dar ir taip sutaisoma: jauni baravykai nutraukinami verdančiame vandenyje palaikant kelias minutes, paskui šaltu vandeniu

nuplaunama, nuvarvinama ant rėčio, užpilama saldi grietinėlė ir valgoma. Tuo pačiu būdu kai kada būdavo pasitaisoma ir lepšiai, bet tik tai jauni, sveiki, „grudūs“, t. y. kietesni, neištižę.

Barščiai su baravykais buvę labai mėgstamas valgis. Barščiai verdama paprastai, o baravykai dedama džiovinti. Bet prieš sudėsiant juos į barščius, pirmiausia užplikoma verdančiu vandeniu ir mirkoma jame tol, iki ataušta vanduo tiek, kad lieka tik šiltas. Tada baravykai, kurie per tą laiką pakankamai atmirksta, rankom gerai maišant ir trinant abi jų galvikių puses, numazgojami, išgriebiama ir nuvarvinama ant rėčio arba tuoj supjaustoma siaurom juostelėm. Nuplikoma ir numazgojama, kad nebūtų juodi barščiai, nes vanduo esąs juodas kaip juka ir nešvarus. Supjaustyti baravykai sudedama į verdančius barščius ir verdama, iki išverdama barščiai.

Baravykėti pyragiukai yra lyg ir tradicinis Kūčių valgis. Be baravykėtų pyragiukų būdavo ne Kūčios. Tie pyragiukai taip gaminami: prieš suminkant tešlą, pirmiausia užplikoma verdančiu vandeniu baravykai ir palaikoma, iki ataušta. Tada numazgojama ir perplaunama karštu vandeniu, po ko nuvarvinama ant rėčio. Po to baravykai supjaustoma taip pat smulkiai, kaip ir lašiniai pyragiukams. Jei ketinama virti Kūčių pyragiukai, vadinasi, su pasninku, sausį, tada įpjaustoma į baravykus labai smulkiai cibulį, sugrūdus smulkiai užbarstoma pipirų ir viskas sumaišoma. Paskui suminkoma kvietinių valcuotų³⁶ miltų tešla ir dirbama pyragiukai.

Verdant baravykėtus pyragiukus ne Kūčioms, bet šiaip bent kuriuo metu, baravykai, kurie smulkiai supjaustoma, pamaišoma su lašinukais, pridedama cibulių, pipirų ir dirbama pyragiukai. Pažymėtina, kad, bent kokius grybų pyragiukus verdant, teverdama tik iš miltų tešlos, bet ne bulvių; miltai imama valcuoti ar bent pikliavoti³⁷, bet paprastų statmalu sumaltų, putrinių miltų, nors jie būtų ir kvietiniai, neverdama. Šiaip pasnike verdant baravykėtus pyragiukus, verdama toki pat kaip Kūčių pyragiukai.

Bundukai su baravykais. Tai nedideli baravykėti pyragaičiai, kurie kepami Kalėdoms,

³⁴ Tušinys – troškiny.

³⁵ Užkulas – užtrinas, uždaras – įvairūs riebalai valgiui pagardinti.

³⁶ Valcuoti miltai – valcais malti miltai.

³⁷ Pikliavoti miltai – pikliuoti miltai – girnomis malti smulkaus malimo miltai be sėlenų, persijoti per sieta (piklių).

Velykoms ar kitų didesnių švenčių proga. <...> Ketinant kepti baravykėtus bandukus, baravykai verdančiu vandeniu užpilama jau iš vakaro. Rytą tas vanduo nupilama ir perplaunama šaltu vandeniu, po ko baravykai sudedama ant rėčio nuvarvinimui. Tada jau smulkiai supjaustoma, sumaišoma su pjaustytais lašiniais, įpjaustoma smulkiai cibulių, užbarstoma smulkiai sugrūstų pipirų ir viskas gerai išmaišoma. Gi tešlon, kuri užmaišoma piene, pridedama smulkiai sumalto cinemono. Dirbant bundukus, baravykai su lašinukais dedama vidun ir paskui pakepama blėkose po pečiaus.

Grybų sosas³⁸ sutaisoma bei susmožijama taip: džiovinti baravykai – „cielos“, nepjaustytos galvutės ir perpus perskelti baravykų kotai – užplikomi verdančiu vandeniu iš vakaro. Rytą tas vanduo nupilama, užpilama šaltas vanduo ir juo baravykai nuplaunami. Tada išgriebiama ir ant rėčio nuvarvinama. Po to baravykai sudedama petelnėn, įpilama truputis atskiesto uksuso, įpilama sėmenų ar kanapių aliejaus, smulkiai įpjaustoma cibulių, apibarstoma smulkiai maltais pipirais, pridedama truputis vandens ir baravykai smožijama troškiai, t. y. petelnę užvožus torielka³⁹. Išsmožijus baravykai valgoma su virtom ar tušintom sausom bulvėm, kurios, kaip ir baravykai, pamirkoma į sosą, gautą smožijant baravykus. Šis valgis yra pasninko meto valgis <...>.

Dainuškos apie grybus

Viena dainelė apie grybus dainuojama žaidžiant vadinamąjį ratelį, nors žaidėjai ir nesustoja ratu. Žaidžiama kaimo vakaruškose: žaidėjai pagal lytį – vaikinai ir merginos – sustoja eilėmis vieni prieš kitus, vienoje eilėje – merginos, susikibusios už rankų, o kitoje eilėje – vaikinai. Taip į dvi eiles sustoję žaidėjai eina viena eile į kitą, prisiartina visai arti, paskui atbulom abi eilės viena nuo kitos tolinasi ir vėl eina į kitą, visą laiką dainuodami:

Grybų rauti, grybų rauti,

Dar ir baravykų (2 kartus).

Paskui kiekvienas vaikinys griebia prieš save stovinčią merginą, susikibdami bei susikabindami dešinėm rankom ir sukasi bėgdami vienon pusėn ir paskui persikabinama kairėm rankom ir sukamasi antron pusėn. Taip apsisukama bent tris kartus

pasikeičiant, iki tris kartus išdainuojama antrasai šios dainos posmas:

Katras sava radis, radis,

Už rankeles vedis, vedis (3 kartus).

Paskui žaidėjai vėl sustoja į dvi eiles ir vėl žaidimą pradeda iš pradžios. Žaidžiama iki kelių kartų pakartojant žaidimą. Į eiles sustoja lygus skaičius merginų ir vaikinų, kad visi žaidėjai išeitų porom. Šis žaidimas dar ir dabar kai kur tebežaidžiamas.

Antroji dainelė tik dainuojama, ne žaidžiama. Jos tekstas, kiek padainuota, rodosi ne visas. Čia užrašoma trys šios dainelės posmai:

Aš su sava boba

Išėjau grybauti;

Atradau lepšį,

Negaliu išrauti.

Išsivirsma grybų,

Nugreibysma taukus,

Duosma šeimyną,

Katri dirba laukus.

Oi, grybą grybą,

Jūs mana patieka,

Kas jūsų nevalga,

Neišmana nieka.

Be šių dainelių, grybai minimi ir keiksmuose, kurių esmingiausią dalį pakeičia grybai ir tuo patį keiksmą sušvelnina. Nusikeikiama: „Kad tave kur grybai parautų!“ Čia du žodžiai „grybai parautų“ pakeičia žinomame keiksme „Kad tave kur šimtas velnių griebtų!“ du žodžius „velnių griebtų“. Arba: „Kad tave kur šimts baravykų!“ Čia pasakoma panašia prasme, kad žinomu posakiu: „A, kad tave kur šimts...“

Žinoma iš senovės vienas labai buvęs mėgstamas užduoti uždavinys apie grybus. Jį užduodavo atsakanti į klausimą dėl grybų, ypač baravykų. Pvz., įsikalbėjus paklausdavo: „Kiek šiemet prisidžiovina baravykų?“ Atsakymas būdavo toks: „Devyniasdešimt kapų kapų.“ Tuo, žinoma, buvo atsakoma netikslus skaičius, bet tuo atsakymu automatiškai užduodama išspręsti uždavinys, kurį labai retas tegalėjęs išspręsti, nes neišnešus niekieno galva suskaičiuoti bei sužinoti tiksliai devyniasdešimt kapų skaičių.“

³⁸ Sosas – padažas.

³⁹ Torelka – lėkštė.

Deima PRANCKŪNIENĖ

Iš Tytuvėnų pelkynų istorijos...

Nuotraukos iš Tytuvėnų regioninio parko archyvo

Pelkė – ypatinga vieta, turinti savo gyvavimo istoriją: ji gimsta, formuojasi, gyvena, keičiasi, sensta ir miršta... Kas yra pelkės gyvenimas? Kokia jo reikšmė mums, žmonėms, gyvenantiems šalia jos?

Apie klampynių reikšmę

Pelkė, raistas, tyruliai, klampynė, liūnas, bala, plynė, lieknas, tyrelis – tai pavadinimai, kuriuos žmonės nuo neatmenamų laikų vartojo pelkėms, šlapioms vietoms apibūdinti. Pelkės jau nuo seno domina žmones ir baugina savo paslaptimi. Vieniems pelkės kelia baimę ir asocijuojasi su raganių, velnių, gyvačių ir vilkų landynėmis, o kiti, drąsesnieji, su pagarbiu atsargumu keliauja į pelkes maisto, vaistų ir atgaivos ieškoti.

Pelkės – savotiški gamtos filtrai, tarpinė grandis tarp vandens ir sausumos. Pagal savo vertę jos gali būti prilyginamos atogrąžų miškams. Tai patys vertingiausi gamtos kampeliai, kontroliuojantys potvynius, vandens ciklą, valantys užterštus vandenį, teikiantys gyvenamąją vietą gyvūnams ir augalams bei vietas pailsėti. Dėl susidariusių ypatingų sąlygų pelkėse auga tik joms būdingi unikalūs augalai. Ypač vertingas pelkinių augalų gebėjimas sugerti kai kurias pavojingas trąšas ir pesticidus, pramoninius sunkiuosius metalus ir toksinus sudaro sąlygas mažinti aplinkinių vandenų užterštumą. Ne veltui pelkės kitaip dar vadinamos „gamtinėmis kempinėmis“.

Jau mokyklos suole sužinojome, jog augalai iš atmosferos sugeria anglies dvideginį (CO_2) ir išskiria deguonį. Pelkėje augalų liekanos virsta durpėmis, taigi sukaupti anglies dvideginio kiekiai durpėse yra užkonservuojami ilgam laikui, galbūt tūkstančiui ar net milijonui metų. Atrodytų, kad tai nėra labai didelis ir reikšmingas procesas. Tačiau apskaičiuota, jog 1 ha aktyvios pelkės per vienus metus geba užkonservuoti apie 5 tonas anglies dvideginio. Konservuodamos anglies dvideginį visos pasaulio pelkės, kurios užima tik apie 3 proc. sausumos, sugebėjo savyje sukaupti tokį pat anglies kiekį, koks yra visoje gyvoje biomasėje, t. y. tiek, kiek gyvūnai ir augalai turi anglies. Priklausomai nuo to, kokio tipo yra pelkė, per 1 000 metų savyje gali sukaupti iki 1 metro durpių sluoksnį, t. y. per metus pelkėje, priklausomai nuo sąlygų, susidaro iki 1 mm storio naujas durpių sluoksnis. Daugiau sukaupia aukštapelkės, mažiau – žemapelkės.

Jeigu neliečiama pelkė geba atlikti naudingą aplinkai darbą, tai pažeista pridaro keturgubai tiek žalos. Kai pelkė yra pažeidžiama ir nusiausinama, nuimama nuo jos paviršiaus augalija, pelkė nebe kaupia anglies dvideginio, bet aktyviai jį skleidžia į atmosferą. Vyksta atvirkštinis procesas – skaidosi ir mineralizuojasi durpės ir dideliais kiekiais išsiskiria anglies dvideginis (CO_2). Būtent dėl to ypač

Tyrulių pelkė iš paukščio skrydžio

svarbu susirūpinti žmogaus veiklos sugadintomis pelkėmis ir išsaugoti dar nepalietas pelkes.

Anksčiau Lietuvoje pelkės sudarė per 10 proc. šalies ploto. Nedidelė dalis pelkių išnyko dėl natūralių kraštovaizdžio pasikeitimų, tačiau pagrindinė pelkių nykimo priežastis – žmogaus ūkinė veikla. Šiuo metu natūralios pelkės tesudaro apie 2,7 proc. šalies ploto. Pačios jauniausios pelkės yra žemapelkės. Jos Lietuvoje sudaro 71 proc. visų pelkių. Bėgant metams ir kaupiantis organinei medžiagai, jos tampa tarpinio tipo pelkėmis (7 proc.), o dar vėliau – aukštapelkėmis (22 proc.), pagaliau užauga mišku.

Pelkynai Tytuvėnų pašonėje

Tytuvėnų apylinkes puošia ne tik įspūdinga keturių ežerų grandinė, susiformavusi buvusiam ledyno tirpsmo upės slėnyje, tačiau ir ne mažiau išraiškingi pelkių „guoliai“. Patys didžiausi pelkynai, įsiterpę tarp kalvų ir gūbrių, – tai Tytuvėnų tyrelis, Tyruliai, Sulinkiai. Kraštovaizdį pajvairina ir mažesnės pelkės: Šiluvos tyrelis (žmonių vadinama Vilkpelke), Užpelkiai, Pušynpelkė, Liepiškiai (kitai „Pelytės pelkė“) ir dar daugybė mažesnių, bevardžių, miškuose pasislėpusių pelkučių.

Na, bet plačiau pakalbėkime apie didžiausias.

Tyruliai – sunykusi pelkės didybė

Tai trečia pagal dydį Lietuvos pelkė, kurios bendras plotas – 4 717 ha. Pirmaprade savo išvaizda ši pelkė savo dydžiu nusileido tik Žuvintui (6 847 ha) ir Čepkelių raistui (5 858 ha). Skirtingai nei kitos didesnės pelkės, Tyruliai – žmogaus veiklos sudaryta pelkė. Remiantis durpių ištekliais, 49 proc. Tyrulių teritorijos užėmė žemapelkė, 44 proc. – tarpinio tipo pelkė ir 7 proc. – aukštapelkė. Tyrulių pelkę dengė nuo 2,7 iki 8 m storio durpių sluoksnis. Ši pelkė davė pradžią Šimšos (kas reiškia *šlapią pievą, pelkę*) upei, kuri, susijungusi su Krioklio upeliu, savo vandenį neša į Gauštvinio ežerą, iš ten Gryžuvos upe susijungia su Dubysa. Tai buvo visiškai gyvybės neliestas gamtos kampelis, kol nepasirodė žmogus... Nuo 1953 m. prasidėjo pramoninis Tyrulių pelkės laikotarpis. Pelkė nusiausinta ir imtos kasti durpės. Gavybos laukai sudarė 3 773 ha. Durpių pramonėje dirbantiems žmonėms buvo pastatytas Tyrulių miestelis, kuris šiandien skaičiuoja 64-uosius metus. Durpyno eksploatavimo geriausiais laikais miestelis klestėjo. Čia buvo ligoninė, vaikų darželis, buvo trys parduotuvės ir vaistinė, vidurinė mokykla (mokėsi apie 600 moksleivių). Tuo metu miestelyje gyveno apie 2 000 gyventojų. Šiandien, kai durpių kasyba Tyruliuose vos vos gyvuoja (durpės išgaunamos iš 211 ha ploto), miestelyje telikę tik 268 žmonės. Pasibaigus intensyviai durpių

kasybos laikotarpiui, prasidėjo pelkės atsikūrimo periodas. Jei didžiulius durpių klotus žmogus sugėbėjo iškasti per 50 metų, tai bioįvairovės atsikūrimo procesas užtruks gerokai ilgiau...

Atsikuriantis paukščių rojus

1992 m. 3 688 ha plote buvo įsteigtas Tyrulių botaninis-zoologinis draustinis. 2004 m. visas draustinis buvo paskelbtas Europinės svarbos paukščių apsaugos buveine (PAST), siekiant išsaugoti didžiųjų baublių ir švygždų perinčias populiacijas bei užtikrinti palankias sąlygas migruojančių gervių sankaupoms. Mišku dar neapaugusiose šlapiose plynėse pasižvalgius galima pamatyti didžiulę paukščių įvairovę: šias vietas pamėgo polvinės vištelės, pievinės ir nendrinės lingės, gulbės giesmininkės, rudakakliai kragai, jūriniai ereliai, teterviniai, kryklės, brastiniai tilvikai, perkūno oželiai, kuolingos, ereliai žuvininkai ir dar daug kitų paukščių rūšių. Išekspluotuosiose ir mišku apaugusiuose plotuose rudenį galima išgirsti riaumojančius elnius, pamatyti briedžius, šernų būrius, stirnas, vilkus. Na, o laimingieji gali išvysti ir retkarčiais čia užklystančią lūšį.

Po truputį atsigauja ir augmenija. Jau kai kuriuose vandeniui užlietuose išekspluotuosiose plotuose atsikuria aukštapelkės fragmentai su bruknių ir spanguolių uogienojais, kiminų sąžalynais, saulašarėmis ir gegužraibėmis. Buvusių kanalų vietose formuojasi žemapelkių ir liūnų fragmentai, tarpinio tipo pelkės

Šiais metais jau baigiasi ketverius metus trukęs Lietuvos ornitologų draugijos LIFE projektas, kurio tikslas buvo padėti atsikurti pelkei ir sukurti tikrą rojų įvairių rūšių paukščiams. Tuo tikslu buvo atlikta daugybė svarbių darbų: nušienautos šlapios pievos, vandens telkiniuose išpjautos nendrynų juostos, nuo sumedėjusios augalijos išlaisvintos vertingiausios paukščių buveinės, pastatyti du apžvalgos bokšteliai, įrengtos kelių užtvaros, užtvėnti grioviai.

Gamtininkai tikisi, kad visi darbai nenueis veltui, ir pelkės didingi laikai, kad ir greitai, tačiau tikrai sugrįš.

Tytuvėnų tyrelis: istorijos pradžia

Tytuvėnų tyrelis – viena iš dešimties didžiausių Lietuvos pelkių, užimanti 2 611 ha plotą. Ši pelkė,

Tytuvėnų tyrelis

deja, jau praradusi savo pirmąją išvaizdą, savo metus skaičiuoja nuo paskutinio ledynmečio, palikęs Tytuvėnų apylinkes prieš daugiau nei 10 tūkstančių metų. Maždaug tiek laiko reikėjo, kad gamta sukurtų įstabaus dydžio ir grožio pelkę, slepiančią savyje durpių klotus, vietomis siekusius net iki 8 m. Tai didžiulė žemapelkė, kuri susiformavo, ko gero, užankant sekliam ledyno tirpsmo suformuotam ežerui ar užpelkėjus upės slėniui. Mat čia savo pradžią turi Šušvės upė, kurios ilgis iki žiočių ties Nevėžiu siekia 134,6 km.

Pelkėje iš esmės vyravo beržai keružiai, viksvos, žaliosios samanos, nendrės, meldai, asiūkliai, alksniai. Pušaitės augo tik pelkės pakraščiuose arba salose. Dėl netolygaus pelkėjimo kai kur buvo susiformavę ir aukštapelkės ploteliai, kuriuose ant drėgno kiminų kilimo gausiai augo spanguolės, gailiai, apypelkiuose noko mėlynės, bruknės ir vaivorai.

Elena Deikienė, visą savo gyvenimą pragyvenusi pelkės pašonėje, pasakoja, kad gyvenimas prie pelkės buvo ne iš lengvųjų. Kaimiečiams buvo atrėžta po lopinėlių geresnės žemės ir po lopinėlių pelkės, kur pasimalkaudavo, ganydavo karves. Laikė po 4–6 karvutes. Nabagėms į ganyklas tekdavo ir plaukti: tik ragai ir ausys iš vandens kyšodavo. Senesnę karvutę, kuriai jėgų pritrūkdavo parplaukti, tekdavę ir su arkliu iš pelkės ištempti.

Gervių trimitai

Kartais sunku būdavo jas ir surasti. Norint lengviau klajūnes aptikti, joms po kaklu kabindavo medinius barškalus. Ir šienauti teko pelkėje, nes aplinkui tinkamų šienai ganyklų buvo nedaug. Vasaros metu braidydami po pelkes, su pjautuvais nuo kupstų žolės nupjaudavo, prikirsdavo šakų ir ant tų šakų krūvelių palikdavo šieną džiūti. Atėjus žiemai, kai pelkėje vanduo užšaldavo, arkliuku kinkytu vežimaičiu šieną parsiveždavo namo.

Spanguoliauti ne su krepšiais, bet su maišais eidavo. Sako, kad samanos raudonuodavo nuo spanguolių. Pririnkdavo po 4–5 maišus ir veždavo į Radviliškį parduoti. Sau taip pat atsargų žiemai pasidarydavo: trindavo su cukrumi, džiovindavo. Uogauti išsiruošdavo visa šeima.

Pelkėje knibždėjo gyvybė. Čia saugų prieglobstį rasdavo briedžiai, lapės, šernai, kiškiai. Tuoktūves šokdavo tetervinai, perėjo gervės. Vilkų buvo gausybė. Nuo jų naktinių serenadų skambėjo visa pelkė. Nebuvo dienos, kad ko nors nepapjautų. Papjaudavo po 6–7 veršiukus ar avytes. Nepadėdavo nei tvoros. Net šunis iš būdos išvilkdavo. Puldavo ir žmonės. Neapsikentę žmonės rengė masines vilkų medžiokles: surinkdavo žmones iš kaimų, ištempdavo virvę, priraišiodavo raudonų skudurėlių ir apjuosdavo pelkę, o medžiotojaiėjo šaudyti. Jų dėka vilkų gerokai sumažėjo.

Buvo čia ką veikti ir žvejams – švariuose Šušvės vandenyse knibždėjo daug žuvies. Dažniausiai gaudydavo lydekas.

Zimagorų laikai

6-ajame dešimtmetyje Tytuvėnų tyrelyje papūtė permainingų vėjai. Į pelkę atkeliavo vietinių vadinami zimagorai – žmonės su kastuvais. Prasidėjo pelkės sausinimo darbai. Pirmiausia rankomis buvo iškasiti surenkamieji grioviai, o vėliau atvyko ekskavatoriai. Šušvės vaga buvo ištiesinta – kanalizauta. Buvo vietų, kur teko ne vieną priekabą rąstų sukišti, norint ištraukti paskendusius ekskavatorius. Daug traktorių skendo... Paskui visus kelmus išrovė... Pelkė tapo Tytuvėnų tyrelio durpynu. Žmonės buvo patenkinti, nes darbas atėjo pas juos į namus. O tai reiškė labai daug – pajamas ir garantuotą pragyvenimą.

Tytuvėnų durpių įmonė

Nuo 1959 m. prasidėjo Tytuvėnų durpių įmonės istorija. Nauja įmonė pritraukė daug jaunų darbuotojų. Kauno politechnikos institutas rengė durpynų paruošimo ir eksploatacijos specialistus, tačiau tai nebuvo prestižinė specialybė, nes durpės buvo gautos rankomis, nemechanizuotai, reikėjo dirbti purve, šlapynėje arba dulkėse.

Sulinkių ežeras

Tytuvėniškiai džiaugėsi atsiradusia durpių įmone. 1958-aisiais buvo panaikintas Tytuvėnų rajonas, daug kvalifikuotų specialistų – buhalterių, ekonomistų, gamybos organizatorių, tarnautojų – neteko darbo. Naujojoje įmonėje ne tik vietiniai gavo darbo. Tuo metu daug žmonių grįžo iš Sibiro. Buvusiems tremtiniais įsidarbinti buvo sunku, o durpyne jie buvo labai laukiami. Dirbti važiavo jauni žmonės iš visos Lietuvos, atvykėliai gaudavo butus. Dėl durpių įmonės Tytuvėnai labai pasikeitė: buvo pastatyta mokykla, darželis, namai darbuotojams, įvesti vandentiekis, kanalizacija, centrinis šildymas, sutvarkyti keliai. Miestą papildė jauni žmonės. Vieni atvyko poromis, kiti porą rado jau dirbdami įmonėje.

Pirmieji gamybos metai buvo labai geri, vieno iš buvusių direktorių Alfonso Noviko teigimu, galbūt geriausi per visą įmonės istoriją. Tais metais planuota pagaminti 51 tūkst. tonų produkcijos, o pagaminta per 70 tūkst. tonų. Tačiau beveik visa pirmais metais surinkta durpė sudegė dėl savaiminio durpių kaitimo... Per 1967–1970 m. buvo išgauta per 1 mln. tonų durpių.

Įmonė gamino ne tik produkciją kurui, kraikui, durpių pusbriketes, bet ir žolės miltus, taip pat veikė nestandartinių detalių cechą. Durpyne sezono metu dirbdavo apie 300 darbuotojų.

Faktai ir radiniai

Durpyno gavybos plotas siekė 2 222 ha, t. y. apėmė beveik visą pelkę. Vidutinis durpių sluoksnio gylis – 2,5 m, o giliausia vieta buvo ties Plekaičiais – daugiau nei 5 m. Pagal ano meto taisykles, durpininkai turėjo palikti 50 cm durpių sluoksnį įveisiamoms pievoms ir 30 cm, kur buvo numatyta įveisti mišką. Šiuo metu UAB „Tytuvėnų durpės“ vykdo durpių gavybą 290 ha plote. Kitur jau išeksploduota.

Kasant durpes būta ir įdomių radinių. Beveik pačiame pelkės dugne buvo aptikti užsikonservavę tamsaus ažuolo rąstai. Radioaktyviosios anglies metodu nustatyta, kad jiems yra 2 350 metų. Tai byloja apie kadaise augusį ažuolyną. Dar didesnę nuostabą sukėlė čia rasti išraiškingi, įmantrių formų akmenys, kurie savo prigimtimi priminė meteoritus. Ką gali žinoti, gal čia kadaise lijo meteorų lietus? Dabar šie akmenys puošia kai kurių tytuvėniškių sodybas.

Tytuvėnų tyrelio dabartis

Šiandien čia visai kitaip nei anksčiau: dalis buvusio durpyno virto sekliais, nendrėmis apaugusiais vandens telkiniais, dalis savaime apaugo mišku ar buvo apsodinta, o dalis paversta žemės ūkio naudmenomis – pievomis, javų laukais... Gyvybė po truputį grįžta, bet jau kitokia. Čia gausu elnių, stir-

nų, briedžių, lapių, kiškių, šernų. Gyvena ir gausi vilkų šeimyna. Atslinko ir keiksojamas mangutas, kuris drumsčia tetervinų ir kitų paukščių ramybę.

Dabar čia – ir paukščių karalystė. Šlapesnėse vietose peri gervės, pilkųjų žasų porėlė, naktimis švilpauja tilvikiniai paukščiai, ūbauja baubliai. Atviresnėje vietoje įsikūrė ir mažųjų erelių rėksnių pora. Sekliuose vandens telkiniuose pamedžioti užklysta erelis žuvininkas. Čia pastebėta sketsakalių, juodųjų žuvėdrų, didžiųjų baltųjų garnių ir daug kitų paukščių.

Įspūdingiausiai tyrelis atrodo rudenį, kai čia poilsui susirenka tūkstantiniai migruojančių gervių būriai. Kol kas joms tinkamų nakvynei vietų neužkariavo miškai ir krūmynai.

Apleistuose grioviuose karaliauja bebrai. Tai pagrindiniai biotechnologai, užsiimantys pelkės hidrologinio režimo atkūrimo darbais. Kai kuriuose plotuose bebrui tenka konkuruoti su žmogaus noru išlaikyti vandeniui neužlietas pievas ir dirbamus laukus.

Sulinkiai – istorijos perlus slepiantis pelkynas

Tai dar viena įdomi, slepianti daug ne tik gamtinių, bet ir istorinių paslapčių pelkė, plytinti tarp Tytuvėnų ir Radviliškio. Pačiame pelkės centre dar išlikęs nedidelis Sulinkių ežeriukas, kurio krantai gausiai apaugę beržais ir pušelėmis. Šiandien jis turi ornitologinio draustinio statusą. Kadaise čia taip pat buvo pelkė, tik, skirtingai nuo Tyrulių ir Tytuvėnų tyrelio, čia plytėjo didžiulė 2 201 ha ploto aukštapelkė. Aukštapelkė sudarė 53 proc., tarpinio tipo – 20 proc., o žemapelkė – 27 proc. Vidutinis durpių klodo sluoksnis čia siekė 2,2 m, o giliausioje vietoje – net 8 m. Pelkės guolis yra netoli Šiaulėnų miestelio. Iki šiol istorikai dar ginčijasi dėl Saulės mūšio vietos. Pagal vieną iš teorijų, šis mūšis vyko Saulės žemėje. Manoma, kad Šiaulėnai, Šiaulaičiai ir Šiaulės (kitaip Kudinų) kalnas taip pat priklausė Saulės žemėms. Istoriniai faktai liudija čia buvus galingos gyvenvietės. Vieni šaltiniai teigia, kad per Sulinkių pelkę ėjo dar trumpesnis slaptas kelias su įrengtomis slėptuvėmis (akmenimis grįstos aikštės), kuriuo galbūt žygiavo ir kryžiuočių kariai. Taip pat manoma, kad Sulinkių pelkėje buvusi polinė gyvenvietė. Antrojo pasaulinio karo laikais čia

buvo bombonešių mokymosi poligonas. Tad dar ir dabar durpininkai dažnai randa pelkėje užsilikusių sprogmenų... Taigi, ši vieta – tai neatrastas lobynas Lietuvos istorijos tyrinėtojams. Ką gali žinoti, ką atskleistų detalesnės žvalgytuvės...

Kaip ir gretimos pelkės, taip ir ši pelkė neišvengė liūdnio likimo. Nuo 1964 m. čia imtos kasti durpės 1 823 ha plote. Dalyje išekspluotų plotų šiandien plyti seklūs vandens telkiniai, kurie vilioja įvairiausius paukščius. Teritorija šiandien turi atkuriamojo sklypo ir Europos Bendrijos paukščių apsaugai svarbios teritorijos statusą. Vietovė svarbi būtent migruojančių gervių sankaupoms. Nors dalyje buvusios pelkės ploto dar vyksta intensyvi durpių gavyba, gervių būriai rudenį noriai renkasi šią teritoriją nakvynei ir poilsui prieš ilgą kelionę į pietus. Ornitologų teigimu, čia vienu metu stebima apie tris tūkstančius ir daugiau migruojančių gervių. Tokia sankaupa – didžiausia šalyje ir antroji pagal dydį Šiaurės bei Vakarų Europoje. Didesnė pastebėta tik Švedijoje.

Kas bendro tarp šių pelkių, puošiančių Tytuvėnų apylinkes? Tai teritorijos, kurios ypač svarbios migruojančių gervių sankaupoms. Turbūt vargu ar atrastume Lietuvoje kitą tokią vietą, kur net trijose teritorijose, esančiose visai šalia viena kitos, rinktųsi gausūs migruojančių gervių būriai. Atėjus rudenii, visos jos skamba nuo nakvynei besirenkančių gervių trimitų, pasisveikinimų, klegesio. Gervės iš Skandinavijos kartu su lietuviškų gervių būriais šiuose pelkynuose randa užuovėją, poilsį ir maisto šaltinį, kuris svarbus prieš ilgą ir varginančią kelionę į šiltuosius kraštus. Ornitologų duomenimis, rudeninės migracijos metu Tyrulius pasirenka iki 2 000, Tytuvėnų tyrelį – iki 3 000, Sulinkius – iki 4 000 gervių.

Iš paukščio skrydžio šiandien pažvelgus į šiuos tris didžiulius pelkynus, vis dar gražiai žmonių vadinamus tyreliais, sunku būtų pamatyti juose tas pelkes, kurios čia buvo prieš 60 metų. Anie laikai tikrai nesugrįš. Tačiau gamta randa kuo užpildyti tuščias vietas. Nors ir yra siūloma keletas būdų, kuriais turėtų būti rekultivuojami durpynai, šiandien viskas paliekama savieigai. Tačiau tikiu, jog bendromis žmogaus ir gamtos jėgomis galime pasukti laiko ratą pačia efektyviausia gamtos ir žmogaus harmonijos kryptimi.

Romualdas OZOLAS

Nutikimai

Nuotraukos Romualdo Ozolo

1962 m. liepos 18 d.

Manoji ančių medžioklė

Mano broliui dvylika.

– Einam prie tvenkinių, – sako, – parodysiu antis.

Tvenkiniai ten, kur anksčiau buvo pievos, tiksliau, viksvų ir kitokių drėgmę mėgstančių žolių karalija. Jų šieno nenorėjo būti net arkliai. Kažkada žmonės bandė sausinti tą lomą tarp dviejų miškų, į upelį pietų pusėje iškasę kanalą, kuris greit užaks. Prieš trejetą metų traktoriai čia surausė pylimus ir tas nevaisingas pievas užtvindė.

Pievose augo krūmai ir gluosniai. Dabar iš vandens kyšo tik jų viršūnės, o gluosniai žaliuoja dar gražiau, leisdami šaknis tiesiai į vandenį.

Vakare nuo pakraščių kyla tirštas rūkas. Tik pačios gluosnių viršūnės kyšo kaip šieno kūgiai.

Ėjom pylimu.

– Va čia jos sulekia anksti rytą ir vakare, – pasakė kaip senas tyrinėtojas.

– Ką jos čia veikia?

– Maitinasi.

Buvo visai tylu. Tekėjo mėnulis.

– Žiūrėk, kur mėnulis nuskenęs.

– Einam, pagausim, – pasakė brolis juokdamasis.

Pakraščių žolės antims – visai patikima priedanga nuo oro grobuonių, čia pilna vandens gyvių – buožgalvių, uodų, lervų, vabalų, laumžirgių. Šiaip jos gyvena prie miško, kur tekėjo upelis, – ten buvo suvirtusių medžių, šakų, krūmų, ten antys suko lizdus, ten gyveno.

Man stebėjimai nepavyko – atėjau per vėlai. Kažkoks juodas gumulėlis krūptelėjo, pakilo ir vėl pliumptelėjęs vandenin pasislėpė. Buvo tamsu, rūkas – antys kuitėsi kažkur jame.

Rytą prie tvenkinių brolis pasiėmė Meškį, rusvą šunėką.

– Tu nežiūrėk, kad jis mažas, jis – didelis medžiotojas. Kai tik šauna – jis pūkst į sniegą, guli. O paskui pakyla ir lekia žiūrėt, ką nušovė.

Paleistas Meškis puolė į pievas. Kaip be galvos skuodė priekį, apsukęs didelį lanką, grįždavo prie mūsų, pasiglaustydavo aplink kojas ir vėl vos ne dangun ropštėsi.

Paskui prie pylimo sulojo.

Trys nedideli ančiukai, mušdami vandenį dar neklusniais sparneliais, nėrė po krūmu. O prie pat kranto antis motina, išskėtusi savo didelius sparnus, vis atsigrįždama, atsigrįždama lydėjo vaikus miško link.

Pulti meškis šiandien tingėjo: pasistaipė prie vandens, amtelėjo ir nubėgo pylimu.

– Šiandien Meškis be ūpo, – apibendrino brolis.

Romualdo Ozolo skaitymai žąsims

Paskui brolis pranešė, kad antis kartu su savo dar prastai skrendančiais vaikais išlėkė į kitą tvenkinį.

Pernai rudenį tvenkinyje kažkas medžiojo ir paliko prirakiną valtį, bet vaikai, brolio „armija“, numušė spyną ir ją užgrobė. Vakar valtį buvo užgrobę brolio armijos priešininkai ir nuo Montekristo salos nuplukdę į kitą tvenkinį.

Šiandien ji jau buvo susigrąžinta, ir mes išplaukėm ančių medžioti su fotoaparatu.

Plaukėm grioviais, nes tik jais ir galėjai praplaukti – nebuvo užžėlę. Kitur, kur gylis tesiekė metrą, jau sodriai augo viksvos, ajerai, net meldai.

Iš vieno atvašyno pakilo didelė antis ir švilpdama sparnais nuskrido miško link. Net fotoaparato dangtelio nespėjau nuimti. Tik virš miško, balto debesies fone, pagavau ją kaip juodą tašką.

Kad antys čia pat – nė neįtartum. O jos pakilo – penkios didelės antys – ir, krykdamos, švilpdamos sparnais, puolė miško link.

Aš vėl nespėjau nusitaikyti.

Antys paskraidė virš miško, apuko du didelius ratus.

– Skrenda į kitą tvenkinį, – pasakė brolis. – Medžioklė baigta. Galim nuskęsti.

Mes dar nuplaukėm prie miško, bet prasiskverbti į bruzgynus buvo neįmanoma – mūsų irklai buvo labai silpni. Tvenkinio kraštas, kur mes nusikasėm,

buvo taip užžėlęs, kad valtį reikėjo kone stumti, traukė mūsų prasti irklai, į valtį prisisunkė vandens, reikėjo greičiau grįžti.

Tik dabar atsiminiu, kokie gražūs buvo gaidų sparnai, kaip blizgėjo saulėje jų kaklai. Puiki medžioklė, kai tu „šaudai“, o antys, tokios gražios, išdidžios ir net drąsios, toliau sau skraido, gyvena ir džiaugiasi tais šiltais žolių ir visokių gyvių pilnais tvenkiniais.

1962 m. liepos 18 d.

Šernienos kotletai

Mama pavaišino puikiais kotletais.

– Šerniena, – paaiškino.

– Iš kur gavot? Nejaugi dabar galima šernus šaudyti?

– Medžiotojai nušovė. Ir atnešė skerdienos. Sako, susirinko medžiotojai, kai pavarė, tai iš miško koks aštuoniasdešimt šernų išbėgo. Vieną ir nušovė.

– Aštuoniasdešimt?

– Gal trisdešimt. Nebepreisimenu. Vis tiek jų dabar čia daug priviso. Anądien ateina žmogus ir sako: arklys pasismaugė. Sako, šernai iš miško į bulves išpuolė, arklys išsigando ir nuvirto nuo skardžio. Nueina žmogus iš ryto, žiūri – arklys nebegyvas. Pagal pėdas suprato, kad šernai buvo. Tada žmonės ir pakilo prieš šernus.

1962 m. liepos 18 d.

Ožka

Šiaip ji daili ožkytė: pilkšvai balta, be ragų, per visą nugarą karčiai.

Kol buvo maža, labai mėgo ant rankų būti nešiojama.

Dabar ji nesileidžia glamonėjama. Ir daro vis daugiau eibių.

Pernai rudenį pasodinau penkis medelius – ažuolą, klevą, šermukšnį ir dvi drebulės. Ažuoliukas nudžiūvo, bet iš šaknų jau leido dvi atžalas. Klevukas apdžiūvo tik viršūnėje, o abi drebulaitės ir šermukšnis žaliavo gražiausiai. Parvažiavęs apkuopiau juos. Medeliai, rodos, ūgtelėjo.

Išėjau rytą. O varge! Klevuko tik stiebelis. Drebulaitė baisiai sužalota, irgi be lapų. Prakeikta ožka! Ir dar apsivijus, vos nepasismaugus.

Išlaisvinęs stuktelėjau batų užpakalį.

– Ką darai! Juk ji nekalta – ji ožka, – pasakė žmona.

Ožkai tai buvo nauja: stovėjo ir žiūrėjo. Paskui ėmė mekenti. Keistai kažkaip, gailingai.

Broliui pasakiau:

– Jeigu dar kartą ožką šitaip pririši!

Brolis tylėjo. Bet aš – ne:

– Bjauri ožka. Niekur nelenda, tik prie medelių!

Tai buvo netiesa: ožka lindo visur. Ir tai žinojom visi. Todėl motina pasakė:

– Bjauri, bjauri, ko ji nepridirba mums čia! Vos neuždusino mūsų visų žasiukų. Uždengiau aš juos, sudėjus į krepšį, ir išnešiau ant saulės. O žiūriu, ožka susiraičius krepšy, o žasiukai tik čiepsi. Kad griebiau, net primušti nespėjau.

1962 m. liepos 20 d.

Kvailas kaip žąsys?

– Ar matei, kokios mano žąsys, – pasakė motina.

– Nesitikėjau.

– Zootechnikas sakė, kad niekur tokių didelių žąsų nematė. Kolūkis nupirko iš inkubatoriaus pagal jam paskirtą planą, bet auginti nenorėjo, tai pardavė žmonėms. Užtat kiek vargo mums buvo! Kol paaugo, saugojau, kad nepapjautų žiurkės. Kaimynė pasakojo, kad jos antims žiurkės apgraužė snapus, kojas. Aš uždarydavau žasiukus į triušų būdą. Kai paaugo – nebetilpo. Tada tvarte padarėm

gardą, o lauke – aptvarą, tik didesnio ploto, kad jos galėtų vaikščioti.

Kai nuėjau prie to aptvaro, žąsys gegendamos puolė artyn. Vieną jų sugavau. Ji spurdėjo, ištiesusi kaklą, gailiai gageno. Ištiesusios kaklus, sustojusios pusračiu, stebėdamosi atsiliėpė visos žąsys. Kai paleidau, mano belaisvė įsimaišė į būrį ir snapu susitvarkė plunksnas. Kai įlipau į aptvarą, žąsys išbėgiojo į visas puses.

Paskui, praeidamas pro šalį, jas arba pavarydavau, arba mosteldavau ranka, arba nučiupdavau kokią už kaklo. Kitą dieną jos jau bėgo iš tolo.

O kai kieme pasirodydavo motina, žąsys grūsdavosi prie aptvaro, tiesdavo kaklus viena per kitą ir gegendavo, prašydamos lesalo.

Brolis nugindavo žąsis į seną vyšnyną, kur jos skabydavo sodrią žolę, arba į pakluonę, prie senų kūdrų su ajerais, kažkokiom viksvom ir padengtų plūdenomis. Į vandenį žąsys puldavo ne taip noriai kaip antys, plūdenų jos išvis nemėgo ir, kiek ko pasignaibiusios, lipdavo į krantą, skabydavo žolę, kol, prikimšusios gurklius, atsiguldavo pievoj ir, susitvarkiusios plunksnas, pakišdavo galvą po sparnu ir snausdavo. Pamačiusios mane, aukštai kėlė galvas ir gageno.

Vos tik pakalnėje pasirodydavo motina, žąsys gegendamos skėsdavo sparnus ir plasnodamos puldavo prie jos. Sočios vis tiek ateidavo, kažką jai sakydamos. Kai mama pakalnėj ravėdavo daržą, žąsys suguldavo kur nors netoliese, sukišdavo snapus po sparnais, pašiodavo žolę. Jai grįžtant namo, žąsys vorele tipendavo paskui. Net varomos pasilikti, susimesdavo į būrelį, bet ir vėl vorele traukdavo paskui.

Sykį iki vėlaus vakaro žąsų niekas nepalesino.

Surinkau duonos plutų, virtų bulvių ir pintinė nunešiau žąsimis. Jos puolė prie lesalo viena per kitą ir katra ką nutvėrusi rijo. Bulvių negalėjo greitai įkniebti, kelios išvis staipėsi už ryjančiųjų, nerasdamos vietos prieiti. Ėmiau bulves maigyti ir šerti iš rankos.

Kai sulesė, surinko visus trupinius, nusivalė snapus, paskui ėmė skabyti jauną žolę.

Į mane nebekreipė dėmesio. Ar tai reiškė, kad mūsų draugiški santykiai atkurti? Ar ilgam?

1962 m. liepos 23 d.

Reakcija

– Žadu važiuoti į Sibirą.
– Ko gi dabar? – nustebę tėvas.
– Pakeliauti, – tariau aš.
– Turi būti ištvermingas ir stiprus.
– Aš treniruojuosi.
– Ne tik treniruotis reikia. Reikia mokėti slidinėti, plaukioti. Reikia mokėti taikliai šaudyti.
– Šaudau aš ne taip jau blogai, – pasakiau aš.
– Išvis reikia turėti gerą reakciją, – nenusileido tėvas.

Suklykė kregždės. Pro paniškai besiblaškančių jų būrį, išskėtę sparnus ir uodegą, atkišę į priekį kojas, į medį leidosi paukštvanagis. Jis nutūpė į viršūnę, bet nupuolė ir nusileido ant žemės. Nguose jis turėjo kažką pilka – žvirblį, kregždę ar dar kokį paukštuką.

Kai pilkasis plėšikėlis nusileido ant žemės, puolau prie jo:

– Pui, pui!

Vanagėlis pakilo. Koją jis tebelaikė pilkąjį paukštuką.

– Pui, pui, pui! – dar geriau šoviau. Vanagėlis šoktelėjo šalin. Nuo jo kažkas atsiskyrė, bejėgiškai krito žemyn, paskui suplasnojo ir nusileido į miežius. Ieškoti jo nebridau. Kuo gi aš padėčiau? Jeigu sugis, tai sugis ir be manęs.

Atrodo, tai buvo jaunas žvirbliukas.

Kregždės vėl apspito paukštvanagį ir pikiruodamos daužė jį į nugarą. Jų pasipiktinimo šauksmai buvo girdėti dar ilgai ilgai.

– Gera, – pasakė tėvas.

Jis, ko gero, galvojo apie mano kelionę.

1962 m. liepos 23 d.

Kur gyvena gandrai

Gandrai tikrai ne ant stogo ar stuobrio gyvena.

Vaikai, pamatę skrendantį gandrą, sako: egzaminus išlaikysim, pereisim į kitą klasę.

Net studentai pirmą stovintį gandrą laiko didžiausia nelaimė.

O šitie du autobuse skaičiuoja: jau šeši!

Net keleiviai padeda.

Visi supranta, kam yra tekę laukti gandrų.

1962 m. liepos 23 d.

Šernų medžiotojai

Mūsų kaimynas nuo Kėluvos miškų yra didis medžiotojas. Jo aistra – šernai. Ypač jo bulvėse.

Tupi jis vieną naktį ir mato: kažkas ateina, avižas šlemšdamas. Jis jau nusitaikė šauti, bet šernas kad suprunks!

– Kumelė. Ganėsi pievoje ir užsuko į avižas. Vos nenušoviau.

Kitą naktį kaimynas užsnūdo, o šernai atėjo, iškniso bulves, prisirijo ir dingo miške.

Kaimynas buvo kantrus, devintą naktį šerną nušovė.

Kitas kaimynas, siuvėjas, buvo dar karštesnis. Pamatęs kažką judant krūmuose, šovė. Iš ten pasigirdo moteriškas klyksmas. Vargšė šlamėjo savo reikalu, o siuvėjas palaikė ją šernu. Didelė byla buvo. Gera, kad moterėlė pasveiko.

Bet siuvėjas vis tiek nušovė savo kumelę.

1962 m. liepos 23 d.

Žvirbliukas

– Žiūrėk, žvirbliuką radau, – pasakė mama.

Ji atgniaužė pirštus. Žvirbliukas buvo plikas, su stambiais juodais spaugliais, išsprogusiom akytėm, gelsvais žiomenėliais.

– Iškrito iš lizdo, katė kad puls, bet aš spėjau greičiau. Ką darysim?

– Nežinau.

Knygų prisiskaitęs, seniau žvirblių lizdus pats išplėšdavau. Dabar taip nebegalvoju. Ir žvirblis – reikalingas paukštis. Bet šitas vargšas?

Galvok ir sugalvosi.

Atsinešiau kopėčias ir užlipau prie kraigo. Panaršęs šen bei ten, užčiuopiau lizdą su gera krūva kiaušinių. Užtupdžiau ant jų mūsų nelaimėlį.

O paskui vaikščioju sau ir galvoju: ir kas iš to? Padėjau? Kažin. Greičiau ir žvirblių šeimynai pakenčiau.

Matyt, sveikiausia būtų mažiau kištis į žvirblių reikalus.

1962 m. rugpjūčio 4 d.

Geniai gydytojai

Aplink eglę nuo pusės kamieno žemyn kaip gyvatė vejasi sausa genio iškapota juosta. Eglė didžiulė, bet susivijusi kaip sraigtas. Kodėl viena jo skaidula ėmė džiūti? Ar kad kirmiai apsėdo, ar priešingai? Ilgai čia darbavosi genys: ant žemės aplink eglę guli storas sluoksnis žievės ir medienos skaidulų. Kur žievė nulupta, žioji gilios skylės – genio snapo pėdsakai. Puotauta jo čia pernai ar užpernai – skylių plaušai jau pajuodę, o eglė, atrodo, beatsigaunanti.

Pušaitė netoliese, gal kokių dvidešimties metų, jau negyva. Genys čia nespėjo: parazitai pasirodė greitesni ir stipresni, ir dabar ant nusiluobusio kamieno vingiuoja jų pėdsakai.

Ir miške gyvenimas su mirtimi grumiasi tyliai, tik greitoji pagalba čia kaukši genio snapu.

1962 m. rugpjūčio 4 d.

Genio kalvė

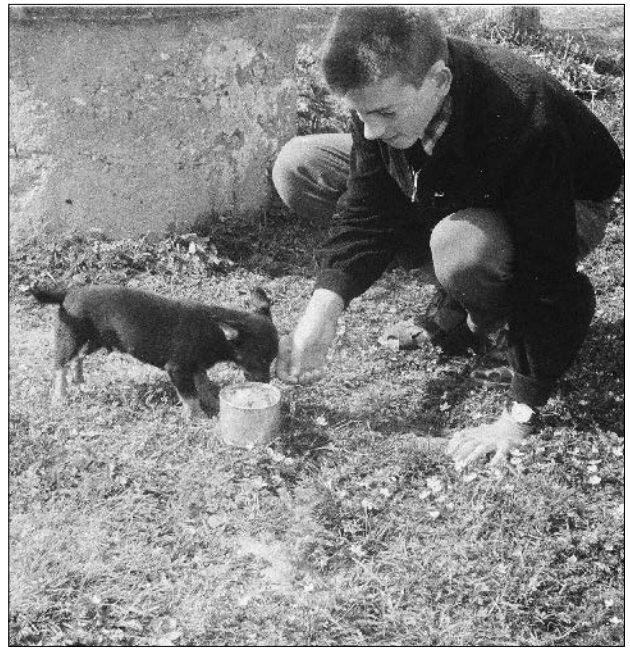
Genio kalvė – tai toks įdubimas medyje, į kurį genys įspraudžia kankorėžį, įtvirtina ir lukštena. Po medžiais (dažniausiai pušimis) su genio kalve visada daug išlukštentų kankorėžių.

Kai mama siųsdavo parnešti kankorėžių pakuroms, visada eidavau prie anksčiau jau nužiūrėtų kalvių ir bulvių pintinę bemat prisemdavau prakuro kaip parako.

Savo kalves geniai įsirengia arba medžio dvišakume, arba vietoj šakos – pagilina duobutę ir nauodoja kaip stakles. Geniai turi pamėgtas kalves. Turi ir laikinų, dviem trim snapo kirtimais paskrebentų, iš kurių patingi ir išlukštentą kankorėžį išmesti, taip ir palieka išpašiotą.

Kalantis genys taip užsiėmęs, kad galima labai arti prieiti.

Bičiulis pasakojo, kad drevėje netoli tokios kalvės radęs genio lizdą. Kai įlipęs į medį įkišo ranką, drevėje kažkas suspurdėjo, sušnypštė, ir iš drevės purptelėjo suaugęs genys, o paskui jį – dar blogai skraidą geniukai. Jie pabiro ir išsislapstė žemėje.

Brolis Paulius su šuneliu

1962 m. rugpjūčio 4 d.

Apie šernus

Ėjom per sausą pušyną, paskui per drėgną slėnumą su berželiais ir krūmais.

Išgirdau šnopuojant. Panašiai šnopuoja šuo. Gal vilkas?

– Kas? Šernas? – paklausė bičiulis.

Aš įdėmiai žiūrėjau. Po kiek laiko pamačiau rudą portfelį. Daugiau sau negu jam pasakiau:

– Šernas. Su rudu portfeliu.

Tai grybautojas pasilenkęs rovė voveruškas ir garsiai šnopavo.

– O mano mama, – užjautė mane bičiulis, – uogaudama pamatė šernę su šerniukais. „Bėkim“, – sako motina. „Ką tu, pagaukim“, – sako kita. Kai tik ji pasuko prie šernės, ta kad pakils! Negyvos namo parbėgo.

1962 m. rugpjūčio 9 d.

Kregždės

Senų žvyroduobių šlaituos galima matyti daugybę skylių – urvinių kregždžių lizdavičių.

Vaikystėje pas mus buvo šišas ieškoti blezdinųjų kiaušinių. Mekių kaimo apylinkės kalvotos, smėlėtos, tai iš Bazilionų, kur daug slėniau ir rūsių bulvėms ir daržovėms laikyti kasti negalima, žmo-

nės važiuodavo į pasėliams nenaudojamą kalvą ir ten kasdavo rūsius. Kai šie būdavo nebereikalingi, taip ir palikdavo. Stogų perdengimai supūdavo ir sugarmėdavo vidun, o stačiose rūsių sienose apsigyvendavo blezdingos, kaip tose apylinkėse šaukė urvines kregždės. Virš senųjų rūsių visada galėjai matyti mažus juodus siluetus, tyliai nardančius pavakariais, susijaudinčius – vasaros pabaigoj, o triukšmingus visada, kai tik rūsių teritorijoje pasirodydavo koks nedraugas – katinas, vanagas, varna.

Žmones (o dažniausiai tai būdavom mes, maži žmogiukai) pamačiusios kregždės klykaudavo kitaip – ne pikta, o tarsi prašančiai, lyg iš atstumo.

Tačiau geri mes nebuvom. Kad ir koks gilus būdavo senas rūsys, įsliūkindavom ten vienas paskui kitą ir imdavomės darbo. Viršuj likęs (kad paskui mus ištrauktų) dar skatindavo: nežiopsok, dar ten! Ir mes stengėmės – kur ranka nelįsdavo, ten urvus praplatindavom ir traukdavom kiaušinius, kartais su visais lizdais. Lizdus išdraskydavom ir numesdavom, o kiaušinukus paduodavom tam viršuje. Garbė buvo surinkti kuo daugiau kiaušinių. Kur dėdavom? Dažniausiai sudaužydavom. Aš dar parsinešdavau ir namo, padaręs lizdelį, padėdavau ten – gal išsisirį paukščiukai. Paukščiukai neišsisirįdavo. Aš ir užmiršdavau apie tuos kiaušinius, radęs sau kitų darbų.

Dabar prisimenu, kaip tekėdavo kiaušinių tryniai per daržinės sienų lentas, žymėdami mūsų rankų tikslumą; prisimenu, kaip iš rūsių vėjas pūkštė lizdų plunksnas, o virš galvų jau nebeprašydami gailiai klykaudavo juodi paukštukai – urvinės kregždės, blezdingos.

Ar aš, kuris dabar akompanuoju šokantiems „Blezdingėlė“, galėjau šitaip daryti? Tas šokis – viena gražiausių lietuvių liaudies šokių sceninių kompozicijų.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Triušiai

Brolio triušių ferma – iš lentų atliekų sukaltos būdelės, įvairiom konfigūracijom išdėliotos prie laukų tvarto sienų po stogo atbraila.

Kai nebeturiu ko skubiai tvertis arba kai norisi nustumti nemielą darbą, einu šerti triušių. Ką ten šerti – daugiau bandyti, ką ėda ir ko ne.

Drebulės šakeles, kurias nukarpiu, formuodamas medžio vainiką, puola kaip ir žirnių ankštis, bet atšoka, vieni nulenda į kampus, kiti kramsnoja nenoriai, tarsi ragaudami. Visgi lapus nugriaužia visus, net nudžiūvusius.

Apvytusius bulvienojus ėda visiškai atbulais dantimis, net šviežius žalius stiebus.

Užtat koks puolimas per vienas kitą, kai atnešu iš mišinio parovės žirnių! Burnose bemat dingsta ir lapai, ir stiebai, ir storos ankštys. Panašiai taršė svėres, balandas, žliūges, net kiečius.

Prinokusias rugių varpas iš karto uosto, kandžioja, o paskui naikina vieną po kitos, net tempdami į burną prieš akuotumą. Tačiau su niekuo nesulyginsi jų malonumo graužti išlukštentas saldžiųjų žirnių ankštis.

O čia jau tėvas stovi už nugaros ir tiesia šakes ir man.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Briedžiai

– Pas mus buvo atėjusi pasiutusi briedė, – sako brolis. – Apkrėtė žmones, skiepijosi. Paskui ją nušovė.

– Kaip atpažino? – paklausiau.

– Ėjo žmonės iš darbo, žiūri – briedė atbėga. Mėgino pabaidyti, o briedė kad puls! Visi išsilakstė. Kvietė medžiotojus.

– Mane, – sako brolio žmona, – tėvas buvo nuvežęs į mišką, kad parsivežčiau briedžiuką. Tas briedžiukas toks mažas, glaudžiasi. Jau galvojau, kur laikysiu, bet vyrai perkalbėjo tėvą, neleido. Sako – baudą reikės mokėti.

– Ir neparsivežei?

– Ir neparsivežiau. Kiek ašarų buvo! O rytojaus rytą tėvas vėl buvo pas briedžiuką – rado jau negyvą. Tada vėl ašaros. Jeigu būčiau paėmusi, gal būčiau išauginusi. Vyrai ten kirto mišką, briedžiukas buvo jau pripratęs. Toks gražutis.

– Briedžiukai ne tokie gražūs, – sako brolis. – Kai paauga, galvos pasidaro ilgos kaip arklių. Mažiukai gal ir gražūs. O Meškis vieną kartą miške užtiko stirniuką. Atsistojo netoli, žiūri čia į mane, čia į stirniuką ir kaukia kaip vilkas, bet nieko nedaro. O stirniukas žiūri ir nebėga. Turbūt iš baimės. O gražus! Ant nugarytės tokios šviesios dėmelės. Pabėgo tik, kai paėmiau šunį.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Varlės rūsiuose

Kai pavasarį iš rūsių išima bulves, jie lieka tušti ir tik truputį pridengti, kad išsivėdintų. Ko tik į juos neprikrenta! Vieni padarai greit nusigaluoja, kiti kankinasi. Baisiausios būna varlės.

Maža varliūkštė taip sudžiūvusi, kad vieni kauleliai likę. Didelė juoda varlė vien galva virtus. Rudoji rūsio siena kažkokiu būdu kaip alpinistė iki pusės išsiropštusi.

– Šitam rūsy, – sako man padedantis kaimynas, – buvo kažkokia keista varlė – pati nedidelė, o akys vos ne per visą galvą išvirtusios. Norėjau išmesti – į žemę įsirausė.

O iškeltos nugeibėlės vėl po rūsio angos dangčiais rėplioja.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Kregždė – namų paukštis

Kur tik savo lizdų nesuka kregždės! Pakraigėse, antro aukšto palangėse, prie langų, netgi orlaidžių, prie sandėlių, prie bažnyčių, prie malūnų sienų – visur.

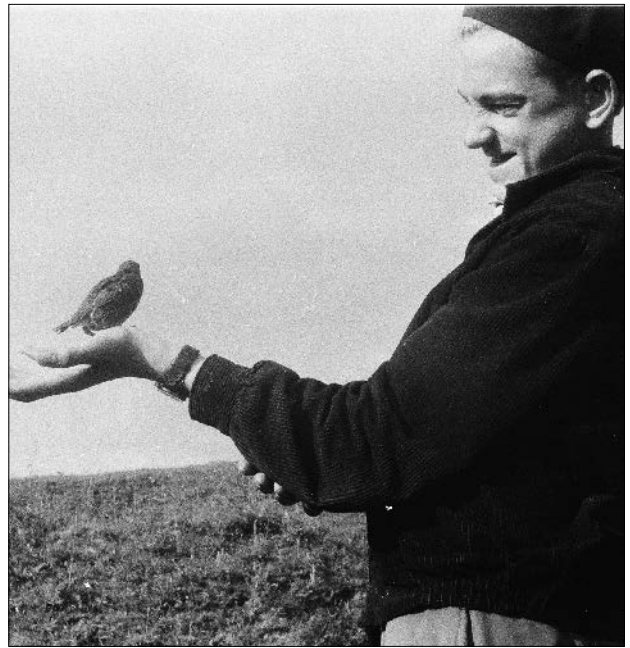
Kaime ypač mėgsta tvartus. Mūsų tvarte jų daugybė. Vieni jau seni, aptrupėję, kiti tik šiemet nulipdyti. Ten nuolat pro duris įlekia perinčios kregždės, o vaikams išsiritus tiesiog siuva pro tvarto duris. Greitai lizdų landos sužydi geltonai kantuotais snapukais, kurie nuolat išžioti ir reikalauja, reikalauja. Kai jaunikliai pradeda lakioti, jų uodegų ilgosios plunksnos dar neišdygusios ir jie atrodo nevikrūs.

Šiaip kregždės žmonių nepaiso. Netgi, ko gero, jaučia kažkokį ryšį. Kitaip ko jos glaustųsi prie žmonių būstų? Ar ne už tai ir jas taip myli. Beveik kaip gandrų.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Varna vėjyje

Kai varna skrenda, kovodama su vėju, jos kojos stipriai sugniaužtos į mažus juodus gumulėlius, ir pilkų papildvės plunksnų fone atrodo sutelkusios visą paukščio jėgą. Tarsi juose šitaip atsirastų atramos taškas, kuris, kad nekristų, reikalingas kiekvienam fiziniam kūnui, ypač gyvam ir ypač ore. Tikrasis skrendančios varnos atramos taškas

Brolis Paulius su paukšteliu

sparnuose, tačiau skrendant kojos jai tokios be paskirties, kad žiūrint į tuos sugniaužtus sąnarius atrodo, jog varna pasijustų kur kas saugiau, jei, apkabinusi šaką, suglaustų sparnus ir visą savo kūno svorį patikėtų vėl kojoms.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Barsukų pjovikas

Usūriniai šunys išveja barsukus ir apsigyvena jų olose. Ir lapės.

– Mačiau vieną šuniuką, – sako brolis. – Bėga toks nedidutis. Iš karto pagalvojau – kieno čia šuva, paskui žiūriu – neria į mišką.

– Blogai. Įvežė iš kažkur, paleido, o dabar jau reikia kovoti.

– Blogiausia, kad jie pasiutligę platina. Aprieja daug gyvulių. Ir laukinių žvėrių. Pereitą žiemą pasiuto daug lapių. Anksčiau į kiemą atbėgdavo vištų pjauti, dabar nebesigirdi – baigėsi lapių rojus. Nors pjovė vištas, – tėvas tai sako su gailesčiu.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Varlės žvilgsnis

Iškylaudamas Ilgio pakrantėmis, sugavau didelę varlę ir, pagąsdinęs bijančiuosius, švystelėjau toli į ežerą. Neapskaičiavau – varlė trinktelėjo į pušies

Varlinėtojai

šaką ir tik tada nukrito į ežerą už kokių dešimties metrų nuo kranto. Iš karto ji grimzdo išskėtus kojas, paskui staigiais judesiais iškilo į paviršių. Laukiau, kada ji plauks į krantą, kaip darydavo visos, net mažiausios, varlytės.

Ši apsuko vieną ratą, kitą, paskui dar ir dar, kol pagaliau besisuko tik vietoje, o galų gale ir visai sustojo, iškišusi iš vandens tik šnerves ir akis. Atrodė, kad ji negali plaukti, lyg būtų be vienos kojos. Kiek pabuvusi, ji vėl pajudėjo, staigiai, beviltiškai, bet vėl viskas pasikartojo iš naujo. Taip kankinosi gerą laikelį.

Stovėjau ant kranto ir žiūrėjau, prikaustytas varlės dramos. Pagaliau, užuot sukusi vis mažėjančiu ratuku, ji pradėjo sukti didėjančius. O kai pasiekusi smėlį atsirėmė priekinėmis kojomis ir, linguojama ežero vilnių, įsistebeilijo į dangų, aš nususukau ir nuėjau, nugaroj jausdamas keistą jausmą. Tarsi varlės žvilgsnį.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Pilvapenys

Brolis įpratino vieną gaidžiuką nesibijoti į rankas paimamam. Atneša jį, o tas čeksi ir kvilau žiūri. Priglaudžia brolis jo galvą prie savo veido, o gaidukas taip ir laiko ją, nekrusteli, atitraukia veidą, o tas tebelauko galvą, kaklą išlenkęs.

Kai tik pamato atviras koridoriaus duris – tuoj į vidų. Landžioja visur, net į kambarį ateina paieškoti ko lesamo.

Tupi jis andai ant kibiro ir knebena paršiukams mirkomą duoną. Paimtas čirkštelėjo, bet nesistengė pabėgti kaip visos vištos, tik dar kartą knaptelėjo duonos – mažai buvo. Nugriebė didžiulę plutą ir ryja.

Viena sena višta bemat atėmė jo lesalą. Geras trupinys nukrito, tai jis godžiai sulesė bent tą, apsižvalgė ir vėl prie durų – gal pavyks įlįsti.

Negražus jis, tas gaidys pilvapenys, – išglebęs, be jokio paukštinio išdidumo.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Laukinukas

Mūsų laukinė katė (ta, kuri peliauja laukuos) ant tvarto atsivedė katinukus. Ten jie ir augo. Ir išaugo irgi tikri laukinukai. Kai vieną pagavau, taip spurdėjo, taip gynėsi, kad savo aštrų nagutį suleido man į pirštą.

Dabar vos pamatę kūlvirsčiomis nusirito į olą šiene. Kad ir kiek šaukiau, jie tyliai murksėjo ir visa, ko man pavyko pasiekti, tai, kad jie atsargiai iškištų galvas ir įdėmiai įsistebeilytų.

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Paršelis kaip pavyzdys

Kas pasakys, kad paršiukai nemoka reikšti džiaugsmo? Kai į gardą ėmetu bulvienojų, jie griežia stiebuką ir ima šokinėti kriuksėdami, paskui prisimina koja ir, atplėšę lapą, čepsi. Ar galima akivaizdžiau parodyti, kad skanu?

Tai gal neverta labai pykti ant tų, kurie valgydami čepsi?

Sako, kinui garsus atsiraugėjimas yra didžiausia padėka – tai prisivalgiau...

1962 m. rugpjūčio 13 d.

Prasideda ančių medžioklės

– Ančių jau nebesimato, – pasakė brolis. – Prasidėjo medžioklė, išlėkė į didesnius vandenis.

Taip, prasideda ančių medžioklės, vasara praeina.

Kai nuėjau maudytis, iš krūmų pakilo dvi antys ir, ištiesusios kaklus, krykdamos, smigo tiesiai į viršų, tarsiu nuo šuvių bėgamos, paskui pasuko didžiojo tvenkinio link.

Kažin, ar ir šitos gyvos ir sveikos išskris – medžiotojų dabar daugiau negu ančių. O mes ar sotesni?

1962 m. rugpjūčio 14 d.

Taisyklės išimtis

Brolis prikalė nukritusią žąsų aptvaro lentą kiek aukščiau – taip, kad jos nebegalėtų peršokti ir pabėgti.

– Turbūt neišlįs, kaip manai? Juk jos nelandžios.

Tikrai, žąsys ne tokios landžios kaip vištos. Tos ras kokią skylę ar plyšį, tai ir veržiasi, braunasi. Viskas joms rūpi, viską jos nori ištyrinėti, pamatyti, prasiveržti. Žąsys ramesnės, būna būriu, ką daro – daro visos, kur eina – taip pat visos. Vištos nevengia vaikščioti ir atskirai. Netgi į užgintą zoną – miežius, iš kur nuolat gujamos, – taip pat eina ne visos.

Ir ką gi, po kurio laiko žiūrim – dvi žąsys jau kieme vaikšto, kitos dvi aplink tvorą garde staiposi, kaklus pro lentas kaišioja. Tik ne pro tą tarpą. Kvailesnės.

1962 m. rugpjūčio 14 d.

Kipšas

Brolio ožkelė – tikras kipšas: ji ir vėl, šį kartą iki pašaknų, nugraužė medelių atžalas. Vakar ji buvo įsikorusi į obelį – dairosi ir mekena patenkinta.

Aš ją truputį pakorojau už medelius, tai ji nuo manęs lekia šalin užsimušdama. O pabėgus mekena: ką tu man padarysi!

1962 m. rugpjūčio 22 d.

Rudens ženklai

Aukštai danguje sklendžia juodasis gandras. Jo skrydis lengvesnis nei baltojo. Bet vis tiek atsiveikinantis.

Varnėnai dar būriuojasi. Rytą būrys jų tupi ant ievos krūmo, kur, atrodo, ir miegojo per naktį, o dabar, saulei kylant, labai garsiai švilpauja. Mėgsta jie ir klevą – jis jų miegamasis. Dieną jie apguls vėlyvas kviečių gubas. Miežių gubos kartais juoduoja.

Rytas visai rudeniškas – kvepia prinokusiais miežiais, baltųjų dobiliukų rasa, ežeru.

Varnėnai tuoj patrauks į pietus. Dabar jie kerši. Sugrįš juodutėliai.

O ežere – buožgalvis. Kokia čia anomalija?

1962 m. rugpjūčio 23 d.

Pirmoji žvejyba

Niekada nežvejojau. Kaimynas įkalbėjo: pabandyk – patiks.

Bet jam nesisekė. Vieną ešeriuką ištraukė, bet jis buvo toks apgailėtinas, kad nedvejodamas paleido. Maustė ant kabliuko po dvi, po tris jauku žuvytes, Agluonų tinkleliu sugautas, bet ešeriai šonines nukanda, o svarbiausiąją palieka – pergudrauja.

– Bloga žvejyba, – sako kaimynas.

Visai neblogo, galvoju aš, – neužsikrėčiau.

1962 m. rugpjūčio 23 d.

Ežeras nuo parko kranto

Nors vėjas stiprus, bangos ežere didelės, žuvis vis tiek šokinėja iš vandens.

Iš džiaugsmo ar nuo lydekos?

Laima PERMINIENĖ

Grafikos darbų paroda-konkursas „Paminklai Lietuvos šimtmečiui“

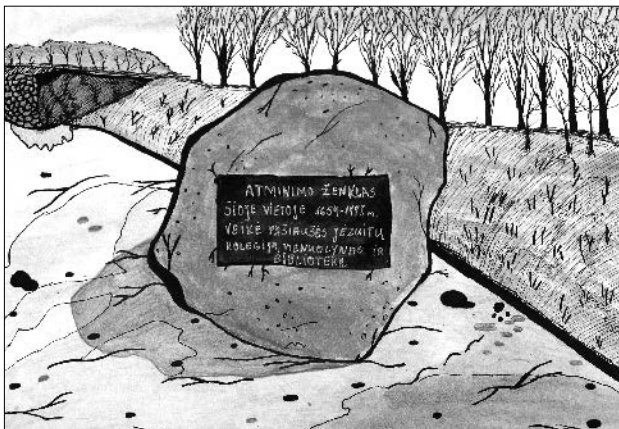
Bazilionų mokykla-daugiafunkcis centras nuo 2018 m. balandžio 1 d. kvietė dalyvauti Šiaulių regiono moksleivius grafikos darbų parodoje-konkurse „PAMINKLAI LIETUVOS ŠIMTMEČIUI“. Konkurso tikslas – įkvėpti jauną žmogų, pasaulio pilietį, nenusisukti nuo praeities, grįžti prie tradicijų ir vertybių, mylėti savo kraštą, grafikos darbuose ir atmintyje išsaugoti materialinius ir dvasinius relikthus.

Nepriklausomybės šimtmetį įprasmina žmonių darbai, istoriniai objektai ar monumentai. Norėjome, kad kiekvienas kūrėjas ar žiūrovas būtų radęs savo ryšį, asmeninę istoriją ir tradiciją. Kryželis pakelėje, senos kapinaitės, šimtametė sodyba ar tautinio atgimimo metais statyti paminklai ir kiti atminimo ženklai po truputį nyksta, todėl mokiniai pabandė juos prikelti, prisiminti.

Konkurse dalyvavo mokiniai iš 8 Šiaulių regiono mokyklų: Meškuičių gimnazijos, Gruzdžių gimnazijos, Radviliškio Vaižganto progimnazijos, Voveriškių mokyklos, Pavenčių mokyklos-daugiafunkcio centro, Bubių mokyklos, Kuršėnų Stasio

Anglickio mokyklos, Bazilionų mokyklos-daugiafunkcio centro. Dailininkus paruošė mokytojai Vilma Šimkuvienė, Laima Perminienė, Ieva Galauskaitė-Tenienė, Salvija Zakienė, Alma Stugienė, Jūratė Termenienė, Raimonda Valančienė, Gražina Miknienė.

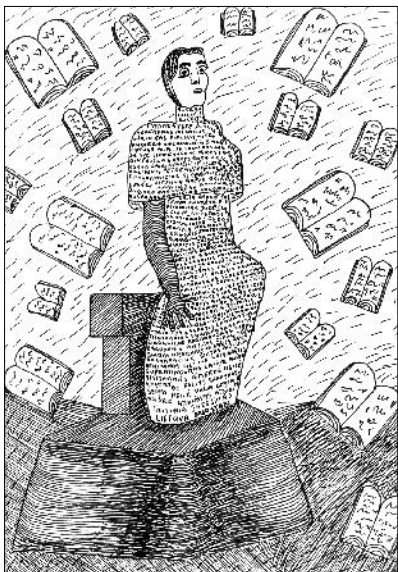
Nesvarbu, ar tradicinė, ar moderni raiška, svarbu, kad piešiniai spalvomis ir linijomis ėmė „kalbėti“ apie jauno žmogaus santykį su valstybe, su istorija, su aplinka, kurioje gyvena. Vienam kūrėjui rūpėjo svarbiausi istoriniai faktai, skirti Lietuvos laisvei įamžinti, todėl nupiešė visus Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarus, o kitam – žmonės ir objektai, esantys šalia. Grafikos piešiniuose galima atpažinti bendruomenės krašto istoriją, žmones, gyvenusius tose vietose ir savo darbais prisidėjusius kelyje į Nepriklausomybę. Vieni paveikslai atkuria paminklą, kiti koncentruojasi į simbolinę, sakralinę paminklo reikšmę. Pavyzdžiui, atminimo akmuo – tai paminklas ne vietai ar pastatui, o žmonėms, kūrusiems bendruomeniškumo dvasią, atsakomybę už savo valstybę.

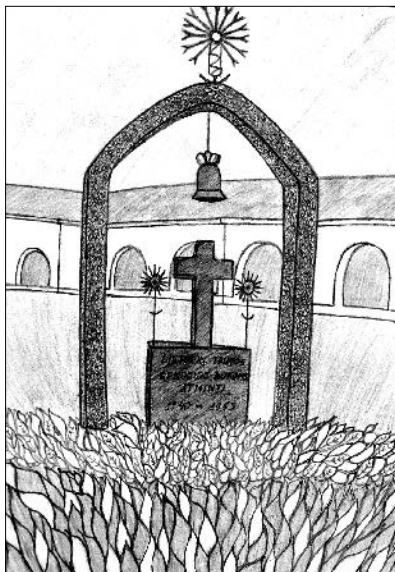
Atminimo ženklas
Aurelija Kybartaitė, Bazilionų MDC

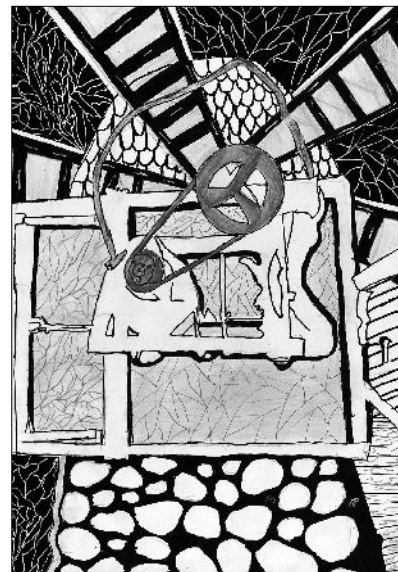
B. Mejerytės gimtinė
Justas Baniulis, Bazilionų MDC

Aušra
Viktorija Danusaitė, Voveriškių mokykla

Bernardinų vienuolyne
Kajus Bilius, Bazilionų MDC

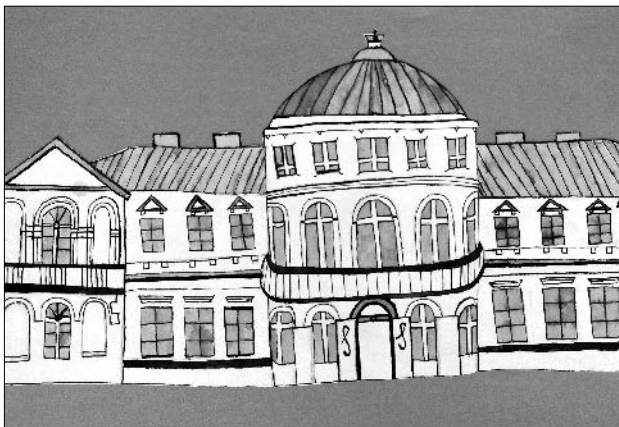
Dengtilčio malūne
Arnoldas Navickas, Bazilionų MDC

B. Mejerytės sodyba
Deimantė Valančiūtė, Bazilionų MDC

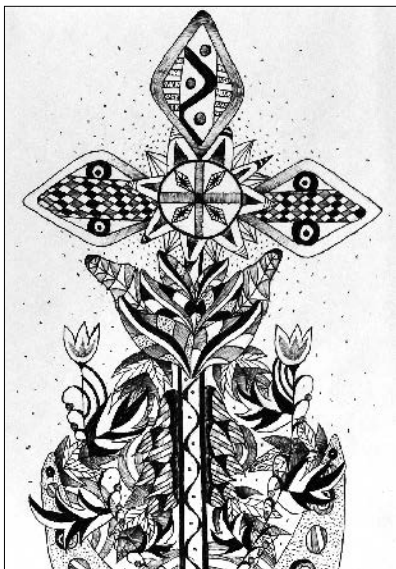
Dvarininkų namas
Brigita Buzytė, Gruzdžių gimnazija

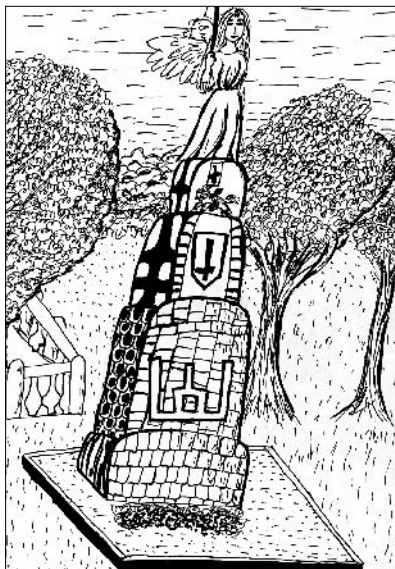
Dvariškių likimai
Ingrida Šulnytė, Radviliškio Vaižganto progimnazija

Gabrielius Kaminskas
Pašiaušės dvaras, Bazilionų MDC

Kryžius
Aušrinė Antulytė, Meškuičių gimnazija

Laisvės paminklas
Emilija Dovidaitytė, Meškuičių gimnazija

Langas į šviesą
Eglė Zebleckytė, Bazilionų MDC

Justas Puidokas
Mirkščių malūnas, Bazilionų MDC

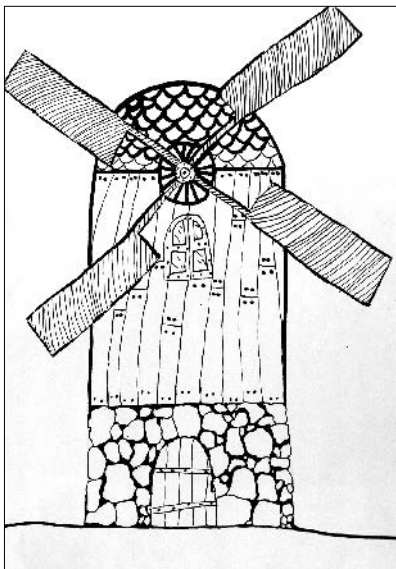
Kryžių kalnas naktį
Justas Surgautas, Meškuičių gimnazija

Kryžių kalno istorijos
Andželika Burnickaitė, Radviliškio Vaižganto progimnazija

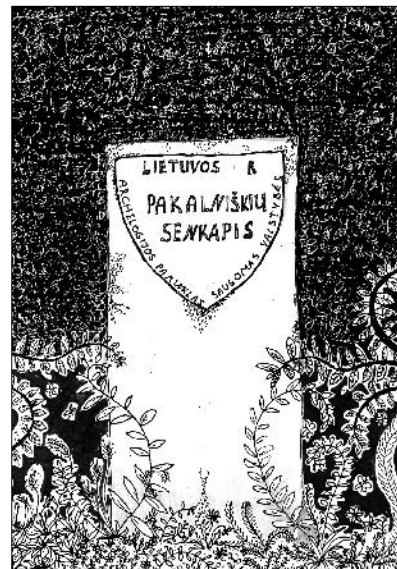
Kryžių klainas
Iveta Komisaraitytė, Meškuičių gimnazija

Malūnas
Dovydas Domarkas, Meškuičių gimnazija

Medžiai – gyvybės paminklai
Fausta Kairytė, Bubių mokykla

Pakalniškių Senkapis
Liepa Bartkutė, Bazilionų MDC

Miesto paminklai
Justina Bajoraitė, Radviliškio Vaižganto progimnazija

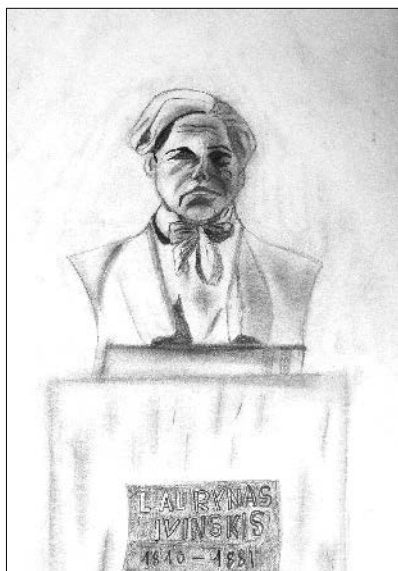
Nepriklausomybė
Saida Spulginaitė, Kuršėnų Stasio Anglickio mokykla

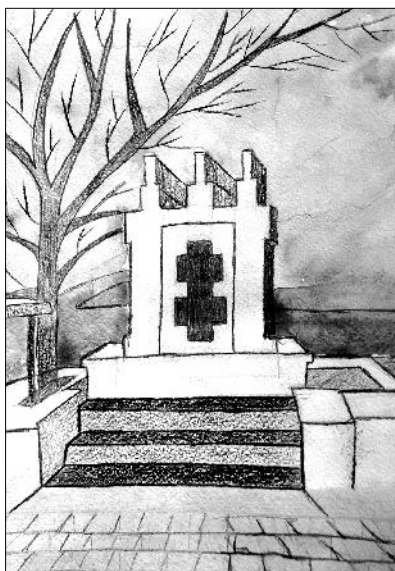
Pikeliškės kapinės
Virginija Calkutė, Bazilionų MDC

Ryto aušra
Liutauras Valius, Bazilionų MDC

Paminklas L. Ivinskiui
Gintarė Litkina, Pavenčių MDC

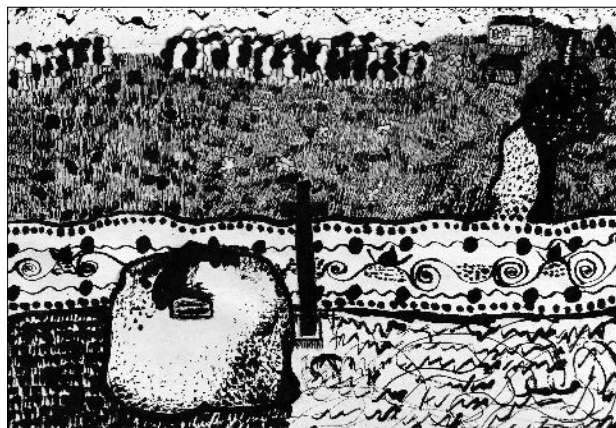
Paminklas Pašiaušėje
Justina Lečkauskaitė, Bazilionų MDC

Partizanams atminti
Andželika Vileikytė, Bazilionų MDC

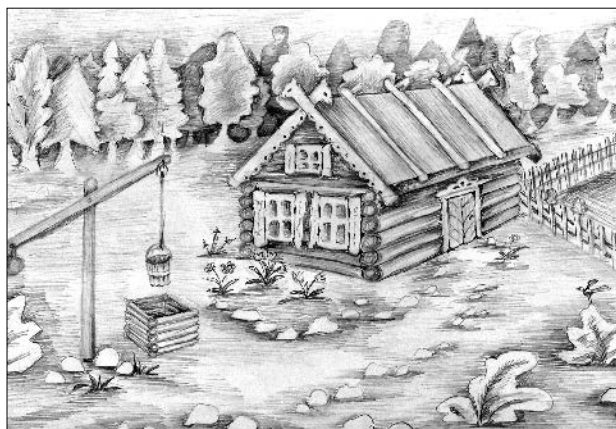
Saulius Aušbikavičius
Kalino sodyboje, Bazilionų MDC

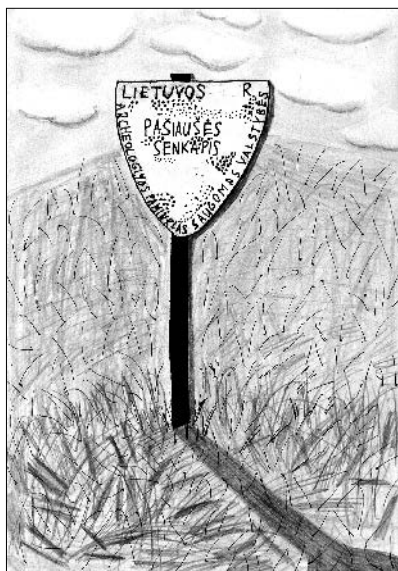
Senelių gimtinėje
Almantė Liupšytė, Gruzdžių gimnazija

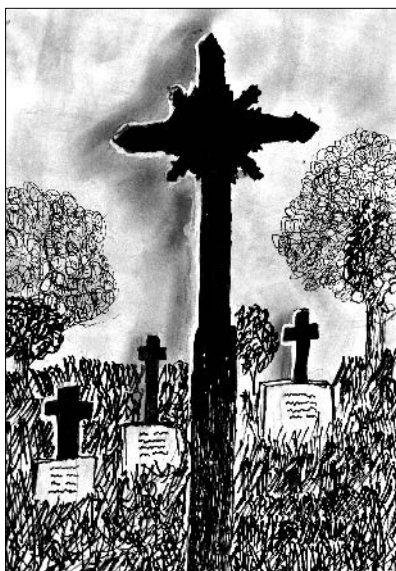
Senelių sodyba
Mėjus Krivickas, Gruzdžių gimnazija

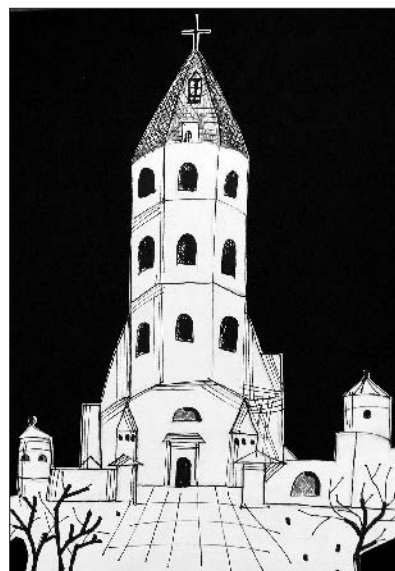
Sodyba
Rosita Šiškutė, Gruzdžių gimnazija

Pašiaušės senkapis
Laurynas Peleckis, Bazilionų MDC

Pikeliškės k. kapinės
Darius Pniauskas, Bazilionų MDC

Šviečiantys bokštai
Agnė Gakšytė, Radviliškio Vaižganto progimnazija

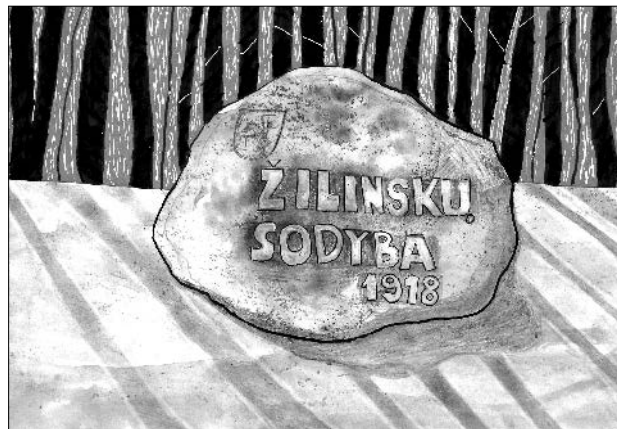
Šeimų atminimui
Rugilė Venckutė, Bazilionų MDC

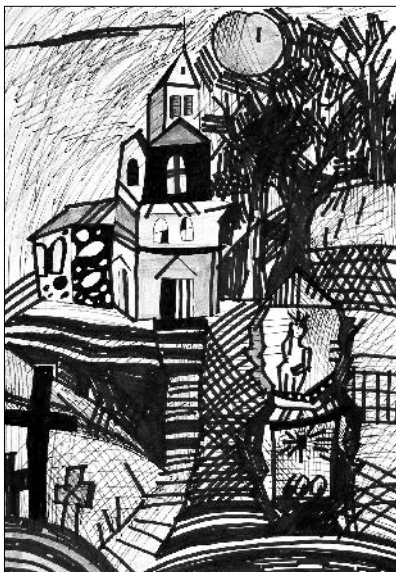
Siuvėjos sodyba
Vakaris Gylis, Bazilionų MDC

Varpo dūžiai
Kamilė Strielkauskaitė, Radviliškio Vaižganto progimnazija

Žilinskų sodyba
Armandas Marcinkus, Bazilionų MDC

Vaikystės prisiminimai
Aistė Augytė, Radviliškio Vaižganto progimnazija

Vandens bokštas
Daivis Gedaminskas, Gruzdių gimnazija

Po malūno sparnais
Ineta Nauckutė, Radviliškio Vaižganto progimnazija

Žvelgiant į ateitį
Saida Spulginaitė, Kuršėnų Stasio Anglickio mokykla